

6.8.02/ακ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
Τ.Ε.Ι ΠΑΤΡΩΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

Οι επιρροές των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας και των ομάδων συνομηλίκων ως φορέων κοινωνικοποίησης, στα παιδιά και τους εφήβους.

ΜΕΤΕΧΟΥΣΕΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ

Καμαριανού Θεοδώρα
Σταϊκού Σταματία



ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ

Λίλιαν Γεωργοπούλου

*Πτυχιακή για την λήψη του πτυχίου στην Κοινωνική Εργασία,
από το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Επαγγελμαίων
Υγείας και Πρόνοιας του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος
(Τ.Ε.Ι.) Πάτρας.*

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1998

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	2559
----------------------	------

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σελ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

⇒ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ	1
⇒ ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	2
⇒ ΣΤΟΧΟΙ ΜΕΛΕΤΗΣ	3
⇒ ΟΡΙΣΜΟΙ ΟΡΩΝ	4

Α' ΜΕΡΟΣ

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΩΣ ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ	8
--	---

1.1. Έννοια της κοινωνικοποίησης - Ορισμοί	1
1.2. Η διαδικασία της κοινωνικοποίησης	14
1.3. Θεωρίες κοινωνικοποίησης	16
1.3.1. Ψυχολογικές ψυχαναλυτικές θεωρίες	17
• Η θεωρία του Freud	17
• Η θεωρία του Erikson	19
• Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης	22
• Η θεωρία του Piaget	25
1.3.2. Κοινωνιολογικές θεωρίες	26
• Η δομικολειτουργική θεωρία των ρόλων	26
• Η θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης	28

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ συνέχεια	Σελ.
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Π	
ΦΟΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ	33
2.1. Η οικογένεια (Πρωτογενής κοινωνικοποίηση)	33
2.1.1.' Ιστορική αναδρομή (σύντομη ανασκόπηση)	34
2.1.2. Η κοινωνικοποιητική λειτουργία της οικογένειας	37
• Καλλιέργεια του κοινωνικού στοιχείου	41
• Πολιτιστική ένταξη	45
2.1.3. Κοινωνική προέλευση και κοινωνικοποίηση	48
• Οικονομικές συνθήκες	49
• Οικολογικές συνθήκες	49
• Πολιτιστικές συνθήκες	50
• Το μέγεθος της οικογένειας	51
• Κοινωνική προέλευση και συμπεριφορά των γονέων	53
• Πίνακας I	57
• Πίνακας II	58
2.2. Σχολείο (δευτερογενής κοινωνικοποίηση)	59
2.2.1. Ο ρόλος του νηπιαγωγείου στην κοινωνικοποίηση του παιδιού	62
2.2.2. Το σχολικό περιβάλλον ως συντελεστής κοινωνικής μάθησης	64
2.2.3. Η σχολική τάξη ως κοινωνική ομάδα	68
2.2.4. Ο κοινωνικός ρόλος του δασκάλου	73
2.3. Ομάδες συνομηλίκων	76
2.4. Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας	82

ΜΕΡΟΣ Β'

**ΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥΣ
ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΚΑΙ ΕΦΗΒΩΝ
ΣΗΜΕΡΑ**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

**Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΩΣ ΦΟΡΕΙΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ**

91

1.1. Η σύγχρονη κοινωνία και το αρνητικό πνεύμα της εποχής 91

1.1.1. Διαπροσωπικές σχέσεις 92

1.1.2. Καταναλωτισμός 95

1.2. Η οικογένεια σήμερα 99

1.2.1. Οι λειτουργίες της οικογένειας 101

1.2.2. Η δομή της οικογένειας 109

1.2.3. Η κοινωνικοποιητική λειτουργία της οικογένειας σήμερα 111

1.3. Το σχολείο σήμερα 120

1.3.1. Το σχολείο αποκομμένο από την πραγματικότητα 121

*1.3.2. Η δυσκολία του σχολείου να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις
της σημερινής κοινωνίας* 123

*1.3.3. Η δυσκολία του σχολείου να προετοιμάσει τους νέους για τις
ευθύνες των ενηλίκων* 124

1.3.4. Το παθητικό σχολείο και η αδιαφορία των νέων γι αυτό 126

1.3.5. Απώλεια της παιδόκεντρικής αρχής της παιδείας 129

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ <i>συνέχεια</i>	Σελ.
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Π	
Η ΑΥΞΗΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΡΡΟΗΣ ΤΩΝ ΜΜΕ ΚΑΙ ΟΙ ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ	133
2.1. <i>Λόγοι που συντελούν στην αύξηση της επιρροής των ΜΜΕ στη συμπεριφορά παιδιών</i>	133
2.2. <i>Οι αρνητικές επιδράσεις των ΜΜΕ στα παιδιά</i>	137
• <i>Φυγή από την πραγματικότητα</i>	139
• <i>Ηρωοποίηση - μίμηση προτύπων</i>	140
• <i>Πραγματικότητα και μη πραγματικότητα</i>	141
• <i>Σχολική επίδοση, εξωσχολικές δραστηριότητες</i>	144
• <i>Τηλεόραση και διαφήμιση</i>	145
• <i>Διγότερο παιχνίδι</i>	147
• <i>Τηλεόραση και ενίσχυση της επιθετικής συμπεριφοράς</i>	149
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΙΙ	
ΟΙ ΟΜΑΔΕΣ ΤΩΝ ΣΥΝΟΜΗΛΙΚΩΝ ΚΑΙ Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ	157
3.1. <i>Εφηβική φιλία - χαρακτηριστικά</i>	157
3.2. <i>Οι εφηβικές φιλίες</i>	160
3.3. <i>Η ένταξη του εφήβου στις ομάδες των συνομηλίκων και η επίδρασή τους στην ψυχοκοινωνική του ανάπτυξη</i>	163
3.4. <i>Η σημασία της παρέας για τους εφήβους</i>	165
3.5. <i>Οι αρνητικές επιδράσεις της ομάδας των συνομηλίκων στη συμπεριφορά του εφήβου</i>	172
3.6. <i>Λόγοι που συντελούν στο να επηρεάζεται ο έφηβος από την ομάδα των συνομηλίκων</i>	174
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	181
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	184
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	188

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός της μελέτης αυτής είναι να παρουσιάσουμε και να αναλύσουμε το φαινόμενο της κοινωνικοποίησης. Η κοινωνικοποίηση ως έννοια και διαδικασία χρησιμοποιείται πολύ συχνά από διάφορους ειδικούς και μη και ως φαινόμενο θεωρείται σαν μια απλή και αυτονόητη διαδικασία η οποία πραγματοποιείται με τη γέννηση του ατόμου και την ένταξη του στην κοινωνία.

Ωστόσο το φαινόμενο της κοινωνικοποίησης είναι εξαιρετικά πολύπλοκο, καθώς αποτελεί μια διαδικασία η οποία καλύπτει όλο το διάστημα της ζωής του ανθρώπου ξεκινώντας από τη στιγμή της γέννησης του και διαρκώντας ως το θάνατο του χωρίς να περατώνεται σε κάποια ηλικία.

Θεωρούμε σημαντικό να μελετήσουμε το φαινόμενο της κοινωνικοποίησης καθώς μέσω αυτής της διαδικασίας το αναπτυσσόμενο άτομο διαμορφώνει την κοινωνική του ταυτότητα, εντάσσεται ομαλά στο κοινωνικό σύνολο και καθίσταται ικανό να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του

Η κοινωνικοποίηση, σε όλες τις μορφές της κοινωνικής οργάνωσης γίνεται με κοινωνικά θεσμοθετημένους τρόπους. Οι φορείς οι οποίοι έχουν ως αρμοδιότητα τους την αναπαραγωγή και την μετάδοση των αξιών, των αντιλήψεων, των αρχών και των προτύπων συμπεριφοράς που είναι κυρίαρχα στην ελληνική κοινωνία είναι, η οικογένεια (πρωτογενής κοινωνικοποίηση), το σχολείο (δευτερογενής κοινωνικοποίηση), οι ομάδες των συνομήλικων και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας.

Η οικογένεια είναι ο πρωταρχικός φορέας στην κοινωνικοποίηση του ατόμου και ασκεί την σημαντικότερη επίδραση στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του. Η οικογένεια ως μικρογραφία της κοινωνίας αποτελεί την πρώτη κοινωνική ομάδα μέσα στην οποία το παιδί αναπτύσσει τα πρώτα κοινωνικά συναισθήματα και καλλιεργεί τις πρώτες κοινωνικές σχέσεις.

Το σχολείο ως δευτερογενής φορέας είναι υπεύθυνο για τη περαιτέρω ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου. Στο σχολείο διευρύνεται το πεδίο της κοινωνικής δράσης του παιδιού και μέσα από την επαφή με το δάσκαλο και τους

συμμαθητές του, αναπτύσσει κοινωνικές δεξιότητες και αποκτά κοινωνικές εμπειρίες που ξεπερνούν τις οικογενειακές.

Ένας εξίσου σημαντικός φορέας κοινωνικοποίησης του ατόμου είναι και οι σχέσεις του με τους συνομήλικους που ξεκινούν από την προσχολική ηλικία (5 ετών) και φτάνουν μέχρι την εφηβεία (17 ετών). Μέσα από την επαφή με τους συνομήλικους το άτομο ικανοποιεί την ανάγκη του για συντροφιά και παράλληλα αναπτύσσεται διανοητικά και κοινωνικά.

Ένας αρκετά σύγχρονος θεσμός κοινωνικοποίησης είναι και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, τα οποία έχουν τη δυνατότητα μέσω των προτύπων που προβάλλουν να διδάξουν κανόνες και μοντέλα συμπεριφοράς στο άτομο.

Βασικός μας στόχος είναι να παρουσιάσουμε τις συνθήκες εκείνες που συντελούν ώστε τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας να αναλαμβάνουν όλο και μεγαλύτερο ρόλο στην κοινωνικοποίηση των παιδιών και ποιες είναι οι αρνητικές τους επιδράσεις. Επίσης πως οι ομάδες των συνομηλίκων επιδρούν αρνητικά και θετικά στη συμπεριφορά του εφήβου και γιατί επηρεάζουν τη διαμόρφωση της προσωπικότητας του.

Θεωρούμε λοιπόν σκόπιμο να αναλύσουμε πως είναι διαμορφωμένη η σύγχρονη κοινωνία και τις συνθήκες ζωής που επικρατούν σε αυτήν, καθώς η λειτουργία των φορέων που αναλαμβάνουν την κοινωνικοποίηση του ατόμου επηρεάζεται από την κοινωνία στην οποία δρουν.

Χαρακτηριστικό φαινόμενο της εποχής είναι οι γρήγοροι ρυθμοί ζωής και η έλλειψη χρόνου. Θα επιχειρήσουμε να δούμε πως η οικογένεια επηρεάζεται από το γενικότερο κλίμα της εποχής και αδυνατεί να προσφέρει την απαραίτητη υποστήριξη, την συναισθηματική ασφάλεια και την "σωστή" καθοδήγηση που χρειάζονται τα παιδιά, καθώς και γιατί μέρος της ευθύνης της για την κοινωνικοποίηση των παιδιών έχει πλέον αναληφθεί από άλλους θεσμούς (βρεφονηπιακοί σταθμοί, παιδικοί σταθμοί)

Επίσης θα δούμε πως το σχολείο αποκομμένο από την κοινωνική πραγματικότητα, είναι ανίκανο να συμπαρασταθεί στο νέο και τα προβλήματα που αυτός αντιμετωπίζει στις εξωσχολικές του δραστηριότητες, να του μεταδώσει αξίες και πρότυπα που να εναρμονίζονται με τη σύγχρονη πραγματικότητα, ώστε να

μπορέσει να ενταχθεί ομαλά στο κοινωνικό σύνολο.

Θα αναφερθούμε πιο αναλυτικά στην αρνητική επίδραση των Μ.Μ.Ε στη ζωή των παιδιών (5-12 ετών), καθώς τα παιδιά παρακολουθούν περισσότερη τηλεόραση από ότι οι έφηβοι (12-17 ετών) των οποίων τα ενδιαφέροντα και οι προβληματισμοί τους φέρνουν πιο κοντά στους συνομηλίκους τους από τους οποίους και επηρεάζονται.

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Στην εποχή που ζούμε σήμερα λόγω της μεγάλης ανάπτυξης της τεχνολογίας και της δημιουργίας μεγαλουπόλεων έχει επέλθει μια αλλοτρίωση στις ανθρώπινες σχέσεις. Οι γρήγοροι ρυθμοί ζωής, ο μεγάλος ανταγωνισμός, το κυνήγι των φιλοδοξιών και του χρήματος, έχουν στρέψει το ενδιαφέρον του ατόμου στον εργασιακό χώρο και στην επαγγελματική καταξίωση. Αμφισβητούνται οι ηθικές και κοινωνικές αξίες όπως δικαιοσύνη, ειλικρίνεια, αλληλοβοήθεια, συνεργασία και ομόνοια.

Η οικογένεια και το σχολείο έχουν χάσει κατά ένα μεγάλο μέρος το ρόλο τους στην κοινωνικοποίηση των παιδιών και των εφήβων. Η οικογένεια, από την πλευρά της, δεν διαθέτει πλέον τον απαραίτητο χρόνο για να ασχοληθεί με τις ανάγκες, τα προβλήματα και τις ανησυχίες των παιδιών και των εφήβων. Το σχολείο επίσης δεν καταφέρνει να συμβαδίσει με τις απαιτήσεις της εποχής και να βοηθήσει τους νέους στην αντιμετώπιση των προβλημάτων που συναντούν στην προσπάθεια προσαρμογής τους στην εξελισσόμενη κοινωνία.

Αυτό έχει ως συνέπεια τα παιδιά και οι έφηβοι να δέχονται ανεξέλεγκτα επιρροές από τις ομάδες των συνομηλίκων στις οποίες εντάσσονται, ενώ παράλληλα "βομβαρδίζονται" από πρότυπα που προβάλλουν τα Μ.Μ.Ε. και γίνονται οι αποδέκτες όλων των αρνητικών επιδράσεων που αυτά έχουν στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους.

ΒΑΣΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ

Βασικός σκοπός της παρούσης μελέτης είναι η παρουσίαση των συνθηκών που οδηγούν ώστε τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και οι ομάδες των συνομηλίκων να αναλαμβάνουν όλο και μεγαλύτερο ρόλο στην κοινωνικοποίηση των παιδιών και των εφήβων και να επίδρουν θετικά ή αρνητικά στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών και των εφήβων.

ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΣΤΟΧΟΙ

1. Ποιός ο ρόλος της οικογένειας, του σχολείου, των ΜΜΕ και των ομάδων των συνομηλίκων ως φορέων κοινωνικοποίησης
2. Ποιές αλλαγές έχουν συμβεί στη σύγχρονη οικογένεια και ποιός ο ρόλος της ως φορέας κοινωνικοποίησης σήμερα
3. Ποιός ο ρόλος του εκπαιδευτικού συστήματος και των δασκάλων, στον τομέα της διαπαιδαγώγησης σήμερα
4. Ποιές είναι οι αρνητικές επιδράσεις που τα ΜΜΕ ασκούν στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών
5. Η σημασία της φιλίας για τους εφήβους και για ποιούς λόγους ασκεί έντονη επίδραση στη διαμόρφωση της ατομικής εικόνας των εφήβων
6. Γιατί είναι τόσο σημαντικό για τους εφήβους να γίνουν αποδεκτοί σε αυτό το περιβάλλον των συνομηλίκων και μέχρι ποιο σημείο φτάνουν για να το επιτύχουν αυτό

ΟΡΙΣΜΟΙ ΟΡΩΝ

• Εφηβεία

Η περίοδος του ανθρώπινου βίου που τοποθετείται χρονικά μεταξύ της παιδικής ηλικίας και της ωριμότητας. Ο νέος άνθρωπος που βρίσκεται στην περίοδο της εφηβείας ονομάζεται έφηβος. Στα κορίτσια η εφηβεία αρχίζει γύρω στο 12ο έτος της ηλικίας και τελειώνει γύρω στο 18ο, ενώ στα αγόρια αρχίζει γύρω στο 14ο έτος και τελειώνει γύρω στο 20ο. (Εγκυκλ. Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, σ. 259).

Σύμφωνα με τον Ι. Ν. Παρασκευόπουλο, 1985, τόμος 4ος, σ. 11, η εφηβεία είναι η τελευταία φάση της ανάπτυξης, το τελευταίο στάδιο στην πορεία του ατόμου προς την ωριμότητα. Καλύπτει τη χρονική περίοδο ανάμεσα στην παιδική και ώριμη ηλικία και αποτελεί τη φάση της ζωής κατά την οποία πραγματοποιείται το πέρασμα του ατόμου από τον κόσμο του παιδιού με την ανεμελιά και την εξάρτηση, στον κόσμο του ενηλίκου, με την υπευθυνότητα και την αυτοδιαχείριση.

• Εκπαίδευση

1. Μορφή εξειδικευμένης κοινωνικοποίησης που ασκείται κατά κανόνα από φορείς που βρίσκονται έξω από την οικογένεια και έχει ως περιεχόμενο της τη μετάδοση γνώσεων, δεξιοτήτων και μορφών ενέργειας ή συμπεριφοράς
2. Ο Ε. Ντυρκάϊμ ορίζει την εκπαίδευση ως τη δράση που κατευθύνεται από τις γενιές των ενηλίκων στις γενιές εκείνες που δεν είναι ακόμα αρκετά ώριμες για την κοινωνική ζωή. Η δράση αυτή σκοπό έχει να προκαλέσει και να αναπτύξει στο παιδί ορισμένες φυσικές, πνευματικές και ηθικές καταστάσεις που απαιτούν από αυτό τόσο η πολιτική κοινωνία στο σύνολό της όσο και το ιδιαίτερο κοινωνικό περιβάλλον, για το οποίο προορίζεται το παιδί. (Δ. Τ. Τσαούσης, 1989).

- **Κοινωνικοποίηση**

Είναι η διαδικασία της κοινωνικής αναπαραγωγής ενός κοινωνικού συνόλου. Από τη μεριά του κοινωνικού συνόλου ειδομένη η κοινωνικοποίηση συνιστάται στη μεταβίβαση της κοινωνικής κληρονομιάς του πολιτισμού του κοινωνικού συνόλου από τη μια γενιά στην άλλη. Είναι η διαδικασία της κοινωνικής παραγωγής της νέας γενιάς. Από τη μεριά του ατόμου η κοινωνικοποίηση σημαίνει την εκ μέρους του εσωτερίκευση των κανόνων συμπεριφοράς, των τρόπων ενέργειας και του συστήματος αξιών ενός κοινωνικού συνόλου. Η κοινωνικοποίηση διακρίνεται σε πρωτογενή και δευτερογενή και σε ενεργό και παθητική. Η εκπαίδευση είναι μια διαδικασία κοινωνικοποίησης.

- **Κοινωνικοποίηση δευτερογενής**

Είναι η κοινωνικοποίηση που συντελείται από εξειδικευμένους φορείς (σχολείο, εκκλησία, στρατός κ.λπ.). Η κοινωνικοποίηση αυτή συνεπάγεται ως ένα σημαντικό βαθμό την ενεργό συμμετοχή του κοινωνικοποιημένου ατόμου στη διαδικασία της κοινωνικοποίησής του και εκτείνεται σε όλη τη διάρκεια της ζωής του (Δ. Τ. Τσαούσης, 1989).

- **Κοινωνικοποίηση Πρωτογενής**

Είναι η κοινωνικοποίηση που συντελείται στα πρώτα κυρίως χρόνια της ζωής του ανθρώπου στα πλαίσια πρωτογενούς ομάδων και ιδιαίτερα της οικογένειας

- **Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας**

Είναι μέσα ταυτόχρονης μετάδοσης μηνυμάτων ή ερεθισμάτων που απευθύνονται προς απεριόριστο αριθμό προσώπων, κατά κανόνα ανεξάρτητα από την κοινωνική κατηγορία ή το κοινωνικό στρώμα στο οποίο ανήκουν. Ο τύπος, το ραδιόφωνο, η τηλεόραση είναι Μέσα Μαζικής επικοινωνίας (Δ. Τ. Τσαούσης, 1989).

- **Οικογένεια**

Είναι η νόμιμη, μόνιμη και κατά κανόνα τυπική γενετήσια ένωση των δύο συζύγων με τα τέκνα τους, που περιλαμβάνει συχνά και τα τρίτα πρόσωπα που συνδέονται με στενούς δεσμούς συγγένειας με έναν από τους συζύγους. Η οικογένεια αποτελεί την αφετηρία και το κέντρο των δεσμών συγγένειας. Η οικογένεια και η συγγένεια είναι πολύσκοποι ή πολυλειτουργικοί κοινωνικός θεσμοί που εξασφαλίζουν τη βιολογική και κοινωνική αναπαραγωγή της κοινωνίας (γέννηση και ανατροφή των τέκνων) και παράλληλα την αμοιβαία προστασία και βοήθεια μεταξύ των προσώπων που συνδέονται μεταξύ τους με συγγενικούς δεσμούς.

- **Οικογένεια εκτεταμένη**

Η οικογένεια που περιλαμβάνει τρεις ή περισσότερες γενιές προσώπων που συνδέονται μεταξύ τους με δεσμούς καταγωγής, όπως λ.χ. η οικογένεια που αποτελείται από τους δύο ή τον ένα γονέα, τα άγαμα τέκνα του (ς), τα έγγαμα τέκνα του(ς) και τα παιδιά των τέκνων αυτών (κάθετα εκτεταμένη οικογένεια).

Η οικογένεια που περιλαμβάνει πλάγιους συγγενείς, τους συζύγους τους και τα τέκνα τους (οριζόντια εκτεταμένη οικογένεια).

- **Οικογένεια Πατριαρχική**

Τύπος οικογένειας όπου το κεντρικό πρόσωπο, αρχηγός και φορέας της εξουσίας είναι ο πατέρας. Η αρχαία ρωμαϊκή οικογένεια, με τον *paterfamilias* που έχει το δικαίωμα ζωής και θανάτου πάνω σ' όλα τα μέλη του οίκου, είναι ένα από τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα πατριαρχικής οικογένειας.

- **Οικογενειακός πυρήνας**

1. Η συζυγική οικογένεια
2. Η οικογενειακή ομάδα που αποτελείται από τους δύο συζύγους και τα ανήλικα

τέκνα τους και η οποία μπορεί να είναι αυτοτελής (συζυγική οικογένεια) ή να αποτελεί μέρος μιας εκτεταμένης οικογένειας

3. Η οικογενειακή μονάδα που αποτελείται από τους γονείς που ζει με τα ανήλικα τέκνα του και έχει την κύρια ευθύνη της διατροφής και ανατροφής τους. Ο μονογονεϊκός οικογενειακός πυρήνας είναι συνήθως μητροκεντρικός (Δ.Γ. Τσαούσης "Χρήστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας" Εκδόσεις Gutenberg, ΑΘΗΝΑ 1989).

ΜΕΡΟΣ Α'

◆ Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΩΣ ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Η έννοια κοινωνικοποίησης, με την ψυχοκοινωνιολογική σημασία του όρου, εισάγεται για πρώτη φορά στην ειδική παιδαγωγική γλώσσα, στις αρχές του 20ου αιώνα, από τον θεμελιωτή της μοντέρνας κοινωνιολογίας Emile Durkheim και υποδηλώνει τη διαδικασία εκείνη κατά την οποία ο άνθρωπος μεταβάλλεται σε κοινωνικό ον και εντάσσεται στην κοινωνία. (Δ. Τσαρδάκης 1984).

Ο Emile Durkheim σε όλη του σχεδόν τη ζωή δίδαξε παράλληλα προς την παιδαγωγική και κοινωνιολογία. Στην προσπάθειά του να ορίσει την έννοια της αγωγής, την αντιλαμβάνεται και τη χαρακτηρίζει ως "μεθοδευμένη κοινωνικοποίηση". Με τον όρο αυτό εννοεί τις σκόπιμες και συνειδητά προγραμματισμένες ενέργειες της παλαιάς προς τη νέα γενιά, οι οποίες αποβλέπουν στο να παρακινήσουν και να αναπτύξουν τις φυσικές, πνευματικές και ηθικές προδιαθέσεις του ατόμου που είναι απαραίτητες για να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της κοινωνίας και να μπορέσει ομαλά να ενταχθεί στο κοινό περιβάλλον. Με τη χρήση όμως του όρου αυτού ο Durkheim παραδέχεται την ύπαρξη και κάποιων άλλων ενεργειών και επιδράσεων που δεν είναι σκόπιμες και προγραμματισμένες και οι οποίες ασκούνται επίσης πάνω στο αναπτυσσόμενο άτομο και είναι συνυπεύθυνες για το σχηματισμό της κοινωνικής του φύσης. (Ε. Ι. Πυργιωτάκης 1986).

Σύμφωνα με τα όσα αναφέρονται στον Πυργιωτάκη, η αγωγή επισημαίνεται ως ενέργεια συνειδητή και σκόπιμη, ενώ η κοινωνικοποίηση είναι κυρίως διαδικασία που προκύπτει από την προσωπική συναναστροφή του ατόμου με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον και από τις εμπειρίες και βιώματα που αποκομίζει από τη συναναστροφή αυτή. Αυτό δηλαδή που ο Durkheim ονόμασε "μεθοδευμένη κοινωνικοποίηση" εξακολουθεί και σήμερα να αποτελεί ορισμό της έννοιας αγωγή, ενώ η κοινωνικοποίηση είναι υπερκείμενη έννοια και περιλαμβάνει όλο το φάσμα των διαπροσωπικών σχέσεων και επιδράσεων του περιβάλλοντος, σαν πάντοτε να

είναι απαραίτητο να προέρχονται από ενέργειες των ενηλίκων που είναι σκόπιμες και προγραμματισμένες. Η κοινωνικοποίηση αποτελεί μια έννοια ευρύτερη, μέρος της οποίας μπορεί να θεωρηθεί η αγωγή. Ωστόσο πρέπει να επισημάνουμε πως η μια έννοια προϋποθέτει την άλλη. Είναι δηλαδή δύσκολο να υπάρξει παιδευτική ενέργεια χωρίς να έχει επίπτωση στην κοινωνικοποίηση καθώς και κοινωνικοποιητική διαδικασία αποκόμμενη από κάθε μορφή αγωγής (Ε.Ι. Πυργιωτάκης, 1986).

Η κοινωνικοποίηση, με την έννοια αυτή τα τελευταία χρόνια παρουσιάζει αυξημένο ενδιαφέρον και αρχίζει να μελετάται πιο συστηματικά από διάφορες επιστήμες, όπου η κάθε μία την προσεγγίζει από τη δική της σκοπιά, και επικεντρώνει την προσοχή της σε διαφορετικές εκφάνσεις της έννοιας της κοινωνικοποίησης. Η γενική ψυχολογία για παράδειγμα ενδιαφέρεται κατά μεγάλο μέρος για την ανάπτυξη ατομικών χαρακτηριστικών που σχετίζονται με την κοινωνική συμπεριφορά καθώς και τις βασικές ψυχολογικές διαδικασίες για την εκμάτησή τους. Η Κοινωνιολογία μελετά τα χαρακτηριστικά ειδικών κοινωνικών ομάδων και θεσμών που συντελούν στην κοινωνικοποίηση, καθώς και τις κοινωνικές δεξιότητες, στάσεις και διαθέσεις που αποκτούν τα άτομα με την ένταξη και συμμετοχή τους σε ομάδες και θεσμούς. Η Παιδαγωγική επιστήμη ερευνά τη θεωρία και πράξη της ανατροφής, η κοινωνική ανθρωπολογία προσεγγίζει το θέμα από την άποψη της ελεύθερης κουλτούρας μιας κοινωνίας στην προσπάθειά της να προσδιορίσει τα γενικά πολιτιστικά πλαίσια στα οποία λαμβάνουν χώρα οι εμπειρίες και διεργασίες κοινωνικοποίησης, ενώ η Κοινωνική Ψυχολογία ενδιαφέρεται να μελετήσει τις κοινωνικές λειτουργίες του άμεσου περιβάλλοντος και των διαπροσωπικών σχέσεων (Γ. Μιχαλακόπουλος, 1990).

1.1. Έννοια της Κοινωνικοποίησης - ορισμοί

Πριν επιχειρήσουμε να αναφερθούμε στους ήδη υπάρχοντες ορισμούς της έννοιας της κοινωνικοποίησης θα ήταν ίσως σκόπιμο για μια καλύτερη κατανόηση της έννοιας αυτής, να υπάρξει μια σύντομη αναφορά στα στοιχεία που μετέχουν στην κοινωνικοποιητική λειτουργία. Στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης κυρίαρχη θέση κατέχουν τα εξής τρία στοιχεία: το άτομο, η κοινωνία και ο πολιτισμός. Από μια πλευρά λοιπόν υπάρχει το άτομο και από την άλλη η οργανωμένη κοινωνία. Το άτομο για να μπορέσει ομαλά να ενσωματωθεί στο κοινωνικό σύνολο και να εξελιχθεί θα πρέπει να οικειοποιηθεί τον πολιτισμό της συγκεκριμένης κοινωνίας και να αναπτύξει την προσωπικότητά του σύμφωνα με το αξιολογικό σύστημα και το σύστημα συμπεριφοράς που το κοινωνικό σύνολο αποδέχεται" (Ε.Ι. Πυργιωτάκης, 1986).

Το νεογνό του ανθρώπου από την ώρα που έρχεται στον κόσμο δεν έχει ακόμα διαμορφωθεί και δεν είναι ικανό να διατηρηθεί μόνο του στη ζωή. Ικανοποιώντας όμως τις οργανικές του ανάγκες με τη φροντίδα των ενηλίκων και κυρίως στα πρώτα χρόνια της ζωής του, των γονιών του και αντιμετωπίζοντας τις κοινωνικές απαιτήσεις και προσδοκίες καταφέρνει όχι μόνο να επιβιώσει αλλά και να μεταβάλλει σε επίκτητα προσόντα τις εσωτερικές του δυνάμεις, ενώ επιπλέον αποκτά τη δική του ξεχωριστή και ανεπανάληπτη προσωπικότητα, που επιτυγχάνεται διαμέσου της κοινωνικής συναναστροφής. Η έννοια της κοινωνικοποίησης αναφέρεται στη διαδικασία με την οποία το άτομο σχηματίζει τη δική του μοναδική προσωπικότητα, αποδεχόμενο και οικειοποιούμενο τον πολιτισμό της κοινωνίας μέσα στην οποία αναπτύσσεται. Είναι βασικά μια διαδικασία μάθησης. Το νεογνό του ανθρώπου δεν έρχεται στον κόσμο με σχηματισμένο "Εγώ", δεν έχει δηλαδή αντίληψη για το δικό του πρόσωπο, για το δικό του εαυτό, για την εικόνα που αντιστοιχεί στον εαυτό του. Ο κοινωνικός εαυτός, το "εγώ" του ατόμου, η ατομική και κοινωνική του προσωπικότητα αναπτύσσεται βαθμιαία με τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης. Το νήπιο αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως διαφορετική και ξεχωριστή οντότητα, από τη

στιγμή που διακρίνει την εικόνα του στον καθρέφτη και αντιδρά. Στη συνέχεια αρχίζει να διακρίνει και τα πρόσωπα του περιβάλλοντός του, των γονέων από τα πρόσωπα των ξένων, τα πρόσωπα των παιδιών από των ενηλίκων. Αρχικά αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως αντικείμενο, κατόπιν ως υποκείμενο, αναγνωρίζει το φύλο του, χαμογελά βλέποντας δικές του φωτογραφίες και στους 20-22 μήνες χρησιμοποιεί την ανωνυμία εγώ για να εκφράσει τον εαυτό του. Αρχικά η συμπεριφορά των νηπίων είναι εγωκεντρική και έπειτα γίνεται κοινωνική. Αυτό συμβαίνει γιατί σιγά - σιγά, μεγαλώνοντας μέσα σε μια ανθρώπινη ομάδα, μαθαίνουν να εναρμονίζουν τις δικές τους επιθυμίες με τις επιθυμίες των άλλων, μοιράζοντας τα προσωπικά τους αντικείμενα, όπως τα παιχνίδια τους, αποδέχονται κάποιους κανόνες που θέτει η ομάδα, αναλαμβάνουν κοινωνικούς ρόλους, ανταποκρίνονται στις προσδοκίες των άλλων, κοινωνικοποιούνται. (Β. Χαραλαμπίδης, 1987).

Κοινωνικοποίηση σημαίνει λοιπόν, σύμφωνα με τα παραπάνω όχι απλά "κατασκευή" ή δημιουργία του κοινωνικού όντος, αλλά "εξέλιξη, διαφοροποίηση, άσκηση και συνειδητοποίηση των ανθρωπίνων ποιοτικών στοιχείων που ενυπάρχουν ήδη στο φυσιολογικό βρέφος. Πρόκειται για τη σταδιακή ψυχοσωματική ανάπτυξη και εξέλιξη του νέου ανθρώπου, διαδικασία που προϋποθέτει την ανθρώπινη κοινωνία και συντελείται μόνο μέσα σ' αυτήν" (Ε. Ιωαννίδου, 1978).

Το άτομο αποτελεί μέρος του κοινωνικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο μεγαλώνει και αλληλεπιδρά, είτε πρόκειται για την οικογενειακή ομάδα, την ομάδα των συμμαθητών, φίλων ή των συναδέλφων του. Για να μπορέσει να ενταχθεί και να λειτουργήσει στο εκάστοτε κοινωνικό περιβάλλον πρέπει η συμπεριφορά και στάση του ως ένα σημείο να ρυθμιστεί σύμφωνα με το γενικότερο πλαίσιο κοινωνικής συμπεριφοράς. Οφείλει κατά συνέπεια να μάθει τον τρόπο σκέψης, αίσθησης, συμπεριφοράς και δράσης που του υποβάλλει η κοινωνία ως προϋπόθεση για να το αποδεχθεί στη δομή της. Η διαδικασία αυτή, του να μάθει όσο η κοινωνία αναμένει από αυτό, όχι μόνο δεν είναι απλή κι εύκολη αλλά επιτυγχάνεται μέσα από εξαιρετικά πολύπλοκους και μακροπρόθεσμους ψυχοκοινωνικούς μηχανισμούς κατά τους οποίους το άτομο καταγράφει, εσωτερικεύει, αφομοιώνει, βιώνει ολόκληρο το

ευρύ σύστημα των απαιτήσεων της κοινωνίας, φιλτράροντας το βέβαια μέσα από τη δική του προσωπικότητα. Αναπόφευκτα λοιπόν το άτομο καταλήγει εσωτερικεύοντας τις κοινωνικές επιταγές, να ρυθμίζει τη σκέψη και τη συμπεριφορά του κατά τρόπους που είναι κοινωνικά επιθυμητοί και αποδεκτοί. Η κοινωνικοποίηση του ατόμου είναι μια διαδικασία πολύ μεγάλης έκτασης και εξαιρετικής σημασίας για το άτομο, πολυδιάστατη, πολύπλοκη, μακρόπνοη και κρίσιμη (Β. Δ. Γκιζέλη, 1993).

Σύμφωνα με τον Δ. Τσαούση η κοινωνικοποίηση ορίζεται ως εξής: η διαδικασία της κοινωνικής αναπαραγωγής ενός κοινωνικού συνόλου. Από τη μεριά του κοινωνικού συνόλου ειδομένη η κοινωνικοποίηση συνίσταται στη μεταβίβαση της κοινωνικής κληρονομιάς, του πολιτισμού του κοινωνικού συνόλου, από τη μια γενιά στην άλλη. Είναι η διαδικασία της κοινωνικής παραγωγής της νέας γενιάς. Από τη μεριά του ατόμου η κοινωνικοποίηση σημαίνει την εκ μέρους του εσωτερικεύση των κανόνων συμπεριφοράς, των τρόπων ενέργειας και του συστήματος αξιών ενός κοινωνικού συνόλου" (Δ. Γ. Τσαούσης, 1984).

Ο Γερμανός Helmut Fend ορίζει την κοινωνικοποίηση ως "διαδικασία διαμόρφωσης της συμπεριφοράς και ένταξης του ατόμου στην κοινωνία ή σε μια από τις ομάδες της, με την εκμάθηση κανόνων, αξιών, συμβόλων και επικοινωνιακών συστημάτων της κοινωνίας ή της ομάδας".

Σύμφωνα επίσης με τον Π. Τερλεξή η κοινωνικοποίηση ορίζεται ως "η διαδικασία με την οποία (α) το άτομο αναπτύσσει και διαμορφώνει την προσωπικότητά του δια μέσου των γνώσεων, των εμπειριών και γενικά της επαφής του με ένα μέρος του πολιτιστικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο γεννιέται και ανατρέφεται, (β) Τα πολιτιστικά στοιχεία που συνθέτουν έναν πολιτισμό, μεταβιβάζονται από τη μια γενιά στην άλλη" (Ε.Ι. Πυργιωτάκης, 1986). Τέλος η κοινωνικοποίηση, σχετικά με τα όσα αναφέρει ο Μιχαλακόπουλος, ορίζεται ως η "διαδικασία με την οποία τα άτομα αποκτούν γνώσεις, δεξιότητες και διαθέσεις που τα καθιστούν ικανά να συμμετέχουν στη ζωή και τις δραστηριότητες κοινωνικές ομάδων και της κοινωνίας ως συνόλου".

Η κοινωνικοποίηση ως διαδικασία μάθησης διαφοροποιείται εννοιολογικά

από την ωρίμανση που προκύπτει ως αποτέλεσμα της ανάπτυξης των δυνατοτήτων του οργανισμού. Ασφαλώς η ωρίμανση αποτελεί προϋπόθεση της κοινωνικοποίησης, αλλά όταν αναφερόμαστε στην έννοια της κοινωνικοποίησης μας ενδιαφέρουν τα στοιχεία εκείνα της προσωπικότητας και της συμπεριφοράς που εμφανίζονται ως αποτέλεσμα κοινωνικών συναναστροφών και επιρροών και δεν προκύπτουν αυτόματα από τη φύση του ανθρώπινου οργανισμού (Γ. Μιχαλακόπουλος, 1990).

Θα μπορούσαμε επιπλέον να πούμε, όπως αναφέρει ο Β. Φιλια, 1976, πως η κοινωνικοποίηση παρ' όλο που πρόκειται για μια διαδικασία μάθησης δεν είναι πάντοτε αποτέλεσμα μόνο της συνειδητής επιδίωξης του φορέα αγωγής (γονιός, δάσκαλος κ.λπ.) αλλά μπορεί σε μεγάλο βαθμό να επιτευχθεί με την απλή λειτουργία του "κοινωνικού υποδείγματος" που ενσαρκώνει ο φορέας με τη στάση και συμπεριφορά του".

Από τους ορισμούς που επιλέχθηκαν και παρουσιάστηκαν παραπάνω μπορούμε να οδηγηθούμε σε ορισμένες διαπιστώσεις σχετικά με την έννοια της κοινωνικοποίησης.

Πρόκειται για μια διαδικασία μάθησης η οποία πραγματοποιείται μέσα από την κοινωνική αλληλεπίδραση και ως κύριο περιεχόμενο της έχει συστήματα αξιών, κοινωνικών κανόνων, μορφών συμπεριφοράς, που το άτομο ενσωματώνει συνειδητά ή ασυνείδητα, διαμορφώνει τη συμπεριφορά του σύμφωνα με αυτά και έτσι εντάσσεται στο κοινωνικό - πολιτιστικό του περιβάλλον και γίνεται ικανό και άξιο να δημιουργεί μέσα σ' αυτά (Ε. Ι. Πυργιωτάκης, 1986).

Οι περισσότεροι από τους ορισμούς προϋποθέτουν, πως οι αξίες και οι κανόνες που υπάρχουν στο υφιστάμενο σύστημα γίνονται αδιαφιλονίκητα αποδεκτά και κατά τον τρόπο αυτό η κοινωνικοποίηση υπηρετεί την παράδοση και τη σταθεροποίηση της κοινωνικό-πολιτισμικής τάξης που επικρατεί κάθε φορά και εννοείται ως μια διαδικασία η οποία καθορίζεται μέσω των αναγκών και απαιτήσεων του κοινωνικού συστήματος (Δ. Τσαρδάκης, 1984).

Ωστόσο η κοινωνικοποίηση δεν είναι μηχανική τοποθέτηση στον άνθρωπο μιας έτοιμης κοινωνικής φόρμας. Το άτομο δεν αποτελεί μόνο "αντικείμενο"

κοινωνικοποίησης, αλλά ταυτόχρονα θα πρέπει να παρουσιάζεται και ως υποκείμενο κοινωνικής δραστηριότητας, πρωτοστάτης και δημιουργός νέων κοινωνικών θεσμών. Το κάθε άτομο άλλωστε που υπόκειται στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης έχει τη δική του ξεχωριστή και μοναδική προσωπικότητα και τα μηνύματα που δέχεται από τους διάφορους φορείς κοινωνικοποίησης, τα αντιλαμβάνεται, τα ερμηνεύει και αντιδρά σε αυτά διαφορετικά από όλους τους άλλους κοινωνικοποιούμενους. Η κοινωνικοποίηση είναι μια αμφίδρομη διαδικασία αλληλεπίδρασης μέσα από την οποία η νέα γενιά όχι μόνο δέχεται αλλά και ασκεί επιδράσεις. Γι αυτό άλλωστε και η διαδικασία της κοινωνικοποίησης αποδεικνύεται επιτυχέστερη όσο πιο ενεργός είναι και ο ρόλος που το άτομο αναλαμβάνει στο δημιουργικό μετασχηματισμό της κοινωνίας, στην πορεία του οποίου αναθεωρούνται υπάρχουσες αντιλήψεις, ήθη και συνήθειες (Ψυχολογική Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια - Λεξικό).

1.2. Η διαδικασία της κοινωνικοποίησης

Η κοινωνικοποίηση είναι μια διαδικασία που κυριαρχεί και καλύπτει όλο το διάστημα της ζωής του ανθρώπου. Δε συντελείται ούτε από τη μια μέρα στην άλλη, ούτε και ποτέ ολοκληρώνεται. Είναι λογικό, εφόσον το άτομο σε όλη τη διάρκεια της ζωής του καλείται συνεχώς να ενταχθεί σε διάφορες νέες κοινωνικές ομάδες, ένταξη στην οικογένεια, στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, στο σχολείο, στον εργασιακό χώρο, στο στρατό, στις φιλικές συντροφίες κ.λπ. Καλείται λοιπόν κάθε φορά να αναλάβει καινούργιους ρόλους και να ενστερνιστεί τις αντιλήψεις, τις αξίες και τους κανόνες που διέπουν είτε τη νέα ομάδα ή το ρόλο. Η κοινωνικοποίηση λοιπόν παραμένει μια συνεχής διαδικασία αλληλεπίδρασης ανάμεσα στη συλλογική και ατομική συνείδηση κι δεν αποτελεί παροδικό γεγονός που αφορά αποκλειστικά παιδιά και εφήβους (Ε.Ι. Πυργιωτάκης, 1986).

Όπως αναφέρει ο Κ. Μπαλάσκας, 1989 "όσο ο άνθρωπος κρατάει τα μάτια του ανοιχτά και το πνεύμα του σε εγρήγορση, εξακολουθεί να διαμορφώνεται, δηλαδή να προσαρμόζεται στην κοινωνία, να κοινωνικοποιείται". Το "γηράσκω αεί

διδασκόμενος" δηλώνει ακριβώς, συνεχίζει ο ίδιος, ότι η διαμόρφωση της προσωπικότητας δεν αποτελεί συντελεσμένο οριστικά γεγονός αλλά μια διαδικασία, μια πορεία, ένα "γίγνεσθαι" καθημερινό.

Έχει επικρατήσει ως ευρύτερα αποδεκτό ότι η κοινωνικοποίηση είναι μια διαδικασία που εκτυλίσσεται σε διαδοχικές φάσεις και η καθεμιά έχει τη δική της διάρκεια και ακολουθία. Η επικρατέστερη διάκριση είναι ανάμεσα σε πρωτογενή και δευτερογενή κοινωνικοποίηση.

• *Πρωτογενής Κοινωνικοποίηση*

Η Πρωτογενής Κοινωνικοποίηση εκτυλίσσεται αποκλειστικά μέσα στην πρώτη κοινωνική ομάδα της οποίας ο άνθρωπος γίνεται μέλος μόλις γεννηθεί στην οικογένεια. Αρχίζει από τη στιγμή που γεννιέται ως και την απόκτηση της πολιτιστικής του ταυτότητας. Η πρωτογενής κοινωνικοποίηση διακρίνεται σε δύο επιμέρους εξελικτικές βαθμίδες: α) Καλλιέργεια του κοινωνικού στοιχείου, όπου γίνεται προσπάθεια να επιτευχθεί η αφύπνιση, σταθεροποίηση και βαθμιαία ενίσχυση του κοινωνικού στοιχείου που ενυπάρχει στο ανθρώπινο είδος και β) Πολιτιστική ένταξη όπου συντελείται η οικειοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και των πολιτιστικών αξιών.

• *Δευτερογενής κοινωνικοποίηση*

Η δευτερογενής κοινωνικοποίηση δεν συντελείται μόνο μέσα στην οικογένεια, αλλά κυρίως έξω από το δικό της περιβάλλον. Στη φάση αυτή το παιδί - άτομο βρίσκεται κάτω από την επίδραση του σχολείου, που έχει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του και στην κοινωνική του τοποθέτηση. Επίσης δέχεται τις επιδράσεις των διαφόρων ομάδων με τις οποίες συνάπτει σχέσεις, καθώς και του ραδιοφώνου, της τηλεόρασης και γενικά των ΜΜΕ.

Η κοινωνικοποίηση επιτελεί τόσο ατομικές όσο και κοινωνικές λειτουργίες. Από την άποψη του ατόμου, η κοινωνικοποίηση συνιστά μια διαδικασία κατά την οποία το άτομο πραγματοποιεί τις ανθρώπινες δυνατότητές του, "ανθρωποποιείται" ο

βιολογικός οργανισμός και μεταμορφώνεται σε προσωπικότητα με μια αίσθηση ταυτότητας (Ε.Ι. Πυργιωτάκης, 1986).

Από την άποψη της κοινωνίας, εξασφαλίζει τη "σταθερότητα και τη συνοχή" του κοινωνικοπολιτιστικού συστήματος, στοιχείο που απειλείται έντονα από το γεγονός 'ότι τα μέλη μιας κοινωνίας είναι θνητά, αποχωρούν συνεχώς και αντικαθίστανται από νέα. Χωρίς λοιπόν τη μύηση της νέας γενιάς στις αντίστοιχες κοινωνικοπολιτιστικές αξίες, καθίσταται αδύνατη η διατήρηση τους πέρα από το βιοτικό κύκλο της γενιάς που τις δημιούργησε. (Ε.Ι. Πυργιωτάκης, 1986).

1.3. Θεωρίες της Κοινωνικοποίησης

Η διαδικασία της κοινωνικοποίησης εμπλέκει ψυχολογικές διεργασίες αλλά και κοινωνικές καταστάσεις με τις οποίες το κοινωνικοποιούμενο άτομο αλληλενεργεί. Η ανάδυση και η διαμόρφωση του κοινωνικού εαυτού αποτελεί ένα θέμα που κατά συνέπεια έχει απασχολήσει σοβαρά τόσο τους ψυχολόγους όσο και τους κοινωνιολόγους και διάφορες θεωρίες έχουν αναπτυχθεί σχετικά με τον τρόπο που εμπλέκονται αυτές οι δύο διαστάσεις και τις διεργασίες που δημιουργούν ώστε να επιτευχθεί η κοινωνικοποίηση. Ενδεικτικά θα επιχειρήσουμε να αναφερθούμε σε κάποιες από αυτές που θεωρούνται επικρατέστερες, πιο έγκυρες και φωτίζουν καλύτερα κάποιες από τις πτυχές του θέματος που μελετάμε. Δύο βασικές κατευθύνσεις που προσεγγίζουν θεωρητικά το θέμα της κοινωνικοποίησης είναι: (α) η ψυχολογική και (β) η κοινωνιολογική. Όσον αφορά την πρώτη δίνει μεγαλύτερη έμφαση και προσοχή, στην ψυχική δομή του ανθρώπου χωρίς βέβαια να παραγνωρίζεται και η επιρροή που ασκούν οι συνθήκες ζωής στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του ατόμου. Η δεύτερη κατεύθυνση, η κοινωνιολογική, συνεχίζει η Χρ.Νόβα - Καλτσούνη, μελετά κυρίως το κοινωνικό χώρο στον οποίο γεννιέται και μεγαλώνει το άτομο, αναζητώντας τις ιδιαίτερες εκείνες συνθήκες και όρους που επιδρούν και προσδιορίζουν ανάλογα, τον τρόπο με τον οποίο το άτομο κοινωνικοποιείται. Πολύ συνοπτικά θα μπορούσαμε να πούμε πως η ψυχολογική

προσέγγιση αναλύει κυρίως τη σχέση (ψυχική δομή) "εσωτερικής πραγματικότητας" και ανάπτυξης της προσωπικότητας ενώ η κοινωνιολογική κυρίως μελετά την "εξωτερική πραγματικότητα (κοινωνική δομή) σε σχέση με τη διαμόρφωση της προσωπικότητας (Χρ. Νόβα - Καλτσούνη, 1995).

1.3.1. Ψυχολογικές Ψυχαναλυτικές θεωρίες

• Η θεωρία του Freud

Σύμφωνα με τα όσα αναφέρει ο Γ. Μιχαλακόπουλος, 1990, κατά την αντίληψη του Freud ανάμεσα στο άτομο και στο κοινωνικό περιβάλλον όπου μεγαλώνει και εξελίσσεται δεν υπάρχει μια κατάσταση αρμονίας, αλλά σύγκρουσης. Σύγκρουση ανάμεσα στην έμφυτη τάση του ατόμου για ικανοποίηση των ενστίκτων του και για ανεξαρτησία από τη μια και στις απαιτήσεις της κοινωνίας για "συμμόρφωση του, στους κώδικες του ορθού και λανθασμένου που αυτή διαθέτει" από την άλλη. Ο τρόπος με τον οποίο το άτομο κατορθώνει να επιλύσει αυτές τις διαδοχικές συγκρούσεις διαμορφώνει και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας και της συμπεριφοράς του.

Σύμφωνα με τα όσα αναφέρει ο Β. Χαραλαμπίδης, 1987, η δομή της προσωπικότητας, κατά του Freud, περιλαμβάνει τρία μέρη, το κάθε ένα από τα οποία έχει τη δική του λειτουργία και εξέλιξη, βρίσκεται όμως σε σχέση αλληλεπίδρασης με τα άλλα δύο επηρεάζοντας έτσι τη συμπεριφορά και ψυχοκοινωνική εξέλιξη του ατόμου. Τα τρία αυτά μέρη είναι: 1) Το "αυτό" (id) όπου συνίσταται από τα ένστικτα, τις παρορμήσεις και τις επιθυμίες του υποκειμένου, που επιζητούν εκπλήρωση και ικανοποίηση. Το τμήμα αυτό του υποσυνειδήτου περιλαμβάνει τα βιολογικά ένστικτα και λειτουργεί με βάση την αρχή της ικανοποίησης, 2) το "υπερεγώ" (super ego) όπου είναι η συνείδηση "περί του πρακτέου", του ηθικού, του κοινωνικά αποδεκτού. Το υπερεγώ είναι μια μορφή συνείδησης για το άτομο αντιπροσωπεύει όλα εκείνα τα στοιχεία, που έχουν ενσωματωθεί στο άτομο από την κοινωνική αλληλεπίδραση και έχουν αποτελέσει

ηθικά και κοινωνικά κριτήρια αξιολόγησης των σκέψεων και ενεργειών του. (iii) το "εγώ" (Ego) αποτελεί το συνειδητό μέρος της προσωπικότητας και αναλαμβάνει το ρόλο να συμβιβάσει και να εξασφαλίσει την ισορροπία ανάμεσα στις επιθυμίες του "αυτό" και στις απαιτήσεις της κοινωνίας.

Σύμφωνα με τον Γ. Μιχαλακόπουλο στο βαθμό που θα καταφέρει να ισορροπήσει την τάση του για ικανοποιήσεις και την ανάγκη του να ενταχθεί στην κοινωνική ζωή με την ελάχιστη δυνατή τριβή μεταξύ του εαυτού και της κοινωνίας, θεωρείται κοινωνικοποιημένο. Σύμφωνα με τη θεωρία του Freud η προσωπικότητα του ατόμου αναπτύσσεται καθώς αυτό περνάει μέσα από μια σειρά διαδοχικών σταδίων. Τα στάδια που διέρχεται η ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη είναι: α) Το στοματικό στάδιο (1ο έτος) με κεντρική πηγή ευχαρίστησης το θηλασμό. β) Το πρωκτικό στάδιο (2ο - 3ο έτος). Η ευχαρίστηση επικεντρώνεται στην πρωκτική περιοχή και η ικανοποίησή της είναι συνέπεια της πράξης της αποβολής των περιττωμάτων. Στο στάδιο αυτό είναι χαρακτηριστική η τάση του παιδιού για αυτονομία και ο αρνητισμός. γ) Το φαλλικό στάδιο (3ο-7ο έτος) όπου το παιδί αποκτά επίγνωση των διαφορών στα γεννητικά όργανα των δύο φύλων και συνειδητοποιεί την αγάπη του για τους γονείς. Στο στάδιο αυτό δημιουργείται το οιδιπόδειο σύμπλεγμα, όπου το αγόρι εκδηλώνει αγάπη προς τη μητέρα και θεωρεί τον πατέρα ως αντίζηλο. Οι αιμομικτικές του διαθέσεις που δημιουργούν συναισθήματα ενοχής και φόβου τιμωρία. Στο τέλος του σταδίου αυτού, λύνει την ένταση που του δημιουργεί η απαγόρευση της κοινωνίας για μια τέτοια σχέση, ταυτιζόμενο με το γονέα του ίδιου φύλου και καταπνίγοντας την επιθυμία για τη μητέρα. Ανάλογο σύμπλεγμα δημιουργείται και στα κορίτσια (σύμπλεγμα της Ηλέκτρας) δ) Το στάδιο της λανθάνουσας σεξουαλικότητας (7ο -11ο έτος). Το άτομο στρέφεται προς το ευρύτερο περιβάλλον και αποκτά γνώσεις και δεξιότητες. Ωστόσο είναι μια περίοδος εσωτερικής ηρεμίας. ε) Το γεννητικό στάδιο το άτομο στρέφεται προς το αντίθετο φύλο και αποτελεί την αρχή της ομαλής σεξουαλικότητας του ενήλικα. Η κοινωνικοποίηση, σύμφωνα με τη θεωρία του Freud επιτυγχάνεται από την επιτυχημένη ισορροπία μεταξύ των έμφυτων

παρορμήσεων του υποκειμένου και των απαγορεύσεων ή των προσδοκιών που προβάλλει το κοινωνικό σύνολο. Το κατά πόσο είναι δυνατή η επιτυχία αυτή καθορίζεται μέχρι ενός σημείου και από το κοινωνικό περιβάλλον του παιδιού, ιδιαίτερα το στενό οικογενειακό περιβάλλον. Ο τρόπος που οι γονείς βοηθούν το παιδί να αντλήσει ικανοποίηση και να επιλύσει θετικά τις αντιθέσεις και συγκρούσεις που δημιουργούνται σε κάθε στάδιο του δίνει τη δυνατότητα να μεταβαίνει ομαλά και διαδοχικά από το ένα στάδιο στο επόμενο, με ικανοποιητική προσαρμογή. Όταν λοιπόν το άτομο κατορθώσει να συμβιβάσει τις έμφυτες παρορμήσεις του για ευχαρίστηση και άμεση ικανοποίηση στην "πραγματικότητα" που επιβάλλεται από την κοινωνία, τότε μπορεί να ενταχθεί στο κοινωνικό σώμα και να λειτουργεί αποδεχόμενο και σεβόμενο τις κοινωνικές αξίες και τις κοινωνικές επιταγές (Γ. Μιχαλακόπουλος, 1990).

- *Η θεωρία του Erikson*

Ο E. Erikson, σύμφωνα με τα όσα αναφέρει η Χριστίνα Νόβα Καλτσούνη, 1995, αναγνωρίζει οκτώ φάσεις εξέλιξης της προσωπικότητας που αντιστοιχούν στο στάδιο ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης του Freud. Η εξέλιξη της προσωπικότητας κατά τον Erikson προσδιορίζεται από την κοινωνική μάθηση, την οποία το άτομο αποκτά στην πορεία του προς την κοινωνικοποίηση. Από το σύνολο των οκτώ φάσεων που διακρίνει ο Erikson, αντιλαμβάνεται και ξεχωρίζει ως σημαντικότερη την περίοδο της εφηβείας όπου σχηματίζεται η "ταυτότητα", τα ιδιαίτερα και μοναδικά εκείνα στοιχεία της προσωπικότητας του νεαρού ατόμου και προετοιμάζεται για την είσοδό του στην ενήλική ζωή.

Το κάθε ένα από τα οκτώ στάδια που περνάει το άτομο στην πορεία του προς την κοινωνικοποίηση, αναφέρει ο Β. Χαραλαμπίδης, 1987, είναι και μια ψυχοκοινωνική κρίση, από την οποία το άτομο πρέπει να διέλθει προκειμένου να μπορέσει να μεταβεί στο επόμενο στάδιο.

Τα στάδια αυτά όπως ορίζονται και περιγράφονται από τον Erikson είναι τα εξής: σύμφωνα με τα όσα αναφέρονται

- (1) Το στάδιο της εμπιστοσύνης ή της δυσπιστίας. Στο στάδιο αυτό που εκτείνεται μέχρι τον πρώτο χρόνο της ζωής του παιδιού, αναπτύσσεται η "βασική εμπιστοσύνη" ή αντίστοιχα η "βασική δυσπιστία". Αυτό βρέφος στο άμεσο περιβάλλον που μεγαλώνει αισθάνεται άφθονη την αγάπη και τη φροντίδα και πως οι ανάγκες του ικανοποιούνται από τους γονείς του τότε αισθάνεται ασφάλεια και αναπτύσσει εμπιστοσύνη προς το περιβάλλον του. Αν αντίθετα μεγαλώνει σ' ένα περιβάλλον όπου κυριαρχούν οι συγκρούσεις και νιώθει πως οι γονείς το παραμελούν και αδιαφορούν για τις ανάγκες του τότε αισθάνεται ανασφάλεια, καχυποψία και δυσπιστία
- (2) Το στάδιο της αυτονομίας ή της αμφιβολίας. Το στάδιο αυτό εκτείνεται από το 2ο έως και το 3ο έτος και στη διάρκεια του το παιδί αποκτώντας την ικανότητα για συντονισμένες σωματικές κινήσεις και διανοητική λειτουργία, προσπαθεί να αναπτύξει μια αίσθηση αυτονομίας και βεβαιότητας ως προς τον εαυτό του και τις ικανότητές του. Αν το άμεσο περιβάλλον του, ενθαρρύνει αυτές του τις προσπάθειες και το παροτρύνει να ενεργεί με το δικό του τρόπο επιβεβαιώνεται η αυτονομία του. Αν αντίθετα οι γονείς είναι υπερπροστατευτικοί προς το παιδί και ελέγχουν ή κριτικάρουν αρνητικά τις προσπάθειές του, το παιδί αναπτύσσει αισθήματα ντροπής, δειλίας και αμφιβολίας για τον εαυτό του και τις ικανότητές του.
- (3) Το στάδιο της πρωτοβουλίας ή της ενοχής. Το στάδιο αυτό ξεκινάει από το 3ο έτος της ηλικίας του παιδιού και εκτείνεται ως το 6ο έτος. Το παιδί έχοντας πλέον αποκτήσει ποικίλες δεξιότητες και στο σωματικό αλλά και στο νοητικό και κοινωνικό τομέα προσπαθεί να εξερευνήσει και να γνωρίσει τον κόσμο που το περιβάλλει, τα πρόσωπα και τις δραστηριότητες καθώς και να διαπιστώσει τι μπορεί και το ίδιο να γίνει ή να κάνει. Εάν αυτή του η πρωτοβουλία για δοκιμή και εξερεύνηση βρίσκει ενθάρρυνση και ενίσχυση από τους γονείς, το παιδί αναπτύσσει αίσθημα ικανότητας και πρωτοβουλίας. Εάν αντίθετα όλη αυτή η δημιουργική του δράση, οι απόπειρες και τα σχέδιά του, αποδοκιμάζονται από τους γονείς που τα κρίνουν ως ενοχλητικά και ανάρμοστα τότε το παιδί αναπτύσσει

συναίσθημα ενοχής για αυτά και αποπειράται να κάνει είτε πραγματικά είτε στην φαντασία του.

(4) Το στάδιο της φιλοπονίας ή της κατωτερότητας. Το στάδιο αυτό ξεκινάει από το 7ο έτος και φτάνει έως το 11ο έτος της ηλικίας. Στην ηλικία αυτή, όπου το παιδί εντάσσεται και για πρώτη φορά στη σχολική κοινωνία, προσπαθεί να αποκτήσει γνώσεις, δεξιότητες, είναι φιλόπονο και δημιουργικό, μαθαίνει να συνεργάζεται με τους συνομήλικους του, εμπλέκεται σε ποικίλες καταστάσεις και νιώθει την ανάγκη να παράγει είτε αντικείμενα είτε ιδέες. Αν το περιβάλλον δείχνει ενδιαφέρον για τη φιλοπονία και για ότι αυτό δημιουργεί ενθαρρύνει τον ενθουσιασμό του και τότε το αίσθημα της φιλοπονίας ενισχύεται. Εάν από την άλλη πλευρά, το περιβάλλον είναι αρνητικό απέναντι σε όλες τις δημιουργικές δραστηριότητες του παιδιού και τις θεωρεί "ανόητες" τότε το παιδί αναπτύσσει συναισθήματα κατωτερότητας και μειονεξίας, ενώ παράλληλα εκδηλώνει φόβο και αδυναμία για δημιουργία.

(5) Το στάδιο της δημιουργίας ταυτότητας ή της σύγχυσης των ρόλων. Το στάδιο αυτό εκτείνεται από το 11ο έτος έως το 20ο έτος. Η περίοδος αυτή είναι της εφηβικής ηλικίας όπου το άτομο προσπαθεί πλέον να προσδιορίσει και να καθορίσει την ταυτότητά του, τη σαφή εικόνα του ποιός είναι, ποιές οι ικανότητες και οι αδυναμίες του, τι μπορεί και τι όχι, από πού προήλθε και προς τα πού κατευθύνεται. Αν η εικόνα που ο έφηβος σχηματίζει για τον εαυτό του ταυτίζεται με την ιδέα που οι άλλοι έχουν ή νομίζει πως έχουν για αυτόν τότε αποκτά μια βεβαιότητα για τον εαυτό του και το ρόλο του. Στην αντίθετη περίπτωση δημιουργείται αβεβαιότητα, σύγχυση του ρόλου του και κρίση ταυτότητας.

(6) Το στάδιο της οικειότητας ή της απομόνωσης. Το στάδιο αυτό ακολουθεί την εφηβεία και καλύπτει τα χρόνια της νεανικής ηλικίας. Στο στάδιο αυτό το νεαρό άτομο προσπαθεί να δημιουργήσει σχέσεις όπου να μπορεί να προσφέρει αλλά και να δέχεται αγάπη, να δείχνει ενδιαφέρον και στοργή χωρίς όμως να διακατέχεται από το φόβο απώλειας της ταυτότητας, της ιδιαιτερότητας του δικού του εγώ. Εάν το κατορθώσει αυτό αναπτύσσει το συναίσθημα της οικειότητας. Εάν όμως δεν

μπορέσει να δημιουργήσει ένα τέτοιο δέσιμο, τότε αναπτύσσει την αίσθηση της μοναξιάς και ότι δεν έχει κανέναν να μοιραστεί δυσάρεστες και ευχάριστες στιγμές, αισθάνεται απομονωμένο.

(7) Το στάδιο του πανανθρώπινου ενδιαφέροντος ή της αυτοαπορρόφησης. Το στάδιο αυτό καλύπτει τη μέση ώριμη ηλικία. Το άτομο στην περίοδο αυτή της ζωής του καλείται να επιδειξει ενδιαφέρον όχι μόνο για το στενό οικογενειακό και κοινωνικό του περιβάλλον, αλλά για το ανθρώπινο σύνολο γενικότερα και συμβάλλει με τις δικές του δυνάμεις στη δημιουργία ενός καλύτερου μέλλοντος. Αν δεν μπορέσει να αναπτύξει πανανθρώπινο ενδιαφέρον τότε το άτομο καταλήγει στην αποκλειστική ενασχόληση με τον εαυτό του και στην προσπάθεια ικανοποίησης προσωπικών του αναγκών και μόνο.

(8) Το στάδιο της καταξίωσης ή της απόγνωσης. Το στάδιο αυτό αφορά τα τελευταία χρόνια της ζωής του ανθρώπου. Το άτομο κοιτάει προς τα πίσω, και αναλογιζόμενο τις επιτυχίες, τα κατορθώματα και τα επιτεύγματα του νιώθει πως πορεύθηκε σωστά και τότε αναπτύσσει συναισθήματα ολοκλήρωσης, υπερηφάνειας, καταξίωσης. Αν αντίθετα, αναλογιζόμενο τον τρόπο με τον οποίο έζησε, διαπιστώσει πως όλη του η ζωή ήταν γεμάτη από λάθη, αποτυχίες και πολλά πράγματα που θα μπορούσε αλλά δεν είχε κάνει, τότε αναπτύσσει συναισθήματα απογοήτευσης, απελπισίας και αναξιοσύνης (Β. Χαραλαμπίδης, 1987).

Η θεωρία του Erikson για την πορεία του ατόμου προς την κοινωνικοποίηση που ακολουθεί τα οχτώ ψυχοκοινωνικά στάδια όπως περιγράφηκαν παραπάνω, αναφέρει ο Γ. Μιχαλακόπουλος, 1990, είναι σημαντική γιατί δίνει έμφαση κυρίως στο ρόλο του κοινωνικο-πολιτιστικού περιβάλλοντος και στις σχέσεις που δημιουργεί το άτομο με αυτό για την κοινωνικοποίησή του.

• Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης

Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης, όπως αναφέρει ο Γ. Μιχαλακόπουλος, 1990, θεωρεί πως η κοινωνικοποίηση του ατόμου επιτυγχάνεται μέσω της ταύτισής του με διάφορα κοινωνικά μοντέλα. Η κοινωνική μάθηση αρχικά μελετήθηκε από τους

J. Dollard και N. Miller ενώ κύριος εκφραστής της και πρωτοπόρος ερμηνευτής της έννοιας της κοινωνικής μάθησης είναι ο Αμερικανός ψυχολόγος A. Bandura. Ο Bandura, αντιλαμβάνεται την ταύτιση ως διαδικασία κατά την οποία "ένα πρόσωπο διαμορφώνει τις σκέψεις, τα αισθήματα ή τις πράξεις του σύμφωνα με τις σκέψεις, τα αισθήματα ή τις πράξεις ενός άλλου προσώπου που λειτουργεί ως μοντέλο". Όλη αυτή η διαδικασία της ταύτισης είναι εν μέρει και μίμηση αλλά πιο σύνθετη από μια απλή μιμητική αναπαράσταση.

Ο Bandura αναφέρεται και περιγράφει τις παρακάτω διαδικασίες μέσω των οποίων πραγματοποιείται η διαδικασία της ταύτισης, μέσω της οποίας το άτομο κοινωνικοποιείται:

α) Διαδικασίες προσοχής

Το άτομο μετά από προσωπική και όχι απλή παρατήρηση της συμπεριφοράς και της στάσης του προσώπου που λαμβάνεται ως μοντέλο αντιγράφει και υιοθετεί τη συμπεριφορά του μοντέλου, μεταφέροντας και ενσωματώνοντας τη στο δικό του σύστημα συμπεριφοράς. Βέβαια το κάθε πρόσωπο που λειτουργεί ως μοντέλο δεν επηρεάζει στον ίδιο πάντα βαθμό το άτομο. Ο βαθμός επιρροής που ασκεί το μοντέλο στο άτομο εξαρτάται από το πόσο συχνές είναι οι επαφές μεταξύ τους και από την έλξη που το μοντέλο ασκεί στο άτομο. Έτσι εξηγείται η άμεση και ισχυρή επίδραση που ασκούν οι γονείς στη συμπεριφορά των παιδιών τους, λόγω της στενής και συχνής αλληλεπίδρασής τους.

Άλλωστε σύμφωνα πάντα κατά τον Bandura, "η μίμηση της συμπεριφοράς των άλλων είναι μια έμφυτη τάση, που εμφανίζεται πιο ισχυρή όταν οι άλλοι έχουν κάποιο κύρος ή κοινωνική θέση. Το παιδί λοιπόν ασυνείδητα και λιγότερο σκόπιμα προβαίνει στην αντιγραφή και υιοθέτηση συγκεκριμένων προτύπων" (D. Fontana, 1996, σ. 368).

(β) Μνημονικές διαδικασίες

Η συμπεριφορά και οι δραστηριότητες του προσώπου - μοντέλου αποθηκεύονται για μεγάλο χρονικό διάστημα στη μνήμη του προσώπου που

λειτουργεί ως αποδέκτης και στη διεργασία αυτή της αποθήκευσης βοηθά ιδιαίτερα το ότι το άτομο έχει εικόνες αλλά και λεκτική κωδικοποίηση των όσο βλέπει να διαδραματίζονται γύρω του. Ακόμη μεγαλύτερες πιθανότητες να διατηρηθούν πιο έντονα όλα όσα βλέπει και ακούει, στη μνήμη του υπάρχουν όταν το ίδιο δοκιμάζει αυτά τα πρότυπα συμπεριφοράς και δράσης. Έτσι όταν αργότερα ανάλογες καταστάσεις ή λεκτικές αναφορές σε καταστάσεις ή απλώς λεκτικές αναφορές σχετίζονται με τα όσα το πρόσωπο έχει "αποθηκεύσει", ανασύρονται συνειρμικά από τη μνήμη του και το ωθούν να δράσει και να συμπεριφερθεί σύμφωνα με τα πρότυπα συμπεριφοράς του μοντέλου που έχει εσωτερικεύσει.

(γ) Κινητικές αναπαραγωγικές διαδικασίες

Στη φάση αυτή το άτομο οδηγείται στην επίδειξη - αναπαραγωγή της συμπεριφοράς του μοντέλου που το έχει επηρεάσει. Το να προβεί όμως σε μια τέτοια δραστηριότητα προϋποθέτει πως έχει αναπτύξει και τις αντίστοιχες δεξιότητες - ικανότητες που απαιτεί η εκδήλωση της ανάλογης συμπεριφοράς.

(δ) Ενισχυτικές διαδικασίες

Ακόμη όμως και όταν το άτομο διαθέτει την ικανότητα να εκδηλώσει μια συμπεριφορά που έχει μάθει, αν θα την εκφράσει στην πράξη θα εξαρτηθεί και από ένα ακόμη παράγοντα' το κατά πόσο η συμπεριφορά αυτή γίνεται θετικά ή αρνητικά αποδεκτή το υπόλοιπο σύνολο ανθρώπων. Αν γίνεται αποδεκτή θετικά τότε είναι πιθανόν η συμπεριφορά αυτή να εκδηλωθεί και να επαναληφθεί, αν γίνεται αποδεκτή αρνητικά είναι πιθανόν πως το άτομο δεν προχωρήσει εύκολα την επόμενη φορά στην εκδήλωση της. (Γ. Μιχαλακόπουλος 1990).

Συμπερασματικά, όσον αφορά τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης, θα μπορούσαμε να πούμε ότι αναφέρεται στην κοινωνικοποίηση και διαδικασία κατά την οποία το άτομο ταυτίζει και διαμορφώνει τη συμπεριφορά του σύμφωνα με τη συμπεριφορά άλλων προσώπων που λειτουργούν ως μοντέλα. Η διαδικασία της ταύτισης πραγματοποιείται μέσω των τεσσάρων διαδικασιών

που αναφέρθηκαν οι οποίες και καθορίζουν σε ποιο βαθμό και σε ποια έκταση το άτομο ενσωματώνει στο δικό του σύστημα σκέψης και δραστηριότητας τα πρότυπα που του προσφέρουν τα μοντέλα.

• *Θεωρία του Piaget*

Η θεωρία του Piaget, σύμφωνα με τα όσα αναφέρει η Χρ. Νόβα - Καλτσούνη, 1995, αντιλαμβάνεται την ανάπτυξη και εξέλιξη της προσωπικότητας σαν αποτέλεσμα της σταδιακής ικανότητας του ατόμου να προσαρμόζεται και να λειτουργεί μέσα στο κοινωνικό περιβάλλον. Η διαδικασία αυτή της σταδιακής προσαρμογής έχει ως συνέπεια την νοητική και γλωσσική ανάπτυξη του ατόμου. Σύμφωνα με την εξελικτική θεωρία του Piaget, το άτομο προχωρά από απλές αντανakλαστικές λειτουργίες σε νέες εξελικτικά σύνθετες δομές. Η οντογενετική αυτή εξέλιξη της νοημοσύνης πραγματοποιείται σε τέσσερις βασικές φάσεις οι οποίες περιληπτικά είναι οι εξής:

1. Αισθησιοκινητική περίοδος (από τη γέννηση έως το 2ο έτος), η οποία αναφέρεται στο συντονισμό κινήσεων του βρέφους και στη συναναστροφή με αντικείμενα. Το άτομο δεν μπορεί να αναπαραστήσει εσωτερικά τον εξωτερικό κόσμο και στηρίζεται αποκλειστικά σε ό,τι εκείνη τη στιγμή αντιλαμβάνεται με τις αισθήσεις του.
2. Προσυλλογιστική περίοδος (3ο-6ο έτος). Το άτομο αναπαριστά τον εξωτερικό κόσμο με εσωτερικές εικόνες και αρχίζει να δραστηριοποιείται η ανακλητική μνήμη.
3. Περίοδος συγκεκριμένης σκέψης (7ο-11ο έτος). Στη φάση αυτή το άτομο αρχίζει να χρησιμοποιεί συγκεκριμένες αρχές που ανταποκρίνονται σε κανόνες καθαρής λογικής, για να επιλύσει συγκεκριμένα προβλήματα.
4. Περίοδος αφαιρετικής σκέψης (12ο-16ο έτος). Το άτομο χρησιμοποιεί τον υποθετικό - παραγωγικό συλλογισμό. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή η κοινωνική ανάπτυξη επιτελείται ως συνέπεια διαδοχικών αλλαγών που συμβαίνουν στη γνωστική (νοητική) ανάπτυξη. Η γνωστική - αναπτυξιακή θεωρία του Piaget

εστιάζεται κυρίως στην αντίληψη του κοινωνικού κόσμου εκ μέρους του παιδιού και επιχειρεί να εξηγήσει τον τρόπο με τον οποίο το παιδί προσλαμβάνει και ερμηνεύει τις προσπάθειες των γονέων του για την κοινωνικοποίησή του (Rudolf Schalter, 1996). Η διαδικασία της κοινωνικοποίησης σύμφωνα με τον Αθ. Γκότοβο, 1985 συνδέεται με την θεωρία της νοητικής εξέλιξης του Piaget, με την έννοια πως το άτομο καθώς μεταβαίνει σταδιακά από τη μια φάση στην επόμενη και ακολουθώντας αυτή τη συνεχή πορεία δέχεται και επηρεάζεται κατά διαφορετικό τρόπο από το περιβάλλον του είτε το οικογενειακό, είτε το κοινωνικό, καθώς μεταβάλλεται και εξελίσσεται ο τρόπος αντίληψης και ερμηνείας των πραγμάτων. Επιπλέον εφόσον μεγάλο ποσοστό των επιδράσεων αυτών είναι συνειδητές και σκόπιμα προγραμματισμένες από το περιβάλλον προς το παιδί(αγωγή) είναι σημαντικό, αναφέρει ο Piaget να γνωρίζουμε πως το παιδί, ανάλογα με την βαθμίδα εξέλιξης στην οποία βρίσκεται, μπορεί να συλλάβει και να απομοιώσει τις ανάλογες έννοιες, ιδέες, γνώσεις.

1.3.2. Κοινωνιολογικές θεωρίες

• *Η δομικολειτουργική θεωρία των ρόλων*

Η κοινωνικοποίηση, αναφέρει ο Χ.Π. Χενέκα, 1989, συγκαταλέγεται στα φαινόμενα όπου η κοινωνιολογική θεωρία των ρόλων έχει κεντρική θέση η οποία και προσπαθεί να ερμηνεύσει, επηρεασμένη από τη δομικολειτουργική θεωρία τον τρόπο με τον οποίο το νεαρό άτομο ενσωματώνει τα στοιχεία του κοινωνικού συνόλου που το περιβάλλει.

Δομικολειτουργική θεωρία είναι "ένα θεωρητικό σύστημα γενικευμένων υποθέσεων και λειτουργικών σχέσεων για τη δομή και λειτουργία των κοινωνικών συστημάτων. Βασικός αντιπρόσωπος της θεωρίας αυτής θεωρείται ο Αμερικανός κοινωνιολόγος Talcott Parsons.

Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή τα συμβάντα της κοινωνικοποίησης γίνονται αντιληπτά ως διαδικασίες συμβιβασμού μεταξύ ατόμου και κοινωνίας. Ο T.

Persons θεωρεί πως οι κοινωνίες εννοούνται ως "σχέσεις συστημάτων, στα οποία ορισμένες λειτουργίες πρέπει να εκπληρώνονται". Κατά αυτό τον τρόπο η δομή του συστήματος παραμένει ασφαλής περισσότερο από ένα ορισμένο διάστημα, στη διάρκεια του οποίου εκείνο που αποτελεί τον πιο σημαντικό σκοπό είναι "η φυσική συνέχιση του ανθρώπου, η οποία συνδέεται με την κοινωνική συμπεριφορά του ατόμου, που είναι ανάλογη με τα κοινωνικά και πολιτιστικά πρότυπα κι έτσι δίνει η δυνατότητα για άλλες τάσεις σχέσεων που μπορούν να προβλεφθούν και να υπολογισθούν". Σύμφωνα με τον Parsons υπάρχουν δύο διαδικασίες που συντελούν στο να εκδηλώσουν τα άτομα αυτές τις προϋποθέσεις τις αναγκαίες για τη λειτουργία και διατήρηση του κοινωνικού συστήματος και οι οποίες είναι οι εξής: 1) Η κοινωνικοποίηση των νεαρών ατόμων μέσω της οποίας τα άτομα εσωτερικεύουν τα αναγκαία "κοινωνικά πρότυπα συμπεριφοράς (ρόλοι) και μέσω της οποίας εκπληρώνονται οι σκοποί του συστήματος και 2) ο κοινωνικός έλεγχος ο οποίος εφαρμόζεται στην περίπτωση που κάποιος "ξεφεύγει από τις κοινωνικές προσδοκίες". Το άτομο που εντάσσεται στην κοινωνία, εντάσσεται παράλληλα σε διάφορες ομάδες και οργανώσεις όπου στα διάφορα αυτά συστήματα αλληλεπίδρασης αντιστοιχούν σ' ένα σύνολο ρόλων οι οποίοι προσανατολίζονται σε "κοινωνικούς κανόνες διαβαθμισμένους με προστακτικό χαρακτήρα (πρέπει - οφείλει- μπορεί)". Το κατά πόσο το άτομο αισθάνεται ότι οι ρόλοι αυτοί το εξαναγκάζουν να ανταποκριθεί στις προσδοκίες τους, διαφέρει από άτομο σε άτομο. Όσο περισσότερο το άτομο, ως φορέας του ρόλου προετοιμάζεται για τις απαιτήσεις του, μαθαίνοντας τον από την παιδική ηλικία τόσο λιγότερο βιώνει ως εξαναγκασμό τις αξιώσεις και προσδοκίες του ρόλου. Πολλές φορές, μάλιστα, από μόνο του, επιδιώκει να συμπεριφέρεται ανάλογα με το τι αναμένεται από αυτό. Κατά τη διαδικασία λοιπόν της κοινωνικοποίησης τα άτομα όχι μόνο αναγνωρίζουν τους ρόλους που οφείλουν να "παίζουν" και προετοιμάζονται για αυτούς αλλά με την κοινωνικοποίηση οι ρόλοι γίνονται πλέον κομμάτι της προσωπικότητάς τους. Το άτομο καθώς συμμορφώνεται με τα ήδη καθορισμένα κοινωνικά πρότυπα των προσδοκώμενων δομών συμπεριφοράς, διευκολύνει την

ενσωμάτωσή του στο κοινωνικό σύστημα.

Κατά τον Parsons, στην πορεία της κοινωνικοποίησης το άτομο έρχεται αντιμέτωπο με προοδευτικά όλο και πιο πολύπλοκες και απαιτητικές δομές ρόλων, περνώντας από φάσεις "κρίσεων" και "πόνων" καθώς αυτά που το άτομο έχει εσωτερικεύσει και προς τα οποία έχει προσανατολιστεί από την παιδική ηλικία (πρωτογενής κοινωνικοποίηση) έρχονται σε σύγκρουση ή δύσκολα συμφωνούν με τους "αξιολογικούς προσανατολισμούς των θεσμών της δευτερογενούς κοινωνικοποίησης όπως το επάγγελμα. Γενικός σκοπός, σύμφωνα με τη δομικολειτουργική θεωρία, είναι η διαδικασία της κοινωνικοποίησης και των διαδικασιών κοινωνικού ελέγχου που συνδέονται με αυτή "να εξασφαλίσουν προϋποθέσεις εξισορρόπησης στο κοινωνικό σύστημα και να πετύχουν την ομαλή λειτουργία του" (Χ.Π. Χενέκα, 1989).

- *Η θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης*

Η θεωρία του Cooley

Ο Κοινωνιολόγος Cooley, σύμφωνα με τον Γ. Μιχαλακόπουλο, 1990, μελέτησε και προσπάθησε να ερμηνεύσει τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνεται η κοινωνική προσωπικότητα, όπως αυτή προκύπτει από την αλληλενέργεια ατόμου και κοινωνίας.

Ο Cooley ενδιαφέρθηκε κυρίως για τις διαδικασίες εκείνες οι οποίες προσδιορίζουν την ανθρώπινη φύση. Η δημιουργία της ανθρώπινης φύσης, που περιλαμβάνει και τη διαμόρφωση ενός εαυτού αλλά την ανάπτυξη προσωπικών νοημάτων για τις σχέσεις του με τους άλλους, πίστευε ο Cooley πως είναι συνέπεια όχι μόνο των κληρονομικών καταβολών του ατόμου αλλά και της ένταξης και συμμετοχής του ατόμου στο κοινωνικό σύνολο καθώς και της "ποικιλόμορφης επικοινωνίας του" με τα άλλα άτομα του κοινωνικού περιβάλλοντος. Η θεωρία του Cooley είναι γνωστή με το όνομα "looking glass self" που μεταφράζεται ως την αντίληψη που σχηματίζει το άτομο για τον εαυτό του όπως προκύπτει από το

κοίταγμα μέσα στον καθρέφτη.

Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, όπως αναφέρει ο Β. Χαραλαμπίδης, 1987, οι άλλοι λειτουργούν ως καθρέπτες μέσα στους οποίους το άτομο βλέπει την εικόνα του και έτσι αποκτά συνείδηση του εαυτού "εξ αντανάκλασεως". Το πώς φαντάζεται ότι το βλέπουν και το κρίνουν οι άλλοι (κατά τη γνώμη του) παίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της γνώμης για τον εαυτό του και στην ανάλογη τροποποίηση ή προσαρμογή της συμπεριφοράς του.

Σύμφωνα με τον Γ. Μιχαλακόπουλο, 1990 μέσω αυτών των διαδικασιών, της διαμόρφωσης δηλ. της γνώμης για τον εαυτό μέσω των αντιδράσεων των άλλων, πραγματοποιείται και η κοινωνικοποίηση του παιδιού. Σημαντική στιγμή για να τεθούν σε ενέργεια οι διαδικασίες αυτές είναι εκείνη κατά την οποία το παιδί "μετατρέπει τις προσδοκίες των γονέων σε δικές του, τις εσωτερικεύει. Τοποθετείται τότε στη θέση των γονέων και βλέπει τον εαυτό του όπως τον βλέπουν και οι γονείς". Στο σημείο αυτό το παιδί μετατρέπει τον εαυτό του σε "αντικείμενο" που τίθεται υπό την παρατήρησή του, όπως είναι και υπό την παρατήρηση των γονέων του. Αξιολογεί και κρίνει κατά αυτό τον τρόπο την εμφάνισή του, τις προσπάθειές του, τη συμπεριφορά και τις πράξεις του καθώς νομίζει πως και οι άλλοι θα αξιολογούσαν. Έτσι η εικόνα που σχηματίζει για τον εαυτό του είναι ουσιαστικά αντανάκλαση των στάσεων των άλλων απέναντί του.

Αν για παράδειγμα η προσπάθεια που καταβάλλει ένα παιδί αξιολογείται από τους γονείς ως επιτυχημένη τότε το παιδί, άσχετα αν έχει ικανότητες ή όχι, αποκτά εμπιστοσύνη στον εαυτό του και νιώθει πως αξίζει, αν αντίθετα οι προσπάθειές του επικρίνονται και χαρακτηρίζονται από τους γονείς ως αποτυχημένες το παιδί ενσωματώνει την αρνητική στάση των γονέων και σχηματίζει την αντίληψη ότι δεν αξίζει ενώ αναπτύσσει συναισθήματα μειονεξίας και κατωτερότητας.

Οι αντιδράσεις λοιπόν και οι στάσεις των άλλων που παίζουν κάποιο σημαντικό ρόλο στη ζωή του παιδιού, όπως είναι π.χ. αρχικά οι γονείς, επηρεάζουν την ανάπτυξη του "κοινωνικού εγώ" του ατόμου, που αποτελεί και τη βάση για την περαιτέρω κοινωνικοποίηση του παιδιού.

• *Η θεωρία του Mead*

Ο George H. Mead, σύμφωνα με τα όσα αναφέρει ο Γ. Μιχαλακόπουλος, 1990, προχωρώντας παραπέρα τις μελέτες του Cooley και προσπαθώντας να ερμηνεύσει τον τρόπο κοινωνικοποίησης του ατόμου, θεώρησε ως θεμελιακό μηχανισμό κοινωνικοποίησης τη διαδικασία κατά την οποία το άτομο αλληλενεργεί με τους άλλους και ταυτίζεται με τα χαρακτηριστικά τους. Η διαδικασία της κοινωνικοποίησης κατά τον G. Mead έχει δύο πλευρές. Η μια πλευρά αφορά την εκμάθηση και ανάπτυξη των αξιών, κανόνων, συμβόλων και τρόπων συμπεριφοράς που υπάρχουν και εφαρμόζονται στο κοινωνικό σύνολο που ζει το άτομο και η δεύτερη πλευρά αναφέρεται στην ανάπτυξη του εαυτού.

Όσον αφορά την πρώτη πλευρά, η κοινωνικοποίηση του νεαρού ατόμου ξεκινάει με τη μίμηση των πράξεων και των συμπεριφορών των γονέων από το παιδί, όπου όμως δεν επαναλαμβάνει απλώς μια συμπεριφορά αλλά πίσω από αυτήν αναγνωρίζει μια ορισμένη στάση και άποψη και καθώς σιγά αντιλαμβάνεται το νόημα και τη σημασία της συγκεκριμένης ενέργειας την εσωτερικεύει και την ενσωματώνει στο δικό του σύστημα συμπεριφοράς. Όταν για παράδειγμα η μητέρα εκδηλώνει θυμό για μια συμπεριφορά του παιδιού, το παιδί δεν αντιλαμβάνεται το θυμό της μητέρας ως μια απλή αντίδραση, αλλά και ως μια ερμηνεία για το τι θεωρείται σωστό και τι όχι. Έτσι όταν αργότερα το παιδί προβεί στην ίδια συμπεριφορά η στάση (π.χ. θυμός) που θα πάρει απέναντι στον εαυτό του θα είναι ανάλογη με αυτή της μητέρας.

Αυτό το στάδιο της "ανάληψης της στάσης του άλλου" αποτελεί κατά τον Mead, το πρώτο και βασικό βήμα της κοινωνικοποίησης του παιδιού. Στη συνέχεια το παιδί αρχίζει να ενσωματώνει όχι απλές στάσεις και απόψεις αλλά συστήματα στάσεων και απόψεων, ένα σύνολο συμπεριφορών που αναμένονται από κάποιο ρόλο. Το βήμα αυτό για την παραπέρα κοινωνικοποίηση του ατόμου, είναι κατά τον Mead "η ανάληψη του ρόλου του άλλου".

Σύμφωνα με τον Β. Χαραλαμπίοπουλο, 1987, ο G. H. Mead θεωρεί πως το άτομο μαθαίνει κοινωνικούς ρόλους, διερχόμενο από τρία στάδια.

1ο Στάδιο (1ο-3ο έτος). Εδώ το παιδί μέσω του παιχνιδιού, όπου είναι η κατεξοχήν παιδική δραστηριότητα που βόηθά το παιδί να μάθει και αναλάβει ρόλους, μιμείται ρόλους ενηλίκων χωρίς όμως ν' αντιλαμβάνεται πλήρως το νόημα των ρόλων αυτών.

2ο Στάδιο (3ο-5ο έτος). Στο στάδιο αυτό το παιδί αρχίζει ν' αντιλαμβάνεται τη σημασία και το σκοπό του ρόλου που αναλαμβάνει, αλλά αλλάζει συνεχώς ρόλους.

3ο Στάδιο (5ο και αργότερα). Στο στάδιο αυτό το παιδί εκδηλώνει τη συμπεριφορά που αναμένεται από το ρόλο που αναλαμβάνει αλλά αρχίζει να δίνει προσοχή και στη συμπεριφορά των άλλων, ανάλογα με το διαφορετικό παίξιμο ρόλων. Τις συμπεριφορές που εκδηλώνουν οι άλλοι ή τις επιδοκιμάζει και τις εσωτερικεύει ή τις αποδοκιμάζει και τις απορρίπτει.

Εκείνο που σύμφωνα με τον Γ. Μιχαλακόπουλο, 1990, τονίζει στη θεωρία του ο Mead είναι ότι παρ' όλο που η κοινωνικοποίηση του ατόμου είναι μια διαδικασία συνεχούς αλληλενέργειας με τους άλλους, δεν έχουν όλοι οι "άλλοι" την ίδια βαρύτητα για το άτομο. "Σημαντικοί άλλοι" που ενδέχεται να ασκήσουν επίδραση στο παιδί είναι κυρίως οι γονείς καθώς και παππούδες, γιαγιάδες, γείτονες ή συγγενείς. Όσο μεγαλύτερη και συχνότερη είναι η επαφή τους και η συναισθηματική σχέση που αναπτύσσουν τόσο πιο καθοριστικό ρόλο ενδέχεται να παίξουν τα πρόσωπα αυτά στη ζωή του παιδιού.

Όσον αφορά την άλλη πλευρά της κοινωνικοποίησης, της ανάπτυξης του εαυτού, ο Mead για να περιγράψει αυτή τη διαδικασία χρησιμοποιεί δύο έννοιες. Το "εγώ" όπου αφορά τις φυσικές και αυθόρμητες τάσεις του ατόμου και την ανάγκη του για ικανοποίηση και το "εμένα" όπου αναφέρεται στο κοινωνικοποιημένο εαυτό. Οι δύο αυτές πλευρές του εαυτού βρίσκονται σε μια διαρκή επικοινωνία και συζήτηση, το άτομο δηλ. Επικοινωνεί και αλληλενεργεί με τον εαυτό του. Παράδειγμα: Εάν ένα αγόρι πέσει και χτυπήσει, ωθούμενο από τον πόνο, θέλει να ξεσπάσει σε κλάματα. Αυτό είναι η τάση του "εγώ" του. Από την άλλη όμως το "εμένα", ο εαυτός που έχει αποδεχθεί και εσωτερικεύσει τα στερεότυπα που επικρατούν στην κοινωνία και θέλει τα αγόρια να μην κλαίνε το οδηγούν στο να

δεχθεί τον πόνο χωρίς να κλάψει. Η συμπεριφορά την οποία θα εκδηλώσει τελικά το παιδί θα επηρεαστεί από τη συζήτηση που θα γίνει ανάμεσα στο "εγώ" και "εμένα".

Σύμφωνα με τον Mead, αναφέρει ο Γ. Μιχαλακόπουλος, 1990, αυτό δημιουργείται γιατί το άτομο δεν μπορεί να κοινωνικοποιηθεί εντελώς αλλά ένα μέρος του εαυτού του μένει πάντοτε έξω από κοινωνικούς κανόνες και περιορισμούς και λειτουργικό κατά τρόπο αυθόρμητο και φυσικό. Μέσα λοιπόν από την αλληλενέργεια του "εγώ" και του "εμένα" διαμορφώνεται η συμπεριφορά και αναδύεται ο κοινωνικός εαυτός.

Καθεμιά από τις παραπάνω θεωρίες, όπως αυτές συνοπτικά παρουσιάστηκαν βλέπει και ερμηνεύει την κοινωνικοποίηση και από τη δική της οπτική γωνία. Ωστόσο σε όλες τις θεωρίες κυριαρχεί η κοινή αντίληψη πως η κοινωνικοποίηση δεν πραγματοποιείται από τη μια στιγμή στην άλλη ως αποτέλεσμα αυτόματης ανάπτυξης αλλά πρόκειται για μια διαδικασία μάθησης που προκύπτει από την αλληλεπίδραση και αλληλενέργεια του ατόμου με το κοινωνικο-πολιτιστικό περιβάλλον μέσα στο οποίο γεννιέται και ανατρέφεται. Μέσα από αυτή την αλληλεπίδραση, το άτομο διαμορφώνει την προσωπικότητά του και αναπτύσσει συστήματα αξιών, κανόνων, αντιλήψεων και τρόπων συμπεριφοράς που η "κοινωνία" του θεωρεί αποδεκτά και παραδεκτά. Εσωτερικεύει στοιχεία της κουλτούρας και της κοινωνικής δομής που χαρακτηρίζουν την κοινωνία, διατηρώντας όμως και ως ένα βαθμό τη μοναδικότητα και την ιδιαιτερότητα του. Έτσι γίνεται ενεργό μέλος στην κοινωνική ζωή και τη συνεχίζει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

ΦΟΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

2.1. Οικογένεια (Πρωτογενής κοινωνικοποίηση)

Η οικογένεια κατά τον Δ. Τσαρδάκη, 1984 είναι μια ιστορικά και παραδοσιακά καθιερωμένη μορφή συμβίωσης των μελών της κοινωνίας. Αυτή σχηματίζει την αρχική βιολογική και κοινωνική κοινότητα είναι η διατήρηση του ανθρωπίνου είδους δια μέσου της αναπαραγωγής των μελών της κοινωνίας.

Η οικογένεια, αποτελεί τον πρώτο κοινωνικό θεσμό ο οποίος επηρεάζει άμεσα την συμπεριφορά των παιδιών και τους δίνει τα απαραίτητα εφόδια, τη γνώση, τις ικανότητες και τα προσόντα με τα οποία θα μπορέσουν να πραγματοποιήσουν τους σκοπούς και τα μέσα για μια ζωή και συμπεριφορά που να είναι παραδεκτή από την ευρύτερη κοινωνία. Η οικογένεια είναι η πρώτη κοινωνική ομάδα μέσα στους κόλπους της οποίας αναπτύσσεται το παιδί και αντιπροσωπεύει σε μικρογραφία την ιδεολογία, τη δομή και τη λειτουργία μιας μεγαλύτερης κοινωνικής ομάδας και αυτή μιας άλλης και σε τελική ανάλυση της κοινωνίας. Από την άλλη μεριά η οικογένεια είναι υπεύθυνη για το είδος των σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ των διαφόρων μελών και επομένως συμβάλλει ουσιαστικά στην κοινωνικοποίηση των παιδιών, στο σχηματισμό αξιών, στη συναισθηματική, την κοινωνική και νοητική ωρίμανσή τους. (Ι. Τσιάντης, 1991)

Στο σημείο αυτό η Ε. Ιωαννίδου, 1978 αναφέρει πως το οικογενειακό περιβάλλον μεταδίδει:

- α) Στοιχεία κοινωνικής ιεραρχίας.
- β) Στοιχεία σχέσεων και κοινωνικής ιεράρχησης των ρόλων των δύο φύλων.
- γ) Τη βασική συνταξή του λόγου (ομιλία - νόηση).
- δ) Μεθόδους ανάπτυξης σχέσεων και επαφών με τα υποκείμενα (πρόσωπα) και τα αντικείμενα.(πράγματα).

2.1.1. Ιστορική αναδρομή – Σύντομη ανασκόπηση

Η οικογένεια είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο - αν και εκ πρώτης όψεως συνδέεται στενά με βιολογικά δεδομένα - της οποίας η διαμόρφωση με την εξέλιξη της κοινωνίας μεταλλάσσεται. Υπάρχει κοινή ομολογία όλων των επιστημών πως η κοινωνικοποίηση των παιδιών αποτέλεσε αποκλειστικό καθήκον όλων των μορφών οικογένειας στην ιστορική εξέλιξη της ανθρωπότητας. Έχουμε ιστορικά διαφοροποιημένες μορφές οικογένειας των οποίων η ζωή ήταν συνυφασμένη με τις συγκεκριμένες παραγωγικές διαδικασίες. Οι μελετητές της έρευνας για την οικογένεια εκτιμούν ότι η σπουδαιότερη, ουσιαστικότερη διαφορά των σύγχρονων οικογενειών από αυτές του παρελθόντος μορφές οικογένειας δεν έγκειται στον αριθμό των μελών ή στην σύνθεση - τη συμβίωση των τριών γενεών - όπως επίσης και στο σταθεροποιητικό χαρακτήρα ή την εσωοικογενειακή αρμονία, αλλά στο χαρακτήρα και το περιεχόμενο της οικογενειακής ζωής. Η κοινωνία βρίσκεται σε μια διαρκή μεταβολή και ανάπτυξη - εξέλιξη. Αυτό που σήμερα διαδραματίζεται αύριο είναι παρελθόν.

Σύμφωνα με τα όσα αναφέρει ο Ι. Πυργιωτάκης, 1986, οι πρώτοι μελετητές της οικογένειας διαπίστωσαν ότι ο θεσμός αυτός δεν είναι στατικός και αμετάβλητος, αλλά αποτελεί αναμφίβολα εξαρτημένη μεταβλητή της κοινωνίας και επομένως κάθε κοινωνική μεταβολή δεν είναι δυνατόν να παρέλθει χωρίς επιπτώσεις στη δομή και τη λειτουργία της. Η προσπάθεια λοιπόν να ερευνηθούν οι πιθανοί εξελικτικοί μετασχηματισμοί από τους οποίους πέρασε η οικογένεια για να φτάσει στη σημερινή της μορφή, πρέπει να συμπεριλάβει αναγκαστικά όλο το φάσμα των ιστορικών - οικονομικών - κοινωνικών και πολιτιστικών συνθηκών, μέσα στις οποίες αναπτύχθηκε και διαμορφώθηκε ο θεσμός αυτός.

Ο θεσμός της οικογένειας γνώρισε πολλές μεταβολές και πέρασε από πολλά σχήματα, ώσπου να φτάσει στη σύγχρονη μορφή του. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της οριστικής και κοινωνιολογικής έρευνας στην ιστορική αυτή εξέλιξη της οικογένειας παρουσιάστηκαν τρεις βασικοί μετασχηματισμοί. Στην αρχική φάση του πολιτισμού

φαίνεται να έχει κυρίαρχο ρόλο μέσα στην οικογένεια η γυναίκα. Με την εξέλιξη όμως του ανθρώπου η ζωή διαμορφώθηκε έτσι ώστε έφερε στο προσκήνιο τον άνδρα, ο οποίος είχε κυρίαρχη θέση στην οικογένεια και την κοινωνία. Εμφανής είναι ωστόσο σήμερα η τάση να αντικατασταθεί η ανισορροπία που υπάρχει ανάμεσα στα δύο φύλα, με την ισότητα. Έχουμε λοιπόν αντίστοιχα τρεις βασικές μορφές οικογένειας, μητριαρχική, πατριαρχική και συντροφική.

Σε ότι αφορά την αριθμητική σύσταση, η οικογένεια από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, παρουσιάζει την τάση να μειώνει προοδευτικά τον αριθμό των μελών της, σύμφωνα με τον E. Durkheim που διατύπωσε τον «νόμο της συστολής». Ως προς το πλήθος των μελών και τον αριθμό των γενεών που εκπροσωπούνται σ' αυτήν διακρίνουμε τρεις μορφές οικογένειας, την εκτεταμένη οικογένεια πολλών γενεών, τη μικρή οικογένεια και τη σύγχρονη «πυρηνική οικογένεια», που προέκυψε ύστερα από την απομάκρυνση των λοιπών συγγενών που συμβιούσαν σ' αυτή.

Συμφωνά με τον E.I.Πυργιωτάκη, κατά τη μητριαρχική περίοδο, η κοινωνία βρισκόταν στις αρχικές βαθμίδες του πολιτισμού και όσο ακόμα διαρκούσαν οι ομαδικοί γάμοι ήταν δύσκολο να γίνει γνωστός ο πατέρας των παιδιών. Η μητέρα λοιπόν που οπωσδήποτε ήταν γνωστή συγκέντρωνε γύρω από το άτομο της τα παιδιά και αποκτούσε μεγάλη δύναμη - εξουσία μέσα στην οικογένεια. Όταν αργότερα καθιερώθηκε ο θεσμός της μονογαμίας και επήλθε η αλλαγή στον τρόπο παραγωγής των αγαθών, όταν δηλαδή η γυναίκα δε βρισκόταν στο επίκεντρο της παραγωγής (γένεσιμο, αγγειοπλαστική) αλλά ο άνδρας ήταν αυτός που κατασκεύαζε και χειριζόταν τα εργαλεία, απέκτησε κυρίαρχο ρόλο στην παραγωγή και την οικογένεια, η οποία αλλάζει μορφή και από μητριαρχική μετεξελίχθηκε σε πατριαρχική.

Η κατανομή των ρόλων στις οικογένειες αυτές είχε ως βασικό κριτήριο την ηλικία και ρυθμίζονταν σύμφωνα με την παράδοση. Λειτουργούσαν ως μονάδες παραγωγής και κατανάλωσης με πλήρη αυτόαρκεια και αυτοτέλεια αφού φρόντιζαν να παράγουν ό,τι χρειαζόνταν για να καλύψουν τις φυσικές και βιολογικές ανάγκες τους όπου συνήθιζαν για παράδειγμα να καταναλώνουν μόνο προϊόντα που παρήγαγαν οι ίδιοι. Η διαπαιδαγώγηση - ανατροφή των παιδιών γινόταν με το παραδοσιακό τρόπο.

Τα παιδιά δηλαδή μέσα σ' ένα κλίμα φυσιολογικού προβλήματος βίωναν το μόχθο και τις δυσκολίες των γονιών τους, αποκτούσαν τη πείρα και τις ικανότητες τους, ωρίμαζαν σιγά - σιγά και γίνονταν μεγάλοι και έτοιμοι να αναλάβουν το ρόλο τους στη ζωή.

Με το πέρασμα των αιώνων, συνεχίζει ο Ε. Ι. Πυργιωτάκης, ακολούθησε η βιομηχανική επανάσταση που επέφερε μεγάλες ανακατατάξεις. Ιδρύθηκαν μεγάλες βιομηχανικές μονάδες και αναπτύχθηκαν μεγάλα αστικά κέντρα με ταυτόχρονη μετακίνηση του πληθυσμού από τις αγροτικές περιοχές.

Οι νέες αυτές αλλαγές και κυρίως οι νέες σχέσεις παραγωγής δεν ήταν δυνατόν να αφήσουν ανέπαφη την οικογένεια, που έπρεπε τώρα να είναι περισσότερο ευέλικτη και να μετακινείται πιο εύκολα. Αν ληφθεί εξάλλου υπόψη το γεγονός ότι οι άνθρωποι της τρίτης ηλικίας είναι πιο δυσκίνητοι και μη αποδοτικοί δεχόμαστε ότι δεν ακολούθησαν τα παιδιά τους στους νέους τόπους εργασίας και παραγωγής τα αστικά κέντρα και παρέμειναν στην ύπαιθρο. Οι άνθρωποι της τρίτης ηλικίας δεν ανήκαν πλέον στο ενεργό εργατικό δυναμικό. Έτσι διαμορφώνεται ένας κοινωνικός παραγκωνισμός των γερόντων με μια ταυτόχρονη - παράλληλη διάσπαση της παραδοσιακής μορφής οικογένειας, αναφορικά όχι μόνο με την αριθμητική μείωση των μελών της αλλά και των γενεών.

Μέσα από αυτές τις συνθήκες οι βιομηχανικές κοινωνίες οδηγήθηκαν στην επικράτηση της πυρηνικής οικογένειας. Η σύγχρονη πυρηνική οικογένεια έχει ένα περιορισμένο φάσμα καθηκόντων και υποχρεώσεων, λειτουργιών και αρμοδιοτήτων σε αντίθεση με την εκτεταμένη πατριαρχική οικογένεια όπου είχε στη δική της αποκλειστικότητα το θέμα της παραγωγής και της κατανάλωσης, την κοινωνικοποίηση, την περίθαλψη, και την πρόνοια των μελών της. Πολλές από αυτές τις λειτουργίες και τις υποχρεώσεις, σήμερα έχει αναλάβει το κράτος που για να ανταποκριθεί στις αντίστοιχες ανάγκες δημιουργεί νέους θεσμούς και ιδρύματα όπως συμβαίνει με την παιδεία, την υγεία κ.λπ.

Με τον παραπάνω τρόπο παρατηρείται στις βιομηχανικές κοινωνίες μια σταδιακή επέκταση των αρμοδιοτήτων του σύγχρονου κράτους το οποίο μέσω

ιδρυματικών μορφών υιοθετεί πολλές από τις λειτουργίες που επιτελούσε προγενέστερα η οικογένεια. Ως άμεση συνέπεια της κοινωνικής αυτής πολιτικής του κράτους προκύπτει η ολοένα συρρίκνωση του λειτουργικού φάσματος της οικογένειας ή για λειτουργική ανάθεση. Κατά τον Ε. Ι. Πυργιωτάκη χαρακτηριστικό της σύγχρονης πυρηνικής οικογένειας είναι ότι αυτή καλλιεργεί φιλελεύθερο και δημοκρατικό πνεύμα και αφήνει περιθώρια ώστε να διαμορφωθούν ελεύθερα οι διαπροσωπικές σχέσεις ανάμεσα στα μέλη της. Εκτός αυτού στις σύγχρονες κοινωνίες δεχόμαστε ότι τα δικαιώματα της γυναίκα στους αστικότερους κοινωνικούς χώρους όπως παιδεία, εργασία, οικογένεια είναι κατοχυρωμένα. Η κατανομή των ρόλων παύει να γίνεται ανδροκρατικά και απόδειξη αυτού είναι ότι το οικογενειακό δίκαιο αντιμετωπίζει τους δυο συζύγους ισότιμα. Στη σύγχρονη πυρηνική οικογένεια οι γονείς αποτελούν δυο ξεχωριστές αλλά εξισωμένες προσωπικότητες με ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις. (Ε. Ι. Πυργιωτάκης, 1986)

2.1.2. Κοινωνικοποιητική λειτουργία της οικογένειας

Πρωτογενής φορέας κοινωνικοποίησης του ατόμου, όπως αναφέραμε στο προηγούμενο κεφάλαιο είναι η οικογένεια. Επιτελεί πολλές λειτουργίες μέσα στην κοινωνική ζωή αλλά η διαμεσολάβηση της για την ένταξη του ατόμου στο κοινωνικό σύνολο συνιστά μια από τις κυριότερες ευθύνες της και υποχρεώσεις. Την ορίζουμε ως πρωτογενή φορέα όχι μόνο γιατί είναι πρώτος χρονικά αλλά είναι και πρωταρχικός φορέας κοινωνικοποίησης του ανθρώπου. Είναι αυτός που κατά κανόνα, επηρεάζει περισσότερο από όλους τους άλλους την ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου. Στο οικογενειακό περιβάλλον όποια μορφή και αν έχει, το παιδί φτιάχνει τους πρώτους και ιδιαίτερα σημαντικούς δεσμούς του, μαθαίνει να μιλά και να επικοινωνεί, αφομοιώνει τους πολυάριθμους κανόνες και τα πρότυπα συμπεριφοράς, υιοθετεί τους διάφορους κοινωνικούς του ρόλους. Σε αυτό το περιβάλλον θα αναπτύξει και την ικανότητα του να συγκρίνει, να αξιολογεί, να επιλέγει, να δημιουργεί νέα πρότυπα, πρωτότυπες συλλήψεις, δικές του πεποιθήσεις. (Β.Γκιζέλη,

1993)

Η οικογένεια αποτελεί τον συνδετικό κρίκο μεταξύ του ατόμου και της κοινωνίας και παίζει διαμεσολαβητικό ρόλο στις μεταξύ τους σχέσεις. Κατά τον William Coode, η σπουδαία λειτουργία της οικογένειας οφείλεται στο γεγονός ότι αυτή, στά πλαίσια της σχέσεις του ατόμου με την κοινωνία, μεταδίδει στα παιδιά πολιτισμικά περιεχόμενα, δηλ. αξίες, κανόνες και τρόπους συμπεριφοράς.

Η οικογένεια προσπαθεί να ικανοποιήσει τις βασικές και αναγκαίες ελλείψεις του νέου ανθρώπου, σύμφωνα με εκείνα τα πρότυπα που καθορίζει η κοινωνία και με αυτό τον τρόπο συμβάλει στη διατήρηση της ίδιας της κοινωνίας, στα πλαίσια της οποίας ο άνθρωπος εργάζεται και δημιουργεί. Η οργανωμένη κοινωνία δεν υφίσταται χωρίς να εκπληρώνονται οι βασικές ανάγκες της όπως η παραγωγή και η κατανομή των υλικών αγαθών, η προστασία των πολιτών, η τήρηση των νόμων του κράτους, η κοινωνικοποίηση των ατόμων - μελών της κ.λ.π. Η οικογένεια παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ψυχοσωματική και διανοητική εξέλιξη του παιδιού. Κατά τον Coode, αυτή σχηματίζει την πρώτη μικρή κοινωνική ομάδα με την οποία το παιδί έρχεται σε επαφή και προσφέρει με βάση τις δυνατότητές της, τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την κοινωνικοποίησή του. Εκτός αυτού η οικογένεια είναι εκείνος ο θεσμός που διατηρείται μακρύτερο χρόνο και τα μέλη της ιδιαίτερα η μητέρα και τα παιδιά, είναι έντονα συναισθηματικά δεμένα μεταξύ τους. Μέσα σε αυτήν εναλλάσσονται οι διάφορες γενιές. Μεταξύ της παλιάς και νέας γενιάς υπάρχει μια σχέση διαδοχής ο οποία καθορίζεται βιολογικά, ενώ η ποιότητα των μελών της διαδοχής καθορίζεται πολιτικό-οικονομικά. Αυτό σημαίνει, ότι η πολιτικό-οικονομική δομή της κοινωνίας και ιδιαίτερα η κοινωνική τάξη, στην οποία ανήκει η οικογένεια, επηρεάζει σημαντικά την ποιότητα των σχέσεων μεταξύ των μελών της και παρέχει δείγματα προσανατολισμού σε αξίες, κανόνες και τρόπους συμπεριφοράς.

Μέσα στα πλαίσια παραδοσιακών και άλλων κοινωνικών εκδηλώσεων (θρησκευτικές και εθνικές εορτές, διασκεδάσεις, ήθη και έθιμα) το μικρό παιδί εξωτερικεύει ασυνείδητα τους κανόνες και τους τρόπους συμπεριφοράς, οι οποίοι είναι

τυπικοί για την κοινωνία και την κοινωνική τάξη στην οποία ανήκει. (Δ.Τσαρδάκης, 1984)

Ο Αθ.Γκότοβος, 1985, σ. 62 αναφέρει πως η οικογένεια είναι ο χώρος μέσα στον οποίο συντελείται η "πρώτη συστηματική γνωριμία του παιδιού με κοινωνικές κατηγορίες (ρόλους), με την εξουσία (εξωτερική βούληση και χρήση μέσων πίεσης για την προσαρμογή της συμπεριφοράς του παιδιού στην εξωτερική βούληση), με τον κόσμο των συναισθημάτων (εγγύτητα, απόσταση, ασφάλεια, μοναξιά, επιθετικότητα) με τον κόσμο της γνώσης (περιγραφές, ερμηνείες, κριτική) και με τον κόσμο της ηθικής (κανόνες και επιταγές σχετικά με το δέον και το δέον γεύεστε σε όλους τους τομείς της αλληλεπίδρασης)".

Ο ρόλος της οικογένειας στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του νέου είναι σημαντικός, αφού το νεογέννητο δεν είναι σε θέση να διατηρηθεί στη ζωή, ούτε από βιολογική άποψη, χωρίς τη δική της συμπαράσταση και φροντίδα. Ο άνθρωπος έρχεται στον κόσμο με πολλές ατέλειες. Πραγματικά ενώ τα νεογνά των άλλων θηλαστικών είναι σε θέση αμέσως μετά τη γέννηση τους να αναζητήσουν τροφή και να αντεπεξέλθουν στις πρώτες ανάγκες τους, ο νεογέννητος άνθρωπος, αναφέρει ο Ε.Ι.Πυργιωτάκης, 1986, σ.44, οργανισμός παραμένει για μεγάλο χρονικό διάστημα σε κατάσταση που δε διαφέρει ουσιαστικά από αυτή του εμβρύου. Το γεγονός αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία αν λάβουμε υπόψη μας ότι ο άνθρωπος σε σύγκριση με άλλα όντα προορίζεται να φτάσει σε μεγαλύτερο βαθμό τελειότητας και έχει συνεπώς να διαγράψει μια μεγαλύτερη εξελικτική πορεία.

Όλη αυτή η πολύπλοκη εξελικτική διαδικασία και η κάλυψη των ψυχοπνευματικών και βιωματικών αναγκών επέρχεται με την άμεση βοήθεια και συμπαράσταση της οικογένειας. Με τη δική της φροντίδα και μέσα στη δική της θαλωρή δύναται ο ατελέστατος αυτός οργανισμός να εξελιχθεί φυσιολογικά, να μεταβεί ομαλά από την ανωριμότητα στην ωριμότητα και να ενταχθεί στο κοινωνικό σύνολο με αυτοτέλεια και αυθυπαρξία. (Ε.Ι.Πυργιωτάκης, 1986)

Η ποιότητα του οικογενειακού περιβάλλοντος επηρεάζει σημαντικά η συγκινησιακή εξέλιξη του παιδιού. Στο θέμα αυτό ο Μορίχοβιτς εκφράζει την εξής

άποψη "Οι συνέπειες ενός δυσάρεστου οικογενειακού κλίματος για τη συγκινησιακή εξέλιξη του παιδιού έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα. Έτσι το βρέφος π.χ. που μεγαλώνει σε μια συγκινησιακά στείρα ατμόσφαιρα γίνεται απαθές, ήσυχο και δεν αντιδρά στο χαμόγελο και στο κάλεσμα άλλων ανθρώπων. Έχει ξαφνικές εκρήξεις οργής που συνοδεύονται και με δυνατές κραυγές σαν να επιζητάει την προσοχή των άλλων. Όλες αυτές οι αρνητικές κοινωνικές και συγκινησιακές αντιδράσεις του παιδιού, που σίγουρα οφείλονται στις αρνητικές επιδράσεις του οικογενειακού περιβάλλοντος, εάν δε συντρέχει ο λόγος κάποιας σωματικής ασθένειας, επηρεάζουν την εξελισσόμενη προσωπικότητα του κατά δυσμενή τρόπο και μπορεί να προκαλέσουν ακόμη και νευρωσικά και ψυχωσικά ή ψυχοσωματικά συμπτώματα, ιδίως σε περιπτώσεις άρνησης ή απόρριψης του παιδιού από τους γονείς." (Γ.Μοριχοβίτης, 1982, σ. 74-75)

Σύμφωνα με τον Δ.Τσαρδάκη 1993, η αντίληψη για την θεώρηση του κόσμου καθώς επίσης και η τοποθέτηση του ατόμου απέναντι στα διάφορα κοινωνικά προβλήματα, είναι το αποτέλεσμα μιας μακράς ειδικοταξικής κοινωνικοποιητικής διαδικασίας, της οποίας το αρχικό και ουσιαστικότερο μέρος λαμβάνει χώρα μέσα στην οικογένεια. Ο Τσαρδάκης αναφέρει χαρακτηριστικά ότι "Η οικογένεια είναι ο μοναδικός κοινωνικός θεσμός ο οποίος είναι εμπιστευμένος με την αποστολή ένα βιολογικό οργανισμό να τον μεταβάλλει σε ανθρώπινο όν. Την στιγμή κατά τη οποία άλλα ιδρύματα αρχίζουν να διαμορφώνουν το άτομο κατά ένα σημαντικό τόπο, η οικογένεια έχει ήδη τελειώσει ένα μεγάλο μέρος αυτής τη διαδικασίας ενώ παράλληλα δίδαξε στο άτομο τη γλώσσα και την ανάληψη πολλών κοινωνικών ρόλων.

Στη συνέχεια θα εξετάσουμε το τρόπο και τα μέσα με τα οποία εξελίσσεται η διαδικασία της κοινωνικοποίησης μέσα στην οικογένεια. Θα παρουσιάσουμε τις δύο εκείνες επιμέρους βαθμίδες της πρωτογενούς κοινωνικοποίησης: (α) την καλλιέργεια του κοινωνικού στοιχείου και (β) την πολιτιστική ένταξη.

Ο λόγος για τον οποίο εξετάζουμε αυτές τις δύο βαθμίδες είναι διότι οι βαθμίδες αυτές είναι καθοριστικής σημασίας για τον άνθρωπο, εφόσον ασκούν ρυθμιστικό ρόλο για την παρατέρα εξέλιξή του και γιατί η οικογένεια είναι

αποκλειστικός φορέας κοινωνικοποίησης και στις δύο αυτές φάσεις.
(Ε.Ι.Πυργιωτάκης, 1986)

• *Καλλιέργεια του κοινωνικού στοιχείου*

Μια από τις διαφορές που υπάρχει στα ζώα και τον άνθρωπο είναι ότι η συμπεριφορά των πρώτων είναι προκαθορισμένη από τη φύση και τα ένστικτά τους, ενώ για τον άνθρωπο δεν υπάρχουν μορφές συμπεριφοράς που να μεταβιβάζονται έτοιμες. Ως αντιστάθμισμα για την έλλειψη του αυτή ο άνθρωπος έχει μια μοναδική πλαστικότητα και ικανότητα για κοινωνική μάθηση. Τα στοιχεία αυτά του δίνουν τη δυνατότητα να εξελιχθεί σε κοινωνικό όν, αφού του επιτρέπουν να οικειοποιείται εύκολα μορφές συμπεριφοράς και να ενστερνίζεται κοινωνικούς κανόνες. Για να γίνει αυτό, πρέπει να υπάρξει ένα περιβάλλον που θα προσφέρει κατάλληλη και σωστή "κοινωνική μαθητεία", αφού ο νεογέννητος οργανισμός έχει ανάγκη όχι μόνο από βιολογική ενίσχυση αλλά και από κοινωνική επαφή. Αυτή ακριβώς την ατμόσφαιρα παρέχει η οικογένεια. (Ε.Ι.Πυργιωτάκης, 1986)

Σύμφωνα με το κοινωνικοποιητικό μοντέλο του Claessens, η φάση της πρώτης κοινωνικοποίησης περιλαμβάνει το προγλωσσικό στάδιο ανάπτυξης με άλλα λόγια το πρώτο έτος της ηλικίας του παιδιού. Σ' αυτήν την περίοδο συμβαίνουν στον ψυχοσυναισθηματικό τομέα ανάπτυξης γεγονότα, τα οποία έχουν ιδιαίτερη σημασία για τη μετέπειτα εξέλιξη του παιδιού και για τη διαμόρφωση του βασικού πυρήνα της προσωπικότητάς του. Το πρώτο έτος της ηλικίας είναι η πλαστικότερη περίοδος στην εξέλιξη του ανθρώπου. Ο άνθρωπος έρχεται στον κόσμο με ένα Minimum σε προδιαμορφωμένους τρόπους συμπεριφοράς και πρέπει κατά τη διάρκεια του πρώτου έτους να αποκτήσει αμέτρητες δεξιότητες της προσαρμογής. Η πίεση για προσαρμογή είναι ισχυρή, η εξέλιξη προχωρεί γρήγορα, μερικές φορές σαν θύελλα. Σε ολόκληρη τη ζωή του ποτέ άλλοτε ο άνθρωπος δεν μαθαίνει τόσα πολλά, σε τόσο βραχύ χρόνο. (Δ.Τσαρδάκης, 1984)

Στα τρυφερά χρόνια διαμορφώνονται οι συνήθειες και μπαίνουν οι βάσεις προσανατολισμού του αναπτυσσόμενου ανθρώπου στον κόσμο των αξιών και των

ιδεών. Ιδιαίτερα οι βάσεις κοινωνικής προσαρμογής και διαμόρφωσης της προσωπικότητας μπαίνουν στην οικογένεια. Οι πρώτες εντυπώσεις χαράσσονται βαθύτερα στο νου και την ψυχή του μικρού παιδιού και διαρκούν δια βίου. (Α.Β.Γιαννικόπουλος, 1991)

Είναι δηλαδή ακριβώς οι πρώτοι μήνες στη ζωή του ανθρώπου, η βρεφική ηλικία, οι οποίοι μέσω των πρώτων αντιλήψεων, των πρώτων αμοιβαίων σχέσεων με το περιβάλλον, διαμορφώνουν ένα βασικό δείγμα για τη μετέπειτα συμπεριφορά. (Δ.Τσαρδάκης, 1984)

Ιδιαίτερα ο στενός δεσμός που αναπτύσσεται ανάμεσα στη μητέρα και το παιδί, αναφέρει ο Ε.Ι.Πυργιωτάκης, 1986, προκαλεί την αφύπνιση του κοινωνικού στοιχείου που φαίνεται να βρίσκεται σε λανθάνουσα κατάσταση. Η έντονη συναισθηματική επικοινωνία της μητέρας με το παιδί είναι εντελώς απαραίτητη για να του εμπνεύσει την πρώτη θετική προδιάθεση για κοινωνική επαφή και επικοινωνία. Η στοργική φροντίδα και αδιάκοπη έγνοια της του ενισχύουν το αίσθημα της ασφάλειας και της σιγουριάς, το τροφοδοτούν με κοινωνική αισιοδοξία και του παρέχουν τη βεβαιότητα ότι είναι ευπρόσδεκτο σ' αυτόν τον κόσμο έτσι ακριβώς όπως έχει ανάγκη και θέλει να αισθάνεται.

Μέσα από τη θέρμη της αγάπης, αρχίζουν αν αναπτύσσονται τα πρώτα κοινωνικά συναισθήματα και να καλλιεργούνται οι πρώτες κοινωνικές σχέσεις, γεγονός που εκδηλώνεται χαρακτηριστικά με το πρώτο χαμόγελο του βρέφους που με το δίκιο της "εισπράττει" η μητέρα. Αν δεν δημιουργηθούν αυτές οι βασικές προϋποθέσεις, το κοινωνικό στοιχείο δε θα εμφανιστεί και ο άνθρωπος δε θα εξελιχθεί τελικά σε κοινωνική οντότητα.

Σημαντική επίσης πρέπει να θεωρηθεί η επίδραση που ασκεί στο σημείο αυτό ο μητρικός θηλασμός. Το έντονο συναίσθημα που αναπτύσσεται από την άμεση επαφή του παιδιού με την αγκαλιά της μητέρας παρέχει αναμφισβήτητα μια ιδιαίτερη ζεστασιά που απλώνεται σ' ολόκληρη τη ψυχοσυναισθηματική του σφαίρα.

Με το τρόπο αυτό δεν έχουμε μόνο απλή ικανοποίηση μιας βιολογικής ανάγκης

του βρέφους (της πείνας) αλλά τη δημιουργία μιας ιδιαίτερης ψυχοσυναισθηματικής κατάστασης που είναι εντελώς απαραίτητη για την ψυχική υγεία και την ομαλή κοινωνικοποίηση. (Ε.Ι.Πυργιωτάκης, 1986)

Το ανθρώπινο βρέφος χρειάζεται πρώτα από όλα μια ιδιαίτερα μεγάλη ποσότητα θετικών συναισθημάτων (αγάπης), παράλληλα προς τη σωματική περιποίηση και την κανονική διατροφή του. Η έννοια της συντήρησης του νεογνού δε πρέπει να κατανοείται μονόπλευρα, σαν απλή περιποίηση και διατροφή, γιατί ο άνθρωπος ιδιαίτερα σ' αυτήν την πρώτη φάση της ζωής του έχει ανάγκη από μια ολόπλευρη ψυχοσωματική συντήρηση, σαν προϋπόθεση της ύπαρξης του και εξέλιξης των ανθρώπινων ποιοτήτων που φέρνει μέσα του. Χωρίς τη συναισθηματική αυτή προσφορά από το περιβάλλον του, ακόμα και στην περίπτωση της καλύτερης διατροφής, ο άνθρωπος είναι καταδικασμένος στο μαρασμό και το θάνατο. Παράλληλα πρέπει να διασαφηνιστεί ότι αυτή η απαραίτητη προσφορά από μέρος του περιβάλλοντος δεν κατανοείται απλά σαν θετικός συναισθηματικός δεσμός, αλλά και σαν συνειδητή και σκόπιμη έκφραση έντονου ενδιαφέροντος. (Ε.Ιωαννίδου, 1978)

Ένα άλλο στοιχείο που επηρεάζει την εξέλιξη του παιδιού, αναφέρει ο Δ.Τσαρδάκης, 1984, είναι ο καθορισμός της θέσης του μέσα στην οικογένεια. Το παιδί εσωτερικεύει αρχικά ένα πλέγμα σχέσεων όπως μητέρα - παιδί, πατέρας - παιδί, μητέρα - πατέρας - παιδί, γονείς - αδέρφια, αδέρφια - αδέρφια. Ο διαχωρισμός και η αφομοίωση αυτού του πυκνού πλέγματος σχέσεων καθορίζουν τη θέση του παιδιού στην οικογένεια και οικοδομούν την ταυτότητά του. Στις σχέσεις "γονείς - παιδί" μπορεί να εξελιχθεί τόσο το συναίσθημα της "αρχικής εμπιστοσύνης", όσο και το συναίσθημα της "αρχικής δυσπιστίας". Η αφύπνιση του ενός ή του άλλου συναισθήματος εξαρτάται από της ικανοποίηση ή μη ικανοποίηση των αναγκών του παιδιού. Στην πρώτη περίπτωση, που είναι και η πιο αισιόδοξη, ο Erikson ομιλεί για την εξέλιξη ενός αισθήματος αρχικής εμπιστοσύνης, το οποίο χαρακτηρίζει ως "γωνιαίο λίθο της υγιούς προσωπικότητας.

Το συναίσθημα της αρχικής εμπιστοσύνης θεμελιώνεται στις εμπειρίες που έχει το παιδί κατά το πρώτο έτος της ζωής και καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τη μετέπειτα στάση του προς τον ίδιο του τον εαυτό και προς τον κόσμο. Παιδιά που έχουν θετικές εμπειρίες κατά την πρώιμη παιδική ηλικία έχουν αργότερα μια θετική και αισιόδοξη αντίληψη για τον κόσμο, ενώ αντίθετα παιδιά που έχουν αρνητικές εμπειρίες, διαμορφώνουν αργότερα μια εχθρική στάση προς την ομάδα και τον κόσμο γενικότερα. Το αίσθημα της αρχικής εμπιστοσύνης είναι συνεπώς ένας βασικός παράγοντας που κατευθύνει τις σχέσεις του παιδιού προς τους γονείς και προς τα πρόσωπα με τα οποία έχει ήδη εξελίξει το συναίσθημα της εμπιστοσύνης. Προσανατολίζεται σε πρόσωπα τα οποία θεωρεί ως πρότυπα και ταυτίζεται με αυτά. Τα δείγματα ενέργειας των γονέων συμβάλλουν στη σταδιακή σταθεροποίηση του συναισθήματος της αρχικής εμπιστοσύνης ή δυσπιστίας και λειτουργούν ως μηχανισμοί κοινωνικού έλεγχου, ενόσω οι γονείς ελέγχουν τα παιδιά τους αν η συμπεριφορά τους είναι σύμφωνη με τους κανόνες και τις αξίες που λειτουργούν στην οικογένεια. Για να είναι δυνατή μια συμβίωση, το παιδί οφείλει αναπόφευκτα να εσωτερικεύσει τα δείγματα συμπεριφοράς των γονέων. Ως σωστή συμπεριφορά επομένως κατανοείται εκάστοτε εκείνη που είναι σύμφωνη με τις αξίες και τους κανόνες του οικογενειακού περιβάλλοντος μιας ορισμένης κοινωνικής τάξης και κοινωνίας.

Αυτό το πυκνό δίκτυο αμοιβαίων σχέσεων μεταξύ των μελών της οικογένειας το ανταλαμβάνεται το μικρό παιδί ως μια πρακτική αλληλεγγύη όπου η παρουσία των γονέων (και κυρίως της μητέρας) ενισχύει την εξέλιξη του συναισθήματος της "κοινωνικής αισιοδοξίας". Έτσι μετά την πρώτη φάση της κοινωνικοποίησης τη θέση της μητέρας, που μέχρι τώρα ήταν η κεντρική φιγούρα για το παιδί, παίρνει σιγά-σιγά ο ίδιος ο κόσμος. (Δ. Τσαρδάκης, 1984)

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι η καλλιέργεια και η πρώτη στέρηση του κοινωνικού στοιχείου επιτυγχάνεται μόνο με τις ανθρώπινες σχέσεις και μέσα από την κοινωνική αναστροφή του νεογέννητου με τα πρόσωπα του οικογενειακού περιβάλλοντος. Μόνο μέσα στην οικογένεια είναι δυνατόν να υπάρξουν οι

κατάλληλες προϋποθέσεις και να δημιουργηθούν οι απαραίτητες συνθήκες για να αρχίσει η διαδικασία της κοινωνικοποίησης. (Ε.Ι.Πυργιωτάκης, 1986)

- **Πολιτιστική ένταξη**

Μετά τις μικροδιαδικασίες της συγκινησιακής θεμελίωσης της αρχικής εμπιστοσύνης του καθορισμό της θέσης του παιδιού στην οικογένεια και την καλλιέργεια του κοινωνικού στοιχείου αποδίδονται στο άτομο τα βασικά εκείνα χαρακτηριστικά που το εντάσσουν στην ευρύτερη ομάδα του ανθρώπινου είδους. Προετοιμάζεται λοιπόν για την προοδευτική εισαγωγή του στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον και την ανάληψη του πολιτισμικού του ρόλου.

Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι η καλλιέργεια και η πρώτη στερέωση της ανάληψης του πολιτισμικού ρόλου, ονομάζεται σύμφωνα με τον Claessens πολιτισμοποίηση. Κάτω από την έννοια πολιτισμοποίηση εννοείται ο τρόπος που ένας άνθρωπος αντιλαμβάνεται κάτι πώς χαίρεται, πώς λυπάται, πώς κατανοεί το περιβάλλον, πώς συμπεριφέρεται κ.λπ. Αυτοί οι ειδικοί τρόποι συμπεριφοράς διαμορφώνονται κατά κανόνα μέσα στην οικογένεια στις σχέσεις μεταξύ των γονέων με τα παιδιά. Πρέπει να ξεκινήσουμε από το γεγονός ότι μέσα σε κάθε οικογένεια υπάρχουν ορισμένα πολιτισμικά δείγματα συμπεριφοράς και ότι αυτή η κουλτούρα της οικογένειας βρίσκεται σε κάποια σχέση με τη συνολική δομή της κοινωνίας, στην οποία είναι ενταγμένη.

Το παιδί μαθαίνει μέσα στην οικογένεια εντελώς ειδικούς τρόπους συμπεριφοράς: πώς η μητέρα συμπεριφέρεται στο παιδί, ο τόνος της φωνής της, η συχνότητα και η ποιότητα της γλώσσας, το είδος της αγάπης, η πυκνότητα των σχέσεων των μελών της οικογένειας, η προθυμία για αλληλεγγύη, αλληλοκατανόηση και για ανοχή, όλα αυτά είναι πολιτισμικά στοιχεία (όπως η γλώσσα, τα συναισθήματα, οι αντιδράσεις), τα οποία είναι τυπικά για κάθε πολιτισμό. Το οικογενειακό περιβάλλον είναι το φίλτρο των πολιτισμικών στοιχείων, που μεταδίδει στο παιδί. (Δ.Τσαρδάκης, 1986)

Όπως είναι φυσικό ο ρόλος του παιδιού δεν είναι ανεξάρτητος και αποκομμένος

από τους ρόλους των μελών της οικογένειας. Κάθε στιγμή έρχεται σε επαφή με τους ρόλους των άλλων όπως του πατέρα, της μητέρας, του αδελφού ή της αδελφής. Όλοι αυτοί οι ρόλοι αποτελούν ενιαίο σύνολο, δέσμη ρόλων, που ρυθμίζει τις κοινωνικές σχέσεις της ομάδας. Το παιδί λοιπόν, για να ερμηνεύσει σωστά το ρόλο του, υποχρεώνεται συχνά να μεταφέρεται στη θέση του πατέρα ή της μητέρας, για να προβλέψει τις σχετικές τους αντιδράσεις. Με τον τρόπο αυτό όμως έρχεται σε επαφή με άλλους ρόλους και αποκτά μια γενική εικόνα, όχι μόνο για το δικό του αλλά και για τους ρόλους των άλλων μελών της ομάδας. Στη διάρκεια της ανάπτυξής του το παιδί παρουσιάζει έντονη την τάση να αναζητά "πρότυπα συμπεριφοράς" των ρόλων που θα οικειοποιηθεί και του τρόπου της ζωής του γενικά, προκειμένου να πετύχει την αυτομόρφωσή του και την κοινωνική ισχυροποίηση του εαυτού του. (Ν.Γ.Παπαδοπούλου, 1981)

Τα παιδιά ταυτίζονται έτσι με τους γονείς, με ιδιαίτερη προτίμηση του αγοριού προς τον πατέρα και του κοριτσιού προς τη μητέρα. Με την ταύτιση αυτή τα παιδιά βιώνουν τα κοινωνικοπολιτιστικά στοιχεία που οι γονείς έχουν εγκολπωθεί και αρχίζουν να αντιλαμβάνονται την ετερογένεια των φύλων έτσι όπως την ερμηνεύουν ο πατέρας και η μητέρα. (Ε.Ι.Πυργιωτάκης, 1986)

Πέρα όμως από την συνειδητή ταύτιση των παιδιών με τους γονείς και πέρα από τη ρύθμιση της συμπεριφοράς που οι τελευταίοι ασκούν με τις συγκεκριμένες προσδοκίες και την αρνητική ή θετική ενίσχυση της συμπεριφοράς, πραγματοποιείται ακόμη στα πλαίσια της οικογένειας η μεταβίβαση πολιτιστικών στοιχείων από τους γονείς προς τα παιδιά. Όπως είναι γνωστό, αναφέρει ο Ε.Ι.Πυργιωτάκης, 1986, τα αποκλειστικά πρόσωπα με τα οποία έρχεται σε επαφή το παιδί στα πρώτα χρόνια της ζωής του είναι οι γονείς.

Μέσα λοιπόν στην οικογένεια παρακολουθεί πώς αυτοί φέρονται, σκέφτονται, ενεργούν και πράττουν. Όλες αυτές οι μορφές συμπεριφοράς προσανατολίζονται, οποιούς κρύβονται οι βασικές αξίες του πολιτισμού και οι βασικές "στάσεις" των ατόμων αφού δεν υπάρχουν μορφές συμπεριφοράς αποκομμένες από αξίες και στάσεις.

Μεγάλη επίδραση ασκούν οι γονείς επίσης με τα μηνύματα που μεταβιβάζουν στα παιδιά τους μέσα από τα παραμύθια που τους διηγούνται, τις λαϊκές και θρησκευτικές δοξασίες τα ήθη και έθιμα. Σημαντική είναι στο σημείο αυτό η συνεισφορά της γιαγιάς και του παππού, στις περιπτώσεις κυρίως εκείνες που τα άτομα αυτά αποτελούν μόνιμα μέλη της οικογένειας του παιδιού. Ειδικά για την Ελληνική παραδοσιακή οικογένεια, η γιαγιά παίζει σημαντικό ρόλο στη θρησκευτική κοινωνικοποίηση του παιδιού ενώ ο παππούς, που αρέσκεται να διηγείται ηρωικά γεγονότα και ανδραγαθίες αναλαμβάνει περισσότερο την εθνική - πατριωτική κοινωνικοποίηση.

Ο πολιτισμικός ρόλος περιέχει όλα τα ειδικά στοιχεία ενός πολιτισμού, μέσα στον οποίο μεγαλώνει το παιδί. Τα στοιχεία αυτά είναι διαφοροποιημένα και τυπικά για το κοινωνικό στρώμα στο οποίο ανήκει η οικογένεια. Η πολιτισμική κληρονομιά της οικογένειας (το σύνολο της κοινωνικοοικονομικής και μορφωτικής κατάστασης) χαράσσεται και αποτυπώνεται στη δομή και το χαρακτήρα του παιδιού και σχηματίζει την "πολιτισμική του ταυτότητα". Το κάθε άτομο έχει μια πολιτισμική ταυτότητα που είναι το σύνολο εκείνων των στοιχείων που χαρακτηρίζουν σε μεγάλο βαθμό το πολιτιστικό του περιβάλλον. Αυτό μπορεί να είναι αγροτικό, εργατικό ή αστικό και σχετίζεται με την καταγωγή και τη θέση των γονέων στη διαδικασία της εργασίας.

Η πολιτισμική ταυτότητα είναι ένα ουσιαστικό στοιχείο της όλης προσωπικότητας του παιδιού και ενισχύει το αίσθημα ότι ανήκει κάπου, σε μια ομάδα, σε μια κοινωνική τάξη, σε ένα πολιτισμό, σ' ένα λαό. Το αίσθημα αυτό εμπεδώνεται στο χαρακτήρα του παιδιού και βρίσκει ικανοποίηση στους κοινούς δεσμούς, στην κοινή γλώσσα, στα κοινά ήθη και έθιμα του λαού στον οποίο ανήκει. Όλο αυτά τα πολιτιστικά στοιχεία (γλώσσα, θρησκεία, ήθη, έθιμα' και ειδικοί τρόποι συμπεριφοράς) λειτουργούν σταθεροποιητικά για ένα λαό που τα έχει υιοθετήσει. Η ανάληψη των πολιτισμικών αξιών που συνθέτουν την πολιτισμική ταυτότητα, είναι προϋπόθεση για την ενσωμάτωση του παιδιού στον πολιτισμό της πατρίδας του.

Τα πολιτισμικά στοιχεία αποτυπώνονται στη δομή της προσωπικότητας στη πρώιμη παιδική ηλικία, μέσα από τις διάφορες κοινωνικές εκδηλώσεις δηλώσεις.

Η οικογένεια, αποτελεί ένα ρυθμιστικό παράγοντα όπου ελέγχονται οι αξίες και τα πολιτιστικά αγαθά προτού μεταδοθούν στα νέα μέλη της.

Οι γονείς δίνουν στα παιδιά τις αξίες, τις τάσεις, το γλωσσικό ιδίωμα, τις συνήθειες τους, τον τρόπο που μιλούν, αστειεύονται, επαινούν, ή βρίζουν. Μέσα από τις επιδράσεις αυτές τα παιδιά αναπτύσσουν τους αντίστοιχους μηχανισμούς σκέψης και δράσης και αποκτούν την πολιτιστική ταυτότητα που τους παρέχει η οικογένεια. (Ε.Ι.Πυργιωτάκης, 1986)

2.1.3. Κοινωνική προέλευση και κοινωνικοποίηση

Μέσα από την ανάλυση των φάσεων της κοινωνικοποίησης που επιχειρήθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, γίνεται φανερός ο τρόπος με τον οποίο αναπτύσσεται και διαμορφώνεται η προσωπικότητα του ατόμου κάτω από τις επιδράσεις και τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος. Πέρα όμως από τον κοινό πολιτιστικό πυρήνα, αναφέρει ο Ε.Ι.Πυργιωτάκης, 1986, το άτομο οικειοποιείται ακόμη και το ιδιαίτερο σύστημα αξιών και στάσεων και δέχεται τις ιδιαίτερες επιδράσεις του κοινωνικοπολιτιστικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο ζει και αναπτύσσεται. Κατά αυτό τον τρόπο διαφοροποιείται από τα άλλα άτομα και αποκτά έτσι τη δική του θέση στο υπάρχον σύστημα κοινωνικής στρωμάτωσης.

Αναλύοντας το φαινόμενο της κοινωνικοποίησης μέσα από την προοπτική της κοινωνικής προέλευσης θα προσπαθήσουμε να δείξουμε πως η κοινωνικοποίηση αποτελεί εξαρτημένη μεταβλητή της κοινωνικής θέσης της οικογένειας και συνεπώς ή ανάπτυξη της προσωπικότητας διαφοροποιείται ανάλογα με το κοινωνικοπολιτιστικό περιβάλλον στο οποίο λαμβάνει χώρα. Τα στοιχεία που συνθέτουν και ορίζουν την κοινωνική προέλευση αποτελούν συνήθως η οικονομική κατάσταση, η εκπαίδευση και το επάγγελμα, χωρίς βέβαια να είναι και τα μοναδικά κριτήρια. Για πολλούς μάλιστα μελετητές το επάγγελμα αποτελεί συχνά το μοναδικό

στοιχείο διαφοροποίησης εφόσον η οικονομική κατάσταση και η εκπαίδευση εκπροσωπούνται κατά κανόνα σ' αυτό.

Σύμφωνα με τον Ε.Ι.Πυργιωτάκη, 1986, οι βασικοί παράγοντες που ενδέχεται να επιδράσουν στη κοινωνικοποίηση του ατόμου είναι οι εξής τρεις:

- α) **Οικονομικές συνθήκες**
- β) **Οικολογικές συνθήκες**
- γ) **Πολιτιστικές συνθήκες**

- **Οικονομικές συνθήκες**

Από τη στιγμή που η οικογένεια δε λειτουργεί πλέον ως μονάδα παραγωγής και κατανάλωσης το οικονομικό στοιχείο αποκτά σημαντικό ρόλο στη ζωή των ατόμων και ως ένα μεγάλο βαθμό καθορίζει και τον τρόπο και τις συνθήκες στις οποίες αναπτύσσονται τα παιδιά. Καθοριστικό ρόλο παίζει ιδιαίτερα σε ακραίες περιπτώσεις, όπως μεγάλης ανέχειας ή μεγάλης οικονομικής ευμάρειας. Η πρώτη περίπτωση σύμφωνα με την επιφέρει σοβαρά εμπόδια και ασκεί ανασχετική επίδραση στην ανάπτυξη του παιδιού, η δεύτερη αντίθετα παρέχει πολλές ευκαιρίες στα παιδιά να καλλιεργήσουν και να αξιοποιήσουν στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό όλες τις ικανότητες και τα ενδιαφέροντά τους. (Πυργιωτάκης, 1986)

- **Οικολογικές συνθήκες**

Ο όρος οικολογικές συνθήκες αναφέρεται αρχικά στο ευρύτερο περιβάλλον, το χωριό, την πόλη ή την συνοικία στην οποία κατοικεί η οικογένεια. Το στοιχείο αυτό είναι πολύ σημαντικό και ασκεί μεγάλη επίδραση στη διαμόρφωση του χαρακτήρα των ατόμων. Έτσι οι διαφορές που διαπιστώνονται ανάμεσα σε παιδιά των μεγαλουπόλεων, που μεγαλώνουν μέσα σε πυκνές κοινωνικές επαφές και τα απομονωμένα παιδιά της υπαίθρου είναι σημαντικές και σε μεγάλο βαθμό καθορίζουν και την κοινωνική επιτυχία του ατόμου.

Στις οικολογικές συνθήκες συμπεριλαμβάνεται και η κατοικία της οικογένειας. Υπάρχουν οικογένειες που ζουν με άνεση χώρου και άλλες κυρίως πολυμελείς που

περιορίζονται σε λίγα μόνο τετραγωνικά μέτρα. Σύμφωνα με τον Ε.Ι.Πυργιωτάκη 1986 "οι στενόχωρες και ακατάλληλες συνθήκες διαβίωσης γίνονται συχνά αφορμή να προκληθούν εντάσεις και εκνεύρισμοί ανάμεσα στους γονείς και να αναπτυχθεί έτσι επιθετική συμπεριφορά που μεταδίδεται άμεσα στα παιδιά. Έχει διαπιστωθεί ότι τέτοιου είδους καταστάσεις διαβίωσης επιδρούν άμεσα στη συμπεριφορά των παιδιών. Όπου επικρατεί στενότητα χώρου, οι γονείς αποδίδουν μεγάλη σημασία στην υπακοή και την πειθαρχία, η συμπεριφορά των παιδιών ελέγχεται με αυστηρότερο τρόπο και η επιβολή μέσω τιμωρίας είναι πιο συχνή".

Σ' ένα σπίτι με ανεπάρκεια χώρου το παιδί συνήθως δε μπορεί να έχει δικό του δωμάτιο αλλά το μοιράζεται με τα αδέρφια του. Έτσι το παιδί δεν έχει τη δυνατότητα αφήνοντας για λίγο τα παιχνίδια του να ασχοληθεί με κάτι άλλο προσωπικό του και αργότερα να επιστρέψει σε αυτά. Συνεπώς η δραστηριότητά του περιορίζεται με αποτέλεσμα να παρεμποδίζεται η ανάπτυξη της δημιουργικότητάς του. Από τις συνθήκες κατοικίας επηρεάζονται ακόμη και οι κοινωνικές σχέσεις και συναναστροφές των μελών της οικογένειας, ως προς τη συχνότητα και το χαρακτήρα τους. Οι συνθήκες διαβίωσης και το είδος της κατοικίας καθορίζουν ακόμη το εύρος του κοινωνικού πλέγματος και την έκταση των διαπροσωπικών σχέσεων μέσα στις οποίες αναπτύσσεται και διαμορφώνεται το παιδί. Τα ενδιαφέροντα και οι συζητήσεις των φίλων και συγγενών με τους οποίους το παιδί έρχεται σε επαφή και επικοινωνία, διαμορφώνουν σταδιακά τον πνευματικό του ορίζοντα και τους μελλοντικούς του προσανατολισμούς. Οι οικολογικές συνθήκες δεν επηρεάζουν λοιπόν μόνο τον υλικότεχνικό εξοπλισμό της οικογένειας αλλά έμμεσα μας φανερώνουν και στο πολιτιστικό της επίπεδο. (Ε.Ι.Πυργιωτάκης, 198)

- **Πολιτιστικές συνθήκες**

Ένας από τους πιο ουσιαστικούς παράγοντες της κοινωνικοποίησης είναι οι πολιτιστικές συνθήκες της οικογένειας. Στην ομάδα αυτή ανήκουν κατά τον Rukietn οι αξιολογικές και κοινωνικές αντιλήψεις, τα ήθη και έθιμα, οι

παραδόσεις, η σχολική και κοινωνική μόρφωση των γονέων, η καλλιέργεια των ξένων γλωσσών, της μουσικής, της τέχνης, η συχνότητα με την οποία η οικογένεια επισκέπτεται το θέατρο ή τον κινηματογράφο, η ποιότητα των έργων που προτιμά, η επαφή με το βιβλίο, η γλωσσική καλλιέργεια κ.λ.π.

Όλα αυτά τα ερεθίσματα που δέχεται το άτομο από την πολυμορφία των συνθηκών, ασκούν έντονες επιδράσεις, καθοριστικές για την παρατέρα εξέλιξη και προοπτική του.

Εύκολα γίνεται αντιληπτό ότι οι παραπάνω ομάδες συνθηκών δεν είναι αποκομμένες η μια από την άλλη αλλά βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση και είναι αλληλένδετες μεταξύ τους, συνυπάρχουν και δρουν ως ενιαίο σύνολο στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του ατόμου. Ρυθμιστικό ρόλο ασκεί κυρίως το οικονομικό στοιχείο, αφού αυτό οριοθετεί σε μεγάλο βαθμό τα πλαίσια μέσα στα οποία διαμορφώνονται οι άλλες ομάδες παραγόντων.

Οι συνθήκες αυτές βελτιώνονται προοδευτικά όσο προχωρούμε από τα κατώτερα στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Έτσι υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στις οικογένειες με κατώτερη και σε οικογένειες με μεσαία κοινωνική προέλευση σε ότι αφορά τις υλικοτεχνικές και πολιτιστικές συνθήκες που έχει αντίκτυπο στην κοινωνικοποίηση των ατόμων της. Η κοινωνικοποίηση του ατόμου θα μπορούσε επιπλέον να επηρεαστεί και από το αν μια οικογένεια είναι πολυμελής ή ολιγομελής. Το μέγεθος της οικογένειας επιδρά διαφορετικά στην διαδικασία της κοινωνικοποίησης. (Ε.Ι.Πυργιωτάκης, 1986)

- ***Το μέγεθος της οικογένειας***

Σύμφωνα με τα όσα αναφέρει η Μ.Καζάζη, 1993, το μέγεθος της οικογένειας παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης. Διαφορετική είναι η επίδραση που ασκεί μια ολιγομελής οικογένεια στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού και διαφορετική η επίδραση μιας οικογένειας με πολλά μέλη. Το μέγεθος της οικογένειας επηρεάζει ανάλογα όχι μόνο την κοινωνικοποίηση του νεαρού ατόμου αλλά και την διαμόρφωση της

προσωπικότητας του ως προς την αυτονομία, ασφάλεια, επιβεβαίωση, αναγνώριση και αλληλεγγύη. Οι διαφορές αυτές εμφανίζονται λόγω της διαφορετικής δομής της οικογένειας και του διαφορετικού τρόπου που οι γονείς και το υπόλοιπα μέλη επικοινωνούν.

Στην βλιγομελή οικογένεια, αναφέρει ο Ι.Παρασκευόπουλος, 1985, ο γονεικός ρόλος έχει ένταση σε αντίθεση με την πολυμελή οικογένεια όπου έχει έκταση. Αυτό ερμηνεύεται ως εξής: στην ολιγομελή οικογένεια δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στην ατομική πρωτοβουλία, στην ατομική ανάπτυξη και στα προσωπικά επιτεύγματα. Το ενδιαφέρον των γονιών επικεντρώνεται στα (λίγα) παιδιά με συνέπεια το παιδί να αισθάνεται εντονότερη την πίεση να ανταποκριθεί στις προσδοκίες και τους στόχους που θέτουν οι γονείς του και να του ικανοποιήσει. Οι στόχοι αυτοί αφορούν στο μεγαλύτερο μέρος τους υψηλή επίδοση και ατομική επιτυχία. Επίσης στην ολιγομελή οικογένεια εμφανίζεται μεγαλύτερη και καλύτερη γλωσσική ανάπτυξη λόγω του ότι οι γονείς έχουν το χρόνο για να ασχοληθούν με τα παιδιά πολύ περισσότερο από τους γονείς που έχουν την φροντίδα πολλών παιδιών.

Αντίθετα στην πολυμελή οικογένεια, μεγαλύτερη έμφαση δίνεται στην ανάπτυξη της ομάδας. Πολλές φορές τα πρωτότοκα παιδιά είναι υπεύθυνα για τη φροντίδα και το μέγισμα των μικρότερων αδελφών και σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμα και σε βάρος της δικής τους προόδου. Σε οικογένειες φτωχές τα μεγαλύτερα αδέλφια αναγκάζονται ακόμα και να εγκαταλείψουν το σχολείο για να εργαστούν και να συνεισφέρουν οικονομικά στην οικογένεια.

Επίσης στην πολυμελή οικογένεια, αναφέρει η Μ.Καζάζη, 1993, λόγω του ότι οι γονείς δεν έχουν το χρόνο να ασχοληθούν συστηματικά με το κάθε παιδί ξεχωριστά και οι δυνατότητες επαφής των γονιών με τα παιδιά στη μεγάλη οικογένεια είναι ελάχιστες, αυτό φαίνεται να επηρεάζει την γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών που στην πολυμελή οικογένεια είναι λιγότερο ικανοποιητική από ότι στην ολιγομελή.

Ο Ι.Παρασκευόπουλος, 1985, αναφέρει ακόμη πως στην ολιγομελή οικογένεια το

άτομο έχει μεγαλύτερες πιθανότητες να αναπτύξει αυτονομία, εφόσον υπάρχει μεγαλύτερη επικοινωνία μεταξύ των μελών και δίνεται η δυνατότητα για δημοκρατική συμμετοχή όλων των μελών στα διάφορα θέματά και προβλήματα που απασχολούν την οικογένεια. Αντίθετα στην οικογένεια με πολλά μέλη, επειδή πολλά πρόσωπα στεγάζονται και ζουν στον ίδιο χώρο εμφανίζεται εντονότερη η ανάγκη για αυταρχικό έλεγχο, οργάνωση και συγκεντρωτισμό. Απαιτείται προσαρμογή στους ρόλους που αναλαμβάνει ο καθένας, απαιτείται πειθαρχία εφόσον οι ενέργειες και η συμπεριφορά του ενός επηρεάζει άμεσα και καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την συμπεριφορά του άλλου.

Στην ολιγομελή οικογένεια, κατεξοχήν υπεύθυνοι για την επιβολή της πειθαρχίας των ποινών ή των επαίνων είναι οι γονείς ενώ στην πολυμελή οικογένεια το ρόλο αυτό πολλές φορές αναλαμβάνουν τα αδέρφια. Στην ολιγομελή οικογένεια η στενή σχέση του παιδιού με τους γονείς και στη δημιουργία ισχυρού υπερεγώ. Στην πολυμελή οικογένεια, αντίθετα το παιδί επηρεάζεται και ταυτίζεται πιο εύκολα με τα υπόλοιπα αδέρφια και τους συνομηλίκους από ότι με τους γονείς. (Ι.Παρασκευόπουλος, 1985)

Βλέπουμε λοιπόν πως ακόμη και ο αριθμός των μελών μιας οικογένειας, το κλίμα που δημιουργείται και η επιρροή που το κάθε μέλος της ασκεί στο παιδί, ενδέχεται να παίζει ένα σημαντικό ρόλο στην κοινωνικοποίησή του και στην διαμόρφωση της προσωπικότητάς του.

- **Κοινωνική προέλευση και συμπεριφορά των γονέων**

Σύμφωνα με τον Πυργιωτάκη, ένα ακόμη στοιχείο που διαφοροποιεί σοβαρά τις οικογένειες με κατώτερη και μεσαία κοινωνική προέλευση είναι η συμπεριφορά και οι προσδοκίες των γονέων, οι τρόποι δηλ. και οι πρακτικές που χρησιμοποιούν οι γονείς στην ανατροφή των παιδιών τους. (Πυργιωτάκης, σελ 69-76)

Δίνεται μεγάλη έμφαση στη συμπεριφορά των γονέων προς τα παιδιά και στις επιπτώσεις της στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των τελευταίων.

Στα διάφορα κοινωνικά στρώματα, υπάρχουν αξιοσημείωτες διαφορές στις

μεθόδους ανατροφής και διαπαιδαγώγησης του παιδιού. Η συμπεριφορά δηλ. γονέων προς τα παιδιά βρίσκεται σε συνάρτηση με την κοινωνικοί τους προέλευση. Σύμφωνα με τον Rolf "Ο κοινωνικός χαρακτήρας των παιδιών που διαμορφώνεται με τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης στις οικογένειες της μεσαίας κοινωνικής τάξης, είναι εντελώς διαφορετικός από τον κοινωνικό χαρακτήρα της εργατικής τάξης". (Ε.Ι.Πυργιωτάκης, 1986)

Οι γονείς που ανήκουν στα μεσαία κοινωνικά στρώματα, αφιερώνουν περισσότερες ώρες στα παιδιά τους. Παίζουν μαζί τους, απαντούν στις ερωτήσεις τους και τα βοηθούν στις δυσκολίες που τυχόν παρουσιάζουν. Αντίθετα οι γονείς που προέρχονται από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα ασχολούνται λιγότερο και με διαφορετικό τρόπο η συμπεριφορά τους είναι απρογραμματίστη, είναι ανάλογη με τις διαθέσεις της στιγμής και αποβλέπει κυρίως στην ικανοποίηση περιστασιακών αναγκών χωρίς μακροπρόθεσμους στόχους και επιδιώξεις.

Οι γονείς που ανήκουν στα μεσαία κοινωνικά στρώματα εμφανίζονται περισσότερο συγκαταβατικοί, πιο ανεκτικοί και ενδίδουν πιο εύκολα στις επιθυμίες των παιδιών τους. Αυτό είναι αποτέλεσμα των μακροπρόθεσμων στόχων, για συγκεκριμένα θέματα τα οποία έχουν διαμορφώσει από πολύ νωρίς, έχοντας ορισμένες προσδοκίες και εμμένουν σ' αυτές. Οι γονείς των στρωμάτων αυτών αποσκοπούν να αναπτύξουν τα παιδιά τους αυτοπεποίθηση και πρωτοβουλία, αυτονομία, αίσθημα ευθύνης, λογική συμπεριφορά, καλομάθεια και υψηλή απόδοση - επίδοση στο σχολείο.

Οι μητέρες των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων απαιτούν από τα παιδιά τους να έχουν τάξη, καθαριότητα, καλή εξωτερική εμφάνιση και να συμπεριφέρονται με καλούς τρόπους σε περιπτώσεις που είναι παρόν τρίτα πρόσωπα. Ένα ακόμα στοιχείο που προσπαθούν να καλλιεργήσουν στην προσωπικότητα του παιδιού είναι η πειθαρχία γι' αυτό και επιδιώκουν να έχουν πειθαρχικά και υπάκουα παιδιά.

Ανάλογα με την κοινωνική προέλευση της οικογένειας, χαρακτηριστική είναι και διαπαιδαγώγηση που γίνεται ανάλογα με το φύλο του παιδιού. Έτσι οι γονείς των μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων έχουν προτιμήσεις που ισχύουν στον ίδιο βαθμό

και τα αγόρια και τα κορίτσια. Στους γονείς των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων οι προσδοκίες διαφοροποιούνται έντονα. Παρουσιάζουν έτσι την τάση να εκτιμούν το αίσθημα της εμπιστοσύνης και της φιλοδοξίας για το αγόρια, ενώ για τα κορίτσια αποδίδουν μεγαλύτερη σημασία στην καθαριότητα, την καλή εμφάνιση και τους ευγενικούς τρόπους.

Η εξήγηση που δίνεται στις παραπάνω διαφοροποιήσεις έχει να κάνει περισσότερο με τα κύρια επαγγέλματα που ασκούν οι γονείς που προέρχονται από τα αντίστοιχα κοινωνικά στρώματα. Στο πλαίσιο αυτό έχουν με τους εργάτες που ασχολούνται κυρίως με πράγματα, εκτελούν εντολές και δεν έχουν πολλά περιθώρια να αναπτύξουν δικές τους πρωτοβουλίες. Οι υπάλληλοι αντίθετα και οι ελεύθεροι επαγγελματίες συναναστρέφονται κυρίως με πρόσωπα και ιδέες, αναγκάζονται να παίρνουν συχνά πρωτοβουλίες και αποκτούν έτσι αυτοπεποίθηση και αίσθημα ευθύνης.

Επίσης οι γονείς με κατώτερο κοινωνικό πολιτιστικό επίπεδο αποβλέπουν στην επιφανειακή μόνο πράξη του παιδιού και τις συνέπειες της, αντίθετα οι γονείς με ανώτερο επίπεδο δεν αποβλέπουν τόσο στη μεμονωμένη πράξη όσο στον κανόνα που συνδέεται μ' αυτή. Δεν ενδιαφέρονται δηλ. για το αν θα γίνει ή όχι κάποια πράξη αλλά αν το παιδί μπορεί να αντιληφθεί το πνεύμα που τη διέπει. Η ίδια τακτική ακολουθείται και το θέμα της τιμωρίας. Οι γονείς των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων τιμωρούν το παιδί για τις συνέπειες των πράξεών τους σε αντίθεση με τους γονείς των μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων που τιμωρούν τα κίνητρα των πράξεων ακόμα και όταν δεν έχουν επέλθει αρνητικές συνέπειες.

Ο Ε.Ι.Πυργιωτάκης αναφέρει ότι ανάλογα με τις προσδοκίες που έχουν οι γονείς είναι και τα μέσα που χρησιμοποιούν. Οι γονείς των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων καταφεύγουν συχνά σε σωματικές τιμωρίες και άλλα παρόμοια μέσα που τα αποτελέσματά τους είναι άμεσα, ενώ οι γονείς των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων χρησιμοποιούν πιο πολύ το διάλογο, τη λογική επιχειρηματολογία και την πειθώ. Σε περίπτωση ανάγκης οι πρώτοι πολλές φορές απειλούν ότι θα πάψουν ν' αγαπούν τα παιδιά τους. Καλλιεργούν αυστηρές μορφές κοινωνικοποίησης που

βασίζονται στην εξωτερική πειθαρχία ενώ οι δεύτεροι αποβλέπουν στο μα κατανοήσει το παιδί τους κανόνες συμπεριφοράς και αυτόνομα πια να ρυθμίζει τη συμπεριφορά του μόνο του σύμφωνα μ' αυτούς. (Ε.Ι.Πυργιωτάκης, 1986)

Από τα παραπάνω οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι βασικό παράγοντα παίζει η προέλευση των γονέων, τα μέσα που χρησιμοποιούν και πως τα χειρίζονται αυτά για να επιτευχθεί ο σκοπός της κοινωνικοποίησης. Διαπιστώνουμε ότι η αγάπη είναι ένα κοινό όλων των στρωμάτων. Γονείς με ανώτερο κοινωνικό - πνευματικό - πολιτιστικό επίπεδο αποσκοπούν στην αυτονόμηση - ανεξαρτητοποίηση της προσωπικότητας, ενώ οι γονείς με κατώτερο κοινωνική - πνευματικό - πολιτιστικό επίπεδο επιτυγχάνουν μέσα από την επιλογή των μεθόδων διαπαιδαγώγησής τους ως επί το πλείστον να εμπεδώσουν στα παιδιά τους τη μη αποδοχή των ίδιων, δηλ. την απόρριψη των ίδιων.

Η σχέση λοιπόν και η συμπεριφορά λοιπόν των γονέων, είναι ρυθμιστικός παράγοντας στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού και αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας είναι η ανάπτυξη ιδιοτήτων και ικανοτήτων που σηματοδοτούν την επαγγελματική κυρίως και παράλληλα την κοινωνική του πρόοδο.

ΠΙΝΑΚΑΣ (1)

Ταξικές διαφορές κατά τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης, ανάμεσα στην κατώτερη κοινωνική τάξη και στη μεσαία κοινωνική τάξη.

	Κατώτερη Κοινωνική Τάξη	Μεσαία Κοινωνική Τάξη
Τοποθετήσεις		
Σκοπός της αγωγής	Υπακοή, τάξη, καθαριότητα, σεβασμό στους μεγαλύτερους, εκτέλεση και όχι απαραίτητα κατανόηση των κανόνων, "ομοιομορφία στη συμπεριφορά"	Απόδοση, αυτοπεποίθηση, αυτάρκεια, κατανόηση κανόνων, "ομοιομορφία στη διάθεση"
Επίπεδο φιλοδοξίας (απόδοση, φοίτηση στο σχολείο)	Χαμηλό	Υψηλό
Βασικό δείγμα γλωσσικής κοινωνικοποίησης	Περιορισμένος κώδικας, ελλιπής διαλογική επικοινωνία	Επεξεργασμένος κώδικας, πιο έντονη διαλογική επικοινωνία.
Υπευθυνότητα για την εκπαίδευση και την κοινωνικοποιητική απόδοση	Μητριαρχικά ελλιπής κοινωνικοποιητική απόδοση του πατέρα	Συνεταιριστικά (επίσης πατριαρχικά)
Κυρώσεις	Σωματική τιμωρία, τιμωρία για τη συμπεριφορά, περισσότερα αρνητικές κυρώσεις παρά επιβράβευση θετικής συμπεριφοράς. Τιμωρούνται οι πράξεις και οι άμεσες συνέπειές τους	Αποστέρηση της αγάπης, δημιουργία αισθημάτων ενοχής, τιμωρία με το βλέμμα. Αιτιολογημένες κυρώσεις που έχουν θετικό αποτέλεσμα.
Μορφωτικό κλίμα	Φορτισμένο συχνά με ένταση ή αδιάφορα, "εχθρικό"	Αιτιολόγηση των τιμωριών και της συμπεριφοράς της αγωγής κλίμα μάλλον αρμονικό και ενδιαφέρον, "ζεστό"
Στυλ εκπαίδευσης (έλεγχος)	Αυταρχικό (ή "ας κάνουν ότι θέλουν")	Κοινωνικά ενδιαφέροντα για κοινωνική ολοκλήρωση
Συνέπειες της αγωγής	Κανένα αποτέλεσμα	Συνέπεια

(Πηγή Neib 1977: 67 κ.ε.) *Χανς Πετερ Λενέκα, 1989, σ.173.

ΠΙΝΑΚΑΣ (2)

Υλικοτεχνικές και
πολιτιστικές συνθήκες
(Ε.Ι.Πυργιωτάκης, 1986,
σ. 83)

Περιορισμένη οικονομική
δυνατότητα, ανεπαρκής
κατοικία, χαμηλό πολιτιστικό
επίπεδο οικογένειας, σκληρή,
μονότονη χειρωνακτική
εργασία που προϋποθέτει
συναναστροφή με πράγματα.

Οικονομική ευχέρεια, άνετη
και επαρκής κατοικία,
ανεβασμένο πολιτιστικό
επίπεδο οικογένειας,
υπεύθυνη και περισσότερο
αυτόνομη εργασία που
προϋποθέτει συναναστροφή
με πρόσωπα και ιδέες.

2.2. Το Σχολείο (Δευτερογενής Κοινωνικοποίηση)

Στις αρχές του έκτου έτους της ηλικίας του το παιδί μεταβαίνει από το οικογενειακό περιβάλλον, στο περιβάλλον του σχολείου. Η είσοδός του στο σχολείο είναι μια βαθιά τομή για την ατομική του ύπαρξη καθώς και για περαιτέρω ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. Αρχίζει πλέον μια νέα φάση της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης. Το παιδί, όπως αναφέρει ο Παρασκευόπουλος, 1985, απομακρύνεται από το γνώριμο και φυσικό χώρο της οικογένειας και κάνει την είσοδό του στον άγνωστο και τεχνητό χώρο του σχολείου. Εισέρχεται στο χώρο της οργανωμένης εργασίας και των ευρύτερων κοινωνικών σχέσεων. Η μονοκρατορία της οικογένειας στα θέματα της κοινωνικοποίησής του αρχίζει να περιορίζεται και μέρος της ευθύνης αυτής αναλαμβάνει πλέον η σχολική κοινότητα. Το παιδί αρχικά, και εν συνεχεία μεταβάλλεται η ψυχοδυναμική, τα κίνητρα και οι αναπτυξιακές του επιδιώξεις. (Ι. Παρασκευόπουλος, 1985).

Ο T. Parsons υπήρξε από τους πρώτους που προσπάθησαν να δουν το σχολείο μέσα από το πρίσμα της θεωρίας της κοινωνικοποίησης. Στη θεωρία του για την κοινωνικοποίηση, ερμηνεύει την κοινωνικοποίηση ως τη διαδικασία εκείνη κατά την οποία το άτομο εντάσσεται προοδευτικά σε όλο και πιο πολύπλοκα κοινωνικά συστήματα. Μετά λοιπόν την οικογένεια, το σχολείο εμφανίζεται σαν το αμέσως πολυπλοκότερο κοινωνικό σύστημα που μεταβαίνει το άτομο (K. R. Muhelbauer, 1985).

Η ένταξή του στο σχολικό περιβάλλον, αναφέρει ο Β. Χαραλαμπίδης, 1987, είναι μια φάση της ζωής του, που συνδέεται με καινούργιες καταστάσεις στις οποίες θα πρέπει να προσαρμοσθεί. Το παιδί, οποιαδήποτε και αν είναι η πρώτη αντίδραση όταν πρωτοπηγαίνει στο σχολείο (είτε ξεσπά σε λυγμούς και αρπάζεται με αγωνία από το φόρεμα της μητέρας του, είτε προσποιείται το αδιάφορο) κατά θολό και αόριστο τρόπο αντιλαμβάνεται πως μια όμορφη φάση της ζωής του τελείωσε και μια καινούργια με αρκετές δυσκολίες αρχίζει". Τώρα για πρώτη φορά βρίσκεται μέσα σε μια κοινωνία με τους δικούς της νόμους τη δική της πειθαρχία και τις δικές

της αξιώσεις, κανονισμούς, διατάξεις και κυρώσεις, με τα οποία οφείλει να εξοικειωθεί και να συμφιλιωθεί (Β. Χαραλαμπίδης, 1987).

Ο θεσμός σχολείου σημαίνει για το νεαρό άτομο ένα νέο κόσμο, έναν εμπλουτισμό και μια ανύψωση της παιδικότητας. Η βασική υποχρέωση του μαθητή περιγράφεται πολύ γενικά ως μάθηση. Όλες οι προσπάθειες του δασκάλου οδηγούν σε κάποιο αποτέλεσμα εφόσον ανοιχτούν τα κανάλια επικοινωνίας του με το μαθητή. Κανένας δε διδάσκεται ενάντια στη θέληση του. Αναμένεται από το μαθητή μια ορισμένη στάση απέναντι στην εργασία και τη μάθηση για μια σειρά ετών. Ως επιμέρους χαρακτηριστικά αυτής της στάσης είναι και η προθυμία για μάθηση, το ενδιαφέρον, η προσοχή, η επιμέλεια, ενώ αναγνωρίζεται η σημασία των κινήτρων μάθησης και της σχολικής επιτυχίας. (παιδαγωγική – ψυχολογική εγκυκλοπαίδεια – λεξικό, σ. 4235)

Η προσπάθειά του για προσαρμογή στη νέα ομάδα (σχολική τάξη) σημαίνει πως θα πρέπει (το παιδί) να αναπτύξει ικανότητες και πρακτικές που μέχρι το σημείο αυτό του ήταν άγνωστες. Πρέπει για παράδειγμα ως μαθητής να πειθαρχεί σ' ένα κοινό για όλους πρόγραμμα ποικίλων μαθησεων, σεβόμενος παράλληλα και τους κανονισμούς λειτουργίας του σχολείου, υποχρεώνονται να μάθει να γράφει, να διαβάζει, να λογαριάζει, να συμμετέχει (Δ. Τσαρδάκης, 1984). Το σχολείο όμως για το παιδί δεν είναι μόνο χώρος προγραμματισμένης μάθησης, αλλά και κοινωνικός χώρος. Παράλληλα προς την άμεση δυαδική σχέση που δημιουργείται μεταξύ δασκάλου - μαθητή, το παιδί έχει την ευκαιρία ν' αναπτύξει πλήθος ποικίλων σχέσεων με τους συμμαθητές του" (παιδαγωγική – ψυχολογική εγκυκλοπαίδεια – λεξικό, σ. 4235). Έτσι ως συμμαθητής οφείλει να μπορεί να συνεργάζεται με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας και να βρίσκει τρόπους να αντιμετωπίζει ή και να επιλύει ποικίλες διαφορές με τους συνομηλίκους του καθώς και να υιοθετεί νέες μορφές διαπροσωπικής συμπεριφοράς. Επιπλέον να υπομένει το δάσκάλο του, να συνεργάζεται μαζί του, να μαθαίνει και ν' αποδίδει. Όταν οι προϋποθέσεις είναι ευνοϊκές τότε αυτές οι πρωτόγνωρες εμπειρίες είναι βασανιστικές αλλά και ευχάριστες για το παιδί.

Με την ένταξη του παιδιού στο σχολικό περιβάλλον και τη δραστηριοποίησή του στο χώρο αυτό, ξεκινά μια δεύτερη φάση της κοινωνικοποίησης του που είναι εξίσου σημαντική με την οικογενειακή κοινωνικοποίηση αναφέρει ο Δ. Τσαρδάκης, 1984.

Βέβαια στο σχολείο οι συνθήκες που επικρατούν είναι εντελώς διαφορετικές από ό,τι μέσα στην οικογένεια. "Μέσα στην οικογένεια η μεροληψία των γονέων και η έλλειψη κοινού μέτρου δεν επιτρέπουν μια αντικειμενική εκτίμηση των ικανοτήτων του παιδιού και η αποδοχή του είναι εκ των προτέρων δεδομένη. Μέσα στη σχολική κοινότητα τίποτα δεν είναι εξασφαλισμένο όλα πρέπει να κατακτηθούν. Η ύπαρξη μάλιστα του κοινού προγράμματος επιτρέπει την κοινωνική σύγκριση, απαραίτητη προϋπόθεση για μια καλύτερη αυτογνωσία" (Ι. Παρασκευόπουλος, 1985).

Το σχολικό περιβάλλον είναι πιο απρόσωπο και ουδέτερο για το παιδί, δεδομένου ότι ο δάσκαλος οφείλει χωρίς διακρίσεις να παιδαγωγεί και να διδάσκει. Στο σχολείο, όπου το πεδίο κοινωνικής δράσης του παιδιού διευρύνεται, πραγματοποιούνται παράλληλα δύο διαδικασίες:

- α) Της αγωγής, όπου αναφέρεται σε σκόπιμες παιδαγωγικές ενέργειες και
- β) Της κοινωνικοποίησης όπου περιλαμβάνει ασυνείδητες επιδράσεις του περιβάλλοντος.

Το παιδί στην προσπάθειά του να επιλύσει νέες δυσκολίες όπως προσαρμογή στις απαιτήσεις της ομαδικής, σχολικής ζωής και προσαρμογή στις απαιτήσεις της προγραμματισμένης μάθησης, εξελίσσει νέες πρακτικές. Μέσα από την επαφή και επικοινωνία με το δάσκαλο και τους συμμαθητές του, κοινωνικοποιείται, αναπτύσσει κοινωνικές ιδιότητες, κοινωνική συνείδηση και κοινωνική ταυτότητα. Το να μπορέσει να ενταχθεί και να ενσωματωθεί στη σχολική ομάδα αλλά και να μάθει, επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό τόσο από την εσωτερική δομή του σχολείου όσο και από τη δική του ενεργοποίηση και δραστηριοποίηση. Στο βαθμό που το σχολείο λαμβάνει υπόψη του, τη θέση που βρίσκεται το παιδί και τις ανάγκες του και καταφέρνει να ανταποκριθεί στις προσδοκίες του, ανταποκρίνεται με τη σειρά του και το παιδί στις απαιτήσεις του σχολείου. Μέσα από τις σκόπιμες παιδαγωγικές

ενέργειες, το παιδί αποκτά γνώσεις, οι οποίες σε συνδυασμό με τις ασυνείδητες επιρροές από τον κοινωνικό περίγυρο και όλες τις εκδηλώσεις της σχολικής ζωής (συγκέντρωση, προσευχή, γιορτές, εκδρομές κ.λπ.), συντελούν στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του.

Η σχολική κοινωνικοποίηση που είναι συνέχεια της οικογενειακής κοινωνικοποίησης εννοείται σημαντικά όταν το παιδί φοιτήσει σε νηπιαγωγείο, το οποίο λειτουργεί ως γέφυρα, ανάμεσα στα δύο περιβάλλοντα (οικογενειακό και σχολικό) διαφορετικής δομής, και έτσι το παιδί μεταβαίνει ομαλά από τη μια φάση στην επόμενη. (Δ. Τσαρδάκης, 1984).

Βλέπουμε λοιπόν πως ο ρόλος του σχολείου είναι να συνεχίσει την κοινωνικοποίηση των παιδιών που ξεκινά μέσα στην οικογένεια. Το σχολείο αντιπροσωπεύει την πρώτη συνεχή επαφή του παιδιού με την κοινωνία. Το παιδί επί πέντε περίπου ώρες την ημέρα είναι σ' επαφή, μ' ένα φορέα της κοινωνίας, της παιδείας. Επομένως δέχεται τις αξίες και τα έθιμα της κοινωνίας μέσα του δασκάλου και του σχολείου.

2.2.1. Ο ρόλος του νηπιαγωγείου στην κοινωνικοποίηση του παιδιού

Στο νηπιαγωγείο το παιδί εξασκεί ποικίλες κοινωνικές ικανότητες και έχει την ευκαιρία να αποκτήσει πλήθος κοινωνικές εμπειρίες που ξεπερνούν τις οικογενειακές. Στο νηπιαγωγείο συναντιούνται και αλληλεπιδρούν από τη μι στιγμή στην άλλη παιδιά χωρίς να είναι γνωστές από πριν οι προτιμήσεις τους. Αυτή η ποικιλία σε ενδιαφέροντα, ικανότητες, σωματικά χαρακτηριστικά, φύλο και ηλικία δίνει ζωντάνια στην κοινωνική ζωή της ομάδας και συμβάλει θετικά στην εξέλιξη της κοινωνικής συμπεριφοράς, στη συναισθηματική, γλωσσική, διανοητική και κινητική εξέλιξή τους. Μέσα στην τάξη, στο διάλειμμα, σε γιορτές αλλά στα πλαίσια του οργανωμένου προγράμματος, το παιδί συνειδητοποιεί και μαθαίνει ότι ανήκει σ' ένα κοινωνικό σύνολο με κοινά ενδιαφέροντα, ανάγκες και στόχους και κυρίως ότι δεν είναι μόνο "εγώ" αλλά και "εμείς", ότι μπορεί να βοηθά και να βοηθιέται να

συνεργάζεται, να διαφωνεί, ν' αναλαμβάνει ρόλους και ευθύνες, να προβληματίζεται, ότι πρέπει να τηρεί τους όρους της ομάδας και ότι έχει ανάγκη συναισθηματικής επανατροφοδότησης για την επιβεβαίωση του αυτοσυναισθήματός του, γεγονός που εξαρτάται κυρίως από την κοινωνική του στάση μέσα στο διαρκώς διευρυνόμενο κοινωνικό του περιβάλλον.

Μέσα στο νηπιαγωγείο το παιδί έχει την ευκαιρία να μάθει κοινωνικούς ρόλους και να οικειοποιηθεί κοινωνικές στάσεις που είναι απαραίτητες για τη ζωή και την επιτυχία μέσα σε μια δημοκρατία. Το νηπιαγωγείο δίνει τη δυνατότητα στα παιδιά να έχουν ποικίλες κοινωνικές επαφές και αφορμές για κοινωνική μάθηση. Μέσα στη νηπιακή ομάδα το παιδί έχει τη δυνατότητα να δοκιμάσει αυτόνομα και να εξασκήσει κοινωνικούς τρόπους συμπεριφοράς, τόσο στην καθημερινή συμβίωση, όσο και στο παιχνίδι και στις άλλες δραστηριότητες, κάτω από την προσεκτική καθοδήγηση της νηπιαγωγού. Οι ομαδοποιήσεις των νηπίων γίνονται αυθόρμητα και ήδη στην ηλικία αυτή ικανοποιούν την ανάγκη ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων, παρά τα εμπόδια που δημιουργεί ο παιδικός εγωκεντρισμός. Είναι φανερό η επιδίωξη του παιδιού να βρει συντροφιά στο παιχνίδι και να αισθανθεί αποδεκτό στη μικρή ομάδα (Κ. Ζαχαρενάκη, 1985).

"Το ομαδικό παιχνίδι θεωρείται το σπουδαιότερο μέσο κοινωνικοποίησης των νηπίων. Τα νήπια παίζοντας ασκούνται ψυχικά και κοινωνικά. Αποδέχονται κανόνες και αποκτούν συνήθειες που τα συνοδεύουν στη μετέπειτα ζωή τους. Μαθαίνουν να παίζουν προσεκτικά, να δέχονται τις πρώτες βοήθειες σε περίπτωση ατυχημάτων, να προφυλάσσονται από τις ασθένειες και τους κινδύνους, να ενεργούν τίμια στο παιχνίδι και τη ζωή. Μαθαίνουν να υπακούουν, να ακολουθούν οδηγίες, να συνεργάζονται, να αναλαμβάνουν την ευθύνη των πράξεών τους, να λαμβάνουν υπόψη τους τα δικαιώματα και τα συναισθήματα των άλλων, μαθαίνουν να συμπεριφέρονται κατά τρόπο κοινωνικό και ανθρώπινο, γιατί αρχίζουν διαισθητικά να ανταλαμβάνονται και να ενστερνίζονται την ιδέα ότι ελευθερία χωρίς πειθαρχία οδηγεί στην αναρχία και ότι ο άνθρωπος δεν είναι τελείως ελεύθερος ούτε τελείως

εξαρτημένος, αλλά αυτο-καθοριζόμενος. Αυτός αποφασίζει τι θα απογίνει η ύπαρξή του από τη μια στιγμή στην άλλη. (Β. Χαραλαμπίδης, 1987)

Το παιδί λοιπόν με το παιχνίδι περνά από τις πρώτες επιτόλαιες κοινωνικές επαφές, στη συνεργασία και στη δημιουργία σταθερότερης φιλίας, ενώ εξασκείται αυθόρμητα σε διάφορους τρόπους συμπεριφοράς. Αυτά και άλλα βιώματα όπως π.χ. ανταγωνισμός, αρνήσεις, φιλονικίες κλπ. ανήκουν στις κοινωνικές εμπειρίες που πρέπει ν' αποκτήσει το παιδί. (Κ. Μ. Ζαχαρενάκη, 1985).

Το σχολείο δεν αποτελεί απλώς έναν κλειστό χώρο μέσα στον οποίο μεταδίδονται κυρίως γνώσεις στους μαθητές αλλά κάτι πολύ περισσότερο. Το σχολείο είναι ένα κοινωνικό υποσύστημα, ενσωματωμένο στο ευρύτερο κοινωνικό σύστημα, όπου μέσω των σκόπιμων παιδαγωγικών ενεργειών, μεταδίδει στους μαθητές αξίες, κανόνες, τρόπους συμπεριφοράς, που ισχύουν στο εκάστοτε κοινωνικό σύστημα. Το σχολείο κατά συνέπεια είναι ένας αυτόνομος κοινωνικός θεσμός, που λειτουργεί στη βάση μιας σχολικής νομοθεσίας η οποία διαμορφώνεται από την εκάστοτε πολιτική κυβέρνηση. Αυτό σημαίνει πως το κράτος είναι ο κύριος παράγοντας που καθορίζει τους σκοπούς της αγωγής και μόρφωσης, τα αναλυτικά προγράμματα, τη χρηματοδότηση των σχολικών ταμείων, τον υλικό εξοπλισμό. Περαιτέρω τοποθετεί σε ανάλογες θέσεις, όπως των σχολικών συμβούλων ή των διοικητικών προϊσταμένων, πρόσωπα τα οποία είναι υπεύθυνα για την τήρηση και εφαρμογή των σχολικών κανονισμών, των προγραμμάτων, διδασκαλίας και το συντονισμό της παιδαγωγικής εργασίας (Δ. Τσαρδάκης, 1984).

2.2.2. Το σχολικό περιβάλλον ως συντελεστής Κοινωνικής Μάθησης

(Κοινωνική συμπεριφορά, κοινωνικές διαθέσεις, ηθική συνείδηση)

Πριν επιχειρήσουμε να δούμε πως το σχολικό περιβάλλον λειτουργεί ως φορέας κοινωνικής μάθησης, θα ήταν ίσως χρήσιμο να εξηγήσουμε τι εννοούμε με την προ κοινωνική μάθηση. Στο σημείο αυτό της εργασίας η κοινωνική μάθηση εννοείται ως η μάθηση που συντελείται κατά τη διάρκεια της συμμετοχής του μαθητή

στη σχολική ζωή δηλ. μέσω της ερμηνείας του ρόλου του ως "μαθητή", στα πλαίσια οποιαδήποτε σχολικής πρακτικής, πέρα από τη διδασκαλία. Συμμετέχοντας το άτομο στις οργανωμένες δραστηριότητες παίρνει μέρος στην επικοινωνία, μέσα από την οποία αποκτά αντίληψη του εαυτού του και των "άλλων" και μέσα από την οποία παρεμβαίνει στη διαμόρφωση της αντίληψης αυτής. Η συμμετοχή του αυτή δεν είναι τυχαία αλλά βασίζεται σε συγκεκριμένους κανόνες και παραδοχές τους οποίους ο μαθητής μαθαίνει να τηρεί και να αξιώνει την τήρηση από τους "άλλους". Έτσι η κοινωνική μάθηση είναι μια έννοια ευρύτερη από εκείνη της ακαδημαϊκής. Η κοινωνική μάθηση δεν είναι τμήμα της επίσημα προσδιοριζόμενης διδακτέας ύλης, ωστόσο η πρακτική μέσα από την οποία προωθείται η διδακτέα ύλη και γενικά η ακαδημαϊκή μάθηση είναι μήτρα κοινωνικής μάθησης. Έτσι διδακτέα ύλη και κοινωνική μάθηση ενώ δε συμπίπτουν συνδέονται, αποτελούνται τα δύο επίπεδα μάθησης στα οποία αντιστοιχεί ο μαθητικός ρόλος (Αθ. Γκότοβος, 1985).

Από τη στιγμή που η επικοινωνία στο σχολικό περιβάλλον είναι αναπόφευκτη, αναπόφευκτη γίνεται πλέον και η "μάθηση" από τη στιγμή που ο μαθητής εισέρχεται στο σχολείο. Ο χώρος αυτός είναι νοηματοδοτημένος και κάθε του ενέργεια είναι ένα "μήνυμα" για το "απέναντι". Δεν υπάρχει συμπεριφορά δασκάλου ή μαθητή που να είναι "ουδέτερη", δηλ. νοηματικά άσχετη. "Μέσα σ' αυτό το νοηματικό σύμπαν" κάθε μαθητής προσδιορίζει το "στιγμά" των λόγων και των πράξεων του εαυτού του και των άλλων. Η εξερεύνηση του αρχίζει με την πρώτη μέρα που ο μικρός μαθητής για πρώτη φορά περνάει το κατώφλι του νηπιαγωγείου και τελειώνει την ημέρα που θα πάρει το απολυτήριο. Όλο αυτό τον καιρό είναι "μαθητής". Η ταυτότητα του είναι "τοποθετημένη", οι ενέργειες του αναγνωρίσιμες. Στη συνείδησή του φτάνουν πολλά άλλα πράγματα πριν φτάσει εκεί η διδακτέα ύλη. Η ίδια η διδακτέα ύλη δεν έχει "φωνή". Είναι λόγος "άλλων", είναι χαρακτηριστικό "άλλων". Άλλά οι "άλλοι" έχουν πολύ περισσότερα χαρακτηριστικά από τη διδακτέα ύλη (Αθ. Γκότοβος, 1985).

Το παιδί εντασσόμενο στη σχολική ομάδα, μαθαίνει να συνεργάζεται, να συμπράττει, να παίρνει μέρος στη λήψη αποφάσεων, να θέτει σε εφαρμογή τις αποφάσεις του, να διακρίνει φίλους, να ξεχωρίζει εχθρούς, να δραστηριοποιείται και

να αγωνίζεται ή να απομακρύνεται και να αδιαφορεί, ανάλογα με την ικανοποίηση που απολαμβάνει μέσα στην ομάδα και αυτή η ικανοποίηση ενισχύεται περισσότερο από την επιδοκιμασία των μελών της ομάδας και λιγότερο από την επιβράβευση που δέχεται από την οικογένεια ή την σχολική κοινότητα των ενηλίκων. Το παιδί παίρνοντας τα θετικά στοιχεία της ομαδικής ζωής, διαμορφώνει και θετικές κοινωνικές διαθέσεις που δρουν σημαντικά στην εξέλιξη του εαυτού του σε κοινωνική προσωπικότητα. Αντίθετα, παίρνοντας τα αρνητικά στοιχεία, διαμορφώνει και αρνητικές κοινωνικές διαθέσεις και εξελίσσεται σε αντικοινωνική προσωπικότητα. Οι κοινωνικές διαθέσεις είναι "συναισθηματικά φορτισμένοι τρόποι σκέψεων και ενεργειών, που μαθαίνονται άλλοτε με τη μίμηση και άλλοτε με σύνδεση αντικειμένων, προσώπων και θεσμών με ευχάριστες ή δυσάρεστες εμπειρίες και βιώματα που ρυθμίζουν τη συμπεριφορά".

Το παιδί μέσα στη σχολική ομάδα, πρέπει πλέον να αγωνιστεί μόνο του για να δημιουργήσει θερμές σχέσεις με τους συμμαθητές του, δεν έχει ακόμα μάθει πολλές κοινωνικές διαθέσεις ή έχει αποκτήσει ορισμένες που αφορούν συγκεκριμένες περιπτώσεις του άμεσου βιωματικού περιβάλλοντος. Για παράδειγμα δεν έχει διαμορφωμένη θετική ή αρνητική στάση έναντι της μιας ή της άλλης θρησκείας, φυλής, πολιτικής παράταξης, επαγγελματικής τάξης, οικονομικού θεσμού, κοινωνικού συστήματος. Όλα αυτά θα τα μάθει κατά τη διάρκεια της σχολικής ηλικίας και προς το τέλος της σχολικής περιόδου θα είναι αρκετά ευαισθητοποιημένο απέναντι σε ορισμένες κοινωνικές καταστάσεις (π.χ. ελευθερία έκφρασης, δημοκρατική διακυβέρνηση κ.λπ. (Β. Χαραλαμπίδης, 1987).

Στο σχολείο η πλειοψηφία των παιδιών μαθαίνουν να συμπεριφέρονται κοινωνικά για να κερδίσουν κοινωνική αναγνώριση και επιβράβευση από την ομάδα των συνομηλίκων. Οι δάσκαλοι κατανοώντας αυτή την παιδική ανάγκη, επιδιώκουν με τα κατάλληλα μέσα να γνωρίσουν την κοινωνική διάρθρωση των μαθητών της τάξης συμμετέχουν στις δραστηριότητες της σχολικής ομάδας και προσπαθούν ώστε όλα τα μέλη της να αισθάνονται τη χαρά και την ικανοποίηση της κοινωνικής επιδοκιμασίας. Οι κοινωνικές διαθέσεις που αναπτύσσει το παιδί στην περίοδο αυτή

είναι δυνατόν σε μεταγενέστερα στάδια ανάπτυξης να τροποποιηθούν ή να αλλάξουν από καινούργιες εμπειρίες και βιώματα. Η τροποποίηση όμως παρουσιάζει δυσκολίες και εξαρτάται από την ποιότητα και τη δύναμη των νέων εμπειριών και βιωμάτων (Β. Χαραλαμπίδης, 1987).

Βασικός συντελεστής και φορέας της κοινωνικής μάθησης που συντελείται στο σχολείο είναι ο δάσκαλος. Η φυσική υπεροχή του δασκάλου - παιδαγωγού απέναντι στους μικρούς μαθητές, καθώς και η επιστημονική του κατάρτιση του προδίδουν τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της παιδαγωγικής αυθεντίας, που ασκεί μεγάλη επιρροή στους μαθητές. Όταν βέβαια ο δάσκαλος αντιλαμβάνεται τον εαυτό του μέσα στη σχολική τάξη, ως ισότιμο μέλος της και όχι ως τιμωρό και ελεγκτή γνώσεων, αυτή του η επιρροή, εξισορροπείται. Ο δάσκαλος συμβάλλει στο να έρθουν οι μαθητές πιο κοντά στα κοινωνικά προβλήματα, να συμμετέχουν στην κοινωνική ζωή, δημιουργώντας έτσι και τις συνθήκες μέσα στις οποίες θα ζήσουν στο μέλλον. Αυτό είναι εφικτό όταν η διδασκαλία δεν αποτελεί μόνο ατομικό γεγονός, όπου το άτομο μαθαίνει, αλλά κοινωνικό γεγονός, όπου τα μέλη των σχολικών ομάδων - τάξεων επικοινωνούν και ενεργούν. Ο δάσκαλος οφείλει να ωθεί τους μαθητές να παίρνουν πρωτοβουλίες, τοποθετεί τα προβλήματα και καλεί τους μαθητές, ύστερα από την επεξεργασία των δεδομένων να πάρουν θέση, να θέσουν στόχους και αν οι συνθήκες δεν το επιτρέπουν, θέτει σε νέα βάση τα προβλήματα και τους καλεί να αναζητήσουν εναλλακτικές λύσεις (Δ. Τσαρδάκης, 1984).

Στην κοινωνική μάθηση οι μαθητές συμμετέχουν ενεργά, δεν είναι πλέον παθητικοί δέκτες, και οι ιδέες και πρωτοβουλίες τους με τη βοήθεια του δασκάλου, γίνεται προσπάθεια να πραγματοποιηθούν. Μέσα από τις ομαδικές εργασίες προωθείται η συλλογικότητα, η κοινωνικότητα και η αλληλεγγύη (Δ. Τσαρδάκης, 1984). Αναλύοντας τα κοινωνικά φαινόμενα και αναζητώντας την αλήθεια που περιέχουν προωθείται το ενδιαφέρον των μαθητών για κοινωνικές δράσεις, στο βαθμό που γίνονται συμμετοχικοί των προβλημάτων της ζωής. Μέσα από την κοινωνική μάθηση, οι μαθητές κατανοούν πως η αναζήτηση μιας καινούργιας λύσης

θα πρέπει να γίνει μέσα από τις αντιθέσεις της κοινωνικής πραγματικότητας και ότι αυτό γίνεται δυνατόν όταν οι διάφορες συναρτήσεις των καταστάσεων κατανοηθούν.

Ο δάσκαλος, ως συντελεστής κοινωνικής μάθησης προωθεί τους μαθητές να γνωρίσουν αυτές τις συναρτήσεις (ιστορικές - κοινωνικο-πολιτικές, φυσικές) και να αντιληφθούν τις αντιθέσεις και ιδιαιτερότητες αυτού του κόσμου, μέσα στον οποίο θα ζήσουν και θα δημιουργήσουν.

Στη διδασκαλία της κοινωνικοποίησης βασική επιδίωξη είναι και η απόκτηση ηθικής συνείδησης, η ικανότητα δηλ. Του ατόμου να διακρίνει τι είναι "καλό" και "κακό", τόσο στη δική του συμπεριφορά όσο και στη συμπεριφορά των άλλων, να τηρεί τους ηθικούς κανόνες που το κοινωνικό σύστημα στο οποίο ζει έχει θεσπίσει (Ι. Παρασκευόπουλος, 1985). Στο σχολείο το παιδί αποκτά ηθική συνείδηση όχι τόσο με τη διδασκαλία του καλού και του κακού, ή με την εφαρμογή του συστήματος των ποινών - αμοιβών αλλά περισσότερο "μέσα από το παράδειγμα, τη σοβαρή συζήτηση και αντιμετώπιση ηθικών διλημμάτων, την καλλιέργεια της αίσθησης του πρέποντος και την άσκηση στην ανάληψη ευθυνών, ώστε η επίγνωση του πρέποντος να μη μείνει μόνο μια θεωρητική σύλληψη, αλλά να γίνει ηθική πράξη. Η ανάληψη ευθυνών που σημαίνει θυσία μικροευχαριστίσεων και μικροσυμφερόντων για χάρη της καλύτερευσης του ανθρώπου και της ζωής, είναι το κεντρικό σημείο από το οποίο ξεκινά η ουσιαστική ηθική διαπαιδαγώγηση του παιδιού (Ι. Παρασκευόπουλος, 1985).

2.2.3. Η σχολική τάξη ως κοινωνική ομάδα

Η παιδαγωγική δε θεωρεί πλέον την "παιδαγωγική σχέση" της δυάδας δασκάλου - μαθητή το κέντρο της παιδαγωγικής διαδικασίας. Η σύγχρονη παιδαγωγική και με τη βοήθεια της κοινωνικής ψυχολογίας, στρέφει το ενδιαφέρον της και στην έρευνα των σχέσεων της ομάδας της τάξης, θεωρώντας τη εξίσου καθοριστικό παράγοντα στη διαδικασία της αγωγής του μαθητή (Α. Καψάλης, 1986).

Η σχολική τάξη έχει όλα τα βασικά χαρακτηριστικά μιας τυπικής ομάδας: είναι θεσμοθετημένη, αποτελείται από συγκεκριμένο σύνολο μελών, έχει σαφείς κοινούς σκοπούς και προδιαγραφμένους ρόλους για τα μέλη της, διέπεται από σύστημα αποδεκτών αξιών και λειτουργεί μέσα από ένα πυκνό πλέγμα διαπροσωπικών σχέσεων, που αναπτύσσονται μεταξύ των μελών της σχολικής τάξης (Α. Καψάλης, 1986).

Η δομή της σχολικής τάξης αντανακλά το σύνολο των ενεργειών και δραστηριοτήτων στις οποίες προβαίνουν οι μαθητές. Η σχολική τάξη γίνεται αντιληπτή ως ένα πυκνό πλέγμα σχέσεων μεταξύ του δασκάλου και των μαθητών. Τα μέλη που αποτελούν τη σχολική τάξη πέραν του ότι βρίσκονται σε μια διαλεκτικό-δυναμική αλληλεπίδραση, εμπλέκονται και σε μια παιδαγωγική και συναισθηματική σχέση και εργάζονται από κοινού για να επιτύχουν ορισμένους παιδαγωγικούς σκοπούς όπως, απόκτηση γνώσεων, ικανοτήτων, δεξιοτήτων και τρόπων συμπεριφοράς ανάλογων με το υπάρχον κοινωνικό σύστημα (Δ. Τσαρδάκης, 1984).

"Στη σχολική τάξη, όπως και σε κάθε άλλο κοινωνικό περιβάλλον ασκούνται επιδράσεις τόσο από το δάσκαλο προς τους μαθητές του και το αντίθετο, όσο και αναμεταξύ των μαθητών, πράγμα που δίνει σε κάθε σχολική τάξη ξεχωριστό χαρακτήρα. Αυτές οι αλληλεπιδράσεις και οι διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσονται δημιουργούν το παιδαγωγικό κλίμα μιας τάξης το οποίο επηρεάζεται από διάφορους παράγοντες, μεταξύ των οποίων είναι η στάση του δασκάλου, ως φορέα κοινωνικοπολιτικών αξιών και κοινωνικών ρόλων, σε θέματα, όπως ο βαθμός και τρόπος άσκησης εξουσίας στην τάξη, η ανάπτυξη ή μη οικειότητας με τους μαθητές, η ελευθερία ή μη έκφραση της γνώμης, η ενθάρρυνση συνεργασίας ή ανταγωνισμού μεταξύ τους, η ανάληψη ή μη πρωτοβουλίας από αυτούς. Έτσι μια θετική στάση του δασκάλου στα θέματα αυτά καλλιεργεί μέσα στην τάξη πνεύμα αλληλοβοήθειας, συνεργασίας, εμπιστοσύνης, οικειότητας και συμπαράστασης, ενώ μια αρνητική στάση διαμορφώνει ανταγωνιστική διάθεση, αντιζηλία, απογοήτευση, αδιαφορία, έλλειψη εμπιστοσύνης, εχθρότητα και αλληλοϋπονόμευση". (Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια - Λεξικό σ. 2617).

Το ψυχοπαιδαγωγικό κλίμα της τάξης επηρεάζεται θετικά ή αρνητικά, ανάλογα με τις υπάρχουσες δομές που καθορίζουν τη φύση και τον τρόπο οργάνωσης της σχολικής τάξης. Οι δομές αυτές μπορεί ν' αναφέρονται (α) στον τρόπο οργάνωσης του μαθησιακού έργου, πώς δηλαδή ο μαθητής έρχεται σε επαφή με το γνωστικό αντικείμενο, πώς αναπτύσσει συγκεκριμένες δεξιότητες, πώς ο δάσκαλος κινητοποιεί τους μαθητές του, (β) στη μορφή διοίκησης και πειθαρχίας στην τάξη και ποιοί κανόνες συμπεριφοράς καθορίζονται για την πραγμάτωσή της, καθώς και στον προσδιορισμό μαθησιακών και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων, (γ) στο πλέγμα των διαπροσωπικών σχέσεων που αναπτύσσουν μεταξύ τους τα μέλη της σχολικής τάξης. Οι σχέσεις αυτές μπορεί να είναι είτε συνεργατικές, όταν όλα τα μέλη εργάζονται από κοινού για την πραγματοποίηση των στόχων που έχουν θέσει, ή να είναι ανταγωνιστικές, όταν επιτρέπουν στο μαθητή να επιδιώκει την "πρωτιά", προσπαθώντας να ξεπεράσει τους συμμαθητές του, πράγμα που δημιουργεί νικητές και ηττημένους. Οι διαπροσωπικές σχέσεις βέβαια μπορούν να διαμορφωθούν και σε ατομικιστική βάση, δίνοντας έμφαση στις ανεξάρτητες κινήσεις των μαθητών κατά την επιδίωξη του στόχου.

Σημαντική επίσης επίδραση στο κοινωνικό περιβάλλον της σχολικής τάξης ασκεί και η δομή των ανταμοιβών που μπορεί να έχει τις εξής μορφές (α) συνεργατική (όλα τα μέλη - μαθητές γίνονται αποδέκτες της επιτυχίας), (β) ανταγωνιστική (όταν βραβεύεται η ατομική προσπάθεια, η οποία συγκρίνεται με τις προσπάθειες των άλλων και (γ) ατομικιστική (όπου ο μαθητής αισθάνεται ή όχι επιτυχία, αξιολογώντας ο ίδιος ή ο δάσκαλος την επίδοσή του, σε σχέση με την προηγούμενη του προσπάθεια, ανεξάρτητα από τις επιδόσεις των συμμαθητών του (Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια - Λεξικό, 2618).

Ωστόσο ο παράγοντας που επηρεάζει σημαντικά την ποιότητα της αλληλεπίδρασης είναι η μορφή της διδασκαλίας που κυριαρχεί στη σχολική τάξη. Το ψυχολογικό κλίμα που διαμορφώνεται μέσα στην ομάδα επηρεάζει τόσο την απόδοση των μαθητών στα μαθήματα, όσο και τη διαμόρφωση των χαρακτηριστικών της προσωπικότητάς τους. Μέσα από πειραματικές μελέτες έχει φανεί πως

- (α) Το αυταρχικό στυλ διδασκαλίας μεταβάλλει τους μαθητές σε άτομα παθητικά, άβουλα και απόλυτα εξαρτημένα. Δεν επιτρέπει να δημιουργηθεί ανάμεσα στα μέλη της ομάδας αγάπη, φιλία, συνεργασία, πρωτοβουλία, αυτενέργεια και καταστρέφει κάθε δυνατότητα για επικοινωνία και αλληλεπίδραση. Τα μέλη - μαθητές της ομάδας κάτω από τη συνεχή παρακολούθηση του δασκάλου, προσπαθούν να αποφύγουν την τιμωρία και στις αποτυχίες κατηγορούν ο ένας τον άλλο με εχθρότητα. Η ζωή της ομάδας γίνεται ρουτίνα, η εργασία ανιάρη και η επίδοση χαμηλή
- (β) Το ελεύθερο στυλ διδασκαλίας, όπου ο δάσκαλος επιτρέπει στους μαθητές, να κάνουν αυτό που θέλουν, να δρουν όπως επιθυμούν και μόνοι τους, να αποφασίζουν με τι θα ασχοληθούν και πότε θα σταματήσουν, οδηγεί τους μαθητές στην οκνηρία, την αδιαφορία, διαμορφώνει άτομα ανεύθυνα, ευερέθιστα, υποκριτικά, ακατάλληλα για συνεργασία. Η εργασία δεν αποβλέπει στην επίτευξη στόχων και καταλήγει σε παιχνίδι. Ακόμα και όταν κάποιος επιθυμούν να εργαστούν, παρεμποδίζονται από τις συνεχείς παρεμβάσεις των άλλων. Η ομάδα παρουσιάζει συμπτώματα διάλυσης και αποσύνθεσης.
- (γ) Το δημοκρατικό στυλ διδασκαλίας, δίνει στους μαθητές τη δυνατότητα να εκφράζονται ελεύθερα, να κάνουν διάλογο, να κρίνουν, να θέτουν στόχους, ν' αναζητούν εναλλακτικές λύσεις. Η δημοκρατική ατμόσφαιρα, όπου ο δάσκαλος συνεργάζεται με τους μαθητές, δεν ασκεί καταπίεση αλλά διευκολύνει τη μεταξύ τους συνεργασία διαμορφώνει άτομα εργατικά, ευέλικτα, εφευρετικά, ευχάριστα, δημιουργικά, ελεύθερα και υπεύθυνα. Στα μέλη μιας ομάδας αναπτύσσονται μεταξύ τους σχέσεις ειλικρινείς, συνεργατικές, γνήσιες (Β. Χαραλαμπίδης, 1987).

Μέσα από μια τέτοια επικοινωνία καθολικής μορφής, εξελίσσονται στους μαθητές κοινωνικές ιδιότητες όπως ενεργητικότητα, αυτοτέλεια, ενσυναίσθηση, ανεκτικότητα και προθυμία για συμβιβασμό. Όλες αυτές οι κοινωνικές ιδιότητες,

κάτω από τις σημερινές συνθήκες της βιομηχανικής κοινωνίας, είναι απαραίτητες για να μπορέσει ο άνθρωπος να υπερπηδήσει τα πολυσύνθετα προβλήματα της ζωής του.

Η ποιότητα των διαπροσωπικών σχέσεων των μαθητών μιας σχολικής τάξης εξαρτάται από την παιδαγωγική - διδακτική εργασία και αυτή με τη σειρά της καθορίζει το συναισθηματικό κλίμα της τάξης. Στη διαμόρφωση του κλίματος αυτού ρόλο παίζει και η προσωπικότητα του δασκάλου. Ένας δάσκαλος, αυταρχικός, απαιτητικός, πειστικός βλάπτει την ποιότητα της αλληλεπίδρασης και δεν βοηθά στο να βελτιωθούν οι διαπροσωπικές σχέσεις, ενώ ένας δάσκαλος δημοκρατικός, φιλικός, βοηθά στη δημιουργία καλών σχέσεων μεταξύ των μαθητών, που είναι βασική προϋπόθεση για μια ενεργητική και παραγωγική μάθηση (Δ. Τσαρδάκης, 1984).

Το ψυχοσυναισθηματικό όμως κλίμα μιας σχολικής τάξης δεν επηρεάζεται αποκλειστικά από το δάσκαλο, αλλά και από τα παιδιά που κατέχουν κάποια θέση μέσα στην ομάδα (σχολική τάξη) και παίζουν κάποιο ρόλο στη σχολική ζωή. Αυτά τα παιδιά, ανάλογα βέβαια και με τις επικρατούσες σχολικές συνθήκες, δημιουργούν το δικό τους μυστικό κώδικα επικοινωνίας και συμπεριφοράς και διαμορφώνουν μια σχολική ατμόσφαιρα, που άλλοτε διευκολύνει την ένταξη άλλων παιδιών στην ομάδα και άλλοτε την εμποδίζει. Παιδιά έξυπνα, εργατικά, καθαρά προσελκύουν την εκτίμηση των αρχηγών μιας ομάδας και βρίσκουν μια θέση σ' αυτή, ενώ παιδιά με σωματικές μειονεξίες, κοντά, άσχημα, τεμπέλικα δεν νιώθουν πληρότητα και ασφάλεια, δεν καταφέρνουν να ενταχθούν στην ομάδα, να σταθεροποιήσουν κάποιο δεσμό φιλίας, απομονώνονται και υποφέρουν (Β. Ναραλαμπόπουλος, 1987).

Είναι επομένως φανερό πως το παιδαγωγικό και ψυχολογικό κλίμα που επικρατεί στη σχολική τάξη επηρεάζει θετικά ή αρνητικά και τη μάθηση και την ομαλή συνύπαρξη των μαθητών. Η μάθηση και η αποτελεσματικότητα των μαθητών, προάγεται σημαντικά με την ανάπτυξη στενών διαπροσωπικών σχέσεων, συναισθηματικών δεσμών, αμοιβαίας συμπάθειας και αποτελεσματικής επικοινωνίας μεταξύ τους. Το θετικό παιδαγωγικό κλίμα της τάξης αποτελεί σπουδαιότατο παράγοντα επίδοσης και επιτυχίας των μαθητών και της διαμόρφωσης τους σε ισορροπημένες προσωπικότητες με αυτοπεποίθηση, υπευθυνότητα και τάση για

κατανόηση και συνεργασία. (Παιδαγωγική - Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια - Λεξικό, σ. 3617-18).

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο μαθητής ως άτομο φέρνει μαζί του κληρονομικές καταβολές, ικανότητες, δεξιότητες καθώς επίσης και διάφορες κοινωνικές ανάγκες. Μερικές βασικές του ανάγκες είναι η ανάγκη να ανήκει σε μια ομάδα, η ανάγκη για αναγνώριση, η ανάγκη να αγαπά και ν' αγαπιέται. Μόνο όμως μέσα στην ομάδα μπορούν οι ανάγκες του αυτές να βρουν ικανοποίηση. Ως αντάλλαγμα δέχεται να προσαρμοσθεί στις απαιτήσεις της ομάδας και να ρυθμίσει ανάλογα τη συμπεριφορά του (Α. Καψάλης, 1986).

Μέσα στην ομάδα αποκτά πείρα και συλλογική συνείδηση, μαθαίνει, μορφώνεται, σκέπτεται, συγκινείται, συνεργάζεται, αποφασίζει, θυσιάζεται. Διαμορφώνει τον εαυτό του και γίνεται καλύτερος άνθρωπος και καλύτερος συνάνθρωπος (Β. Χαραλαμπίδης, 1987).

Η ομάδα της σχολικής τάξης με το πυκνό πλέγμα των δυναμικών αλληλεπιδράσεων που δημιουργεί, παίζει ουσιαστικό ρόλο στη διαμόρφωση του κοινωνικού χαρακτήρα των παιδιών και ανοίγει το δρόμο για τη δημιουργία ελεύθερων και υπεύθυνων συνειδήσεων. Είναι γνωστό πως φοβισμένοι, παθητικοί και επιθετικοί πολίτες είναι προϊόντα ενός καταπιεστικού συστήματος αγωγής και πως η ελεύθερη και υπεύθυνη συνείδηση οφείλεται σε μια αγωγή που λειτούργησε σε βάση δημοκρατική (Δ. Τσαρδάκης, 1984).

2.2.4. Ο κοινωνικός ρόλος του δασκάλου

Ο ρόλος του δασκάλου είναι αναμφισβήτητα και πολύπλευρος και πολυσύνθετος. Στο σημείο όμως αυτό της εργασίας μας ενδιαφέρει να μελετήσουμε μια μόνο πλευρά του ρόλου του δασκάλου, της κοινωνικής του πλευράς. Στο παρελθόν, ο ρόλος και η αποστολή του δασκάλου περιοριζόταν στο να μεταδίδει γνώσεις και ειδικότερα τις λεγόμενες τεχνικές του πολιτισμού, δηλαδή γραφή, ανάγνωση, και αριθμητική. Σήμερα προβάλλει όλο και περισσότερο μια νέα

διάσταση, ο κοινωνικός ρόλος του δασκάλου, που αντανακλά τις δομές του εκπαιδευτικού συστήματος, όπως αυτό είναι ενσωματωμένο στη δομή του κοινωνικού συστήματος. Ωστόσο ο κοινωνικός ρόλος του δασκάλου καθορίζεται σ' ένα μεγάλο βαθμό και εξαρτάται από την ισχύουσα κοινωνικό-οικονομική και πολιτική δομή του κοινωνικού συστήματος. Αυτό ερμηνεύεται ως εξής: ότι ο δάσκαλος πρέπει να πραγματώνει τους σκοπούς της αγωγής όπως αυτοί περιγράφονται και διατυπώνονται από τα σχετικά διατάγματα, τους ανάλογους νόμους και τα περιεχόμενα των σχολικών βιβλίων. Έτσι ο δάσκαλος είτε το θέλει είτε όχι γίνεται ο φορέας μιας εξουσίας και μιας ιδεολογίας. Αναλαμβάνει κατ' αυτό τον τρόπο ουσιαστικό ρόλο στις μεταβολές που πραγματοποιούνται στη δομή του κοινωνικού συστήματος και δεν αποτελεί πλέον παθητικό παρατηρητή των κοινωνικών εξελίξεων. Η συμμετοχή του στις κοινωνικές εξελίξεις προσθέτει μια νέα διάσταση στο περιεχόμενο του κοινωνικού του ρόλου. Αυτό προϋποθέτει αυξημένο αίσθημα ευθύνης του δασκάλου απέναντι και στους μαθητές του και στην πολιτεία.

Η πολιτεία βέβαια προσπαθεί μέσω του μηχανισμού του κοινωνικού ελέγχου να προωθήσει μέσα από το σύστημα αγωγής την κυρίαρχη ιδεολογία ώστε τα μέλη - πολίτες να συμπεριφέρονται ομοιόμορφα και σύμφωνα με τους ευρύτερους πολιτικούς και κοινωνικούς της στόχους. Για το λόγο αυτό έχει καθιερώσει τις θετικές (αμοιβές) και αρνητικές (ποινές) κυρώσεις. Αυτό κατά συνέπεια οδηγεί στον περιορισμό της αυτονομίας και αντενέργειας του δασκάλου, ο οποίος καταλήγει σ' ένα απλό φορέα αξιών και κανόνων της κυρίαρχης ιδεολογίας. Ο κοινωνικός έλεγχος προσδιορίζει το λειτουργικό του πεδίο και το βαθμό στον οποίο οι προσωπικές του στάσεις, αντιλήψεις για την παιδαγωγική και κοινωνική του αποστολή βρίσκουν ικανοποίηση μέσα από τον κοινωνικό ρόλο του ως δασκάλου (Δ. Τσαρδάκης, 1984).

Ωστόσο ο δάσκαλος, υπηρετώντας το σκοπό της αγωγής, ασκεί καθοριστική επίδραση στους μαθητές του και άμεσα και έμμεσα. Άμεσα επηρεάζει με αυτό που είναι ο ίδιος ως άνθρωπος, ως προσωπικότητα, με τη ψυχοπνευματική του συγκρότηση, με το χαρακτήρα του, με τις αξίες που βιώνει και εκφράζει κάθε στιγμή στη συμπεριφορά και δραστηριότητα του, με την ποιότητα των διαπροσωπικών του

σχέσεων. Έμμεσα επηρεάζει με τη διδακτική του δραστηριότητα, σε σχέση πάντα με τα καθορισμένα από το αναλυτικό πρόγραμμα μορφωτικά περιεχόμενα. Η διδακτική δραστηριότητα εξαρτάται βέβαια σε μεγάλο βαθμό από την επαγγελματική του κατάρτιση, εξαρτάται όμως και από την προσωπικότητα του, εφόσον ο παράγοντας αυτός υπεριστέργεται σε κάθε ενέργεια του και επηρεάζει αποφασιστικά την ποιότητα της. (παιδαγωγική- ψυχολογική-εγκυκλοπαίδεια-λεξικό, σ1727).

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο κοινωνικός ρόλος του δασκάλου θα αποκτήσει διαφάνεια και ουσία τότε μόνο, όταν κάποιες δυνάμεις συμφερόντων δεν θα αλλοιώνουν το ειδικό περιεχόμενο και τη δυναμική του αλλά θα του επιτρέπουν να βρει το ουσιαστικό παιδαγωγικό- κοινωνικό περιεχόμενο του που είναι η δημιουργία ελεύθερων συνειδήσεων και ενηλικιωμένων(νοητικά) πολιτών.(Δ. Τσαρδάκης, 1984)

Ο δάσκαλος ως παιδαγωγός και κοινωνικός εργάτης οφείλει να διαμορφώσει νέους, ελεύθερους από προκαταλήψεις, κομματικό φανατισμό και δογματισμό, με αντικειμενική κρίση, με παγκοσμιότητα και ελευθερία στη σκέψη. Μόνο οι πολίτες αυτοί μπορούν να διαμορφώσουν ουσιαστικές κοινωνικές συνθήκες, στις οποίες θα είναι πλέον δυνατή η λειτουργία γνήσιων, δημοκρατικών διαδικασιών. όπου οι πολίτες δε διακρίνονται, ούτε στιγματίζονται, πολύ περισσότερο δεν διώκονται για τις αντιλήψεις και τις πεποιθήσεις τους.

2.3. Ομάδες συνομηλίκων

Οι θεωρίες περί της κοινωνικής εξέλιξης και της διαμόρφωσης της προσωπικότητας του παιδιού έχουν υπογραμμίσει τον κεντρικό ρόλο των σχέσεων παιδιού – γονιού. Εξάλλου πολλοί ψυχολόγοι μέχρι πρόσφατα δεν θεωρούσαν τις σχέσεις με τα άλλα παιδιά ιδιαίτερα σημαντικές. Σύμφωνα με τα όσα αναφέρει η Α. Χουντουμάδη, 1994 η αντίληψη αυτή αναθεωρείται, καθώς γίνεται φανερό ότι οι σχέσεις με τα άλλα παιδιά διαδραματίζουν ουσιαστικό ρόλο στην εξέλιξη του παιδιού από τη βρεφική ακόμη ηλικία. Σε αντίθεση με τη μονόδρομη σχέση γονιού βρέφους, οι συναλλαγές ανάμεσα σε παιδιά είναι πιο δημοκρατικές και αμοιβάδρομες. Πέραν αυτού απαιτούν επιπλέον κοινωνική συμμετοχή και αμοιβαιότητα.

Η σημασία των ομηλικών συναλλαγών, συνεχίζει η ίδια, κλιμακώνεται γοργά και έντονα κυρίως κατά την προσχολική ηλικία. Οι ομηλικοί είναι αυτοί που κατά κύριο λόγο διαμορφώνουν την κοινωνική συμπεριφορά και μεταγενέστερα τη στάση και τις ηθικές αξίες των παιδιών. Τα παιδιά αλληλοεπηρεάζονται και στα πλαίσια αυτά υιοθετούν συμπεριφορές επιλεγμένες ως πρότυπες και ενεργούν με βάση την άμεση ή την έμμεση αποθάρρυνση ή ενθάρρυνση. Εξάλλου οι σχέσεις και η υποστήριξη των άλλων παιδιών επιταχύνει τη μετάβαση από τον γονικό έλεγχο στον αυτοέλεγχο και την αυτοδιάθεση.

Σύμφωνα με τον Μπερτ –Ρειμον- Ριβιέ, 1989, οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των παιδιών ασκούν καθοριστική επίδραση στη διαμόρφωση της προσωπικότητας και στην κοινωνικοποίηση του νεαρού ατόμου. Το παιδί μέσα από την καθημερινή τριβή με τους όμοιους του κατακτά σταδιακά την αυτονομία του, την ανεξαρτησία του, την έννοια της αμοιβαιότητας, της αλληλεγγύης, της δικαιοσύνης αλλά και όλα τα απαραίτητα εφόδια για την ομαδική κοινωνική ζωή και τη συνεργασία.

Το παιδί αρχικά τα αγνοεί όλα αυτά και όπως είναι φυσικό δεν θα μπορούσε να αποκτήσει γνώση όλων αυτών μόνο από τον ενήλικα. Είτε το θέλει είτε όχι ο ενήλικας δεν καταφέρνει πάντοτε να κρατηθεί μακριά από την δημιουργία μιας

αυταρχικής – πατερναλιστικής σχέσης η οποία επιδιώκει τη διατήρηση της εξάρτησης και της ετερονομίας του παιδιού. Οι γονείς και οι δάσκαλοι όσο και αν επιθυμούν και πραγματικά προσπαθούν να κινούνται και να στηρίζουν την αγωγή των παιδιών στις σύγχρονες και φιλελεύθερες παιδαγωγικές αρχές και κανόνες διαπαιδαγώγησης, είναι δύσκολο να αποφύγουν την επιβολή πλήθους κανόνων, εννοιών και οδηγιών στα μικρά παιδιά, τα οποία συχνά πρέπει να “μάθουν” τα πάντα χωρίς τη δεδομένη χρονική περίοδο να είναι ικανά να αντιληφθούν και κατανοήσουν το νόημα όλων αυτών. Οι ενήλικοι είτε λόγω άγνοιας είτε λόγω αδυναμίας μετάδοσης δεν μπορούν να εξηγήσουν τα πάντα στα παιδιά και έτσι αποφασίζουν και προχωρούν ανεξάρτητα από τη δυνατότητα του παιδιού να συλλάβει το νόημα μιας οδηγίας ή όχι.

Κατά αυτόν τον τρόπο τα παιδιά δέχονται παθητικά, χωρίς συζήτηση και άλλες νοητικές διεργασίες ένα μεγάλο μέρος αυτών των έτοιμων εννοιών που προέρχονται από έξω. Μια ενδεχόμενη αντίδραση που μπορεί να αναπτύξει το παιδί είναι πιθανόν να επαναστατήσει ή να παραβεί τους κανόνες που δεν καταλαβαίνει γιατί πρέπει να υπακούσει, αλλά δεν θα φτάσει στο σημείο να αμφιβάλλει ούτε για μια στιγμή για την αξία αυτών των κανόνων που του εμφυτεύουν στο μυαλό. Προέρχονται από τον ενήλικα, ο οποίος ασκεί άπειρη γοητεία στο παιδί και συνεπώς δεν αμφισβητούνται ποτέ. Αλλά το παιδί, επειδή δεν κατανοεί τη λογική τους, δεν τους αφομοιώνει ή μάλλον τους αφομοιώνει παραμορφώνοντας τους, εφαρμόζοντας τους δηλαδή με το δικό του τρόπο. Αυτός ο τρόπος διαπαιδαγώγησης οδηγεί στον πειθαναγκασμό, ο οποίος προέρχεται από τον ενήλικα και αποτελεί πηγή ετερονομίας (Μ.Ριβιέ, 1989).

Ωστόσο η αυτονομία η οποία θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση για τη συνεργασία, δεν μπορεί να υπάρξει παρά μόνο μέσα από την ισότιμη σχέση γιατί και το παιδί θα την αναπτύξει μέσα από την επαφή του με συνομηλίκους αφού μαζί τους θα βρεθεί σε ένα πραγματικό περιβάλλον ισότητας (Ι.Παρασκευόπουλος, 1985).

Κατά τον Β.Χαραλαμπίοπουλο, 1987 η ομάδα των συνομηλίκων που οργανώνεται και λειτουργεί σύμφωνα με ορισμένες αρχές για την επίτευξη ορισμένων σκοπών, μεταξύ άλλων συντελεί σημαντικά στη διαμόρφωση της

προσωπικότητας του ατόμου και του παρέχει ευκαιρίες για διανοητική και κοινωνική ανάπτυξη. Το άτομο συμμετέχοντας στις δραστηριότητες της ομάδας των συνομηλίκων αποκτά τις απαραίτητες δεξιότητες για τη διεξαγωγή απλών παιχνιδιών δίνοντας έτσι διέξοδο στην ορμή του για ενέργεια και δράση και αναπτύσσει συναισθηματικούς δεσμούς, καλύπτοντας παράλληλα και την ανάγκη του να ανήκει σε μια ομάδα, γεγονός που το κάνει να νιώθει συναισθηματικά ασφαλή. Βασικά τέτοιες δεξιότητες είναι το τρέξιμο, το πήδημα, το πέταγμα. Η κλωτσιά της μπάλας, ο χειρισμός απλών εργαλείων, η αντίληψη τεχνασμάτων, η γρήγορη αντίδραση κ.α. Το παιδί όταν εισπράττει την επιβράβευση των προσπαθειών και των επιτυχιών του από τα μέλη της ομάδας αποκτά αυτοπεποίθηση και εσωτερική δύναμη. Στην αντίθετη περίπτωση, όταν δηλαδή η ομάδα αποδοκιμάζει τις αποτυχίες του, το παιδί εισπράττει απογοήτευση, απόρριψη από την ομάδα με συνέπεια πολλές φορές να συσσωρεύεται μέσα του ψυχική ένταση.

Ακόμη, μέσα στην ομάδα των συνομηλίκων παρέχεται στο παιδί η ευκαιρία για κοινωνική σύγκριση με τους συνομηλίκους του, στοιχείο απαραίτητο για την διαμόρφωση της προσωπικής του ταυτότητας. Το παιδί ακόμη είναι δυνατόν διαπιστώνοντας ότι και τα άλλα παιδιά συγκρούονται με τους γονείς τους ή ότι τα απασχολούν προβλήματα σχέσεων με το αντίθετο φύλο, να απαλλάσσονται από τυχόν αισθήματα ενοχής. Δηλαδή η ομάδα των ομηλίκων, εκτός από ομάδα παιχνιδιού είναι και ομάδα αναφοράς προς την οποία το παιδί προσβλέπει και αποκτά πρότυπα συμπεριφοράς.

Η ομάδα των συνομηλίκων κατά τον Β.Χαραλαμπίδου, 1987, συντελεί στην εκμάθηση και εμπέδωση των ανδρικών και γυναικείων ρόλων. Μέχρι την ηλικία των 10-11 ετών η μυϊκή δύναμη και η σωματική διάπλαση των αγοριών και των κοριτσιών είναι περίπου παρόμοια και αυτό επιτρέπει τη συμμετοχή τους σε κοινά παιχνίδια. Μετά την ηλικία των 10-11 ετών η ομάδα και το είδος του παιχνιδιού διαφοροποιείται με βάση το φύλο, γιατί οι εμφανιζόμενες ανατομικές διαφορές καθιστούν τα κορίτσια κατώτερα από τα αγόρια σε επιδόσεις φυσικών δραστηριοτήτων με αποτέλεσμα φαινόμενα εκδήλωσης αντρικής συμπεριφοράς, από

την πλευρά των κοριτσιών να αποθαρρύνεται από την ίδια την ομάδα. Τα κορίτσια που εξακολουθούν να παίρνουν μέρος σε αγορίστικες δραστηριότητες χαρακτηρίζονται ως αγοροκόριτσα, αποτραβιούνται από την ομάδα και επιδίδονται σε δραστηριότητες τυπικές κοριτσιών.

Η ομάδα των συνομηλίκων παίζει καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη και διαμόρφωση των χαρακτηριστικών της ανεξαρτησίας και της αυτονομίας. Το παιδί που μέσα στην ομάδα βιώνει αποδοχή και αναγνώριση απομακρύνεται σταδιακά από το σπίτι για ολόένα και περισσότερο χρόνο, παίρνει την ευθύνη της προσωπικής του ασφάλειας, καταστρώνει σχέδια διερεύνησης του χώρου, επιλέγει φίλους, παίρνει αποφάσεις, δραστηριοποιείται και γίνεται περισσότερο αυτόνομο, αδέσμευτο, ανεξάρτητο και υπεύθυνο. Παρουσιάζεται όμως και το αντίθετο φαινόμενο όπου το παιδί λόγω κάποιας ιδιαιτερότητας στη φυσική του διάπλαση ή στο παρουσιαστικό του (αναπηρία, γλωσσική ανωμαλία κ.λ.π) δεν γίνεται αποδεκτό από τα μέλη της ομάδας με φυσική συνέπεια να νιώθει άσχημα, μειονεκτικά, να παίρνει αποστάσεις από την ομάδα, πολλές φορές Δε να απομονώνεται στον εαυτό του με φαινόμενα εσωστρέφειας, να γίνεται δειλό, νευρικό και εξαρτημένο.

Σύμφωνα με τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, συμπεραίνουμε πως τα αγόρια ακόμη και ως τη σημερινή εποχή βρίσκονται σε πλεονεκτικότερη θέση από τα κορίτσια, εφόσον οι περισσότερες κοινωνίες επιτρέπουν περισσότερη ελευθερία δράσης στα αγόρια και λιγότερη στα κορίτσια. Τα αγόρια δαπανούν κατά μέσο όρο περισσότερο χρόνο έξω από το σπίτι όπου συναναστρέφονται με μέλη της ομάδας, ενώ τα κορίτσια παραμένουν περισσότερο χρόνο μέσα στο σπίτι όπου τους ανατίθενται διάφορες δουλειές του σπιτιού (Β.Χαραλαμπίδης, 1987).

Είναι λοιπόν φανερό πως η παιδική κοινωνία προετοιμάζει το παιδί για την είσοδο και την ένταξη του στην κοινωνία των ενηλίκων, στην οποία θα κληθεί να συμμετάσχει αργότερα. Κατά τον Μπερτ-Ρειμόν- Ριβιέ, 1989, η κοινωνία αυτή δημιουργήθηκε και αναπτύχθηκε με το παιχνίδι. Το παιχνίδι είναι ο παράγοντας που επιτρέπει στην προσωπικότητα του κάθε παιδιού να εκδηλωθεί και να ανθίσει. Το παιχνίδι θεωρείται η κατεξοχήν δραστηριότητα της παιδικής ηλικίας. Για το παιδί το

παιχνίδι δεν είναι ανάπαυλα όπως για τους μεγάλους αλλά αποκτά την σπουδαιότητα που έχει για τους ενήλικες η εργασία.

Όπως αναφέρει ο Κ. Κορώσης, 1997, στη φάση της σχολικής ηλικίας τα παιδιά αρχίζουν να διαμορφώνουν και να οργανώνουν τον ελεύθερο χρόνο τους έξω από τον άμεσο οικογενειακό πυρήνα. Η τάση αυτή του έξω-οικογενειακού προσανατολισμού συνδυάζεται με εντάσεις και διακατέχεται από έντονες συζητήσεις και ενδιαφέροντα που κορυφώνονται κυρίως κατά την περίοδο της εφηβείας. Στην εφηβική ηλικία οι νέοι δεν θεωρούν πλέον την οικογένεια ως τη μοναδική ομάδα στην οποία τους προσφέρεται η δυνατότητα να διαμορφώσουν τον ελεύθερο χρόνο τους.

Μέσα από τις ομάδες συνομηλίκων μεταφέρονται αξίες και πρότυπα συμπεριφοράς που πολλές φορές έρχονται να υποκαταστήσουν τη γονεϊκή επιρροή και τη διαπλαστική της ικανότητα. Μεταξύ των άλλων κατά τη διάρκεια της εφηβικής ηλικίας εμφανίζεται το φαινόμενο της ηθελημένης εξόδου από το στενό οικογενειακό περιβάλλον χωρίς να προηγείται απαραίτητα η χορήγηση άδειας ή η συναίνεση των γονέων. Αυτή η απουσία των νέων από τον οικογενειακό χώρο φανερώνει μια τάση για αυτονόμηση της συμπεριφοράς τους στις εξουσιαστικές σχέσεις που υφίστανται, οι οποίες σε προηγούμενες φάσεις απαιτούσαν την παιδική υποταγή. Οι διαφορετικές καθημερινές ασχολίες, ευθύνες, υποχρεώσεις γονέων και νέων έχουν ως συνέπεια την απουσία των νέων από το σπίτι και τη μείωση της μεταξύ τους αλληλεπίδρασης. Επιπλέον η υποχρεωτική εκπαίδευση που περιλαμβάνεται στην φάση αυτή της εξέλιξης έχει ως συνέπεια την χρονική επιμήκυνση των υποχρεώσεων των εφήβων και παράλληλα παρατείνεται χρονικά η διάρκεια της επικοινωνίας τους με τους συνομηλίκους. Οι σχέσεις αυτές χαράσσουν στους έφηβους κατευθυντήριες ενέργειες, κοινά σύμβολα, όπως π.χ. η προτίμηση μιας συγκεκριμένης ενδυμασίας, ενός τύπου κόμμωσης, η ιδιομορφία ενός γλωσσικού κώδικα και η επιλογή μιας χαρακτηριστικής μουσικής, όπου αποτελούν τα εξωτερικά γνωρίσματα της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης στην περίοδο της εφηβικής ηλικίας. Η κοινωνικοποίηση αυτή μέσω των ομηλικών ομάδων καθίσταται αναγκαία για την

εκμάθηση και ενσωμάτωση αποτελεσματικών διαπροσωπικών σχέσεων.(Κ.Κορώσης, 1997).

Ο Β.Χαραλαμπίδης, 1987, αναφέρει πως η ομάδα των συνομηλίκων ασκεί μεγάλη επίδραση στη διαμόρφωση του χαρακτηριστικού της κοινωνικότητας ή της ακοινωνικότητας. Το παιδί εντασσόμενο στην ομάδα προσαρμόζεται στους κανόνες της, υιοθετεί τα συνθηματικά γλώσσα και τα εξωτερικά εμβλήματα της ομάδας. Τα μέλη της ομάδας απομακρύνονται σιγά –σιγά από τις προσωπικές και εγωκεντρικές τάσεις και την αυθεντία των γονέων και αρχίζουν να λειτουργούν προς όφελος της ομάδας, συνεργάζονται, συμπράττουν, νιώθουν τη χαρά του "συνανήκειν", ικανοποιούνται από τις συλλογικές αποφάσεις και δημιουργίες και τελικά περνούν στην αυθεντία των αξιών και γίνονται αυτόνομα ηθικά και κοινωνικά πρόσωπα, που διακρίνονται για πηγαία εσωτερική διάθεση προσφοράς προς το συνάνθρωπο.

Κατά τον Κ. Κορώση, 1997, οι σχέσεις, στις ομάδες ομηλίκων, δηλαδή αυτές που στηρίζονται σε ισόνομα αμοιβαίες επαφές αποτελούν μια ιδανική δυνατότητα εκμάθησης των ρόλων που διαδραματίζει ο πολίτης στις δημοκρατικές κοινωνίες.

2.4. Τα μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και ο ρόλος τους

Η ιστορία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας, όπως αναφέρει ο Δ. Τσαρδάκης, 1983, συνδέεται στενά με την τεχνολογική εξέλιξη και τη βελτίωση των τεχνικών μεθόδων για τη μετάδοση πληροφοριών, πνευματικών περιεχομένων και πολιτιστικών στοιχείων από τη μια πλευρά καθώς και με την κοινωνική ανάγκη του ανθρώπου για επικοινωνία. Ο άνθρωπος ως κοινωνικό ον, δεν μπορεί να ζήσει απομονωμένος και αποκομμένος από το κοινωνικό περιβάλλον γι αυτό και επιδιώκει να δημιουργεί σχέσεις με τα άλλα πρόσωπα ή με ομάδες ατόμων. Οι σχέσεις αυτές που ο άνθρωπος δημιουργεί, είτε έχουν ορισμένη διάρκεια, είτε εξελίσσονται σε μόνιμους και σταθερούς δεσμούς, μπορούν να διατηρηθούν μόνο μέσω της επικοινωνίας. Κατά τη διαδικασία της επικοινωνίας ανταλλάσσονται γνώμες, απόψεις, αντιλήψεις, επιθυμίες, κοινά νοήματα ή μεταδίδονται πληροφορίες και νέα.

Σύμφωνα με τα όσα αναφέρει η Μ. Σεραφετινίδου, 1987, μέχρι τον 16ο και 18ο αιώνα, η επικοινωνία είχε έναν έντονα διαπροσωπικό χαρακτήρα όπου μεταξύ του μεταδότη και του κοινού του υπήρχε άμεση επαφή. Κύριο χαρακτηριστικό της διαλογικής αυτής (πρόσωπο με πρόσωπο) επικοινωνίας ήταν ο προφορικός λόγος. Άλλωστε η γλώσσα, με την έννοια ενός λειτουργικού συστήματος από έννοιες και σύμβολα, αποτελεί το ουσιαστικότερο και παλαιότερο μέσο επικοινωνίας. Βασικός κατά συνέπεια, φορέας των εξωτερικών ειδήσεων και νέων αποτελούσαν για έναν πληθυσμό οι ταξιδιώτες, οι πλανόδιοι πωλητές, οι έμποροι και όσοι άλλοι είχαν τη δυνατότητα να μετακινούνται έξω από τα στενά όρια του τόπου όπου είχαν γεννηθεί.

Καθώς όμως ο άνθρωπος, αναφέρει η Ρ. Νάγιας, 1979, αρχίζει να οργανώνεται σε μεγάλους συνοικισμούς ή σε αστικά κέντρα νιώθει παράλληλα πιο έντονη την επιταγή για τη διάδοση της πληροφορίας. Από τη στιγμή δηλαδή που η ομαδική και κοινωνική του ζωή μπαίνει σε πιο οργανωμένες και εκτεταμένες βάσεις προκύπτει και η ανάγκη για πιο οργανωμένη μετάδοση της πληροφορίας καθώς και για την καταγραφή και διάδοση της ειδήσης.

Μετά το τέλος του 16ου αιώνα και έπειτα με σταδιακά, αλλά σταθερά βήματα, αρχίζει να κυριαρχεί ο γραπτός λόγος και η ανταλλαγή απόψεων, νέων και ιδεών χάνει το διαπροσωπικό της χαρακτήρα και την αμφίδρομη κατεύθυνσή της. Η εφεύρεση της τυπογραφίας έχει ήδη πραγματοποιηθεί στα μέσα του 15ου αιώνα, αλλά μόνο μετά τον 16ο αιώνα η παραγωγή και η μαζική διάδοση του γραπτού λόγου γίνεται πραγματικότητα. Το πρώτο μέσο μαζικής επικοινωνίας είναι η εφημερίδα που εμφανίζεται τον 17ο αιώνα μετά από αίτημα νεοανερχόμενων αστικών στρωμάτων για ελεύθερη διακίνηση ιδεών, πληροφοριών και απόψεων. Το δεύτερο μέσο επικοινωνίας που εμφανίζεται την περίοδο αυτή είναι το βιβλίο, όπου από καλλιτεχνικό και πνευματικό προϊόν μετατρέπεται σε εμπορεύσιμο είδος και έχει πλέον ανταλλακτική αξία στη λογοτεχνική αγορά. Ο γραπτός λόγος αρχίζει να γνωρίζει μοναδικές δυνατότητες μαζικής αναπαραγωγής και κυκλοφορίας. Ωστόσο το βιβλίο και ο Τύπος μετατρέπονται σε Μαζικά Μέσα Επικοινωνίας στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, με την ανάπτυξη νέων τυπογραφικών μεθόδων, την κυκλοφορία φθηνών εκδόσεων λόγω του φθηνού χαρτιού καθώς και την παρουσίαση δημοφιλών θεμάτων που επιδιώκουν να διεγείρουν το ενδιαφέρον και να εντυπωσιάσουν τους αναγνώστες. Στα τέλη του 19ου αιώνα το βιβλίο και ο τύπος αναπτύσσονται με ακόμη πιο εντυπωσιακούς ρυθμούς ενώ παράλληλα κάνουν την εμφάνισή τους μια σειρά από καινούργια μέσα όπως ο κινηματογράφος, η δισκοπαραγωγή, το ραδιόφωνο, η τηλεόραση, όπου μπορούμε πλέον να μιλάμε για πραγματική επανάσταση στο χώρο της Μαζικής Επικοινωνίας (Μ. Σεραφετινίδου, 1987).

Η Μαζική Επικοινωνία και η ραγδαία εξέλιξη και εξάπλωση όλων των "μέσων" επικοινωνίας που αναφέρθηκαν και οδήγησαν στην μαζική επικοινωνία, συντελέστηκαν, αναφέρει ο Χρ. Λυριντζής, 1989, σ. 16, "στο πλαίσιο της ανάπτυξης καπιταλιστικών κοινωνικών και παραγωγικών σχέσεων. Η εκβιομηχάνιση, η αστικοποίηση, η εμφάνιση νέων κοινωνικών κινημάτων και πολιτικών συγκρούσεων και κυρίως η κοινωνία της αφθονίας και ο καταναλωτισμός είναι φαινόμενα άμεσα ή

έμμεσα συνδεδεμένα με την εντυπωσιακή αύξηση της ποσότητας και ταχύτητας μετάδοσης των πληροφοριών σε μαζικό κοινό".

Εδώ είναι χρήσιμο να διασαφηνίσουμε και να καταλάβουμε την έννοια του όρου "μαζική επικοινωνία". Ο μαζικός χαρακτήρας, σύμφωνα με την Μ. Σεραφετινίδου, 1987, που αποτελεί βασικό στοιχείο της επικοινωνίας στη σύγχρονη εποχή, γίνεται αντίληπτος με την έννοια πως οι θεσμοί και οι διεργασίες μέσω των οποίων πραγματοποιείται η επικοινωνία απευθύνονται σ' ένα μεγάλο αριθμητικό ακροατήριο ή κοινό. Η μαζική επικοινωνία είναι έμμεση και κατά κύριο λόγο, μόνης κατεύθυνσης δηλαδή από τον πομπό ή τον μεταδότη στο δέκτη ή το κοινό.

Κατά την Μ. Καζάζη, 1995, η μαζική επικοινωνία είναι "δημόσια", ανοιχτή σε όλους, απευθύνεται σ' ένα ανώνυμο, διασκορπισμένο και ετερογενές κοινό, το οποίο αποτελείται από μεμονωμένα άτομα ή ομάδες και διαφοροποιείται κατά φύλο, ηλικία, μόρφωση και επάγγελμα.

Τα ΜΜΕ αντιλαμβάνονται το "κοινό" τους, και απευθύνονται σ' αυτό ως σ' ένα ομοιογενές και ομοιόμορφο σύνολο, σαν μια μάζα "μέσων" ανθρώπων, αναφέρει ο Μ. Σεραφετινίδου, 1987. Στο βαθμό δε, συνεχίζει, "που τα μηνύματα των ΜΜΕ τελικά καταναλώνονται από άτομα κάθε γεωγραφικής προέλευσης και κοινωνικής θέσης, το κοινό αυτό τείνει πράγματι να λειτουργεί σαν μια μη-διαφοροποιημένη μάζα "μέσων ανθρώπων".

Ο Χρ. Λυριντζής, 1989, αναφέρει πως τα μέσα μαζικής επικοινωνίας είναι κατεξοχήν οι θεσμοί, οι οποίοι παρεμβάλλονται μεταξύ των ανθρώπων και της πραγματικότητας που τους περιβάλλει και προσπαθούν μεταφέροντας μια αφθονία πληροφοριών να περιγράψουν τι γίνεται στον κόσμο, πώς γίνεται και να ερμηνεύσουν γιατί γίνεται.

Στο σημείο αυτό ο Mills (Μ. Σεραφετινίδου, 1987), αναφέρει χαρακτηριστικά για τη σημασία των ΜΜΕ, πως μεταξύ της ύπαρξης και της συνείδησης των ατόμων βρίσκονται τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, τα οποία είναι ικανά να επηρεάσουν την όποια συνείδηση διαμορφώνουν τα άτομα για την ύπαρξή τους.

Κατά ένα μεγάλο ποσοστό δηλαδή η γνώση μας για τα γεγονότα και τα φαινόμενα που συνθέτουν το γύρω κόσμο μας προέρχεται από τα ΜΜΕ και οι στάσεις, απόψεις και πεποιθήσεις για την κοινωνική πραγματικότητα. Επηρεάζονται από αυτά. Αν και το τελικό προϊόν των ΜΜΕ, "μπορεί να μην είναι γνώσεις με τη στενή έννοια του όρου, οι πληροφορίες και τα μηνύματα που μεταδίδουν, επηρεάζουν και διαμορφώνουν τις γνώσεις και στάσεις των ανθρώπων για μια μεγάλη ποικιλία θεμάτων" και συνεπώς και τα ΜΜΕ διαδραματίζουν μια σπουδαία λειτουργία στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης και στη μετάδοση γνώσεων και αξιών όπως το σχολείο και η οικογένεια (Χρ. Λυριντζής, 1989).

Τα ΜΜΕ, εξαιτίας της συνεχούς επιρροής τους πάνω στους δέκτες, εμφανίζονται ως πράκτορες κοινωνικοποίησης, άλλοτε συμπληρώνοντας και άλλοτε αναπληρώνοντας, σε συνεργασία ή ανταγωνισμό με τα παραδοσιακά εκπαιδευτικά ιδρύματα. Κυρίως στον τομέα της γενικής και της περαιτέρω μόρφωσης λειτουργούν και ως "κρυφοί" παιδαγωγοί καλύπτοντας σχεδόν όλα τα θέματα για όλες τις βαθμίδες ηλικίας και ωριμότητας (Ψυχολογική - εκπαιδευτική εγκυκλοπαίδεια, σ. 3087).

Ο Ντένις Μακ Κουέιλ, 1997, αναφέρεται επίσης στη λειτουργία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας ως θεσμών κοινωνικοποίησης καθώς και στο ρόλο που διαδραματίζουν όχι μόνο στην πρώιμη κοινωνικοποίηση των παιδιών αλλά και στη μακροπρόθεσμη κοινωνικοποίηση των ενηλίκων αν και αυτό, όπως αναφέρει είναι αρκετά δύσκολο να αποδειχθεί και να τεκμηριωθεί πρακτικά. Αυτό οφείλεται και στο γεγονός ότι η κοινωνικοποίηση είναι μια διαδικασία που συντελείται μακροπρόθεσμα, αλλά στο ότι οποιαδήποτε επίδραση των ΜΜΕ αλληλεπιδρά με άλλες ευρύτερες κοινωνικές επιρροές. Η κοινωνικοποίηση που επιτυγχάνεται διαμέσου των μέσων Μαζικής Επικοινωνίας εμφανίζει δύο πλευρές : από τη μια πλευρά τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας έχουν τη δύναμη να ενισχύσουν ή να λειτουργήσουν υποστηρικτικά για άλλους φορείς κοινωνικοποίησης (όπως η οικογένεια, το σχολείο, η εκκλησία κ.λπ.) και από την άλλη πλευρά μπορεί να θεωρηθούν ως απειλή για τις αξίες, τις αντιλήψεις και τις στάσεις που οι γονείς και οι

παιδαγωγοί ως φορείς της κοινωνίας μεταφέρουν στα παιδιά τους. Ωστόσο τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, μπορούν "να διδάξουν κανόνες για διαφορετικά είδη συμπεριφοράς, όπως αυτά προβάλλονται από τα ΜΜΕ. Πρόκειται για μια μαθησιακή διαδικασία διαμέσου της οποίας όλοι λαμβάνουν γνώση του πώς να συμπεριφέρονται σε συγκεκριμένες καταστάσεις και μαθαίνουν τις προσδοκίες που συνοδεύουν ένα δεδομένο κοινωνικό ρόλο ή θέση". Κατά αυτό τον τρόπο, τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας μεταφέρουν και προβάλλουν συνεχώς "εικόνες από τη ζωή" και "μοντέλα συμπεριφοράς" πριν από την αληθινή, πραγματική εμπειρία. Διάφορες έρευνες που αφορούν τη χρήση των ΜΜΕ από παιδιά αναφέρονται στην τάση των παιδιών να αντλούν από αυτά διδάγματα για διάφορες εμπειρίες και καταστάσεις της ζωής και τα συνδέουν με τα προσωπικά τους βιώματα. Η συστηματική και οργανωμένη παρουσίαση αναπαραστάσεων της κοινωνικής ζωής, μπορεί να επηρεάσουν τη διαμόρφωση των προσδοκιών και των φιλοδοξιών των παιδιών (Ντένις Μακ Κονεϊλ, 1997). Παρακάτω θα αναφερθούμε συνοπτικά στις κυριότερες λειτουργίες που επιτελούν τα ΜΜΕ και ίσως αυτές έχουν αντίστοιχα αντίκτυπο στη συμπεριφορά των αποδεκτών σε διάφορους τομείς της ψυχικής και της κοινωνικής τους ζωής όπως:

α. Στον τομέα της γνώσης

Στον τομέα της γνώσης, αναφέρει ο Δ. Τσαρδάκης, 1983, οι αποδέκτες, είτε αναγνώστες, είτε θεατές ή ακροατές, έχουν τη δυνατότητα να πληροφορηθούν για θέματα διεθνούς πολιτικής, επιστήμης, πολιτισμού καθώς επίσης για διάφορα γεγονότα, πράξεις, που συμβαίνουν ανά τον κόσμο. Μέσω των πληροφοριών αυτών το άτομο μπορεί ανάλογα να σχηματίσει κάποια προσωπική γνώμη ή και να οδηγηθεί την τροποποίηση της γνώμης του μέσω του περιεχομένου του εκφωνητή. Το άτομο μέσα από το πλήθος των πληροφοριών που μπορεί ν' αντλήσει από περιοδικά, βιβλία, μορφωτικές εκπομπές, ειδήσεις κ.λπ., συνεχίζει ο Δ. Τσαρδάκης διευρύνει τους ορίζοντες

των εμπειριών του και ουσιαστικά τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας διευρύνουν τις πρωταρχικές εμπειρίες που ο άνθρωπος αποκτά μέσω των αισθήσεών του.

β. Στον τομέα της πολιτικής και κοινωνικής ζωής

Κάτά τον Ντένις Μακ Κουέιλ, 1997, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, αποτελούν πηγή εξουσίας, "ένα εν δυνάμει μέσο άσκησης επιρροής, ελέγχου και πηγή νεωτερισμού στο πλαίσιο της κοινωνίας". Επίσης αναφέρει πως τα ΜΜΕ αποτελούν την κύρια πηγή από την οποία ορίζεται και απεικονίζεται η κοινωνική πραγματικότητα, είναι το πεδίο κατασκευής, αποθήκευσης και έκφρασης κυρίως των αξιών των κοινωνιών και των ομάδων.

Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, ενδέχεται να ασκούν επιρροή στην πολιτικο-κοινωνική ζωή του ανθρώπου. Μέσω της ποικιλόμορφης πληροφόρησης του από τα ΜΜΕ το άτομο σχηματίζει μια εικόνα της κοινωνικής πραγματικότητας. Άλλωστε τα ΜΜΕ είναι αυτά από τα οποία "εκρέει το σύστημα που οριοθετεί και νοηματοδοτεί τη δημόσια ζωή, καθώς προσδιορίζει τι είναι φυσιολογικό μέσα σε μια κοινωνία, τόσο στο επίπεδο της εμπειρίας όσο και στο επίπεδο της αξιολόγησης".

Το κατά πόσο βέβαια η εικόνα που διαμορφώνει το άτομο ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα ή όχι εξαρτάται, αναφέρει ο Δ. Τσαρδάκης, 1983, κατά ένα μεγάλο μέρος από το πολίτευμα που επικρατεί και που επηρεάζει σημαντικά τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας των μαζικών επικοινωνιών. Σίγουρα σ' ένα πολίτευμα δημοκρατικό η ενημέρωση είναι πιο αντικειμενική από ό,τι σ' ένα μονοκομματικό πολιτικό σύστημα, όπου ενδεχομένως η πληροφόρηση δεν είναι πλήρης και κατευθύνεται από κομματικούς μηχανισμούς και συμφέροντα. Ο άνθρωπος, λαμβάνοντας γνώση για τις κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις παγκοσμίως, ευαισθητοποιείται, γίνεται κοινωνός των προβλημάτων εξελίσσει μια κοινωνική συνείδηση και τοποθετείται κριτικά απέναντι στα παγκόσμια κοινωνικά προβλήματα.

γ. Στον τομέα του σχηματισμού γνώμης/στάσης

Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, μπορούν ακόμα ν' ασκήσουν επιρροή και στη γνώμη - στάση του ατόμου, στην ετοιμότητά του ν' αντιδράσει μ' ένα συγκεκριμένο τρόπο σ' ένα πρόβλημα καθώς και στο πώς αξιολογεί, θετικά ή αρνητικά ένα αντικείμενο.

δ. Στον τομέα της καταναλωτικής συμπεριφοράς

Τα ΜΜΕ μέσω των διαφημίσεων, κατακλύζουν καθημερινά το σύγχρονο άνθρωπο με μια σειρά νέων βιομηχανικών προϊόντων που θεωρούνται ανώτερα στην ποιότητα συγκριτικά με τα ήδη υπάρχοντα γι αυτό και είναι για το "συμφέρον" του καταναλωτή να τα προμηθευτεί. Ο άνθρωπος συμμετέχει σ' αυτή τη μαζική κατανάλωση, μη θέλοντας να είναι διαφορετικός από το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο και αποτελεί και αυτό έναν τρόπο για να επιτύχει αναγνώριση στην κοινωνία και να σταθεροποιήσει την απειλούμενη ψυχική του ισορροπία (Δ. Τσαρδάκης, 1983).

Παρακάτω θα γίνει μια σύντομη αναφορά και στον κοινωνικό ρόλο που επιτελούν τα ΜΜΕ, δικαιολογώντας έτσι τη λειτουργία τους ως φορέων κοινωνικοποίησης, αν και μέσα από τα όσα έχουν ήδη επισημανθεί γίνεται φανερή η επίδραση που ασκούν στην ανάπτυξη, εκμάθηση, υιοθέτηση και ενσωμάτωση από το άτομο αξιών, αντιλήψεων, κανόνων και συμπεριφορών που επικρατούν στο κοινωνικό σύστημα και χαρακτηρίζουν τη δομή της κοινωνίας που το άτομο μεγαλώνει.

Τα ΜΜΕ, σύμφωνα με τα όσα αναφέρει ο Δ. Τσαρδάκης, 1983, πέρα από τη μορφωτική και ενημερωτική τους λειτουργία, αποτελούν σήμερα και φορείς μετάδοσης πολιτικο-οικονομικών ιδεολογιών. Μέσα από το ραδιόφωνο και την τηλεόραση μεταφέρονται στο ευρύ κοινό οι πολιτικές ειδήσεις οι οποίες είναι κατά τέτοιο τρόπο κατασκευασμένες ώστε ν' ανταποκρίνονται στην πολιτική θέληση του εκάστοτε κυβερνώντος κόμματος. Και ο τύπος επίσης εξαρτάται από τα κόμματα. Μέσα από άρθρα, σχόλια, ρεπορτάζ που δημοσιεύονται

καθημερινά προωθεί τις ιδεολογίες των κομμάτων από τα οποία εξαρτάται και αναμφισβήτητα, μέσω των μηνυμάτων που μεταδίδει, ασκεί επίδραση στο σχηματισμό ή στην αλλαγή της γνώμης του αναγνώστη.

Τα ΜΜΕ, δεν επηρεάζουν την κοινή γνώμη μόνο σε θέματα που αφορούν στο πολιτικό πεδίο αλλά ασκούν γενικότερη επίδραση και σε θέματα, όπως διαμόρφωσης προσωπικών τρόπων ζωής και γούστου ενώ αναλαμβάνουν την αποστολή να προσαρμόσουν τις ανάγκες του μαζικού κοινού στο κοινωνικό και οικονομικό status - quo.

Επιπλέον τα ΜΜΕ, κατά τον Δ. Τσαρδάκη, 1983, επιτελούν και τις εξής κοινωνικές λειτουργίες: α) αύξηση του κοινωνικού γοήτρου, βασική δίοδος για την κοινωνική αναγνώριση και φήμη. Αυτό σημαίνει πως οτιδήποτε, είτε κάποια προσωπικότητα, είτε κάποιο εμπορικό προϊόν, τυχαίνει ευνοϊκής παρουσίας από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, κερδίζει εύκολα και την εύνοια του κοινωνικού συνόλου, αποκτά κύρος και κοινωνικό γοήτρο, διότι για να ξεχωρίσει και τη μεγάλη και ανώνυμη μάζα και να πέσουν πάνω του τα φώτα της δημοσιότητας, θεωρείται από τους υπόλοιπους σαν κάτι σπουδαίο που αξίζει, β) τα ΜΜΕ βοηθούν και συμβάλλουν στην ενίσχυση ή την αποσταθεροποίηση κοινωνικών κανόνων και αξιών. Οι αξίες και οι κοινωνικοί κανόνες μιας κοινωνίας που λειτουργούν ως δείγματα προσανατολισμού για το άτομο και τα οποία αυτό ενσωματώνει κατά την πορεία της κοινωνικοποίησής του, έρχονται πολλές φορές σε σύγκρουση με τις ατομικές ανάγκες ή ορμές του ατόμου. Τα ΜΜΕ ως κοινωνικοποιητικοί φορείς, μέσω της θετικής προβολής και της επιβράβευσης ορισμένων συμπεριφορών ενισχύουν και συμβάλλουν στη σταθεροποίηση των κανόνων και των αξιών της κοινωνίας. Από την άλλη ξεσκεπάζοντας σκάνδαλα, οικονομικά ή πολιτικά, καθώς επίσης προβάλλοντας με αρνητικό τρόπο, αποκλίνουσες συμπεριφορές που έρχονται σε σύγκρουση με τις κοινωνικές αξίες και την ισχύουσα ηθική (π.χ. εγκλήματα, ληστείες, αιμομιξία) διαμορφώνουν ανάλογα την κοινή γνώμη και συντελούν στην αποσταθεροποίηση κανόνων και αξιών

που δε βρίσκονται σε συμφωνία με τα κρατούντα πολιτικά και κοινωνικά ρεύματα της εποχής.

Κατά τον Ντένις Μακ Κουεϊλ, 1997, τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας αποτελούν έναν αναγνωρισμένο κοινωνικό θεσμό, ο οποίος αν και έχει τους δικούς του κανόνες και πρακτικές, ωστόσο το εύρος των δραστηριοτήτων του καθορίζεται από την ευρύτερη κοινωνία. Αυτό σημαίνει πως ΜΜΕ, στην πράξη εξαρτώνται από την κοινωνία, ιδιαίτερα από τους θεσμούς της πολιτικής και κοινωνικής εξουσίας αν και πάντα υπάρχει η δυνατότητα της αμοιβαίας επιρροής. Τα ΜΜΕ, συνεχίζει ο ίδιος, αποκτούν μεγαλύτερη αυτονομία από την κοινωνία, η οποία προέρχεται από τη διεύρυνση των δραστηριοτήτων τους, τόσο σε μέγεθος όσο και στο πεδίο δράσης. Παρ' όλα αυτά οι δυνάμεις που παραδοσιακά λειτουργούν σε μια κοινωνία είναι περισσότερο ισχυρές από τα ΜΜΕ και την οποιαδήποτε άμεση επιρροή αυτά ενδεχομένως ασκούν.

ΜΕΡΟΣ Β'

- ◆ **ΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ
ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ
ΚΑΙ ΕΦΗΒΩΝ ΣΗΜΕΡΑ**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΩΣ ΦΟΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

1.1. Η σύγχρονη κοινωνία και το αρνητικό πνεύμα της εποχής

Ο σημερινός έφηβος βρίσκεται εγκλωβισμένος μέσα στην αλλοπρόσαλλη και αδιάφορη κοινωνία που χάνεται στο κυνήγι της δόξας και του χρήματος. Ξεκινά με αξίες, όνειρα και ελπίδες για το μέλλον αλλά δυστυχώς στην πορεία αντιμετωπίζει την περιφρόνηση και την σκληρότητα της σύγχρονης πραγματικότητας. Πολλές φορές αυτή η επαφή με την πραγματικότητα είναι οδυνηρή για το νέο που άλλοτε αντιμετωπίζει με επιτυχία την καταπίεση και την μικρότητα της κοινωνίας και σε άλλες περιπτώσεις βέβαια, οι οποίες δυστυχώς δεν είναι λίγες, εγκαταλείπει τις προσπάθειες του. Αφομοιώνεται έτσι τελικά στην ισοπεδωτική τάση και γίνεται το "παιδί της εποχής", μιας εποχής εύκολου και φθηνού αισθησιασμού, μιας υλιστικής εποχής. (Α. Κολτσιδάς, 1988).

Είναι λοιπόν αυτονόητο πως το γενικότερο κλίμα της κοινωνίας στην οποία μεγαλώνει ο έφηβος και μέσα στα πλαίσια της οποίας σχηματίζει τις αντιλήψεις, τις ιδέες και την κοσμοθεωρία του, να επηρεάζεται από αυτήν. Ο ευάλωτος έφηβος που προσπαθεί να διαμορφώσει την ταυτότητα του και να κατανοήσει ποιος πραγματικά είναι, δεν μπορεί να μείνει ανεπηρέαστος από την κοινωνία που τον περιβάλλει και όλα όσα την χαρακτηρίζουν.

Παρακάτω θα αναφερθούμε εκτενέστερα στα σημαντικότερα χαρακτηριστικά της σύγχρονης κοινωνίας, την αστυφιλία, την ταχύτατη τεχνολογική εξέλιξη και τις συνέπειες της, την αλλοτρίωση, την αποπροσωποποίηση των ανθρωπίνων σχέσεων, τον καταναλωτισμό. Φαινόμενα όπως τα παρακάτω οδηγούν τους ανθρώπους να γίνουν περισσότερο υλιστές και ιδιοτελής και λιγότερο ιδεολόγοι

και υπερασπιστές αξιών όπως φιλία, αγάπη, συναδελφικότητα, αλληλεγγύη, αλληλοσεβασμός.

Η κοινωνία του 19^{ου} αιώνα για τον σύγχρονο άνθρωπο είναι ένα μακρινό παρελθόν που τίποτα δεν μοιάζει με την εποχή που διανύουμε στις μέρες μας. Οι αλλαγές που έχουν συμβεί μέσα σε αυτά τα χρόνια, είναι πολλές και ξεκινούν με τη βιομηχανική και τεχνολογική επανάσταση που γνώρισε ο αιώνας μας. (Μ. Σεραφετινίδου, 1991)

Λόγω της βιομηχανικής επανάστασης, τα μεγάλα αστικά κέντρα γίνονται μονάδες συγκέντρωσης του πληθυσμού με αποτέλεσμα όλο και περισσότεροι οικισμοί να αστικοποιούνται. Το γεγονός αυτό επηρεάζει με τη σειρά του τη ζωή των κατοίκων αυτών των οικισμών. Ο νέος αυτός τρόπος ζωής και συμπεριφοράς που παρατηρείται στις πόλεις γίνεται πρότυπο μίμησης για τους ανθρώπους του χωριού. Η αστικοποίηση δεν είναι ένα απλό φαινόμενο ανάπτυξης ορισμένων αστικών κέντρων, αντίθετα είναι ένα σύνθετο φαινόμενο που εντάσσεται στους οικονομικούς, δημογραφικούς μετασχηματισμούς μιας χώρας. (Β.Γκιζέλη, 1993)

1.1.1 Διαπροσωπικές σχέσεις

Όπως αναφέρει ο ΑΘ. Κιτσάκης στην εποχή που ζούμε σήμερα, ο άνθρωπος απομακρύνεται από τον συνάνθρωπο του, νιώθει μοναξιά και αυτό καθορίζει στο μεγαλύτερο βαθμό την ποιότητα της ζωής του. Παρατηρείται το φαινόμενο της αποπροσωποποίησης και της αποξένωσης των ανθρώπων. Οι σχέσεις χαρακτηρίζονται ως σχέσεις έχθρας και ανταγωνισμού.

Μονάχος και αποξενωμένος από τον ίδιο του τον εαυτό, με ανύπαρκτους ουσιαστικούς δεσμούς, πάσχει από έλλειψη προσανατολισμού. Έγινε ατομιστής, αναζητά το υλικό συμφέρον και κατακλύζεται από τον τεχνολογικό πολιτισμό. Αυτό τον οδηγεί στο να γίνει φορέας καταναλωτικών και παραγωγικών ιδιοτήτων. Όλα αυτά συντελούν στο να διαμορφώσει τον τύπο του σύγχρονου ανθρώπου, σαν

εγωιστικού όντος που αδιαφορεί για οτιδήποτε συμβαίνει πέρα από το άτομο του και δέχεται παθητικά την μοίρα του, αποξενωμένος και μόνος όσο ποτέ.

Όπως αναφέρει η Μ.Σεραφετινίδου, 1991, δεν είναι τυχαίο ότι η ανωνυμία, η μοναξιά, η έλλειψη ουσιαστικής ανθρώπινης επαφής και επικοινωνίας είναι χαρακτηριστικά της σύγχρονης κοινωνίας, της τεχνολογικής ανάπτυξης και της κοινωνίας της αφθονίας όπου ο άνθρωπος τα έχει όλα και αισθάνεται να του λείπει το παν.

Οι διαπροσωπικές σχέσεις που έχουν αλλοτριωθεί, έχουν χάσει τη σωστή μορφή επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων, την συντροφιά και την συναναστροφή που σκοπό έχει την αλληλοκατανόηση, την αλληλοϋποστήριξη και την ανάδειξη μιας επαφής η οποία κάνει το άτομο να αισθάνεται ότι το σέβονται και αγαπούν. Συνέπεια της απώλειας αυτής είναι το άτομο να αισθάνεται μοναξιά και ανίκανο να επικοινωνήσει άμεσα με τον συνάνθρωπο του, με αποτέλεσμα να αντικαταστήσει αυτή την έλλειψη π.χ. με την τηλεόραση, που έχει εισβάλει σε όλα σχεδόν τα σπίτια. Είναι φανερό ότι οι διαπροσωπικές σχέσεις σήμερα έχουν αλλοτριωθεί. Τα άτομα συνδέονται με σύντομες και πολλές φορές κερδοσκοπικές σχέσεις. Η ουσιαστική πρόσωπο με πρόσωπο σχέση έχει σχεδόν εκλείψει. Η αναγνώριση του άλλου ως αξία και ως πρόσωπο με τη δική του ιδιαιτερότητα και μοναδικότητα που απαιτεί το σεβασμό στο πρόσωπο του τείνει να εξαφανιστεί στις μέρες μας.

Όπως αναφέρει ο Αθ. Κιτσάκης η αλλοτρίωση που έχει επέλθει στις σχέσεις που συνδέουν τους ανθρώπους σήμερα έχει αντίκτυπο στην απώλεια όλων των γενικών και κοινωνικών δεσμών. Η σύγχρονη κοινωνία αποτελείται από άτομα μεμονωμένα και αποξενωμένα μεταξύ τους. Σε αντίθεση με τις ανάγκες και τις επιθυμίες τους αυτό που ενώνει είναι τα ατομικά συμφέροντα και η ανάγκη να χρησιμοποιεί το ένα το άλλο.

Στο σημερινό βιομηχανικό κέντρο υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν τα χαρακτηριστικά και την εικόνα του σύγχρονου ανθρώπου. Οι γρήγοροι και εξοντωτικοί ρυθμοί ζωής είναι χαρακτηριστική εικόνα των μεγαλουπόλεων. Οι άνθρωποι "τρέχουν" για να καλύψουν τις ανάγκες τους, ανάγκες

επιβίωσης αλλά και ανάγκες "τεχνητές", "φανταστικές", που δημιουργεί και επιβάλλει ο καταναλωτισμός. Οι άνθρωποι αναλώνονται μέσα σε αυτό το αποπνικτικό και απαιτητικό περιβάλλον. Παρόλο που το ωράριο εργασίας έχει μειωθεί και θα ήταν έτσι αναμενόμενο το άτομο να έχει περισσότερο διαθέσιμο χρόνο για τον εαυτό του και τις προσωπικές του επιλογές, ωστόσο ο ελεύθερος χρόνος του ατόμου έχει περιοριστεί.

Όπως αναφέρει η Μ. Ιωαννίδου, το κυνήγι αυτό του χρόνου αναγκάζει τους ανθρώπους να αναβάλλουν την πραγματική ανθρώπινη επαφή για κάποιες άλλες στιγμές που θα έχουν περισσότερο χρόνο στη διάθεση τους. Αυτό συμβαίνει και στις σχέσεις των γονέων με τα παιδιά τους. Οι ψυχολογικές ανάγκες που ζητούν ικανοποίηση μέσα από αυτές τις σχέσεις μένουν ανικανοποίητες. Παρατηρείται λοιπόν ένα κενό στην ψυχή του ανθρώπου που τον κάνει αισθάνεται μόνος και αποκομμένος.

Όπως αναφέρει ο Β. Γκιούλτσης, η μοναξιά είναι ένα χαρακτηριστικό της εποχής μας. Αποτέλεσμα της μαζικοποίησης, της αστυφιλίας, του ορθολογισμού, του ευδαιμονισμού και του τρόπου της μεταβιομηχανικής ζωής, που οδήγησαν τον άνθρωπο στο να αποκοπεί από τους συναθρώπους του και να μείνει μόνος. Μέσα σε ένα τεράστιο πλήθος όπου υπάρχουν τεράστιες δυνατότητες επικοινωνίας ο σύγχρονος άνθρωπος είναι μόνος του. Η μοναξιά και η αποξένωση έρχονται σαν αποτέλεσμα της αδιαφορίας, της άγνοιας και της ανωνυμίας.

Μέσα λοιπόν σε αυτό το ξένο και αφιλόξενο περιβάλλον, η μοναξιά και η αποξένωση του σύγχρονου ανθρώπου μπορούν να αποτελέσουν πρόσφορο έδαφος για την εμφάνιση και ανάπτυξη αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Η βία και η εγκληματικότητα είναι φαινόμενα της σημερινής σύγχρονης πόλης. Όλα αυτά έχουν αντίκτυπο στην ευαίσθητη ψυχή του εφήβου, ο οποίος μεγαλώνει και προσαρμόζεται σε αυτή την κατάσταση. "Ο έφηβος ευαίσθητος δέκτης αυτής της κρίσης, αναπόφευκτα παραπαίει αναζητώντας μια διέξοδο σε προβλήματα που τα εισπράττει ως προσωπικά, ενώ στην πραγματικότητα είναι προβλήματα της συνολικής κοινωνίας." (Β. Φίλιας, 1979, σ. 68).

Όπως αναφέρει ο Αν. Κολτσιδάς, 1988, το αρνητικό πνεύμα της εποχής κατευθύνει τον έφηβο και γενικότερα τον άνθρωπο να αφομοιωθεί και να γίνει προϊόν αυτής της πραγματικότητας. Τον οδηγεί σε μια τάση εγωκεντρισμού, ατομικισμού, εσωστρέφειας και απομάκρυνσης από τις αξίες της συντροφικότητας και της συνεργασίας. Ο έφηβος παύει να πιστεύει στις αξίες των μεγάλων, αφού όταν μεγαλώσει ανταλλάσσεται πλέον πόσο διαφορετική είναι η πραγματικότητα από αυτά που ονειρεύτηκε για τη ζωή και τους ανθρώπους. Κλείνεται λοιπόν στον εαυτό του και αναπτύσσει μια αμυντική συμπεριφορά. Βλέποντας τους γονείς του οι οποίοι είναι επίσης αλλοτριωμένοι και χωρίς στενές ψυχικές επαφές τους φίλους να εξαπατούν τους φίλους και άλλες παρόμοιες καταστάσεις, κλείνεται στον εαυτό του απογοητευμένος και φοβισμένος να ανοιχτεί για να μην εξαπατηθεί. Αυτό είναι αποτέλεσμα όλων όσων βλέπει μεγαλώνοντας μέχρι να έρθει η στιγμή να ενσωματωθεί στην κοινωνία ως αυτόνομο μέλος της.

1.1.2 Καταναλωτισμός

Είναι γεγονός πως η σύγχρονη κοινωνία έχει αλλοτριωθεί από το νέο πρόβλημα που καταναλωτισμού, που αποτελεί τη μεγαλύτερη αρνητική συνέπεια της εξέλιξης και της προόδου. Η καταναλωτική μανία που χαρακτηρίζει την σημερινή κοινωνία είναι ένα καινούργιο στοιχείο της κοινωνικής εξέλιξης που διαφέρει κατά πολύ από την ευζωία παλαιότερων κοινωνιών. Ο καταναλωτισμός είναι μια ιδεολογία που κυριαρχεί στον σύγχρονο τρόπο ζωής και που αποσκοπεί στην παραγωγή όλο και περισσότερων υλικών αγαθών με τη βοήθεια της τεχνολογίας και έχοντας ως απώτερο σκοπό την άμεση κατανάλωση τους από το αγοραστικό κοινό. (Ν.Γ.Κουτρομάνου, 1987),

Το πρόβλημα του καταναλωτισμού παρουσιάζεται πολύ αρνητικά καθώς έχει αποπροσανατολίσει τον σύγχρονο άνθρωπο από τους σκοπούς και τις αναζητήσεις του. Σύμφωνα με τον Σαρ. Ι. Καργάκο, 1989, ο άνθρωπος της εποχής μας όσο πλούσιος και αν είναι σε αγαθά που του προσφέρει ο τεχνολογικός

πολιτισμός και έχει την ευχέρεια να τα απολαμβάνει, ποτέ δεν ένιωθε περισσότερο ανικανοποίητος από όσο σήμερα. Τα αγαθά που μπορεί να αποκτήσει σήμερα είναι αρκετά για να πραγματοποιήσουν και τα πιο τολμηρά όνειρα του παρελθόντος, παρ' όλα αυτά όμως αποδεικνύονται πολύ λίγα για να ικανοποιήσουν τις συνεχώς αυξανόμενες ανάγκες του παρόντος. Όσο περισσότερα αποκτά, τόσο μεγαλώνουν οι ανάγκες του. Ανάγκες όμως που δεν προκύπτουν από ομαλές συνθήκες ζωής αλλά «κατασκευάζονται» από διάφορους μηχανισμούς που παράγουν, δημιουργούν τεχνητές ανάγκες, όπως είναι τα μέσα μαζικής επικοινωνίας με τη διαφήμιση και τη μόδα. Πρόκειται για ανάγκες «περιττές», ψεύτικες, που έχουν σχεδιασθεί για να εξυπηρετήσουν τις εταιρίες που παράγουν αγαθά και όχι φυσικά τον ίδιο τον άνθρωπο.

Δια μέσου της πράξης της κατανάλωσης ο άνθρωπος ουσιαστικά ικανοποιεί φαντασιώσεις του που έχουν προκληθεί τεχνητά και στην οποία πράξη δεν συμμετέχει σαν ένα ανθρώπινο ον με κρίση, αισθήματα και αισθήσεις. (Erich Fromm, 1973)

Αρχικά η ιδέα της κατανάλωσης περισσότερων και καλύτερων πραγμάτων είχε την σημασία πως ο άνθρωπος θα περνούσε μια καλύτερη και πιο ικανοποιητική ζωή. Η κατανάλωση ήταν το μέσο για την επίτευξη ενός σκοπού, της ευτυχίας. Σήμερα αποτελεί πλέον αυτοσκοπό. Ο άνθρωπος διψά για κατανάλωση, γοητεύεται και μόνο από τη δυνατότητα του να αγοράζει περισσότερα, καλύτερα και καινούργια πράγματα, από τη χρήση των οποίων αντλεί ελάχιστη ευχαρίστηση. Το όνειρο του και η ικανοποίησή του είναι απλά να τα αποκτήσει. (E. Fromm, 1973)

Ο σημερινός άνθρωπος και πολύ περισσότερο το νεαρό άτομο που ακόμη δεν έχει διαμορφώσει πλήρως την ταυτότητα του, βρίσκεται κάτω από μια ιδιαίτερα έντονη ψυχολογική πίεση, που προκαλεί το προβαλλόμενο όραμα της καταναλωτικής ευτυχίας. Ωθείται και μαθαίνει να αναζητά το νόημα της ζωής και το λόγο της ύπαρξής του όχι μέσα του αλλά γύρω του. Αυτό έχει τεράστιες επιπτώσεις στην ψυχοκοινωνική του εξέλιξη. Το καταναλωτικό αυτό "όραμα" είναι μια από τις αιτίες για το άγχος, την αγωνία, την νεύρωση, την επιθετικότητα, την έλλειψη ανθρώπινης

επικοινωνίας, το "ανικανοποίητο" και την απομάκρυνση του σύγχρονου ανθρώπου από τις μικροχαρές της ζωής, τις λίγες αλλά ανθρώπινες στιγμές που δίνουν νόημα στη ύπαρξή του. (Β. Φίλιας, 1983)

Ο σύγχρονος καταναλωτισμός έχει απλωθεί και έχει εισχωρήσει σε κάθε ενεργητικό πεδίο της ύπαρξης του ανθρώπου. Ξεκίνησε από τα υλικά αγαθά που προβλήθηκαν από την τηλεόραση, τον κινηματογράφο, τα περιοδικά και επηρέασε ακόμα τις ιδέες, τη φαντασία και τα όνειρα του ανθρώπου, τα οποία γίνονται αντικείμενο εκμετάλλευσης των περιοδικών, τα οποία προβάλλουν ένα πρότυπο τρόπου ζωής, γεμάτο ευμάρεια, χορτασμό και ακολασία, που οδηγεί το άτομο να ονειρεύεται καταστάσεις έξω από την πραγματικότητα και άσχετες με τις ανάγκες του.

Από το πνεύμα της ξέφρενης κατανάλωσης δεν έμειναν ανεπηρέαστα ούτε και ο πολιτισμός και η τέχνη. Ο πολιτισμός γίνεται εμπορεύσιμος, ταξίδια με στόχο το ξεφάντωμα και την καλοπέραση οργανώνονται με το πρόσχημα της γνωριμίας διαφόρων πολιτισμών. Η τέχνη δεν στέλνει πια μηνύματα, αλλά δημιουργείται για να καταναλωθεί με τη δημιουργία για παράδειγμα συλλογών έναντι κάποιας αξίας. Από τη μανία βέβαια του καταναλωτισμού δεν έχει ξεφύγει ούτε η φύση, που στο όνομα της τεχνολογίας καταστράφηκε ολοκληρωτικά το φυσικό περιβάλλον παλαιότερων οικισμών για να δημιουργηθούν οι απέραντες και απάνθρωπες μεγαλουπόλεις. Ακόμη και στο χώρο του θεάματος έχει διεισδύσει ο καταναλωτισμός. Ο άνθρωπος βλέπει τηλεόραση, θέατρο, κινηματογράφο, όχι για την ικανοποίηση των πνευματικών του αναγκών. Αλλά για να περάσει την ώρα του. (Γ. Ν. Κουτρομάνου, 1987)

Σίγουρα τα επιτεύγματα της τεχνολογίας συνιστούν προϋποθέσεις μιας ανώτερης ποιότητας ζωής. Από τη στιγμή όμως που ο άνθρωπος υποδουλώνεται σε αυτά και υπάρχει για αυτά, ζει με το άγχος της απόκτησης τους και παραμελεί την σχέση του με τους άλλους ανθρώπους, αδιαφορεί για τις πολύτιμες ανθρώπινες αξίες, εκφράσεις και εκδηλώσεις, η ζωή του όχι μόνο δεν πλουτίζει αλλά αντίθετα γίνεται ακόμη πιο φτωχή και το κενό που του δημιουργεί η έλλειψη εσωτερικής αυτάρκειας

δεν μπορεί να εξισορροπηθεί από την συνεχή και αυξανόμενη κατανάλωση. (Β. Φίλιας, 1983).

Όσο το ενδιαφέρον μιας κοινωνίας θα επικεντρώνεται, όχι στους ανθρώπους της αλλά στα πράγματα, όσο δηλαδή θα διογκώνεται το «έχειν» και το «είναι» θα συρρικνώνεται, τόσο λιγότερο ικανοί θα γίνονται οι άνθρωποι να ολοκληρώσουν την προσωπικότητά τους και να βιώσουν πολυδιάστατα τη ζωή τους. (Β. Φίλιας, 1983).

Άλλωστε αυτή η κατάσταση που επικρατεί στη εποχή μας έχει ως επακόλουθο την εμφάνιση αντιδραστικών εκρήξεων από την μεριά των νέων που δυσκολεύονται αλλά αναγκάζονται να προσαρμοστούν στις απάνθρωπες αυτές συνθήκες, που καταστρέφουν τα όνειρα και την ελπίδα τους για ένα καλύτερο μέλλον. Αρνούμενοι πολλές φορές αυτόν τον τρόπο ζωής, με την αδιαφορία τους να ενταχθούν, αποζητούν το περιθώριο ή τη λύτρωση μέσα από την χρήση διαφόρων εξαρτησιογόνων ουσιών (Γ. Ν. Κουτρομάνου, 1987).

1. 2. Η σύγχρονη οικογένεια

Στην πορεία της ανθρώπινης ιστορίας, όλοι οι κοινωνικοί θεσμοί έχουν υποστεί άλλοτε ισχυρούς και άλλοτε ασθενέστερους κλυδωνισμούς. Οι όροι της συλλογικής και της ατομικής ζωής του ανθρώπου, βρίσκονται σε μια διαρκή μεταβολή και είναι πολύ φυσικό οι προσωρινά παγιωμένες μορφές του κοινωνικού βίου να προσπαθούν να προσαρμοστούν στις νέες καταστάσεις για να ικανοποιήσουν τις νέες ανάγκες που δημιουργούνται. Οι συνθήκες αλλάζουν τον άνθρωπο και αυτός οδηγείται στην αλλαγή των θεσμών και του τρόπου οργάνωσης της ζωής του.

Σίγουρα και ο θεσμός της οικογένειας, από το παρελθόν μέχρι σήμερα έχει υποστεί αλλαγές τόσο στη δομή και στον τρόπο λειτουργίας όσο και στο σκοπό ύπαρξης και στις ανάγκες που ικανοποιεί. Οι απόψεις σχετικά με το εάν αυτές οι μεταβολές στη ζωή και οργάνωση της οικογένειας συνιστούν στοιχεία μιας φανεράς κρίσης, σοβαρής και αναμενόμενης κατάρτισης του θεσμού ή μια παροδική κρίση που οφείλεται στη μεταβολή των οικονομικών, κοινωνικών και ηθικών συνθηκών, δίστανται. Υπάρχουν απόψεις που υποστηρίζουν πως η οικογένεια έχει αποτύχει να προστατέψει τα μέλη της, πως ο θεσμός του γάμου έχει κλονιστεί πράγμα που αποδεικνύεται από τον μεγάλο αριθμό των διαζυγίων και πως η οικογένεια αποτελεί αιτία φτώχειας, βίας και ανισότητας. Για μια άλλη μερίδα η οικογένεια εξακολουθεί να αποτελεί ένα υγιή κοινωνικό θεσμό που συμβάλλει ενεργητικά στην κοινωνικοποίηση των νεαρών ατόμων, στην καλλιέργεια της κοινωνικής πειθαρχίας και στη διατήρηση της ψυχικής υγείας του ατόμου σε μια κοινωνία ψυχρή και βάνανυση στην οποία κυριαρχούν οι απρόσωπες σχέσεις και η αποξένωση ανάμεσα στα μέλη της.

Στο σημείο αυτό της μελέτης μας ενδιαφέρει ωστόσο να δούμε ποιες είναι οι μεταβολές που έχει υποστεί η οικογένεια και στη δομή και στο σκοπό και στην οργάνωση της, στα πλαίσια μιας κοινωνίας που από παραδοσιακή – αγροτική-γεωργική, εξελίχθηκε σε αστιακή –βιομηχανική –σύγχρονη, καθώς και το πώς η νέα μορφή της οικογένειας έχει επιδράσει στο ρόλο της ως θεσμού κοινωνικοποίησης

Η σύγχρονη οικογένεια στα πρόθυρα της μεταβιομηχανικής εποχής, παρά τις όποιες ανακατατάξεις και εσωτερικές μεταβολές υφίσταται εξακολουθεί να αποτελεί το πιο βασικό κύτταρο της κοινωνίας και να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην διαπαιδαγώγηση και κοινωνικοποίηση του νεαρού ατόμου, εφόσον στα πρώτα και πολύ καθοριστικά για τη μετέπειτα ανάπτυξη του παιδιού χρόνια, η οικογένεια είναι ο αποκλειστικός φορέας διαμόρφωσης αξιών και μετάδοσης των κοινωνικών κανόνων και παραδεκτών κοινωνικά συμπεριφορών, στο παιδί. Ωστόσο σύμφωνα με τα όσα αναφέρει η Χ. Κατάκη, 1984 η οικογένεια, για να καταφέρει να επιτύχει τους σκοπούς που έχει αναλάβει ως υποσύστημα του κοινωνικού συνόλου έχει οδηγηθεί στο να αναθεωρήσει το σκοπό της ύπαρξης της.

Στην παραδοσιακή κοινωνία, συνεχίζει η ίδια, όπου η οικογένεια αποτελούσε το βασικό οικονομικό κύτταρο ο σκοπός της ύπαρξης της αναγόταν στην οικονομική και βιολογική επιβίωση της ευρείας οικογένειας. Στην βιομηχανική εποχή όπου αλλάζει πλέον και ο τρόπος παραγωγής των αγαθών, σκοπός της οικογένειας είναι η οικονομική και βιολογική επιβίωση όχι της ευρείας αλλά της πυρηνικής πλέον οικογένειας. Την οικογένεια για τον άνθρωπο της εποχής αυτής αποτελούν οι γονείς και τα παιδιά. Η έννοια οικογένεια ταυτίζεται πλέον με την ύπαρξη παιδιών και ο σκοπός της οικογένειας γίνεται το μέλλον του παιδιού. Καθώς βέβαια μεταβαίνουμε από τη βιομηχανική στην μεταβιομηχανική εποχή αναθεωρείται και πάλι ο σκοπός της οικογένειας που αποσυνδέεται σιγά – σιγά από την βιολογική και οικονομική επιβίωση. Τα άτομα μέσα στις νέες οικονομικές δομές της κοινωνίας της αφθονίας έχουν τη δυνατότητα να στηριχθούν και οικονομικά και κοινωνικά μόνα τους. Τίθεται λοιπόν εκ νέου ο σκοπός ύπαρξης του θεσμού της οικογένειας. Μελλοντικά ο λόγος ύπαρξης της οικογένειας θα πρέπει να συνδέεται όλο και περισσότερο με την ψυχοκοινωνική επιβίωση των μελών της. Να βοηθήσει τα μέλη της να διαμορφώσουν την ταυτότητα τους και να αποκτήσουν τα απαραίτητα εφόδια προκειμένου να καταφέρουν να ανταπεξέλθουν στις δυσκολίες και να χειριστούν την πολυπλοκότητα την σύγχρονης κοινωνίας. Εκείνο που φαίνεται δηλαδή να αποτελεί σημαντικό

στοιχείο ύπαρξης στην μελλοντική οικογένεια για να μπορέσει να συμβαδίσει και να αντιμετωπίσει την κοινωνική μεταβολή, είναι η επικοινωνία ανάμεσα στα μέλη της. (Χ. Κατάκη, 1984).

1.2.1. Οι λειτουργίες της οικογένειας

Λέγοντας λειτουργίες της οικογένειας εννοούμε τις υπευθυνότητες εκείνες που αναλαμβάνει η οικογένεια προκειμένου να καθοδηγήσει και να φροντίσει τα μέλη της. Οι λειτουργίες αυτές της οικογένειας, αναφέρει η Α.Μ.Μουσούρου, 1989, γίνονται προοδευτικά λιγότερες και διαφοροποιούνται καθώς η κοινωνία από παραδοσιακή –γεωργική-αγροτική μετατρέπεται σε αστεακή –βιομηχανική - σύγχρονη. Ο Δ.Τσαούσης, 1993, αναφέρει χαρακτηριστικά πως όσο πιο απλή είναι η κοινωνική οργάνωση τόσο περισσότερες και ποικίλες οι ανάγκες που καλύπτει η οικογένεια καθώς όμως γίνεται πιο σύνθετη η κοινωνία και πιο πολύπλοκη η οργάνωση της, βασικές λειτουργίες της οικογένειας αποδεσμεύονται και αυτονομούνται έτσι που ως ιδιαίτεροι πια σκοποί να επιτελούνται από νέους θεσμούς.

Είναι αναμφισβήτητο πως η τεχνολογική εξέλιξη ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό για τις μεταβολές στις λειτουργίες που επιτελεί η οικογένεια σήμερα σε σχέση με το παρελθόν. Ωστόσο, όπως αναφέρει η Α. Μισέλ, 1981, αυτό δεν αποτελεί επαρκή αιτία και μεγάλη επίδραση είχαν και οι κοινωνικό-οικονομικές μεταβολές που συντελέστηκαν. Ο Ντυρκαϊμ, αναφέρει αναφορικά με αυτό πως κάθε φορά που ενισχύεται, μέσα στο αρχικά μη διαφοροποιημένο κοινωνικό σώμα, η οργανική συνοχή με τη δημιουργία διαφοροποιημένων οργάνων (νοσοκομεία, εξειδίκευση της εκπαίδευσης), αφαιρούνται από την οικογένεια παραδοσιακές λειτουργίες.

Στη σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία πραγματοποιήθηκαν σημαντικές και ριζικές κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές, όπως ο χωρισμός του τόπου εργασίας από τον τόπο κατοικίας, η ανάληψη από την αγορά και το κράτος διαφόρων λειτουργιών στους τομείς της αγωγής, της μέριμνας, της εκπαίδευσης, της

παραγωγής, που ως συνέπεια έχουν την αλλαγή στη δομή και το ρόλο που σημερινή οικογένεια επιτελεί.

Έτσι στη θέση της ευρείας οικογένειας που αποτελούνταν και από τις τρεις γενεές εμφανίζεται το σχήμα της σύγχρονης πυρηνικής οικογένειας. Σύμφωνα με τον Κ. Κορώση, 1997, η πυρηνική οικογένεια, υφίσταται ως μια μορφή συμβίωσης του άνδρα ως πατέρα, της γυναίκας ως μητέρας και των ανήλικων παιδιών τους.

Ο οικογενειακός τύπος των τριών γενεών, σύμφωνα με τον Χ. Π. Χενέκα, 1989, που περιλάμβανε τον παππού και την γιαγιά, τον πατέρα και την μητέρα, τα παιδιά, καθώς και όλους εκείνους που ζούσαν κάτω από την ίδια στέγη, ως βοηθητικό προσωπικό (υπηρέτριες, μαγειρίσσες, μαθητευόμενους) αποτελούσε μια "ολοκληρωμένη κοινωνία ζωής", παραγωγής και κατανάλωσης. Η εκτεταμένη οικογένεια προσέφερε στα μέλη της τροφή, στέγη, φροντίδα στην αρρώστια και προστασία από διάφορους εξωτερικούς κινδύνους καθώς επίσης αγάπη και συμπαράσταση στις δύσκολες στιγμές που κάποιο μέλος της αντιμετώπιζε. Μέσα στα πλαίσια της σταθερής και αναλλοίωτης αυτής ομάδας τα μέλη ικανοποιούσαν ακόμη και τις ανάγκες τους για ψυχαγωγία και συντροφικότητα, έβρισκαν ηθική υποστήριξη, θρησκευτική καθοδήγηση, βοήθεια στην εύρεση εργασίας ίσως ακόμη και βοήθεια στην επιλογή του συζύγου. (ψυχολογική-εκπαιδευτική εγκυκλοπαίδεια, σ. 3424). Όλα αυτά, αναφέρει ο Ε. Π. Παπανούτσος 1979, δεν μπορούσε να τα αποκτήσει κανείς και να τα εξασφαλίσει παρά μόνο με την δημιουργία οικογένειας και φυσικά διακινδύνευε να τα χάσει όλα ή τα περισσότερα αν αυτή διαλυόταν.

Επίσης, αναφέρει ο Χ. Π. Χενέκα, 1989, σ.166, "σχεδόν αποκλειστική υποχρέωση της οικογένειας" ήταν και η κοινωνικοποίηση των μελών της με την έννοια της εκπαίδευσης. Το "μελλοντικό κοινωνικό status άλλωστε του παιδιού ήταν ήδη καθορισμένο με την γέννηση του σε μια ορισμένη οικογένεια και σε μια ορισμένη τάξη".

Σήμερα στην σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία τα πράγματα έχουν μεταβληθεί ριζικά. Πολύσκοποι παραδοσιακοί θεσμοί χάνουν κάποιες λειτουργίες

τους τις οποίες αναλαμβάνουν πλέον νέοι εξειδικευμένοι ολιγόσκοποι ή και μονόσκοποι κοινωνικοί θεσμοί. Από τον κανόνα αυτό δεν έχει ξεφύγει η οικογένεια.

Πολλές από τις λειτουργίες που αναφέρθηκαν παραπάνω και ήταν ευθύνη της οικογένειας σήμερα έχουν μετατεθεί και εκπληρώνονται από άλλους φορείς. Η σύγχρονη κοινωνία θα μπορούσε, όπως αναφέρει ο Δ. Τσαούσης, 1993, να χαρακτηριστεί ως ιδρυματική, καθώς το σύγχρονο κράτος πρόνοιας με τη δημιουργία συνεχώς νέων φορέων μέριμνας και παροχής υπηρεσιών, επιδιώκει να προστατεύσει και να ικανοποιήσει τις ανάγκες του ατόμου "από το λίκνο έως τον τάφο".

Έτσι, αναφέρει ο Κ. Κορώσης, 1997, η θρησκευτική και πολιτιστική λειτουργία της οικογένειας αναλαμβάνεται πλέον από την Εκκλησία και διάφορα πολιτιστικά ιδρύματα. Το σχολείο επιφορτίζεται πλέον με την ευθύνη και να μεταδώσει στα νέα παιδιά γνώσεις και ικανότητες και να τα προετοιμάσει για την ομαλή και δημιουργική ένταξη τους στο κοινωνικό σύνολο. Η αστυνομία και η πυροσβεστική προστατεύουν τώρα το άτομο και την περιουσία του. Τα νοσοκομεία, οι οίκοι ευγηρίας και οι υπηρεσίες πρόνοιας έχουν πλέον αναλάβει την περίθαλψη των ασθενών, των ηλικιωμένων, των αδύνατων, των βρεφών, των ανέργων και των απόρων.

Επίσης όπως αναφέρεται στην ψυχολογική-παιδαγωγική εγκυκλοπαίδεια, σ. 3424, "οι οργανισμοί πρόνοιας προσφέρουν βοήθεια σε περιπτώσεις φυσικών καταστροφών ενώ τα κέντρα συμβουλευτικής και τα διάφορα ψυχοθεραπευτικά ινστιτούτα ασχολούνται με τα προβλήματα κοινωνικής προσαρμογής. Ακόμη και το "νοικοκύρεμα" του σπιτιού αναλαμβάνουν πλέον τα ραφεία, τα πλυντήρια, τα καθαριστήρια, τα εστιατόρια και οι εταιρείες οικιακού καθαρισμού, συμπληρώνει ο Ε. Π. Παπανούτσος, 1979. Τέλος και την ψυχαγωγία αναλαμβάνουν πια η τηλεόραση, ο κινηματογράφος, το θέατρο, το καζίνο, τα κέντρα διασκέδασης και όπως αναφέρει ο Κ. Κορώσης, 1997, σ.48, "η διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου γίνεται κερδοφόρο αντικείμενο υπαλληλικών ενώσεων".

Σίγουρα η οικογένεια σ' ένα μεγάλο ποσοστό έχει χάσει ορισμένες λειτουργίες που παλαιότερα επιτελούνταν στα πλαίσια της και που τώρα έχουν

αναλάβει νέοι κοινωνικοί θεσμοί. Το γεγονός αυτό οδήγησε μια ομάδα κοινωνιολόγων να μιλούν για σταδιακή "λειτουργική απώλεια" της οικογένειας. Ωστόσο, όπως αναφέρει ο Κ.Κορώσης, 1997, μια άλλη ομάδα κοινωνιολόγων αντέταξαν στην άποψη αυτή, μια άλλη όπου γίνεται λόγος για "λειτουργική μεταβολή" ή "λειτουργική διαφοροποίηση" της οικογένειας. Ο χαρακτηρισμός αυτός επικροτήθηκε και επικράτησε ως περισσότερο παραδεκτή άποψη διότι εκφράζει πιο αντικειμενικά τη νέα μορφή λειτουργιών όπου, λόγω των ουσιαστικών κοινωνικών και οικονομικών μεταβολών που επιτελεί η οικογένεια στη σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία.

Σύμφωνα με την Α. Μ. Μουσούρου, 1989, οι λειτουργίες που επιτελεί η οικογένεια σήμερα είναι οι εξής:

- α) **Αναπαραγωγική λειτουργία**, η οποία είναι απαραίτητη για την βιολογική αναπαραγωγή της κοινωνίας. Στην σημερινή εποχή, οι κοινωνικές αξίες και η τεχνολογία έχουν οδηγήσει στο διαχωρισμό της αναπαραγωγικής λειτουργίας από τις σεξουαλικές σχέσεις, έτσι ώστε το σεξ και η αναπαραγωγή να αντιστοιχούν σε δύο διαφορετικές λειτουργίες της οικογένειας.
- β) **Οικονομική λειτουργία**. Στην παραδοσιακή κοινωνία η οικονομική λειτουργία, όπως αναφέρει η Α. Μ. Μουσούρου, 1989, συνίστατο σε μια ποικιλία δραστηριοτήτων όπου η κατανομή της εργασίας καθοριζόταν ανάλογα με το φύλο και καθιστούσε την οικογένεια μια πλήρη μονάδα παραγωγής και κατανάλωσης. Στη σύγχρονη κοινωνία η οικογένεια ως κοινωνιο-βιολογική μονάδα και το νοικοκυριό ως κοινωνικο-οικονομική μονάδα δεν έχουν ενιαίο χαρακτήρα. Ο διαχωρισμός δηλαδή του οικογενειακού περιβάλλοντος από τον χώρο της εργασίας επέφερε και την μεταβολή της οικογένειας από μονάδα παραγωγής και κατανάλωσης σε καταναλωτική μονάδα. Σύμφωνα με τον Δ.Τσαούση, 1993, όμως ακόμη και ως καταναλωτική μονάδα η οικογένεια έχει περιορισθεί, "αφού σε σημαντικό ποσοστό τα μέλη της αυτονομούν όχι μόνο την παραγωγική τους ικανότητα αλλά και την ατομική καταναλωτική τους συμπεριφορά".

- γ) **Εκπαιδευτική λειτουργία.** Η κατηγορία αυτή των εκπαιδευτικών λειτουργιών, σύμφωνα με την Α. Μ. Μουσούρου, 1983, χωρίζεται σε δύο υποκατηγορίες :
- α. στις λειτουργίες που έχουν ως σκοπό να αποκτήσει το άτομο τις γνώσεις και τις ικανότητες εκείνες που είναι αναγκαίες για την παραγωγή και
- β. στη λειτουργία της κοινωνικοποίησης. Η διαδικασία της κοινωνικοποίησης, κατά τον Κ. Κορώση, 1997, έχει δύο διαστάσεις, την κοινωνιοκεντρική και την ατομοκεντρική. Από την πλευρά του κοινωνικού συνόλου, η λειτουργία αυτή περιλαμβάνει την μεταβίβαση της κοινωνικό-πολιτισμικής κληρονομιάς από την μια γενιά στην άλλη, ενώ από την πλευρά του ατόμου η κοινωνικοποίηση συνίσταται στην ενσωμάτωση από το άτομο των κανόνων συμπεριφοράς, των τρόπων ενέργειας και των αξιών του υπάρχοντος κοινωνικού συστήματος.
- Κατά την Α. Μ. Μουσούρου, 1983 στην παραδοσιακή κοινωνία οι λειτουργίες της εκπαίδευσης και κοινωνικοποίηση δεν διαχωρίζονται, ενώ στη σύγχρονη η εκπαίδευση αποτελεί ευθύνη πλέον εξειδικευμένων θεσμών όπως το σχολείο, το πανεπιστήμιο, τα κέντρα επαγγελματικής εκπαίδευσης. Η κοινωνικοποίηση σήμερα παρόλο που περιλαμβάνεται και επιτελείται και από άλλους φορείς όπως σχολείο, μέσα μαζικής επικοινωνίας, κ.λπ., παραμένει μια από τις σπουδαιότερες λειτουργίες της οικογένειας. Σήμερα βέβαια η διαδικασία της κοινωνικοποίησης είναι πιο σύνθετη και αμφίδρομη με την έννοια πως δεν είναι μόνο τα ενήλικα άτομα που "διδάσκουν" αλλά και τα νεότερα μέλη πια, ως ευαίσθητοι δέκτες των μηνυμάτων της εποχής και των επιπτώσεών τους, μεταφέρουν στο χώρο της οικογένειας τις διαφοροποιήσεις που η συνεχής εξέλιξη επιβάλλει στους κανόνες συμπεριφοράς και στους τρόπους ενέργειας.
- δ) **Ψυχολογικές λειτουργίες.** Οι ψυχολογικές λειτουργίες της οικογένειας αποσκοπούν στην ικανοποίηση της ανάγκης των μελών της να αισθάνονται ασφάλεια και σιγουριά. Από τη στιγμή μάλιστα συνεχίζει η ίδια που η εξέλιξη αποδεσμεύει έστω και μερικώς την οικογένεια από την ευθύνη για την υλική εξασφάλιση των μελών της, με τη συνταξιοδότηση, τα επιδόματα, κ.λπ., αυτό

που εξακολουθεί να παραμένει ως φροντίδα της οικογένειας είναι η συναισθηματική στήριξη των μελών της

Στη σύγχρονη κοινωνία, "όπου η ταχύτητα των κοινωνικών μετασχηματισμών δημιουργεί ρευστότητα στις κοινωνικές σχέσεις και επομένως ανασφάλεια στα άτομα, η ικανοποίηση αυτών των αναγκών, της ασφάλειας και της προστασίας, αποκτά ιδιαίτερα μεγάλη σημασία".

Η σπουδαιότητα της οικογένειας, αναφέρει ο Κ. Κορώσης, 1997, σε σχέση με άλλα κοινωνικά υποσυστήματα όπως το πολιτικό ή το οικονομικό βρίσκεται ακριβώς στην ιδιαιτερότητα των συναισθηματικών και συγκινησιακών λειτουργιών που εκπληρώνει. Η οικογένεια προσφέρει ένα φάσμα συναισθηματικών και βιωματικών ικανοποιήσεων που δεν υφίσταται πουθενά αλλού στην τωρινή οργάνωση των κοινωνικών σχέσεων. Οι συγγενικές σχέσεις όσο και έχουν αδυνατίσει στη σύγχρονη πυρηνική οικογένεια προσφέρουν μια ασφάλεια που είναι δύσκολο να βιωθεί μέσα από κάποιου άλλου είδους σχέσεις.

Ο Ογκντεν Νας αναφέρει πως "το σπίτι σου είναι εκεί, όπου όταν πρέπει να πας, θα πρέπει να σε δεχτούν". Ακόμη η οικογένεια παρέχει την δυνατότητα και την ελευθερία στα μέλη της να εκφράσουν ανοιχτά τις συναισθηματικές τους ανάγκες, τους φόβους και τις αδυναμίες τους, κάτι που δεν θεωρείται θεμιτό σε πολλές από τις υπόλοιπες ομάδες που συμμετέχουν τα άτομα (Barret-McIntosh, 1987)

Είναι επόμενο και φυσικό, αναφέρει η Χ. Δ. Κατάκη, 1984, τα άτομα που ζουν σήμερα μέσα στις απάνθρωπες και απρόσωπες μεγαλουπόλεις, όπου κυριαρχεί ο ανταγωνισμός, το άγχος, το συμφέρον, η εκμετάλλευση και ο φόβος της μοναξιάς είναι ιδιαίτερα έντονος καθώς οι άνθρωποι δεν αναπτύσσουν ψυχικούς δεσμούς αλλά ζουν απομονωμένοι και αποξενωμένοι ο ένας από τον άλλο, να αναζητούν μέσα στους κόλπους της οικογένειας την ανθρώπινη ζεστασιά, την συναισθηματική υποστήριξη, την αποδοχή, την εμπιστοσύνη, την αγάπη.

Ωστόσο ένα από τα προβλήματα που καλείται η σύγχρονη οικογένεια να αντιμετωπίσει πηγάζει από αυτήν ακριβώς την ανάγκη και προσδοκία των μελών της να ικανοποιήσει η οικογένεια τις ανάγκες τους για ασφάλεια και σταθερότητα, ανάγκες που πολλές φορές αποδεικνύονται υπερβολικές και ξεπερνούν τις δυνάμεις και δυνατότητες που διαθέτει η οικογένεια. Το γεγονός πως η οικογένεια δεν καταφέρνει πάντοτε να ανταποκριθεί στην κάλυψη αυτών των αναγκών δημιουργεί διαπροσωπικές συγκρούσεις και κάνει τις σχέσεις των μελών περισσότερο ευαίσθητες και εύθραυστες, αναφέρει ο Δ. Τσαούσης, 1993.

Στο σημείο αυτό η Χ. Δ. Κατάκη, 1984, αναφέρει χαρακτηριστικά πως ο ένας αρπάζεται από τον άλλο για να επιβιώσει ψυχολογικά, "η εξάρτηση όμως δημιουργεί σύγκρουση, απώθηση και τελικά καταντά σκλαβιά." Έτσι, συνεχίζει, ενώ μέσα στην οικογένεια το άτομο προσπαθεί να απαλλαγεί από την εκμετάλλευση και τον ανταγωνισμό που κυριαρχεί στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, μεταφέρει τον ανταγωνισμό και την εκμετάλλευση μέσα στις οικογενειακές σχέσεις, στις σχέσεις δηλαδή στις οποίες προσβλέπει την επιβίωση του.

Παρόλο λοιπόν που, σύμφωνα με τα όσα έχουν ήδη αναφερθεί η οικογένεια έχει χάσει κάποιες λειτουργίες της ο Duvall συνοψίζοντας υποστηρίζει πως βασικός σκοπός της σύγχρονης οικογένειας είναι να αποτελέσει το κέντρο της ανθρώπινης ανάπτυξης, μια υπευθυνότητα που περιλαμβάνει τουλάχιστον έξι λειτουργίες:

- α. αγάπη μεταξύ των συζύγων, μεταξύ των γονέων, και μεταξύ γονέων και παιδιών.
- β. αποδοχή και ασφάλεια κάθε μέλους της οικογένειας γιαυτό που είναι και για τις δυνατότητες που έχει.
- γ. ικανοποίηση και αίσθηση ενός στόχου.
- δ. διαρκής συντροφικότητα και συναναστροφή.
- ε. κοινωνική τοποθέτηση και κοινωνικοποίηση.

στ. έλεγχο και αίσθηση του σωστού (παιδαγωγική-ψυχολογική εγκυκλοπαίδεια
λεξικό, σ. 3424.)

1.2.2. Η δομή της οικογένειας

Οι διαφοροποιήσεις που υφίστανται οι λειτουργίες της οικογένειας σχετίζονται και είναι συνδεδεμένες με τους μετασχηματισμούς που χαρακτηρίζουν και τη δομή της. Η οικογένεια όπως αναφέρει η Λ. Μ. Μουσούρου, 1989, ως κοινωνική ομάδα έχει δομή, η οποία συνίσταται σ' ένα σταθερό πλέγμα κοινωνικών θέσεων και κοινωνικών ρόλων, σ' ένα δίκτυο σχέσεων μεταξύ κοινωνικών θέσεων και κοινωνικών ρόλων.

Σε μια παραδοσιακή κοινωνία, το σχήμα της οικογενειακής δομής προσδιορίζεται απόλυτα από δυο χαρακτηριστικά του ατόμου, από το φύλο και από την ηλικία του. Αυτό συνεπάγεται πως στην οικογένεια της παραδοσιακής κοινωνίας οι κοινωνικοί ρόλοι είναι συνάρτηση των βιολογικών ρόλων και η συμπεριφορά που αναμένεται από το άτομο, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις του, δεν εξαρτώνται και δεν επηρεάζονται από τις κλίσεις, τις επιθυμίες, τις ικανότητες και γενικά από την προσωπικότητα του, αλλά από το φύλο του, το οποίο προκαθορίζει ποιες θα είναι οι κλίσεις, οι επιθυμίες και οι ικανότητες του, όπως αυτές διαπλάθονται μέσα από τους ποικίλους κοινωνικοποιητικούς μηχανισμούς.

Το παραδοσιακό αυτό σχήμα της οικογενειακής δομής, εκφράζει και αναπαράγει και τις έννοιες της εξουσίας και της εξάρτησης (του άνδρα πάνω στη γυναίκα, το ενήλικα πάνω στο παιδί) Κύριο χαρακτηριστικό του σχήματος αυτού είναι πως η οικογενειακή δομή που διαμορφώνεται παραμένει άκαμπτη και αδιάλλακτη χωρίς να υπάρχει η δυνατότητα εναλλαγής ρόλων. Μέσω της άκαμπτης αυτής δομής η οικογένεια κατορθώνει να είναι πιο αποτελεσματική ως φορέας κοινωνικής σταθερότητας και συντηρητισμού, ενώ μέσω της κοινωνικοποίησης, οι ρόλοι αναπαράγονται πιο απόλυτα.

Οι νέες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες που επικρατούν στη σύγχρονη κοινωνία, έχουν συμβάλει στην αλλαγή του σχήματος της δομής της οικογένειας. Η αύξηση της ζήτησης εργασίας και η εμφάνιση νέων και εξειδικευμένων θέσεων, λόγω διεύρυνσης της αγοράς εργασίας σε συνδυασμό με την

αυξημένη κατανάλωση στη σημερινή εποχή υπηρεσιών και αγαθών τα οποία δεν παράγονται πλέον στον ιδιωτικό χώρο της οικογένειας αλλά αγοράζονται, καθίσταται αναγκαία η έξοδος της συζύγου-μητέρας από το σπίτι και η απασχόληση της στην "αγορά" για την συμπλήρωση των οικογενειακών αποδοχών και για την κάλυψη των αυξημένων οικογενειακών αναγκών.

Με την επικράτηση των νέων αυτών συνθηκών δεν είναι πια εφικτό να διατηρηθεί η άκαμπτη μορφή της οικογενειακής δομής. Οι ρόλοι που τα άτομα αναλαμβάνουν μέσα στην οικογένεια δεν εξαρτώνται αποκλειστικά από το φύλο τους καθώς και οι δυο άνδρας και γυναίκα συνεισφέρουν οικονομικά και είναι υπεύθυνοι για την ικανοποίηση των αναγκών της οικογένειας. Οι δραστηριότητες που αναλαμβάνουν δεν διχοτομούνται τόσο απόλυτα και αυστηρά σε "ανδρικές" και "γυναικείες", αλλά η ανάληψη των ρόλων τους επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τα ιδιαίτερα ατομικά χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα.

Σήμερα υπάρχει μεγαλύτερη ισοτιμία μεταξύ των δυο φύλων και ως προς την κατανομή εξουσίας και ως προς τον προσδιορισμό των ρόλων τους μέσα στην οικογένεια. Επίσης κυριαρχεί δικαιότερη κατανομή ευθυνών και δικαιωμάτων σε σχέση με το παρελθόν όπου υπάρχει απουσία ισότητας και ισότιμων ρόλων.

Ωστόσο οι αλλαγές αυτές στη δομή της σύγχρονης οικογένειας που προκύπτουν ως απόρροια του κοινωνικού εκσυγχρονισμού, δεν είναι ομοιόμορφες για το σύνολο της κοινωνίας, δεν έχουν την ίδια έννοια, ούτε και ακολουθούν τον ίδιο ρυθμό. Στη σύγχρονη λοιπόν κοινωνία η οποία δεν έχει ως κύριο χαρακτηριστικό της την ομοιομορφία, η δομή της οικογένειας και η δυναμική της προσδιορίζονται και μελετώνται αναφορικά με τους εξής παράγοντες:

- Τον αριθμό και την ηλικία των παιδιών,
- Το εκπαιδευτικό επίπεδο των συζύγων,
- Την απασχόληση των συζύγων και
- Τη διαφορά εισοδήματος μεταξύ των συζύγων. (Λ. Μ. Μουσούρου, 1989.)

1.2.3. Η κοινωνικοποιητική λειτουργία της οικογένειας στη σύγχρονη εποχή -Οι σχέσεις παιδιών και γονέων σήμερα

Στη σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία η διαδικασία της κοινωνικοποίησης που λαμβάνει χώρα στους κόλπους της οικογένειας διέπεται από το πλήθος των αντιφάσεων που χαρακτηρίζουν το σύγχρονο τρόπο ζωής α. την επικράτηση της ατομικιστικής σκέψης και νοοτροπίας, β. την εξάπλωση του γάμου από έρωτα και της συντροφικότητας, γ. την αυξανόμενη τάση συμμετοχής των παιδιών σε εξειδικευμένους φορείς της εκπαίδευσης και δ. τον πλουραλισμό των δράσεων. (Κ. Κορώσης, 1997).

Σήμερα η κοινωνικοποίηση που πραγματοποιείται μέσα στην οικογένεια δεν αποτελεί μια αυθόρμητη και φυσική συνέπεια της κοινής ζωής των ενηλίκων με τα παιδιά τους που "διασφαλίζεται" δια μέσου της κοινωνικό-πολιτιστικής κληρονομιάς και του συναρτούμενου καταμερισμού της εργασίας όπως γινόταν στην γεωργική-αγροτική κοινωνία όπου η εργασία ήταν ενσωματωμένη σε όλες τις πτυχές της κοινωνικής ζωής και αποτελούσε κύριο στοιχείο της καθημερινής οικογενειακής ζωής. Τα πράγματα σήμερα είναι εντελώς διαφορετικά. Ο κόσμος της οργανωμένης εργασίας είναι στην εποχή μας αυτός που σε μεγάλο βαθμό καθορίζει και διαμορφώνει τους όρους και τους ρυθμούς λειτουργίας και οργάνωσης της οικογένειας. Η κάθε οικογένεια είναι αναγκασμένη να προγραμματίζει και να προσαρμόζει τις περισσότερες, αν όχι όλες τις δραστηριότητες της, σύμφωνα με τις επιταγές και τα ωράρια της εργασίας των μελών της, όπως το χρόνο της ξεκούρασης, των γευμάτων, της διαμόρφωσης του ελεύθερου χρόνου. Το πώς κατανέμεται και πώς διατίθεται ο χρόνος των μελών μιας οικογένειας στη σύγχρονη κοινωνία υπαγορεύεται όχι σύμφωνα με τις ανάγκες ή τις επιθυμίες ή ακόμη και τη λογική του κάθε ατόμου αλλά από το μονότονο ωράριο της εργασίας που είναι αναπόσπαστο μέρος της καθημερινής ζωής. (Κ. Κορώσης, 1997).

Η μανία του υλικού ευδαιμονισμού που κυριαρχεί στη σημερινή κοινωνία και η εναγώνια φροντίδα των ατόμων, στα πλαίσια της καταναλωτικής αυτής

κοινωνίας να αποκτήσουν όλο και περισσότερα για να καλύψουν τις διαρκώς πολλαπλασιαζόμενες "ανάγκες", τα αναγκάζουν να εργάζονται όλο και περισσότερο χρόνο. (Σαρ. Ι. Καργάκος, 1989).

Το υλιστικό πνεύμα της εποχής οι έντονοι και γρήγοροι ρυθμοί που απαιτούν και απορροφούν από το σημερινό άνθρωπο πολύ χρόνο, σε συνδυασμό με τις υπάρχουσες συνθήκες εργασίας, όπου ο χώρος κατοικίας διαχωρίζεται από το χώρο εργασίας και κατά συνέπεια η ιδιωτική από την επαγγελματική ζωή, υποσκάλπτουν τον κοινοβιακό χαρακτήρα της οικογενειακής ζωής, που τίθεται υπό αμφισβήτηση ως προς την ποιοτική του διάσταση.

Σήμερα η οικογένεια όχι μόνο δεν συνενώνει τα μέλη της γύρω από το παραδοσιακά οργανωμένο νοικοκυριό αλλά η μετατόπιση της βιοποριστικής εργασίας από τον ιδιωτικό χώρο του σπιτιού στο δημόσιο χώρο, περιορίζει σημαντικά το φάσμα των καθημερινών ασχολιών και δραστηριοτήτων καθώς και των αντικειμενικών εμπειριών και βιωμάτων που αποκτώνται στο ενδο-οικογενειακό περιβάλλον. Επιπλέον μεταβάλλει ουσιαστικά τον πατέρα και προοδευτικά και την μητέρα σε "αόρατους γονείς" απέναντι στα παιδιά τους το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα της ημέρας. (Κ. Κορώσης, 1997).

Ιδιαίτερα η μητέρα, αναφέρει ο Κ. Κορώσης, 1997, όταν παράλληλα με την επαγγελματική της απασχόληση είναι και αποκλειστικά ή κυρίως υπεύθυνη για την εύρυθμη λειτουργία του νοικοκυριού και την επιμέλεια των παιδιών, τουλάχιστον σε θέματα καθημερινής φροντίδας, είναι πολύ φυσικό να διακατέχεται από άγχος, νεύρα και ψυχοσυναισθηματική φόρτιση που δεν ευνοεί τη θέση της σε ρόλους διπλούς ή τριπλούς, όπως εργαζόμενη, μητέρα, σύζυγος, με όλες τις ευθύνες και τις υποχρεώσεις που ο κάθε ρόλος αναμένει από αυτήν. Αυτή η κατάσταση είναι μια πολύ συχνή πραγματικότητα στη σημερινή κοινωνία και έχει βεβαίως ως αρνητική συνέπεια από μια την απροθυμία της γυναίκας να αποκτήσει παιδιά και από την άλλη πλευρά "προοιωνίζει" δυσμενώς την κοινωνικοποίηση της νέας γενιάς στο οικογενειακό μικρό-περιβάλλον. (Κ. Κορώσης, 1997).

Η συμμετοχή της γυναίκας στην οικονομική-παραγωγική διαδικασία παράλληλα με την επαγγελματική δραστηριότητα του άνδρα καθώς και το υπερφορτωμένο πρόγραμμα των παιδιών με το σχολείο, τα φροντιστήρια, τις ξένες γλώσσες, τον αθλητισμό, και τα διαφορετικά ωράρια που όλοι ακολουθούν, περιορίζει τις ώρες που καταφέρνουν να συναντηθούν όλοι μαζί σε ελάχιστες. Ακόμη και τότε όμως οι γονείς είναι τόσο απασχολημένοι, κουρασμένοι και ταλαιπωρημένοι από τα προβλήματα, το άγχος και την υπέρταση όλη της ημέρας που όσο και να το επιθυμούν δεν έχουν τη δύναμη και την ψυχική διάθεση, να συζητήσουν με τα παιδιά τους, να τα πλησιάσουν, να επικοινωνήσουν μαζί τους ουσιαστικά. (Γ. Ν. Κουτρομάνου, 1987).

Μάλλον προτιμούν να "ξεκουραστούν" και να "ξεφύγουν" προσωρινά από τα προβλήματα όλης της ημέρας, μπροστά στην τηλεόραση, ένα ακόμη χαρακτηριστικό της οικογενειακής ζωής στη σύγχρονη εποχή που παράλληλα με τις άλλες συνθήκες (μείωση μεγάλων οικογενειών, αύξηση των εργαζόμενων γυναικών, το σπάσιμο της γειτονιάς και της μικρής κοινότητας) έχει διαδραματίσει βασικό ρόλο στην αποσύνθεση της οικογένειας με το να διευκολύνει τους γονείς να εγκαταλείψουν τον ενεργό τους ρόλο στην κοινωνικοποίηση των παιδιών αντικαθιστώντας εξαιρετικά γεγονότα και συνήθειες της οικογένειας. (Μ. Γουίν, 1996).

Σύμφωνα με τη Μαρί Γουίν, 1996 όλα εκείνα που "ύφαιναν" την οικογενειακή ζωή, η συγκέντρωση γύρω από το τραπέζι για φαγητό και ανταλλαγή των νέων της ημέρας, οι αυθόρμητες συζητήσεις, οι απρογραμμάτιστες ομαδικές εκδηλώσεις, οι παιδικές εμπνεύσεις της στιγμής, χρωμάτιζαν την παιδική ηλικία. Σήμερα η τηλεόραση κυριαρχώντας στον ελάχιστο χρόνο που τα μέλη της οικογένειας βρίσκονται μαζί, συνεχίζει η ίδια, σ. 109, αλλοιώνει τα ειδικά εκείνα χαρακτηριστικά που ξεχωρίζουν τη μία οικογένεια από την άλλη, όπως τις συζητήσεις, την οικογενειακή ψυχαγωγία, τα παιγνίδια τα οικογενειακά τραγούδια και άλλες κοινές δραστηριότητες. Ο μεγαλύτερος κίνδυνος βρίσκεται περισσότερο σε όλες εκείνες τις δραστηριότητες που εμποδίζει να συμβούν, τις οικογενειακές

γιορτές, το διάλογο των μελών, τα παιχνίδια, τους οικογενειακούς καννάδες, μέσα από τα οποία το παιδί μαθαίνει πολλά και διαμορφώνει τον χαρακτήρα του. Χαρακτηριστικά αναφέρει πως "γυρίζοντας το κουμπί της συσκευής σβήνει η διαδικασία που μετατρέπει το παιδί σε ώριμο άνθρωπο".

Άλλωστε, όπως αναφέρει ο Λ. Μπουσκάλια, 1991, ένα από τα μεγαλύτερα παράπονα που ακούγεται από τη νέα γενιά στη σημερινή εποχή είναι πως, παρόλο που οι γονείς αγωνίζονται για να τους προσφέρουν πολλά υλικά αγαθά, αντικείμενα, χρήματα, ανέσεις και κάνουν ότι είναι στα όρια των δυνατοτήτων τους γιαυτό, αυτοί νιώθουν να στερούνται το αγαθό της επικοινωνίας. Νιώθουν να λείπει η συζήτηση εκείνη με τους γονείς που θα τους βοηθήσει να ακούσουν τη δική τους φωνή, να ανακαλύψουν τις δικές τους πηγές, να κάνουν τα δικά τους λάθη και να αναζητήσουν τις δικές τους λύσεις σε ένα υποστηρικτικό περιβάλλον.

Όλα αυτά, που οι γονείς πλουσιοπάροχα σήμερα παρέχουν στα παιδιά τους, τα καλά σχολεία, τα φροντιστήρια, οι διασκεδάσεις τα ταξίδια, τα αυτοκίνητα, τα πολλά ρούχα, τα πολλά παιχνίδια και τα διάφορα καταναλωτικά αγαθά είναι βέβαια ένας τρόπος για να εκφράσουν την αγάπη τους και το ενδιαφέρον τους, να μη στερηθεί τίποτα το παιδί τους. (Μ. Γουίν 1996)

Οι έμμεσες όμως αυτές εκδηλώσεις αγάπης των γονέων δεν είναι εύκολο να κατανοηθούν από τα παιδιά και όπως αναφέρει η Χ.Δ. Κατάκη, 1984 δεν καταγράφονται στην ψυχολογική πραγματικότητα των παιδιών και των εφήβων, όπως δεν καταγράφονται και οι συμβουλές, οι προτροπές και οι περιορισμοί. Αυτά που έχουν πραγματική ανάγκη, όπως αγάπη, επικοινωνία, καθοδήγηση, πρότυπα ζωής, ενθάρρυνση με τη διαρκή παρουσία τους, υποστήριξη, καθώς και το χρόνο να παίξουν μαζί, να γελάσουν, να αστερευτούν, να δουλέψουν μαζί με τα παιδιά οι γονείς είτε τα αγνοούν είτε είναι πολύ απασχολημένοι και δεν έχουν τη δυνατότητα και τις ευκαιρίες να εκδηλώσουν με αυτόν τον άμεσο τρόπο την αγάπη τους. Οι νέοι αυτής της εποχής φτάνουν ακόμη και στο σημείο να μην κατηγορούν τους γονείς τους άμεσα για την κατάσταση που επικρατεί και να μην περιμένουν πολλά από αυτούς καθώς τους αισθάνονται τόσο απορροφημένους στο δικό τους αγώνα που δεν είναι

καν διαθέσιμοι Η έλλειψη επικοινωνίας που υπάρχει ανάμεσα τους, δεν δίνει τη δυνατότητα και στο παιδί να γνωρίσει τους γονείς του, τις αδυναμίες τους και τις ανάγκες τους, να τους πλησιάσει. Έτσι είναι πιο εύκολο όταν και αυτοί κάνουν "λάθη" να τους επικρίνει και να τους απορρίπτει.

Η έλλειψη αυτή της γονικής στοργής όπως την αισθάνονται τα παιδιά και κυρίως οι έφηβοι, σύμφωνα με τον Ζ. Παπαδημητρίου, 1991, δημιουργεί ανασφάλεια και καλλιεργεί την αίσθηση σε αυτά ότι δεν έχουν την αναγνώριση του οικογενειακού περιβάλλοντος ή ότι απορρίπτονται από αυτό ή απλά δεν κατανοούν το ρόλο που διαδραματίζουν μέσα στην οικογένεια. Εμποδίζεται έτσι η ταύτιση τους με την οικογένεια, την οποία τελικά και απορρίπτουν. Τέτοιου είδους βιώματα επιδρούν αποστερητικά στους νέους και ενισχύουν την επιθετικότητα τους απέναντι στην κοινωνία. Από την άλλη μεριά η υπερπροστατευτική συμπεριφορά των γονέων γίνεται πολλές φορές αιτία να στερηθούν τα παιδιά απαραίτητες εμπειρίες, ενισχύει την αίσθηση της ανελευθερίας και προκαλεί καταστάσεις άγχους που συνοδεύονται από τάσεις φυγής.

Η σύγχρονη λοιπόν οικογένεια δεν καταφέρνει να ανταποκριθεί ικανοποιητικά στην προσδοκία του "διαθέσιμου χρόνου" ως βασική προϋπόθεση για την ουσιαστικά "κοινή ζωή" που οι γονείς θα πρέπει να μοιράζονται με τα παιδιά τους. Ο Κ. Κορώσης, 1997 αναφέρει πως ο χρόνος που οι γονείς θα έπρεπε να μπορούν να διαθέτουν και να αφιερώνουν στα παιδιά τους είναι απαραίτητο στοιχείο για την διατήρηση και την ενδυνάμωση των δεσμών μεταξύ τους. Για να μπορέσει η ιδιωτική ατμόσφαιρα της οικογένειας να συνενώσει τα μέλη της σε ένα "κλίμα οικειότητας, ψυχοσυναισθηματικών δεσμών, στενών διαπροσωπικών σχέσεων και αμοιβαίας εξάρτησης" και να μπορέσει να αναπτυχθεί και να εξελιχθεί η κοινωνική και πολιτισμική προσωπικότητα των παιδιών απαιτείται χρόνος, που όμως σήμερα είναι δυσεύρετος και τελικά όπως ο Liecle. L. παρατηρεί, "η προσδοκία της στενής διαπροσωπικής σχέσης ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά εξακολουθεί να πραγματώνεται στο μονόδρομο της δυαδικής επικοινωνίας μεταξύ της μη εργαζόμενης μητέρας και του παιδιού".

Σύμφωνα με τα όσα αναφέρει η Μ. Σεραφετινίδου, 1987, σε όλη τη διάρκεια του περασμένου αιώνα και στα πρώτα 30–50 χρόνια του σημερινού, η οικογένεια κατείχε το βασικότερο και σημαντικότερο, αν όχι τον αποκλειστικό ρόλο στη κοινωνικοποίηση του ατόμου στα πρώτα χρόνια της ζωής του. Ήταν η κοινωνική ομάδα στους κόλπους της οποίας τα άτομα διδάσκονταν για πρώτη φορά τους κοινωνικούς τους ρόλους. Στον κόσμο της παιδικής ηλικίας, οι γονείς αποτελούσαν τους κύριους εκπροσώπους του "έξω κόσμου", της κοινωνίας, που δια μέσου της συνεχούς αλληλεπίδρασης τους με το παιδί του μετέδιδαν πρότυπα συμπεριφοράς, αξίες, στάσεις, αντιλήψεις για τον κόσμο. Η κατάσταση αυτή στη σημερινή κοινωνία έχει μεταβληθεί.

Στη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία η ένταξη της γυναίκας στον κόσμο της μισθωτής εργασίας καθώς και η απόσπασή από την οικογένεια λειτουργιών, αρμοδιοτήτων και δραστηριοτήτων και η συγκέντρωσή τους σε ιδιωτικές επιχειρήσεις ή σε κρατικά γραφειοκρατικά ιδρύματα αλλά και η εξάπλωση των μέσων μαζικής επικοινωνίας που με τα μηνύματά που μεταφέρουν εισβάλλουν όλο και περισσότερο στον ιδιωτικό χώρο της οικογένειας, έχουν σαν συνέπεια η πυρηνική οικογένεια να χάνει έδαφος ως κοινωνικοποίησης των παιδιών αλλά και ως χώρος προσωπικής αναζήτησης και ολοκλήρωσης.

Οι γονείς δεν είναι πλέον οι αποκλειστικοί φορείς, εκπρόσωποι του κόσμου των ενηλίκων με τους οποίους τα παιδιά έρχονται σε επαφή και ταυτίζονται μαζί τους ή οι μοναδικοί από τους οποίους αντλούν πρότυπα και αξίες ζωής. Τα παιδιά σήμερα αναφέρει η Μ. Σεραφετινίδου, 1987, σε όλο και μικρότερη ηλικία, συχνά και από 40 ημερών, περνούν τις περισσότερες ώρες της ημέρας έξω από τον οικογενειακό χώρο σε βρεφονηπιακούς, παιδικούς σταθμούς, στο σχολείο αργότερα κλπ.

Αυτή η "πληρωμένη ανατροφή", αναφέρει ο Κ. Κορώσης, 1997, χαράζει μια νέα πορεία στη λειτουργία της οικογένειας ως φορέα κοινωνικοποίησης που κατά αυτό τον τρόπο παραχωρεί και σε άλλους θεσμούς το δικαίωμα να αναλάβουν

ενεργητικά τη διαμόρφωση της κοινωνικό- πολιτισμικής προσωπικότητας των παιδιών.

Κατά συνέπεια τα παιδιά, εφόσον οι γονείς είτε το θέλουν είτε όχι κατέχουν έναν απρόσωπο ρόλο στο θέμα της ανατροφής των παιδιών, αυτά να αναζητούν και να ταυτίζονται με έξω-οικογενειακά μοντέλα και πρότυπα συμπεριφοράς. Η συχνή απουσία των γονέων και η έλλειψη μιας σταθερής επικοινωνίας με τα παιδιά τα ωθεί στο να βρίσκουν στους ειδικευμένους θεσμούς της κοινωνικής πρόνοιας τα πρόσωπα που χρησιμοποιήσουν ως στηρίγματα προσανατολισμών και δράσεων.

Πολλές φορές αυτή η καθημερινή και συστηματική επαφή των παιδιών με τους υπεύθυνο και ειδικευμένο προσωπικό των ιδρυμάτων αυτών έχει ως αποτέλεσμα να αναπτύσσονται ψυχοσυναισθηματικοί δεσμοί και οι φορείς της ιδρυματικής αγωγής με τα παιδιά να συγκροτούν μια υποτυπώδη οικογένεια. Έτσι η προετοιμασία των παιδιών για την ομαλή ένταξη τους στο κοινωνικό σύνολο αποτελεί εν μέρει αρμοδιότητα των έξω-οικογενειακών οργανώσεων και ομάδων στις οποίες συμμετέχει το παιδί. (Κ. Κορώσης, 1997).

Η λειτουργία όμως των φορέων και των οργανώσεων αυτών ελέγχεται και κατευθύνεται άμεσα από το κεφάλαιο δηλαδή ή από ιδιώτες κεφαλαιοκράτες ή από το κράτος. Έτσι η κοινωνικοποίηση των παιδιών ελέγχεται κατά πολύ "εκ των άνω" σήμερα από ότι όταν η οικογένεια είχε τον κύριο ή τον αποκλειστικό ρόλο ως φορέας πρωτογενούς κοινωνικοποίησης, αναφέρει η Μ. Σεραφετινίδου, 1987

Ωστόσο, συνεχίζει η ίδια, οι φορείς που αναλαμβάνουν τη φροντίδα και την εκπαίδευση των παιδιών δεν είναι ο μοναδικός τρόπος που το κεφάλαιο ρυθμίζει την κοινωνικοποίηση των παιδιών. Ακόμη και στην περίπτωση που η μητέρα δεν εργάζεται ή εργάζεται και αποφασίζει να ασχοληθεί συστηματικά και με την ανατροφή του παιδιού, έχει σταματήσει προ πολλού να ενεργεί αυτόνομα και ανεξάρτητα. Η σημερινή μητέρα ή οι γονείς δεν ανατρέφουν τα παιδιά τους με τις αξίες και τα πρότυπα που έχουν υιοθετήσει από τους γονείς τους ή που αποτελούσαν την "κοινή λογική" της κοινότητας ή του άμεσου κοινωνικού περιγύρου στον οποί

ζούσαν. Αντίθετα όλο και περισσότερο αναζητούν βοήθεια, συμβουλές, και καθοδήγηση, όχι μόνο για την ανατροφή των παιδιών αλλά και για διάφορα προβλήματα που αντιμετωπίζει η οικογένεια, από εξειδικευμένους φορείς που συστήνονται για το σκοπό αυτό. Οι φορείς αυτοί ως ιδιωτικές επιχειρήσεις ή ως κρατικές υπηρεσίες κινούνται στα πλαίσια και συμβαδίζουν με τη λογική που οι στόχοι ή η αναπαραγωγή του κεφαλαίου επιβάλλει. (Μ. Σεραφετινίδου, 1987)

Όσον αφορά τους σκοπούς που η κάθε οικογένεια θέτει, πιο συγκεκριμένοι σκοποί αναδύονται καθημερινά δια μέσου της τηλεόρασης, του ραδιοφώνου, των λαϊκών περιοδικών, των συναντήσεων με τους συλλόγους γονέων και κηδεμόνων ή των συζητήσεων μεταξύ των οικογενειών. Οι οικογένειες προτρέπονται να αλλάξουν τους σκοπούς τους ή να υιοθετήσουν νέους όσον αφορά την αποταμίευση, την κατανάλωση, την ανατροφή των παιδιών, τη χρήση των διακοπών κλπ. (Χρ. Μουζακίτης, 1993).

Παρόλο όμως τις επιδράσεις που δέχονται τα παιδιά σήμερα ως προς την ανατροφή και τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους, από έξω-οικογενειακούς φορείς και από την ευρύτερη κοινωνία, οι διαδικασίες της οικογενειακής κοινωνικοποίησης έχει αποκτήσει αντίστοιχα τη δική της δυναμική και αυτό λόγω του ότι η οικογένεια αποτελεί ένα "ιδιωτικοποιημένο βιόκοσμο" με τη δική του εσωτερική δομή.

Οι συγκινησιακές σχέσεις μεταξύ γονέων και παιδιών και μεταξύ των συζύγων-γονέων, "οι επιμέρους αυτές ποιοτικές σχέσεις", διαμορφώνουν τη δυναμική της οικογένειας. Λειτουργούν ως "φίλτρο" για τους προσανατολισμούς που ισχύουν στο κοινωνικό σύνολο και στο πώς αυτοί εσωτερικεύονται από την οικογένεια, στο πώς "διεισδύουν στις στενές, διαπροσωπικές σχέσεις των μελών της οικογενειακής ομάδας για να διαδραματίσουν ρόλο σύμπραξης στις διαδικασίες της κοινωνικοποίησης. Έτσι επιδράσεις της οικογένειας και της κοινωνίας που την περιβάλλει "συνυφαίνονται" για να οδηγήσουν στη σταθεροποίηση των προτύπων συμπεριφοράς (Κ. Κορώσης, 1997)

Στη σημερινή εποχή η διαδικασία της κοινωνικοποίησης δεν περιορίζεται μονόπλευρα στο ρόλο των γονέων ως πομπών και των παιδιών στο ρόλο του δέκτη. Το παιδί συμμετέχει ενεργητικά και με τη συμπεριφορά του επηρεάζει και κατευθύνει ανάλογα τους ενήλικες που αναλαμβάνουν τη διαπαιδαγώγηση του. Άλλωστε το παιδί στην σημερινή οικογένεια κατέχει μια πολύ βασική θέση, αποτελεί την "κεντρική κολόνα η οποία στηρίζει το οικοδόμημα του γάμου και της οικογένειας" (Χ.Δ.Κατάκη,1984).

Στην "παιδοκεντρική" οικογένεια, όπως η οικογένεια αποκαλείται σήμερα, το παιδί καταλαμβάνει τη θέση "ξατομικευμένου υποκειμένου με δική του αυθεντία, υπευθυνότητα και διαπραγματευτική αρμοδιότητα σε συνθήκες συγκρούσεων". (Κ. Κορώσης 1997. Σ. 58). Ο Κ. Κορώσης, 1997 επισημαίνει τέλος πως λαμβάνοντας υπόψη τις γενικές τάσεις που επικρατούν όπως "τη δημοκρατικοποίηση και την ατομικοποίηση των οικογενειακών σχέσεων σε συνάρτηση με τη σχετικοποίηση των κοινωνικών κανόνων" η διαδικασία της κοινωνικοποίησης στην οικογένεια έχει γίνει περισσότερο συγκεχυμένη, επιρρεπής στις σχέσεις των μελών μεταξύ τους τα οποία ανάλογα με τη κατάσταση στην οποία βρίσκονται επηρεάζουν και τη διαδικασία αυτή

1.3. Το σχολείο σήμερα

Το σχολείο, σύμφωνα με τον Ζήση Παπαδημητρίου, 1991, είναι ο χώρος διαμέσου του οποίου μεταδίδονται και αναπαράγονται στους νέους οι πνευματικές, πολιτιστικές και εκπαιδευτικές αξίες της υπάρχουσας κοινωνίας. Το εκπαιδευτικό σύστημα γενικότερα λειτουργεί ως μηχανισμός προοπτικής για επαγγελματική και κοινωνική εξέλιξη και ιδιαίτερα για τα άτομα που προέρχονται από κατώτερα κοινωνικά στρώματα με περιορισμένη τόσο οικονομική ευρωστία όσο και κοινωνική αίγλη. Σκοπός ωστόσο της εκπαίδευσης θα πρέπει να είναι η προπαρασκευή του νεαρού ατόμου για τη ζωή στην ευρύτερη κοινωνία.

Όσον αφορά το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα παρ' όλο που είναι ένα κοινωνικά ανοικτό σύστημα ευκαιριών, ωστόσο οι ευκαιρίες που προσφέρει αφορούν κυρίως την απόκτηση των τυπικών προσόντων που απαιτούνται για την είσοδο των νεαρών ατόμων στην αγορά εργασίας και την κατάκτηση μεσαίων ή υψηλών θέσεων στις επαγγελματικές ιεραρχίες και λιγότερο την απόκτηση ουσιαστικών εκπαιδευτικών προσόντων και την ανάπτυξη των πνευματικών κλίσεων και δυνατοτήτων των ατόμων. Αν και τα προβλήματα στην παιδεία που παρέχεται επηρεάζουν όλους είναι αυτονόητο πως επηρεάζουν πολύ περισσότερο αυτούς που προέρχονται από τα λιγότερο προνομιούχα κοινωνικά στρώματα των οποίων η οικογενειακή ανατροφή, δηλαδή η κοινωνικοποίησή τους, δεν τους παρέχει τη δυνατότητα να φτάσουν στο σημείο εκείνο απόκτησης των πνευματικών προϊόντων και ανάπτυξης των πολιτισμικών κινήτρων που θα τους επέτρεπαν να αντισταθμίσουν τις οποιεσδήποτε ελλείψεις παρουσιάζει η παρεχόμενη παιδεία (Γ. Ταπεινός - Γ. Κοντογιώργης, 1995).

Επομένως το σχολείο είναι ο φορέας ο οποίος φροντίζει για την απόκτηση των απαραίτητων εφοδίων και αποδεικτικών για μια μελλοντική ανοδική πορεία. Η κοινωνική θέση που θα αποκτήσει τελικά το άτομο θα εξαρτηθεί τόσο από την κοινωνική του προέλευση, όσο και από τις δυνατότητες που του παρέχει το σύστημα επαγγελματικής απασχόλησης.

Το σχολείο επιπλέον εκτός από μετάδοσης γνώσεων είναι και φορέας κοινωνικοποίησης. Ενώ από τη μια πλευρά μπει τις νεότερες γενιές στους κώδικες κοινωνικής συμπεριφοράς, ταυτόχρονα ασκεί και έλεγχο εκ μέρους της κοινωνίας (Ζ. Παπαδημητρίου, 1991).

Ωστόσο θα πρέπει εδώ να επισημάνουμε ότι όπως το σύνολο της ελληνικής κοινωνίας έτσι και το εκπαιδευτικό σύστημα παρουσιάζει πολλές ατέλειες, σε σημείο να οδηγεί ορισμένους να μιλούν για "κρίση" του σχολείου. Βέβαια θα μπορούσε να ισχυρισθεί κανείς πως η λεγόμενη "κρίση" του σημερινού ελληνικού σχολείου αποτελεί κάτι το φυσικό και το αναμενόμενο. Οι ραγδαίες μεταπολεμικές εξελίξεις είχαν ως συνέπεια όλα τα συστήματα αξιών να νιώσουν τους κραδασμούς των επερχόμενων μεταβολών, το ίδιο και το σχολείο. Δικαιολογημένα λοιπόν θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως αυτό που αποκαλείται ως "κρίση" του σχολείου δεν είναι τίποτα άλλο από τη δυσκολία προσαρμογής του σε ένα περιβάλλον που άλλαξε απότομα (Σαρ. Ι. Καργάκος, 1989).

Οι επικριτές του κατηγορούν το σχολείο σήμερα ότι χρησιμοποιεί απαρχαιωμένες, δογματικές και δύσκιμπτες μη αποδοτικές μεθόδους διδασκαλίας που δεν βοηθούν τους νέους να συμμετέχουν ενεργά και με ζήλο στην εκπαιδευτική διαδικασία. Ακόμη ότι οι αξίες και οι γνώσεις που μεταδίδει στους νέους είναι σε μεγάλο βαθμό ξεπερασμένες με αποτέλεσμα συχνά να παρατηρείται το φαινόμενο οι αξίες που μεταδίδει το σχολείο να έρχονται σε αντίθεση με τις αξίες που προβάλλονται από την οικογένεια, από τις ομάδες των συνομηλίκων και στις μέρες μας από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (Ζ. Παπαδημητρίου, 1991).

1.3.1. Το σχολείο αποκομμένο από την πραγματικότητα

Το εκπαιδευτικό μας σύστημα άρχισε με μεγάλα κενά και θδυνηρές αντιφάσεις και γι αυτό ο ρόλος του σχολείου δεν κατάφερε να προσαρμοστεί στις ανάγκες και στις απαιτήσεις της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας. Αντίθετα το έργο του διαμορφώθηκε με βάση ξένα πρότυπα, με βάση άλλους όρους οικονομικής,

τεχνολογικής, κοινωνικής, πολιτιστικής και εκπαιδευτικής ανάπτυξης. Δηλαδή με βάση τον πολιτισμό των ανεπτυγμένων χωρών της Ευρώπης.

Σύμφωνα με τον Θαν. Βακαλιό, 1994, το σχολείο με τη σημερινή του μορφή παρουσιάζει τη δυσκολία να καταφέρει να ανταποκριθεί και να συνδυάσει τα εξής:

1. την παροχή γνώσεων και την ανάπτυξη ικανοτήτων που είναι απαραίτητες ώστε να πραγματοποιηθεί η προσαρμογή του νέου στην ελληνική κοινωνία
2. την παροχή γνώσεων και την ανάπτυξη ικανοτήτων που είναι απαραίτητες για την προσαρμογή του νέου στο πολιτιστικό - πολιτισμικό και κοινωνικό περιβάλλον της Ευρώπης
3. την παροχή γνώσεων και την ανάπτυξη ικανοτήτων ώστε να μπορέσει το άτομο να προσαρμοστεί στους δύο διαφορετικούς κόσμους καθώς και στη μεταβατική ιστορική περίοδο όχι μόνο της Ελλάδας αλλά και της Ευρώπης.

Όπως αναφέρει ο Π.Μ. Ελευθεριάδης 1984, οι σημερινοί νέοι που φοιτούν στα σχολεία αντιμετωπίζουν πολλές δυσκολίες και προβλήματα που τους κάνουν να χάνουν την εμπιστοσύνη τους στο σχολείο και να αδιαφορούν. Τα προβλήματα αυτά είναι:

1. Η συνεχής και ασταθής διδακτέα ύλη που προγραμματίζεται χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα ελληνικά δεδομένα αλλά σχεδιάζεται με βάση τα ξένα πρότυπα. Ο Σαρ. Καργάκος, 1993, αναφέρει πως οι εκπαιδευτικές αυτές αλλαγές που τείνουν να γίνουν ετήσιο φαινόμενο όχι μόνο δεν συμβάλλουν στον εκσυγχρονισμό αλλά αντίθετα ενισχύουν την αποσταθεροποίηση της λειτουργίας του σχολείου και επιτείνουν τη σύγχυση μεταξύ των μαθητών
2. Η αύξηση του αριθμού των μαθητών στις τάξεις, το φορτωμένο πρόγραμμα με υλικό πολλές φορές παλιό, αδιάφορο μπροστά στις επιδράσεις που δέχονται οι νέοι από την τηλεόραση, τα περιοδικά και τα άλλα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας έχει σαν συνέπεια την αδιαφορία και τη μείωση της εμπιστοσύνης των νέων απέναντι στο σχολείο.
3. Η αναγκαία απουσία της μητέρας από το σπίτι έχει ως αποτέλεσμα να μην μπορεί να φροντίζει και να παρακολουθεί το παιδί - μαθητή το οποίο δεν προετοιμάζεται

στα μαθήματά του όπως θα έπρεπε και κατά συνέπεια δημιουργούνται κενά που δεν μπορούν να αναπληρωθούν εύκολα μετά

4. Το σχολείο παλιά ήταν η προϋπόθεση στη λύση της επαγγελματικής και κοινωνικής αποκατάστασης των νέων. Σήμερα το σχολείο έχει χάσει τη δύναμή του για να πείσει τους νέους για κάτι τέτοιο και αυτό γιατί οι συνθήκες της εργασίας και της ζωής έχουν αλλάξει, με την επανάσταση της τεχνολογίας και τη θέα θεώρηση της ζωής από οικονομικής και πολιτιστικής σκοπιάς.
5. Οι σημερινές προκλήσεις του έξω κόσμου, η σύγχρονη ζωή, η ασταμάτητη εξέλιξη και το αβέβαιο αύριο αύξησαν το άγχος των νέων για το μέλλον
6. Οι σημερινοί νέοι έχουν επιφορτιστεί με υποχρεώσεις και έχουν πολλές δυσκολίες να αντιμετωπίσουν παράλληλα με ένα μεγάλο μέρος του χρόνου τους αφιερωμένο στο σχολείο.

1.3.2. Η δυσκολία του σχολείου να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της σημερινής κοινωνίας

Το σχολείο είναι μακριά από τις πραγματικές ανάγκες της ζωής και αυτό έγινε αιτία για τις πιο βασικές κατηγορίες εναντίον του. Σύμφωνα με τον Κ. Μπαλάσκα, 1984, η αποκοπή του από τη ζωή πραγματοποιείται σε δύο επίπεδα

- a. Στο κοινωνικό επίπεδο όπου παρατηρούμε αποξένωση από τις ανάγκες της κοινωνίας και της οικονομίας. Όπως αναφέρει ο Γ. Πλούρης 1993, βασικός σκοπός της κοινωνίας είναι να εναρμονιστεί με το σχολείο. Το σχολείο πρέπει να αντλεί το περιεχόμενο της γνώσης από τον κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό χώρο καθώς και να συμβαδίζει με τις ευρύτερες αλλαγές της κοινωνίας. Παρ' όλες τις βελτιώσεις των σχολικών βιβλίων ορισμένα φλέγοντα κοινωνικά, οικονομικά, πολιτικά και άλλα θέματα - προβλήματα δεν έχουν ενταχθεί πλήρως στο πρόγραμμα του σχολείου ούτε αποτελούν ουσιαστική σχολική γνώση

β. Στο ηθικό επίπεδο. Εδώ το σχολείο λειτουργεί προσπαθώντας να αποτελέσει μια αυτόνομη ηθική μονάδα με δικό της γνωστικό περιεχόμενο, βιβλιακό, και δικές της αξίες μακριά από την επίδραση της "κακής" και "διεφθαρμένης" κοινωνίας. Έτσι πολύ συχνά παρατηρούμε τη διάκριση που γίνεται ανάμεσα σε σχολικά και έξω - σχολικά αναγνώσματα, δραστηριότητες κ.λπ. Το σχολείο λοιπόν παρουσιάζει τον κόσμο όπως αυτό θα ήθελε να είναι χωρίς να αναφέρεται στα αρνητικά σημεία που υπάρχουν. Δίνει έτσι την εικόνα ενός όμορφου και εξιδανικευμένου κόσμου. Μέσα σ' αυτόν τον όμορφο κόσμο μεγαλώνει το παιδί με μια ασαφή και πλαστή αντίληψη της πραγματικότητας με αποτέλεσμα την ψευδαίσθηση, την ανώμαλη προσγείωση και την αδυναμία προσαρμογής στην πραγματικότητα. Επίσης όσον αφορά τις γνώσεις που έχει αποκτήσει κατά τη διάρκεια της φοίτησής του, όλες είναι βιβλιακές.

Σύμφωνα με τον T. Husen 1991, η πραγματικότητα που βρίσκεται έξω από το σχολείο, ο κόσμος για τον οποίο προετοιμάζεται το παιδί αναφέρεται στον έντυπο και προφορικό λόγο του σχολείου. Η μετάβαση από το πλούσιο σε γνώσεις, αλλά φτωχό σε δράση σχολείο στην κοινωνική ζωή αποτελεί τραυματική εμπειρία. Είναι εύλογο συνεπώς πως οι νέοι μετά την ολοκλήρωση της εκπαίδευσης τους δυσκολεύονται να αναλάβουν τις ευθύνες ενός ενήλικα.

1.3.3. Η δυσκολία του σχολείου να προετοιμάσει τους νέους για τις ευθύνες των ενηλίκων

Το σχολείο σήμερα έχει αναλάβει τη διαδικασία της ένταξης του νέου στην κοινωνία, διαδικασία που παλαιότερα αναλάμβανε η οικογένεια και η οποία ολοκληρώνονταν με την ομαλή ένταξη του νεαρού ατόμου στο χώρο της εργασίας.

Όπως αναφέρει ο Torsten Husen, 1991, το σχολείο με την παρούσα θεσμική δομή και τους δεδομένους πόρους, δεν στάθηκε ικανό να επωμιστεί με επιτυχία τις νέες ευθύνες. Όλοι όσοι μελέτησαν προσεκτικά το ζήτημα του σχολείου ως μέσου για την ένταξη του νέου στην κοινωνία εξέφρασαν έντονες επικρίσεις. Ο Silberman

θεωρεί ότι οι αξίες που μεταδίδουν συνήθως τα σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι υπακοή, εφησυχασμό, κομφορμισμό και έλλειψη εμπιστοσύνης. Η επιτροπή Kettering θεωρεί ότι η εκπαίδευση πιέζεται από την αντίθεση που υπάρχει ανάμεσα σε μια κοινωνία που εξελίσσεται ραγδαία και ένα σχολείο που μεταβάλλεται με αργό ρυθμό.

Ο Θ. Βακαλιός, 1994, αναφέρει χαρακτηριστικά και αναρωτιέται τι πρότυπα ανθρώπινης συμπεριφοράς και ανθρώπινης ζωής μπορεί να προσφέρει το αστικοποιημένο χωριό στα μέλη του, στους μαθητές του σχολείου; Η δυσκολία έγκειται στο γεγονός ότι το παραδοσιακό χωριό δεν υπάρχει πλέον παρά μόνο ως ανάμνηση στους ηλικιωμένους και από την άλλη το αστικοποιημένο χωριό δεν μπορεί να προσφέρει πρότυπα συμπεριφοράς αφού η αστικοποίηση σημαίνει κατάργηση των προτύπων κοινωνικής συμπεριφοράς και ζωής που το παραδοσιακό χωριό προσέφερε στο παρελθόν. Για το λόγο αυτό το επαρχιακό σχολείο αναζητά τα πρότυπα έξω από τα όρια του χωριού και ίσως έξω και από τα όρια της επαρχίας. Στην περίπτωση αυτή ακόμα και οι γονείς δεν μπορούν να προσφερθούν ως πρότυπα για τα παιδιά τους και αν αυτό συμβεί τα παιδιά αντιμετωπίζουν αργότερα προβλήματα προσαρμογής στη σύγχρονη κοινωνία και τις απαιτήσεις της. Αυτό συμβαίνει γιατί οι αξίες και οι συμπεριφορές που θα υιοθετήσουν τα παιδιά από τους γονείς τους βασίζονται και αντλούνται από τα βιώματα, τις εμπειρίες και τους κανόνες ζωής μιας μικρής ανθρώπινης κοινότητας με ισχυρή εσωτερική συνοχή και δύσκολα μπορούν να βρουν εφαρμογή στο σύγχρονο κόσμο.

Έτσι λοιπόν ούτε οι γονείς, αλλά ούτε και το σχολείο του αστικοποιημένου χωριού είναι σε θέση να προσφέρουν πρότυπα ζωής που θα λειτουργήσουν στην πράξη και θα γίνουν αποδεκτά από τους νέους. Σ' αυτή την περίπτωση τα πρότυπα συμπεριφοράς και ζωής τα προσφέρουν τα ΜΜΕ και πρώτα απ' όλα η τηλεόραση (Θ. Βακαλιός, 1994).

Το σχολείο λειτουργεί αποξενωμένο από την υπόλοιπη κοινωνία και δεν προσφέρει κίνητρα για την είσοδο των νέων στον κόσμο των ενηλίκων (Ομάδα για τη νεολαία, Torsten Husen, 1991). Επισημαίνεται επίσης ότι παρ' όλο που οι νέοι

ωριμάζουν βιολογικά δύο χρόνια νωρίτερα από ό,τι πριν δύο γενιές, κρατούνται σε παρατεταμένη εξάρτηση λόγω του σχολείου (Ομάδα του γραφείου για την εκπαίδευση των ΗΠΑ, Torsten Husen, 1991). Αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι τα "σχολεία χρησιμοποιούνται απερίσκεπτα σαν δεξαμενές ωρίμανσης που απομόνωναν τους εφήβους και καθυστέρησαν την εκμάθηση του ρόλου του ενήλικου, των συνθηκών της εργασίας και των δεξιοτήτων (ομάδα USOE, Torsten Husen, 1991).

Στις αρχές της δεκαετίας του 1970 ο Coleman (1974) επικεφαλής μιας ομάδας για τη νεολαία τονίζει ότι στην αγροτική κοινωνία οι νέοι μαθαίνουν από την οικογένειά τους, ότι χρειάζεται να γνωρίζουν ώστε να ενταχθούν ομαλά ως ενήλικοι στον επαγγελματικό χώρο. Ο ρόλος του σχολείου ήταν δευτερεύον και συμπληρωματικός. Σε αντίθεση με τη σημερινή κοινωνία όπου οι νέοι ακολουθούν επαγγέλματα διαφορετικά από αυτά των γονέων τους και απαιτείται μια μακρά περίοδος προετοιμασίας τους ώστε να μπορέσουν να ανταποκριθούν ικανοποιητικά στα καθήκοντα ως ενήλικοι. Την ευθύνη αυτή την έχει αναλάβει σε μεγάλο βαθμό το σχολείο. Η οικογένεια δεν εφαρμόζει ανάλογη λειτουργία κατά τη διάρκεια της ημέρας. Τονίζεται επιπλέον ότι το εκπαιδευτικό σύστημα με τη σημερινή του μορφή προσφέρει ένα ατελές πλαίσιο για την ολοκλήρωση πολλών σημαντικών πλευρών της ωρίμανσης. Το σχολείο σχεδιάστηκε με σκοπό να παρέχει κάποια είδη εκπαίδευσης, για το λόγο αυτό όμως είναι από τη φύση του ακατάλληλο να επιτελέσει άλλα καθήκοντα, τα οποία είναι ουσιώδη για την επίτευξη και την εκμάθηση του ρόλου των ενηλίκων (Husen Torsten, 1991).

1.3.4. Το παθητικό σχολείο και η αδιαφορία των νέων γι αυτό

Όπως αναφέρει ο Torsten Husen, 1991, το σχολείο είναι ένας χώρος όπου μεταδίδονται δεξιότητες της νόησης και του λόγου, αλλά ελάχιστη δράση μπορεί να πραγματοποιηθεί. Ο πραγματικός κόσμος παρουσιάζεται με αφηρημένα λεκτικά σχήματα. Οι νέοι αποκτούν πληροφορίες που απαιτούνται για τη γλωσσική τους

κατάρτιση. Παρόλα αυτά όμως παραμένουν παθητικοί παρατηρητές ή μιλούν και διαβάζουν για κάτι που δεν έχουν τη δυνατότητα να παρατηρήσουν άμεσα.

Όπως αναφέρει ο Μπαλάσκας Κ., 1984, οι δάσκαλοι διαμαρτύρονται ότι τα παιδιά μέσα στην τάξη αδιαφορούν, βαριούνται, δεν προσέχουν, πλήττουν. Το ενδιαφέρον όμως που ζητούν από τα παιδιά δεν είναι δυνατόν να υπάρξει όταν το παιδί παραμένει παθητικό, όταν καταδικάζεται σε μια παθητικό δεκτικότητα που αποτελεί φαινόμενο πολύ συχνό στο ελληνικό σχολείο. Το παιδί παραμένει για πολλές ώρες ακίνητο, χωρίς να μπορεί μόνο του, με τα δικά του μέσα να κατακτήσει τη γνώση και να "γευτεί" τη χαρά της προσωπικής ανακάλυψης, που θα αποτελέσει κίνητρο και για τις επόμενες του προσπάθειες. Το λάθος του σχολείου είναι ότι αντιμετωπίζει τον μαθητή σαν ένα μικρό ενήλικα που το μόνο που του λείπει είναι η γνώση, την οποία και προσπαθεί να του μεταδώσει με τη βοήθεια του δασκάλου.

Ακόμα και οι συζητήσεις είναι "ψεύτικες". Οι περισσότεροι δάσκαλοι ξεκινούν μια συζήτηση με τους μαθητές, έχοντας στο μυαλό τους εκ των προτέρων τα σημεία που θέλει να αναφέρει ο μαθητής. Αφού ο δάσκαλος πάρει την επιθυμητή απάντηση, προσθέτει μερικά ακόμη σημεία ώστε να βεβαιωθεί πως όλοι κατάλαβαν πως αυτή ήταν η "σωστή" απάντηση ενώ δεν καταβάλλεται ιδιαίτερη προσπάθεια να φανεί για ποιο λόγο είναι αυτή η σωστή απάντηση (Τζ. Χολτ, 1978).

Ο καθηγητής ή ο δάσκαλος υποχρεούται δηλαδή να απαγγείλει ότι το σχολικό εγχειρίδιο εμπεριέχει. Έτσι ο ρόλος του γίνεται ο ρόλος ενός πολύ προετοιμασμένου μαθητή. Η μονοκρατορία του ενός και μοναδικού σχολικού εγχειριδίου, δεν του δίνει την ευκαιρία να ξεδιπλώσει όλο το φάσμα των δυνατοτήτων του και να αποτελέσει το κέντρο μιας ευρύτερης παιδευτικής λειτουργίας. Τα πάντα καθορίζονται "δι' εγκυκλίων" (Σαρ. Καργάκος, 1993).

Κατά συνέπεια, το σημερινό σχολείο δεν εμπνέει όρεξη για μάθηση, δεν καλλιεργεί ύφεση για δημιουργία στους μαθητές, δεν προωθεί το ζήλο για μάθηση και για πνευματικές προεκτάσεις πέρα από τα όρια που το ίδιο καθορίζει. Και αν ακόμη σήμερα υπάρχουν μαθητές με ευρύτερα πνευματικά ενδιαφέροντα, αυτό οφείλεται σε προσωπική αυταπάτηση, σε παροτρύνσεις και ενθάρρυνση των γονέων

ή σε ωθήσεις κάποιου τολμηρού και προοδευτικού εκπαιδευτικού (Σαρ. Καργάκος, 1975).

Ο Κ. Μπαλάσκας, 1984, αναφέρει ότι για να μπορέσει ένας μαθητής να εκπαιδευτεί σωστά από το σχολείο θα πρέπει να βρίσκει λύσεις στα προβλήματα, αφού πρώτα έχει προσωπική επαφή και εμπειρία σε συνδυασμό με τις γνώσεις που του προσφέρονται, ώστε να επιτύχει βαθύτερη και ουσιαστικότερη κατανόηση των πραγμάτων.

Σύμφωνα με τον Τζων Νολτ, 1967, η αληθινή μάθηση αποκτάται όταν ο μαθητής παίζει διπλό ρόλο, όταν είναι συγχρόνως δημιουργός και κριτικός, ακροατής και ομιλητής. Ο μαθητής που προσπαθεί να θυμάται μόνο τι λέγει το βιβλίο δεν κερδίζει την ουσιαστική γνώση, πρέπει να συζητά και να λογομαχεί με το βιβλίο. Ο παθητικός μαθητής δεν μπορεί να διακρίνει τι καταλαβαίνει και τι όχι, απλά παπαγαλίζει, και αναθέτει τελικά στον καθηγητή να τον οδηγήσει σε μια ανακάλυψη που μόνος του δεν μπορεί να φτάσει.

Ένα ακόμη στοιχείο που χαρακτηρίζει την προσφερόμενη εκπαίδευση σήμερα είναι η έλλειψη πνευματικού περιεχομένου στη μόρφωση των παιδιών. Σύμφωνα με τον Σ. Καργάκο, 1993, όλες οι προσπάθειες και τα προγράμματα που εφαρμόζονται από το σχολείο στην εποχή μας αποσκοπούν στο να εμφυτεύσουν στο μαθητή μια ποσότητα γνώσεων, που θα τον κάνουν ικανό να ενταχθεί σε ένα σύστημα έρευνας ή παραγωγής, να αποκτήσει δηλαδή τα εφόδια μιας προ-επαγγελματικής κατάρτισης, θεωρητικά τουλάχιστον γιατί με τα σημερινά δεδομένα είναι αμφίβολο αν τα εφόδια αυτά επαρκούν για να εξασφαλίσουν την επαγγελματική αποκατάσταση. Αυτό εύλογα οδηγεί και βάζει σε δεύτερη μοίρα την ολοκλήρωση της προσωπικότητας του παιδιού, αν αυτή δεν έχει τελειώς παραμεληθεί.

Από τη στιγμή που το σχολείο εμφανίζεται ως θεσμός, συνεχίζει ο ίδιος, οι κυριότεροι στόχοι και αρχές του είναι "η αρμονική ανάπτυξη των σωματικών και πνευματικών δυνάμεων, η καλλιέργεια του ψυχικού κόσμου, η διατήρηση και η θωράκιση της νεανικής ευαισθησίας, η ομαλή ένταξη του νέου στην κοινωνία αλλά και η προσπάθεια συγκερασμού παρελθόντος και παρόντος για τη δημιουργία του

μέλλοντος. Πολλές όμως από αυτές τις αρχές σήμερα έχουν δυστυχώς λησμονηθεί και σκοπός του εκπαιδευτικού συστήματος σήμερα είναι η στεία γνώση, η εξαντλητική απομνημόνευση. Το σχολείο σήμερα δημιουργεί ανθρώπους που σκέπτονται και λειτουργούν σαν καλά προγραμματισμένες μηχανές και παρ' όλο που μιλάει για πρόοδο την φοβάται την πρόοδο.

1.3.5. Απώλεια της παιδοκεντρικής αρχής της παιδείας

Σήμερα παρατηρείται μια προσπάθεια από όλα τα προηγμένα κράτη για βελτίωση της εκπαίδευσης και εφαρμογή μεθόδων που θα βοηθήσουν το μαθητή να αποδώσει περισσότερο στους διάφορους τομείς γνώσης και ικανοτήτων.

Όπως αναφέρει ο Π. Μ. Ελευθεριάδης 1984, οι σκοποί της εκπαίδευσης στα προηγμένα κράτη είναι α) η ανάπτυξη του ατόμου ως σύνολο. β) επίτευξη της μεγαλύτερης δυνατής ευημερίας του κοινωνικού συνόλου, παράλληλα με την καλλιέργεια και ανάπτυξη του πνεύματος συνεργασίας μεταξύ των ατόμων και των διαφόρων κοινωνικών ομάδων.

Σήμερα όμως παρατηρούμε κάτι εντελώς διαφορετικό στους σκοπούς της εκπαίδευσης από τους προ-αναφερόμενους, αντί δηλαδή να επιδιώκεται η μόρφωση σαν κοινωνική, ψυχική, ηθική, πνευματική καλλιέργεια εμφανίζεται η τάση για ανάπτυξη ικανοτήτων και ταλέντων που τυχόν διαθέτουν τα άτομα. Έχουμε δηλαδή ανάπτυξη της γλωσσικής και τεχνικής δεξιότητας και αυτό γιατί η τεχνολογική και τεχνική δεξιότητα είναι τα μέσα για τη διατήρηση και την ανάπτυξη του τεχνολογικού πολιτισμού.

Οι γονείς αντιλαμβάνονται την κατάσταση αυτή και επιθυμούν τα παιδιά τους τις ανάλογες δεξιότητες ώστε στο μέλλον να έχουν "εξασφαλισμένη" "καλή ζωή". Η απόκτηση αυτών των δεξιοτήτων γίνεται αυτοσκοπός με συνέπεια να παραμερίζονται οι άλλοι σκοποί της εκπαίδευσης που στοχεύουν στην ανάπτυξη του ίδιου του ατόμου (Π. Μ. Ελευθεριάδης 1984).

Σε μια εποχή που όλα είναι ρευστά και συγκεχυμένα το σχολείο χάνει την καθοδηγητική του αποστολή. Για να οδηγήσει τα παιδιά πρέπει να ξέρει και τον προορισμό. Μέσα όμως στον κυκεώνα των ιδεών, το σχολείο υποτάσσεται σε αναγκαιότητες που επιτείνουν την κρίση του. Οδηγεί σε μια αντίληψη πως οι υλικές ανάγκες είναι οι βασικότερες και πως οι πνευματικές και ηθικές έπονται, καθώς και πως ο προβληματισμός των νέων θα πρέπει να περιορίζεται στην κάλυψη και μόνο αυτών των αναγκών, χωρίς να είναι απαραίτητο να αποκτήσουν μια ολόπλευρα καλλιεργημένη προσωπικότητα, αρκεί να καταφέρουν να γίνουν "στελέχη" κάποιου μηχανισμού (Καργάκος, 1993).

Ο δρόμος που οδηγεί σε επαγγελματικές θέσεις που παρέχουν δυνατότητες για επαγγελματική άνοδο και απόκτηση οικονομικής δύναμης, είναι όπως αναφέρει ο Torsten Husen 1991, η επιπλέον εκπαίδευση, οι καλοί βαθμοί και οι αντίστοιχοι τίτλοι σπουδών.

Οι βαθμοί είναι το εργαλείο της καπιταλιστικής κοινωνίας και της ελεύθερης αγοράς ενώ το εκπαιδευτικό σύστημα χρησιμοποιείται για τους σκοπούς που η κοινωνία θέλει να επιτελέσει. Αυτό γίνεται φανερό από την κατανομή των επαγγελματικών θέσεων, η οποία γίνεται με βάση τα προσόντα ου κάθε άτομο διαθέτει. Τα προσόντα αυτά εκφράζονται μόνο μέσα από τους βαθμούς και τους τίτλους σπουδών που το άτομο διαθέτει, ενώ τυχόν άλλα χαρίσματα και ικανότητες του ατόμου παραβλέπονται. Οι μελλοντικοί εργοδότες για να μπορέσουν να αξιολογήσουν τα προσόντα των υποψηφίων για την πρόσληψή τους σε κάποια θέση είναι οι βαθμοί και τα "πτυχία" που το άτομο κατέχει. Το γεγονός αυτό αναγκάζει τους νέους να παραμένουν στο σχολείο ανεξάρτητα αν αυτά που θα διδαχθούν μέσα στην τάξη αντιστοιχούν στις ανάγκες τους και στην ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους.

Ο Τζων Χολτ, 1978, επισημαίνει την πίεση που δέχονται σήμερα οι νέοι για την απόκτηση μεγάλων βαθμών, το γεγονός αυτό οδηγεί στη διαστρέβλωση και διαφθορά της πράξης της μάθησης και όχι μόνο.

Το κινήγι των βαθμών καλλιεργεί τη διαίρεση ανάμεσα στα παιδιά, γεννά αισθήματα φθόνου από τους χαμηλόβαθμους προς τους υψηλόβαθμους και αντίστροφα αισθήματα υποτίμησης. Δημιουργείται κατά συνέπεια ατμόσφαιρα όπου κυριαρχεί πνεύμα ατομισμού το οποίο είναι ευνόητο πως εμποδίζει τη συνεργασία και την ανάληψη μαζικών μορφωτικών πρωτοβουλιών, αναφέρει ο Σ. Καργάκος, 1993.

Το γεγονός ότι τα σχολεία απονέμουν βραβεία και ανταμείβουν τους μαθητές που αριστεύουν καθώς και το άγχος μιας διαρκούς αναμέτρησης για την κατάκτηση των βαθμών, πείθουν τους νέους ότι η μάθηση δεν έχει ως σκοπό τη χαρά που δίνει η απόκτηση της γνώσης, αλλά εκείνο που έχει σημασία είναι "ο βαθμός" που θα τους βοηθήσει ουσιαστικά στην επίτευξη των στόχων τους. Ο μαθητής γνωρίζει πολύ καλά ότι η εισαγωγή του σε κάποιο ανώτερο ή ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα θα εξαρτηθεί από την βαθμολογία του. Η γνώση λοιπόν που πρέπει να έχει ως πρωταρχικό σκοπό να βοηθά για την καλύτερη αντιμετώπιση προβλημάτων της ιδιωτικής και δημόσιας ζωής, αντιμετωπίζεται ως εμπόρευμα που μπορεί να πουληθεί σε μεγάλες τιμές στην αγορά (Τζ. Χολτ, 1978).

Όπως αναφέρει ο Husen, 1991, η υπερβολική σημασία που δίνεται στους βαθμούς και στις εξετάσεις οδηγεί στην παραμέληση ορισμένων στόχων οι οποίοι είναι απαραίτητα στοιχεία για τη διαμόρφωση της προσωπικότητας των μαθητών, όπως η ανάπτυξη πρωτοβουλίας, η επιμονή, οι δεξιότητες μελέτης, η ικανότητα συνεργασίας, η ικανότητα ανάληψης ευθυνών και η καλλιέργεια ήθους και ιδανικών.

Ακόμη, η απώλεια της παιδοκεντρικής αρχής της παιδείας αποδεικνύεται ιδιαίτερα επιζήμια για μαθητές που εμφανίζουν δυσκολίες στη μάθηση και έχουν ανάγκη εξατομικευμένης υποστήριξης για να καλύψουν τις ανάγκες τους. Πολλές φορές, οι δυσκολίες αυτές που δεν αντιμετωπίζονται σωστά ή δεν αντιμετωπίζονται καθόλου είτε "καθυστερούν" τους μαθητές αυτούς ή τους αναγκάζουν να εγκαταλείψουν στο σχολείο. Έτσι τα άτομα αυτά αργότερα καταλαμβάνουν κατώτερες θέσεις στην επαγγελματική ιεραρχία, μη έχοντας τα προσόντα, ή ακόμα

και εμπλέκονται σε φαινόμενα κοινωνικής παθολογίας, όπως βία, εγκληματικές ενέργειες, χρήση ναρκωτικών κ.λπ.

Παρατηρείται λοιπόν στην εποχή μας, αναφέρει ο Π. Μ. Ελευθεριάδης, 1984, μια αντί-μορφωτική στάση, που είναι συνέπεια της σύγχρονης βιομηχανικής κοινωνίας. Η κοινωνία αυτή δεν ενδιαφέρεται για την ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου και τις μορφωτικές αξίες της εκπαίδευσης αλλά για την αύξηση της παραγωγής.

Το σημερινό σχολείο, συμπληρώνει ο Σ. Καργάκος, 1993, δεν κατορθώνει να μεταδώσει στους μαθητές πίστη για κάποιες αξίες, και πως θα μπορούσε άλλωστε όταν η ίδια η πολιτεία και η κοινωνία που κυριαρχούνται από πνεύμα καταναλωτισμού και υλικού ευδαιμονισμού είναι ανίκανες να πείσουν τους νέους για τη σπουδαιότητα που έχει η τήρηση των αρχών για αυτές.

Το σχολείο αποτελεί πλέον μέσο οικονομικής και κοινωνικής ανόδου. Αγνοείται σήμερα η αξία της παιδείας ως αξίας αυθύπαρκτης και η παιδεία ως αυτοσκοπός. Αυτό που φαίνεται να προέχει είναι η οικονομική και κοινωνική αποκατάσταση (Σ. Καργάκος 1993).

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό, αναφέρει ο Π. Μ. Ελευθεριάδης, 1984, ότι η παιδεία έχει χάσει τον αρχικό της προσανατολισμό και λειτουργεί για να εξυπηρετεί τις ανάγκες της σύγχρονης βιομηχανικής κοινωνίας. Καθώς παραμερίζεται η παιδοκεντρική αρχή μέσα στο χώρο της παιδείας, τα σχολεία γίνονται κέντρα παραγωγής ή προπαρασκευής για την παραγωγή "εξαρτημάτων". Η παιδεία συνδέθηκε με την παραγωγική διαδικασία της σύγχρονης κοινωνίας ξεχνώντας τους σκοπούς της, δηλαδή τον ίδιο τον άνθρωπο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

Η ΑΥΞΗΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΡΡΟΗΣ ΤΩΝ ΜΜΕ ΚΑΙ ΟΙ ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

2.1. Λόγοι που συντελούν στην αύξηση της επιρροής των μέσων μαζικής επικοινωνίας στη συμπεριφορά των παιδιών

Στην εποχή μας τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, έχουν τελειοποιηθεί και παρέχουν πληροφορίες κάθε είδους σε ένα ευρύ σύνολο ανθρώπων. Αναμφισβήτητα η προσφορά τους στη διαμόρφωση της κοινωνικής ζωής είναι τεράστια. Η δύναμη των μέσων αυτών να επιδρούν στο ευρύτερο κοινό είναι πολύ μεγάλη γιατί η πληροφόρηση σήμερα είναι αναγκαία και βρίσκει ικανοποίηση καθημερινά δια μέσου αυτών καθώς βρίσκονται σε κάθε σπίτι και χρησιμοποιούνται εύκολα από τον καθένα (Γ. Ν. Κουτρούμανου, 1987).

Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας έχουν μια πολύ αισθητή παρουσία σε όλους τους χώρους και τις στιγμές της ζωής του σύγχρονου ανθρώπου. Διαδραματίζουν ένα σημαντικότατο ρόλο σε κάθε φάση ή στάδιο της κοινωνικοποίησής του, αναφέρει η Μ. Σεραφεινίδου, 1987.

Με την έκταση, εξάπλωση και τη δυνατότητα επιρροής τους παίζουν σημαντικό ρόλο στα πλαίσια της γενικής και ειδικής αγωγής. Εξαιτίας της συνεχούς επιρροής τους στα παιδιά και τους εφήβους αποτελούν φορείς κοινωνικοποίησης, άλλοτε συμπληρώνοντας και άλλοτε αναπληρώνοντας και σε συνεργασία ή ανταγωνισμό με τους παραδοσιακούς φορείς κοινωνικοποίησης όπως την οικογένεια και το σχολείο). (Παιδαγωγική - Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια - Λεξικό, σ. 3087).

Στην προσπάθειά μας να δούμε για ποιούς λόγους τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και ιδιαίτερα η τηλεόραση, κερδίζουν ολοένα και περισσότερο έδαφος, ως προς την επιρροή τους στα παιδιά, είναι σκόπιμο να αναφερθούμε στο πώς η

οικογένεια και το σχολείο, συνειδητά ή ασυνειδητά συμβάλλουν στην ενίσχυση της επιρροής αυτής.

Η κοινωνικοποίηση είναι μια διαδικασία αλληλεπίδρασης ανάμεσα στο παιδί και το περιβάλλον του. Ωστόσο η τηλεόραση έχει πλέον ενσωματωθεί στο οικογενειακό περιβάλλον και αποτελεί κομμάτι της καθημερινής ζωής κάθε παιδιού. Οι γονείς χρησιμοποιούν σήμερα την τηλεόραση ως μέσο για να κρατήσει τα παιδιά ήσυχα και παθητικά, να βάζει τέρμα στα θορυβώδη παιχνίδια τους, να σταματάει τους καυγάδες τους και να τα προφυλάσσει ίσως από πολλά άλλα οικογενειακά περιστατικά, που θα μπορούσαν να είναι οδυνηρές εμπειρίες για τα παιδιά (Μ. Γουίν, 1996).

Οι γονείς παραβλέπουν πολλές φορές το γεγονός ότι η συμπεριφορά του παιδιού που ενοχλεί τους ίδιους π.χ. οι εξερευνησεις του και οι ατελείωτοι πειραματισμοί του, είναι ωφέλιμοι για το ίδιο και την ανάπτυξή του. Επιδιώκουν έτσι να αντικαταστήσουν αυτές τις δραστηριότητες, προτρέποντας τα παιδιά να παρακολουθήσουν τηλεόραση.

Είναι συχνό φαινόμενο όταν κουράζονται ή τους απορροφούν διάφορες άλλες ασχολίες να καταφεύγουν στην τηλεόραση ως εύκολη λύση για την απασχόληση των παιδιών τους νιώθοντας αδυναμία απέναντι στον ηλεκτρονικό ανταγωνιστή.

Το γεγονός, αναφέρει η ίδια, ότι οι γονείς καταφεύγουν στην τηλεόραση είναι επειδή εκεί βρίσκουν εύκολα και σίγουρα, ανακούφιση από τις αυξανόμενες δυσκολίες ανατροφής των παιδιών. Οι τρόποι που οι γονείς χρησιμοποιούσαν το παρελθόν για τη διαπαιδαγώγηση και ανατροφή των παιδιών τους, φαίνονται αρκετά δύσκολο να εφαρμοστούν από τους σημερινούς γονείς λόγω της έλλειψης του ελεύθερου χρόνου που αυτοί απαιτούσαν. Έτσι εμφανίζεται η τηλεόραση ως εύκολη διέξοδος η οποία δίνει στους γονείς ευκαιρίες για λιγότερες προσπάθειες ενώ προσφέρει στα παιδιά ήρεμη απασχόληση.

Η Μ. Γουίν αναφέρει το εξής παράδειγμα μιας μητέρας τριών αγοριών, η οποία λέει: "είναι αλήθεια ότι εγώ η ίδια παρακαλούσα τα παιδιά μου να ανοίξουν την τηλεόραση, ιδιαίτερα το Σάββατο το πρωί για να μπορέσω να κοιμηθώ λίγο

περισσότερο. Όταν παίζουν μεταξύ τους ξεσηκώνουν τον κόσμο. Μπορεί τα ίδια να απολαμβάνουν αυτά τα παιχνίδια αλλά εγώ ύποφέρω, γιατί έχω τόσο ανάγκη από λίγο περισσότερο ύπνο. Ξυπνάω περίπου στις 6.00 π.μ. και αν δεν υπήρχε τηλεόραση θα έπρεπε να είμαι και εγώ στο πόδι από εκείνη την ώρα. Τώρα μπορώ να κοιμηθώ ως τις 9.00.

Ακόμη και όταν οι γονείς αισθάνονται ότι δεν μπορούν να ψυχαγωγήσουν τα παιδιά τους και να τα ευχαριστήσουν, χρησιμοποιούν την τηλεόραση για να απαλλαγούν από τις υποχρεώσεις τους. Έτσι έχουν την αυταπάτη ότι και πάλι παραμένουν στο κέντρο του κόσμου του παιδιού τους, παρά την αυξανόμενη ανεξαρτησία του παιδιού και τις προσπάθειες του να βρει μια ταυτότητα ξεχωριστή από τη δική τους.

Όσο λοιπόν οι γονείς μεταθέτουν μέρος της ευθύνης τους για την ανατροφή και κοινωνικοποίηση των παιδιών τους στην τηλεόραση στερούνται οι ίδιοι την ευκαιρία να είναι κοντά στα παιδιά τους για ένα σωστό μεγάλωμα, ενώ από την άλλη μεριά η τηλεόραση ασκεί όλο και μεγαλύτερη επίδραση στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού (Μ. Γουίν, 1996).

Στη συνέχεια το παιδί μεταβαίνει από το οικογενειακό περιβάλλον στο σχολείο το οποίο αναμένεται να αποτελέσει σημαντικό παράγοντα για την περαιτέρω διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού. Ωστόσο το παιδί έχοντας από μικρή ηλικία σχεδόν μεγαλώσει με την τηλεόραση αυτό έχει ως συνέπεια το σχολείο να μην αποτελεί πλέον το μονοπώλιο της μετάδοσης και των ερεθισμάτων, όπως αναφέρει ο Torsten Husen, 1991. Οι μαθητές της σημερινής κοινωνίας είναι εκτεθειμένοι παράλληλα στις επιρροές που δέχονται από τους δασκάλους μέσα στην τάξη όσο και στις επιδράσεις των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας, τα οποία έχουν διευρύνει κατά πολύ τους ορίζοντες της εμπειρίας.

Σύμφωνα με την Λίλιαν Λύρσα, υπάρχει ένας ανταγωνισμός, ανάμεσα στη γνώση που μεταδίδει το σχολείο και τη γνώση της κοινωνικής πραγματικότητας που παρουσιάζεται στα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας. Σ' αυτή τη διάσταση ίσως οφείλεται και η σημερινή αδιαφορία η οποία όμως δεν εμφανίζεται για τα Μέσα Μαζικής

Επικοινωνίας. Πολλοί είναι οι μαθητές που τελειώνοντας το σχολείο θα χαρακτήριζαν τη σχολική τους ζωή σαν μια περίοδο ουδέτερη που την πέρασαν χωρίς ευχαρίστηση και χωρίς ιδιαίτερη διάθεση, που δεν τους επηρέασε καθόλου στη μετέπειτα πορεία τους. Ακόμη και αν δεχθούμε πως η αδιαφορία για το σχολείο υπήρχε πάντοτε, σήμερα έχει πάρει πρωτοφανείς διαστάσεις. Η αδιαφορία για το σχολείο μπορεί να εκδηλώνεται με διάφορες μορφές όπως απάθεια, αδράνεια ή ακόμη και θλίψη. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει πως δεν υπάρχει ενδιαφέρον των νέων να μάθουν ή να γνωρίσουν τον κόσμο. Αντίθετα σήμερα είναι πιο έντονη η κοινωνική και πολιτική περιέργεια ανάμεσα στους νέους του σχολείου καθώς και το ενδιαφέρον για την κατανόηση μιας εποχής κοινωνικών ταραχών όπου τα γεγονότα διαδέχονται το ένα το άλλο με μεγάλη ταχύτητα.

Παρ' όλο ωστόσο που οι νέοι θα επιθυμούσαν κατά τη διάρκεια της μαθητικής τους ζωής να δέχονται τη βαθιά επίδραση του σχολείου, αυτό σήμερα δεν φαίνεται να είναι δυνατόν καθώς τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας κυριαρχούν και επηρεάζουν τους νέους σε μεγάλο βαθμό (Λίλιαν Λύρσα, 1976).

2.2. Οι αρνητικές επιδράσεις των ΜΜΕ στα παιδιά

Είναι πλέον γεγονός πως τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας έχουν εισχωρήσει στη ζωή μας και ο καθένας ξοδεύει ένα μέρος του ελεύθερου χρόνου του είτε ακούγοντας ραδιόφωνο, είτε βλέποντας τηλεόραση ή κινηματογράφο, είτε διαβάζοντας κάποια εφημερίδα ή περιοδικό. Το "καθένας" αναφέρεται φυσικά σε όλες τις ηλικίες από τη νηπιακή έως και την τρίτη ηλικία (Τέσσα Δουλκέρη).

Η καθημερινή εμπειρία παρέχει αναρίθμητα παραδείγματα, αν και όχι ιδιαίτερα σημαντικά για τις επιδράσεις. Αγοράζουμε προϊόντα που προβάλλουν οι διαφημίσεις, πηγαίνουμε να δούμε κάποιες ταινίες που προτείνονται στις εφημερίδες ή τα περιοδικά, αντιδρούμε με ποικίλους τρόπους στις ειδήσεις, τη μουσική του ραδιοφώνου κ.λπ. Επίσης πολλές περιπτώσεις αρνητικής δημοσιότητας από τα μέσα όπως για παράδειγμα η τροφική δηλητηρίαση ή η νόθευση τροφίμων, οδηγούν σε σημαντικές αλλαγές στη συμπεριφορά όσον αφορά την κατανάλωσή τους. Το μυαλό μας είναι γεμάτο από πληροφορίες και εντυπώσεις που πηγάζουν από τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας. Ζούμε σ' ένα κόσμο κορεσμένο από επικοινωνιακούς ήχους και εικόνες, σ' έναν κόσμο όπου η πολιτική, η κυβέρνηση και οι επιχειρήσεις υποθέτουν ότι γνωρίζουμε τα όσα διαδραματίζονται γύρω μας. Ελάχιστοι άνθρωποι δεν μπορούν ν' ανακαλέσουν κάποιο προσωπικό παράδειγμα, που δεν έχουν αντλήσει κάποια σημαίνουσα πληροφορία στη διαμόρφωση κάποιας άποψής τους (Ντένις ΜαΚουέλ, 1997).

Τα ΜΜΕ στην εποχή μας αποτελούν έναν από τους ισχυρότερους φορείς κοινωνικοποίησης καθώς ασκούν, ιδιαίτερα η τηλεόραση, εξουσιαστική δύναμη στην αναπαραγωγή των κυρίαρχων αξιών και ιδεών. Ο βαθμός που τα μέσα μπορούν να επηρεάσουν το κοινό δεν εξαρτάται μόνο από το περιεχόμενο της πληροφόρησης ή της ψυχαγωγίας αλλά εξαρτάται επίσης από το επίπεδο αξιών του ατόμου καθώς και από τον τύπο των συναισθηματικών αναγκών και επιθυμιών του. Κατά συνέπεια τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας έχουν ισχυρότερη επιρροή σε άτομα χαμηλού μορφωτικού επιπέδου, σε άτομα έντονα εξαρτημένα αλλά κυρίως σε άτομα νεαρής

ηλικίας που μας ενδιαφέρει να μελετήσουμε εδώ, όπου το συγκινησιακό τους επίπεδο έχει ανάγκη από την ταύτιση - εκτόνωση, δηλαδή τη συναισθηματική συμμετοχή που προσφέρει το θέμα ή το θέαμα (Μ. Νασιάκου, 1982).

Οι σύγχρονες συνθήκες ζωής και ιδιαίτερα στα αστικά κέντρα έχουν περιορίσει αρκετά τις δυνατότητες και τις ευκαιρίες του παιδιού για παιχνίδια, γιορτές, προσωπική έκφραση και επικοινωνία. Η γειτονιά τείνει να εξαφανιστεί και οι χώροι των παιχνιδιών είναι ελάχιστοι. Το παιδί σήμερα ζει σε ένα περιορισμένο και επιτηρούμενο χώρο, που οριοθετείται από τις απαγορεύσεις των ενηλίκων. Το παιδί συχνά έχει να αντιμετωπίσει τη μοναξιά και την πλήξη, δυσκολίες, συγκρούσεις και φόβους. Η τηλεόραση λοιπόν έρχεται να συμπληρώσει αυτό το κενό στη ζωή του παιδιού, όπως αναφέρει ο Κ. Βρύζας, 1997.

Η τηλεόραση αποτελεί φαινόμενο του 20ου αιώνα, φαινόμενο της μαζικής επικοινωνίας και παρότι δεν αποτελεί το σημαντικότερο παράγοντα στην ανάπτυξη του παιδιού, ωστόσο η επίδρασή της είναι πολύ ισχυρή. Αυτό που κάνει την τηλεόραση να διαφέρει από τα υπόλοιπα μέσα επικοινωνίας είναι ότι διεγείρει πολλές αισθήσεις και λειτουργίες συγχρόνως και είναι διαθέσιμη ανά πάσα στιγμή μέσα στο σπίτι. Επίσης δημιουργεί μια κατάσταση που θα μπορούσε να παρομοιασθεί με ύπωση, πιθανώς γιατί έχει την ικανότητα να αφαιρεί την ενεργητική συμμετοχή του παιδιού και έτσι η φαντασία του δεν χρειάζεται να δουλεύει, το παιδί απλώς κάθεται μπροστά στη συσκευή και δέχεται όλα τα μηνύματα, χωρίς δημιουργική δραστηριότητα (Ολ. Λεκίδη, 1984).

Ο μεγαλύτερος ίσως κίνδυνος, προέρχεται από το γεγονός, ότι με την τηλεόραση το παιδί συνηθίζει να δέχεται εξηγήσεις, χωρίς πολλές φορές να τις αναζητάει μόνο του, με προσωπική πρωτοβουλία. Η τηλεόραση δίνει απαντήσεις σε ερωτήματα πριν καν το ίδιο τα θέσει.

Στο συνεχή καταγισμό των τηλεοπτικών μηνυμάτων που δέχεται το παιδί είναι περισσότερο ευάλωτο από τον ενήλικα γιατί δεν διαθέτει ικανοποιητικό σύστημα άμυνας, ούτε ισχυρές αντιστάσεις (Κ. Βρύζας, 1997).

Παρακάτω θα αναφέρουμε αναλυτικά τις αρνητικές επιπτώσεις της τηλεόρασης στη ζωή του παιδιού και του εφήβου και συγκεκριμένα στο χρόνο που του αφαιρεί από τις δραστηριότητές του, σχολικές, εξωσχολικές, στο ποια πρότυπα υιοθετεί, στο πώς επηρεάζει τη συμπεριφορά του στην παιδική ηλικία και αυτό γιατί όπως αναφέρει και η Μ. Σεραφετινίδου, 1991, οι πιο φανατικοί τηλεθεατές είναι τα παιδιά, από τη νηπιακή ηλικία μέχρι περίπου τις αρχές της εφηβείας. Οι έφηβοι από 15-19 ετών βλέπουν λιγότερη τηλεόραση από όλες τις άλλες ηλικίες, προφανώς γιατί τα ενδιαφέροντα, οι προβληματισμοί και οι ανησυχίες του έφηβου είναι τέτοιες ώστε να τον "βγάζουν" από το σπίτι.

• *Φυγή από την πραγματικότητα*

Σύμφωνα με την Μ. Σεραφετινίδου, 1991, το κυρίαρχο περιεχόμενο των μηνυμάτων των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας που δεν έχει ως σκοπό την ενημέρωση του κοινού (ειδήσεις) θα μπορούσε με μια φράση να χαρακτηριστεί ως "φυγή από την πραγματικότητα".

Σύμφωνα με μελέτη που αναφέρεται στη θέση της τηλεόρασης στη ζωή του παιδιού η "φυγή" τίθεται σαν την πρώτη και την πρόδηλη αιτία της παρακολούθησης τηλεόρασης από το παιδί. Το παιδί αναζητάει σε αυτή "μια διασκέδαση", να ζήσει σε ένα φανταστικό κόσμο, να πάρει μέρος πρόσκαιρα σε ένα τρομακτικό παιχνίδι, να ταυτιστεί με ελκυστικά και συγκλονιστικά άτομα, να ξεφύγει από τα προβλήματα της πραγματικής ζωής και τις σκοτούρες που αυτή συνεπάγεται". Όταν το παιδί αναφέρεται σε αυτά που αποκομίζει από την τηλεόραση, το μεγαλύτερο αριθμό καταλαμβάνει η ευχαρίστηση της φαντασίας και όταν απαριθμεί τα καλύτερα προγράμματα τύπου φαντασίας, τελούν σε αναλογία είκοσι προς ένα, σε σχέση προς τα προγράμματα της πραγματικότητας (Ν. Σαρρής, 1992).

Τα μηνύματα που μεταφέρει η τηλεόραση, κατασκευάζουν ένα μοντέλο της πραγματικότητας ολότελα "εξω-πραγματικό» προσφέροντας την αυταπάτη μιας άλλης ζωής. Οι ήρωες του κόσμου που χτίζει η τηλεόραση έχουν "υπεράνθρωπες"

προσωπικές ιδιότητες και ικανότητες. Είναι ιδιαίτερα ωραίοι, ιδιαίτερα ικανοί και αποτελεσματικοί σε ό,τι αναλαμβάνουν να κάνουν, με εντυπωσιακές σωματικές και πνευματικές ικανότητες οι άντρες και σπάνια χάρη και γοητεία οι γυναίκες. Κλασικό παράδειγμα οι ήρωες των παιδικών κόμικς και πάνω απ' όλους ο περίφημος "Σούπερμαν" (Μ. Σερφετινίδου, 1991).

Το παιδί μη γνωρίζοντας ότι όλα αυτά που βλέπει ανήκουν στη σφαίρα του φανταστικού "αφήνεται" σε αυτό το παιχνίδι των μέσων μαζικής ενημέρωσης σε αντίθεση με τον έφηβο ο οποίος αν και είναι πλέον σε θέση να διακρίνει το πραγματικό από το φανταστικό προτιμά να πιστεύει ότι ο φακός δεν τον εξαπατά και αφήνεται με ευχαρίστηση να μεταφερθεί σε άλλους κόσμους.

Οι κόσμοι αυτοί είναι απαλλαγμένοι από τις καθημερινές μικρότητες και μιζέριες. Η τηλεόραση ανοίγει στο παιδί και στον έφηβο, ένα άλλο παράθυρο από αυτό της πραγματικότητας. Παρακολουθώντας αυτούς τους κατασκευασμένους κόσμους που η τηλεόραση προβάλλει το παιδί και ο έφηβος απογειώνονται (στους έξω-πραγματικούς αυτούς κόσμους) και ενώ επιθυμούν και φαντάζονται πως ταυτίζονται με τους ήρωες και τις ζωές τους, επιστρέφοντας στην πραγματικότητα εξακολουθούν να είναι οι ίδιοι (Ζ. Κασνέβ, 1979).

• *Ηρωοποίηση - Μίμηση προτύπων*

Οι ψυχολόγοι έχουν συχνά επικεντρώσει την επίδραση που ασκούν τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και ιδιαίτερα η τηλεόραση στην τάση του παιδιού για τη μίμηση διαφόρων προτύπων. Η μίμηση αυτή ενισχύεται κυρίως στην παιδική ηλικία. Καθοριστικός παράγοντας στο βαθμό που θα το επηρεάσει είναι η διάρκεια των επιδράσεων που δέχεται αυτό. Οι περισσότερες πειραματικές έρευνες έχουν δείξει ότι αμέσως μετά την έκθεση του παιδιού σε μια συμπεριφορά ακολουθεί από το ίδιο η μίμησή της (Σ. Βοσνιάδου, 1992).

Η μίμηση διαφόρων προτύπων είναι έντονη μόνο για λίγο χρόνο αμέσως μετά την παρακολούθησή τους. Έχει διαπιστωθεί ότι μετά την παρέλευση 6 μηνών η επίδρασή τους έχει εντελώς ατονήσει. Τα ευρήματα διαφόρων ερευνών

υπογραμμίζουν τον τεράστιο ρόλο που διαδραματίζουν τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς του παιδιού και αυτό γιατί τα παιδιά είναι εκτεθειμένα καθημερινά και για αρκετές ώρες στις επιδράσεις τους (Ι. Παρασκευόπουλος, 1985).

Η τηλεόραση προσφέρει στα παιδιά και τους έφηβους παραδείγματα τα οποία ασυνείδητα τους κατευθύνουν. Ταυτίζουν το εγώ τους με τα πρόσωπα του θεάματος και συμπεριφέρονται ανάλογα. Τα παιδιά τρέφουν θαυμασμό για τους ήρωες, οι οποίοι εκπέμπουν γοητεία. Οι νέοι και τα παιδιά από τη φύση τους αναζητούν πρότυπα και τείνουν να τα μιμηθούν. Θέλουν να μιμηθούν τη ζωή των ινδαλμάτων τους (Πτυχιική, 1989).

Η αρνητική επίδραση έγκειται στο γεγονός ότι το παιδί αντιγράφει τη συμπεριφορά και τις πράξεις στις οποίες προβαίνει ο ηθοποιός ή ο ήρωας των κινουμένων σχεδίων, χωρίς όμως να μπορεί να διακρίνει και να αξιολογήσει κατά πόσο είναι "σωστές" ή όχι.

Σύμφωνα με τον Prokop, 1997, ο έφηβος υιοθετεί σιγά - σιγά πρότυπα συμπεριφοράς που προβάλλονται από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Τα παιδιά που βρίσκονται κυρίως στο στάδιο της εκμάθησης της συμπεριφοράς ενδέχεται να υιοθετήσουν αρνητικά πρότυπα και συμπεριφορές όπως η βία που στις μέρες μας εμφανίζει μεγάλη έξαρση. Το παιδί αποκτώντας γνώση του τρόπου με τον οποίο συμπεριφέρεται ο τηλεοπτικός χαρακτήρας, μεταφέρει τη γνώση αυτή έπειτα εκτός οθόνης και χρησιμοποιώντας τις ομοιότητες μεταξύ των τηλεοπτικών χαρακτήρων και των πραγματικών ανθρώπων κάνει γενικεύσεις και βγάζει συμπεράσματα για τους κανόνες της ανθρώπινης συμπεριφοράς.

• *Πραγματικότητα και μη πραγματικότητα*

Σύμφωνα με τον Κ. Βρύζα, 1997, η τηλεόραση διαμεσολαβεί ανάμεσα στο παιδί και την πραγματικότητα και δημιουργεί έναν κόσμο παράλληλο με τον πραγματικό, κατασκευάζει μια ψευδαίσθηση της πραγματικότητας χρησιμοποιώντας πραγματικά στοιχεία τα οποία αναμιγνύει με φανταστικά. Αυτό

έχει ως συνέπεια να δημιουργείται σύγχυση στο παιδί το οποίο δεν μπορεί να διακρίνει ανάμεσα στο πραγματικό και το φανταστικό επινόημα.

Δεν μπορεί να αντιληφθεί την αυθεντική πραγματικότητα, καθώς οι ιδέες και οι εμπειρίες από την τηλεόραση του δημιουργούν ένα αίσθημα συμμετοχής, καθώς και την αυταπάτη ότι ζει πραγματικά αυτό που συμβαίνει στην τηλεόραση (Μ. Γουίν, 1996).

Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση ενός παιδιού που πήδηξε από το παράθυρο αφού, είχε δει μια ταινία του Σούπερμαν και νόμιζε ότι και αυτό θα μπορούσε να πετάξει (Prokop, 1997).

Βέβαια, η τηλεόραση προσφέρει στο παιδί μια πληροφόρηση για τον κόσμο η οποία είναι πολύ ευρύτερη από την αντίστοιχη που δίνει η οικογένεια και το σχολείο. Παρ' όλα αυτά η γνώση αυτή είναι επιφανειακή και αποσπασματική και δεν συνδέεται με τις άμεσες εμπειρίες και πρακτικές του παιδιού. Δεν αφορά τη συγκεκριμένη πραγματικότητα όσο το φανταστικό και πλασματικό κόσμο που καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος του προγράμματός του.

Η τηλεόραση προσφέρει στα παιδιά μια τεχνητή αναπαράσταση του κόσμου και οριοθετεί τη φαντασία τους. Δημιουργεί μια ατμόσφαιρα μαγευτική που δεν αγγίζει την καθημερινή ζωή του παιδιού. Οι περιορισμοί που το ίδιο γνωρίζει στο συμβατικό χώρο, εξαφανίζονται στην τηλεόραση όπου κυριαρχεί ένας κόσμος ονειρικός, γεμάτος μαγεία, ευτυχία, θαύματα, ενώ καταρρίπτονται τα όρια μεταξύ του φυσικού και του μεταφυσικού.

Στην τηλεόραση ακόμα και τα πιο απίθανα πράγματα είναι πιθανά, οι φυσικοί νόμοι και οι κοινωνικές συμβάσεις ανατρέπονται ενώ οι κοινωνικές συγκρούσεις συγκαλύπτονται. Στη λειτουργία της τηλεόρασης η αρχή της ευχαρίστησης βρίσκεται πιο πάνω από την αρχή της πραγματικότητας. Αυτό μπορεί βέβαια να προκαλεί μια εφήμερη ικανοποίηση των επιθυμιών του παιδιού, ωστόσο δεν διευκολύνει τη διαδικασία της ωρίμανσης του (Κ. Βρύζας, 1997).

Πολλές φορές η κατανόηση των όσων παρουσιάζει η τηλεόραση αποτελεί πρόβλημα καθώς προβάλλει εικόνες της πραγματικότητας σύνθετες και

ευπρόσβλητες σε διαστρέβλωση. Το παιδί δυσκολεύεται να κατανοήσει όλα όσα παρακολουθεί καθώς πολλά από αυτά δεν συμβαδίζουν με τις υπόλοιπες εμπειρίες που το παιδί αποκτά μέσα από την παρατήρηση στο σπίτι, στο σχολείο, στο παιχνίδι και στις υπόλοιπες δραστηριότητές του. Ιδιαίτερα τα παιδιά μέχρι την ηλικία των 7 και 8 χρόνων δυσκολεύονται στο να αντιληφθούν και να κατανοήσουν πληροφορίες σχετικές με τις πράξεις των τηλεοπτικών χαρακτήρων. Λόγω της αδυναμίας αυτής είναι δυνατό να δημιουργηθεί στο παιδί παραμορφωμένη αντίληψη για ένα τηλεοπτικό χαρακτήρα ή για τον κοινωνικό του ρόλο χειροτερεύοντας έτσι τα ήδη ανεπαρκή κοινωνικά πρότυπα που αποκομίζει από την τηλεόραση και αυτό αυξάνει την πιθανότητα για βλαπτική επίδραση στη συμπεριφορά του. Καθώς το παιδί μεγαλώνει και ήδη στην ηλικία των 10-11 ετών παρουσιάζει λιγότερο σημαντικές επιδράσεις στη διάθεση και τη συμπεριφορά του και αιτία είναι ότι μετά την ηλικία αυτή αναπτύσσεται η κρίση του σχετικά με τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Αποκτά μεγαλύτερη επίγνωση της μυθιστορηματικής φύσης των τηλεοπτικών έργων. Κατανοεί καλύτερα τα πολύπλοκα τηλεοπτικά σενάρια και επηρεάζεται πιο εκλεκτικά από την παρουσίαση προσώπων ή γεγονότων (Ολ.Λεκίδη, 1984).

Σύμφωνα με τον Μ. Γουίν, 1996 αυτή η λανθασμένη αντίληψη για τον πραγματικό κόσμο που δημιουργείται δεν προέρχεται από τη σφαλερή τηλεοπτική πληροφόρηση αλλά από τη συνεχή και συστηματική παρακολούθηση προγραμμάτων που προβάλλονται με τρόπο επιβλητικό και ρεαλιστικό. Έτσι ακόμη και αν το παιδί αντιλαμβάνεται πως όσα παρακολουθεί αποτελούν μύθους, μέρα με τη μέρα τους ενσωματώνει στη δική του πραγματικότητα και επηρεάζεται από αυτούς στις δραστηριότητές του. Μετά την ενσωμάτωση αυτή η πραγματικότητα παίρνει ένα χρώμα "μη πραγματικό" ή ακόμη και ανούσιο καθώς δεν μπορεί να επιβεβαιώσει και να εκπληρώσει τις ελπίδες και τις προσδοκίες που η τηλεοπτική ζωή δημιουργεί.

- *Σχολική επίδοση, εξωσχολικές δραστηριότητες και η επίδραση της τηλεόρασης.*

Στην ηλικία που τα παιδιά και οι έφηβοι βρίσκονται ακόμη στο σχολείο και όπως είναι λογικό θα πρέπει να διαβάζουν για να βελτιώσουν τις ικανότητές τους, ωστόσο ξοδεύουν πολλές ώρες παρακολουθώντας τηλεόραση, παραμερίζοντας κατά αυτό τον τρόπο τις σχολικές τους εργασίες. (Ολ. Λεκίδη, 1984)

Η τηλεόραση εκτοπίζει το διάβασμα, τα παιδιά έχουν μειωμένο ενδιαφέρον και δαπανούν λιγότερο χρόνο γι αυτό. Η πολύωρη τηλεοπτική παρακολούθηση επηρεάζει την προσήλωση της προσοχής τους, την αντίληψη και τη μνημονική τους συγκράτηση. Αν ένα μεγάλο μέρος της εμπειρίας της παιδικής ζωής πραγματοποιείται από την παρακολούθηση της τηλεόρασης, τότε αυτό έχει ως συνέπεια να περιορίζεται ο αντίστοιχος χρόνος που το παιδί αφιερώνει για τις σχολικές του δραστηριότητες.

Η τηλεόραση δημιουργεί τη στάση του θεατή στα παιδιά και διδάσκει την παθητικότητα στις γνωστικές λειτουργίες. Επιπλέον αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα και για τις εξωσχολικές δραστηριότητες του παιδιού, οι οποίες μπορεί να είναι καθημερινές ελεύθερες απασχολήσεις και διάφορες μορφές ψυχαγωγίας. Αυτές καλύπτονταν πριν αντικατασταθούν από την τηλεόραση και από τα άλλα μέσα επικοινωνίας όπως το ραδιόφωνο, τον κινηματογράφο, τα βιβλία κ.λπ.

Έχει βρεθεί πως η παρακολούθηση της τηλεόρασης ευνοεί την παθητικότητα, προκαλεί μείωση στις κοινωνικές επαφές, στη δημιουργική φαντασία, στο δημιουργικό παιχνίδι, στη φυσική δραστηριότητα, στην αλληλεπίδραση και επαφή με τους γονείς και τέλος περιορίζει διάφορες άλλες δημιουργικές ασχολίες. Ειδικά για το εξωσχολικό διάβασμα και τους μαθητές του δημοτικού, μέσα από έρευνες βρέθηκε πως ενώ το θεωρούν ως ψυχαγωγία, γενικά προτιμούν άλλους τρόπους όπως η τηλεόραση. Συγκεκριμένα παιδιά ηλικίας 11-12 ετών αφιερώνουν 5-6 ώρες την εβδομάδα για εξωσχολικό

διάβασμα, ενώ για την τηλεόραση τον τριπλάσιο περίπου χρόνο (Ολ. Λεκίδη, 1984).

- **Τηλεόραση και διαφήμιση**

Ένα σημαντικό μέρος της κοινωνικής πραγματικότητας των παιδιών είναι ο ρόλος τους ως καταναλωτές. Η τηλεόραση σύμφωνα με την Patricia Greenfield, 1988 έχει μια φανερή επίδραση πάνω στα παιδιά καταναλωτές λαμβάνοντας υπόψη πως αυτή αποτελεί μια σχεδόν απόλυτα εμπορική επιχείρηση και η διαφήμιση κατέχει το μεγαλύτερο μέρος στην επαφή του παιδιού με την τηλεόραση.

Η παιδική τηλεοπτική διαφήμιση απευθύνεται στα παιδιά και προωθεί αντικείμενα που ενδιαφέρουν την παιδική ηλικία (παιχνίδια, τροφές, ΜΜΕ για παιδιά, λιχουδιές). Τα πρόσωπα των διαφημίσεων αυτών, αναφέρει ο Κ. Βρύζας, 1997 είναι κυρίως παιδιά, τα οποία κάνουν χρήση αυτών των προϊόντων. Τα παιδιά αυτά χρησιμεύουν ως μοντέλα ταύτισης. Η αναπαράσταση του παιδιού στη διαφήμιση λειτουργεί και σαν πόλος έλξης για τα άλλα παιδιά αλλά και σαν σύμβολο των ιδιοτήτων του προϊόντος ή της ικανοποίησης που συνεπάγεται και αναμένεται από την κατανάλωσή του.

Η τηλεοπτική διαφήμιση, συνεχίζει ο ίδιος, χρησιμοποιώντας συνδυαστική εικόνα με τον ήχο και την ομιλία δημιουργεί ένα μαγευτικό περιβάλλον, μια συγκινησιακή ατμόσφαιρα που ευνοεί το ονειροπόλημα και επιτρέπει στα παιδιά να επενδύουν τα όνειρα και τις φαντασιώσεις τους στο διαφημιζόμενο προϊόν.

Η τηλεοπτική διαφήμιση προσπαθεί με κάθε τρόπο να διεγείρει στο παιδί την επιθυμία για το συγκεκριμένο προϊόν και μάλιστα να το μετατρέψει από απλώς επιθυμητό σε αναγκαίο. Γι αυτό το λόγο άλλωστε, αναφέρει ο Κ. Βρύζας, 1997, "ασκεί μια στρατηγική γοητείας εκμεταλλευόμενη τις ανορθολογικές τάσεις του παιδιού, συνδυάζοντας συχνότερα παράλληλα με τη γοητεία και την πληροφορία για να γίνει περισσότερο αποτελεσματική". Ακόμη προσφεύγει

και στη χρήση του χιούμορ "επιζητώντας τη συμπάθεια για την ψυχαγωγία που προσφέρει".

Σύμφωνα με την P.Greenfield, 1988, οι τυπικές φιγούρες της τηλεόρασης επηρεάζουν την ανάπτυξη του παιδιού ως καταναλωτή. Τα παιδιά πραγματικά παρακολουθούν με προσοχή και μαθαίνουν από τις διαφημίσεις. Θυμούνται τα σλόγκαν, τους ήχους καθώς και τα ηχηρά ονόματα, τα οποία συγκρατούν με μεγάλη ευκολία. Μετά τις παρακολουθήσεις των διαφημιστικών μηνυμάτων τα παιδιά συχνά προσπαθούν να πείσουν τους γονείς τους να τους αγοράσουν τα διαφημιζόμενα προϊόντα.

Τα παιδιά των 7 ετών ή περίπου είναι ιδιαίτερα ευάλωτα σε αυτές τις επιδράσεις και αυτό οφείλεται στο ότι δεν μπορούν να διακρίνουν τη διαφορά ανάμεσα σε μια εκπομπή και τις διαφημίσεις και δεν αντιλαμβάνονται ότι ο σκοπός των διαφημίσεων είναι να πουλήσουν τα προϊόντα.

Ένας ακόμη λόγος που κάνει τα παιδιά να επηρεάζονται σε τόσο μεγάλο βαθμό από τα διαφημιστικά μηνύματα είναι ότι θεωρούν αυτά που βλέπουν στην τηλεόραση ως πραγματικά, σύγχυση η οποία μειώνεται με την πάροδο της ηλικίας.

Ενώ αρχικά δηλαδή πιστεύουν πως οτιδήποτε βλέπουν στην τηλεόραση θα μπορούσε να συμβεί και στην πραγματικότητα αργότερα πιστεύουν πως ότι βλέπουν στην τηλεόραση αναπαριστάνει κάτι πιθανό να συμβεί στην πραγματικότητα (P. Greenfield, 1988).

Τα παιδιά παρ' όλο που στην ηλικία των 3 ετών είναι σε θέση να ξεχωρίσουν ένα τηλεοπτικό πρόγραμμα από μια διαφήμιση, πολύ σπάνια κάτω από την ηλικία των 8 ετών μπορεί να συλλάβει το σκοπό που έχει η διαφήμιση. Νομίζει απλά πως το διαφημιστικό μήνυμα είναι μια καλοπροαίρετη προσπάθεια του διαφημιστή να βοηθήσει τους θεατές να αποφασίσουν και να διαλέξουν. Στα 8-9 κατανοεί πως ο σκοπός των μηνυμάτων είναι να πείσουν και μόνο στην ηλικία των 11 καταλαβαίνουν πως ο διαφημιστής θα καταφύγει σε "τεχνικές" για να πουλήσει τα προϊόντα του (Laura Berk, 1994).

Όσο μεγαλύτερη εμπειρία έχει ένα παιδί από την τηλεόραση, τόσο μεγαλώνουν οι υλιστικές του απαιτήσεις. Οι οπτικές εικόνες της τηλεόρασης δημιουργούν και δίνουν έμφαση στα ορατά και απτά αντικείμενα και από εκεί στην κατανάλωση θεωρώντας τα όλα πολύ σημαντικά στον καθορισμό της ταυτότητας και του τρόπου ζωής ενός ατόμου. Σε έρευνες με εφήβους π.χ., βρέθηκε πως αυτοί που παρακολουθούσαν τηλεόραση συχνά είχαν πολύ μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τα πράγματα που θα αποκτούσαν στο μέλλον, ενώ οι έφηβοι που δεν είχαν τηλεόραση ή έβλεπαν πολύ λιγότερο, ενδιαφέρονταν περισσότερο για το τι θα έκαναν στο μέλλον (Greenfield, 1988).

Τέλος θα μπορούσαμε να πούμε πως η διαφήμιση μέσω της τηλεόρασης δεν "πουλάει" απλά ένα προϊόν, αλλά έναν ολόκληρο τρόπο ζωής. Σύμφωνα με τον Κ. Βρύζα, 1997, η τηλεόραση εκφράζει και ορίζει ταυτόχρονα τον κόσμο της παιδικής ηλικίας. Μέσα από τις φαντασιώσεις και τα ονειροπολήματα που προκαλεί, προβάλλει πρότυπα επιθυμίας, μοντέλα συμπεριφοράς, κανόνες ενσωμάτωσης του παιδιού στην κοινωνία. Η διαφήμιση κοινωνικοποιεί το παιδί και το προετοιμάζει να ενταχθεί στο σύστημα κατανάλωσης.

• *Λιγότερο παιχνίδι*

Όπως αναφέρει η Μαρί Γουίν, 1996, η συχνή παρακολούθηση της τηλεόρασης εμποδίζει τα παιδιά να παίζουν, δραστηριότητα απαραίτητη για την παιδική ηλικία. Το παιδί της σχολικής ηλικίας και πολλές φορές της προσχολικής ηλικίας κατά τη διάρκεια της ημέρας προβαίνει σε διάφορες δραστηριότητες οι οποίες κατατάσσονται στην κατηγορία του παιχνιδιού. Έτσι όταν ένα παιδί χιτίζει έναν πύργο, όταν πετάει στο πάτωμα τα βιβλία από κάποια βιβλιοθήκη, όταν ξεκούμπώνει το ζακετάκι του ενάντια στις υποδείξεις που του γίνονται, όταν μιμείται τις κινήσεις των μεγάλων, όταν σηκώνει το τηλέφωνο και κάνει πως μιλάει και άλλες παρόμοιες ενέργειες τότε το παιδί παίζει.

Όλες αυτές είναι δραστηριότητες που αποσκοπούν στο να βοηθήσουν το παιδί να γνωρίσει τον κόσμο βάση των δικών του εμπειριών.

Όταν όμως το παιδί παραμένει ακίνητο μπροστά στην οθόνη για πολλές ώρες την ημέρα σίγουρα κλέβει χρόνο από το παιχνίδι. Έτσι η παρακολούθηση της τηλεόρασης από τα παιδιά δεν μειώνει μόνο τις ώρες του παιδικού παιχνιδιού αλλά επηρεάζει και την ποιότητα του είτε το παιδί παίζει στο σπίτι, είτε στο σχολείο.

Χαρακτηριστική είναι η μαρτυρία μιας δασκάλας - νηπιαγωγού η οποία εργάστηκε με παιδιά δύο διαφορετικών γενεών, παιδιά που μεγάλωσαν με τη τηλεόραση και παιδιά που μεγάλωσαν χωρίς. Αυτή αναφέρει ότι χρειάστηκε να αλλάξει το διδακτικό στυλ που εφαρμόζε παλιά στα σημερινά παιδιά. Τα παιδιά των προηγούμενων χρόνων ήταν πρόθυμα να πάρουν μέρος στις δραστηριότητες που πρότεινε, έπαιρναν πρωτοβουλίες. Σήμερα αναφέρει ότι τα παιδιά εργάζονται πρόθυμα, όμως δεν αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και δεν προτείνουν τίποτα.

Αυτό είναι το αποτέλεσμα της τηλεόρασης. Τα παιδιά ύστερα από την εμπειρία της τηλεοπτικής παρακολούθησης, αρέσκονται στην παθητικότητα, πράγμα που παρατηρείται σε όλους τους τηλεθεατές.

Τα πράγματα στις μέρες μας έχουν αλλάξει πολύ. Το παιδί έχει αντικαταστήσει το παιχνίδι μέσα στο σπίτι με την πολύωρη παρακολούθηση της τηλεόρασης και αυτό σε πολλές περιπτώσεις γίνεται με τη συγκατάθεση των γονιών. Πριν η τηλεόραση γίνει αναπόσπαστο κομμάτι της οικογένειας οι γονείς έπαιζαν με τα παιδιά τους, τους πρότειναν διάφορες δραστηριότητες και έδειχναν ενδιαφέρον για τις απορίες και τις δυσκολίες που αυτά τυχόν είχαν. Σήμερα τα πράγματα έχουν αλλάξει, οι γονείς προτιμούν τα παιδιά να δουν τηλεόραση αφού και τα ίδια το ζητούν.

Οι συνέπειες όμως της μείωσης του χρόνου που το παιδί παίζει έχουν επίδραση στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς του και αυτό γιατί το παιχνίδι στην παιδική ηλικία είναι απαραίτητο για να βοηθήσει το παιδί να αποκτήσει τις βασικές γνώσεις, να εξασκηθεί και να αποκτήσει την απαραίτητη συμπεριφορά για να πετύχει σαν μέλος της κοινωνίας.

Οι μειωμένες ώρες είναι κατά κάποιο τρόπο υπεύθυνες για την αύξηση της επιθετικότητας χωρίς βέβαια να είναι και ο μοναδικός λόγος, αλλά ο ρόλος του παιχνιδιού στη δημιουργία μιας ολοκληρωμένης προσωπικότητας είναι από όλους

παραδεκτός και αυτό γιατί το παιχνίδι έχει μεγάλη σπουδαιότητα για κάθε άτομο, πολύ περισσότερο για το παιδί που με το παιχνίδι χαίρεται και εκτονώνεται (Μ. Γουίν, 1996).

• *Τηλεόραση και ενίσχυση της επιθετικής συμπεριφοράς*

Το φαινόμενο της τηλεοπτικής βίας είναι ένα ανησυχητικό φαινόμενο, δεδομένου ότι τα παιδιά δεν παρακολουθούν μόνο τις παιδικές εκπομπές που προορίζονται για την ηλικία τους αλλά και εκπομπές που απευθύνονται σε ενήλικους. Επιπλέον στην τηλεόραση οι βιαιότητες που παρουσιάζονται στα προγράμματα εμφανίζονται με πολύ μεγαλύτερη συχνότητα και ένταση από ότι στην πραγματική ζωή. Εγκλήματα, φόνοι, διαρρήξεις, βιασμοί, γρονθοκοπήματα... κατακλύζουν καθημερινά τη μικρή οθόνη. Σύμφωνα με τον Κ. Βρύζα, 1994, ένα παιδί προσχολικής ηλικίας παρακολουθεί περίπου 4.000 πράξεις βίας το χρόνο στην τηλεόραση.

Όσον αφορά τις συνέπειες της τηλεοπτικής βίας στα παιδιά, έχουν διαμορφωθεί οι εξής βασικές θέσεις:

- α) Η πρώτη θέση είναι φρουδικής έμπνευσης και υποστηρίζει ότι η παρακολούθηση σκηνών βίας παίζει έναν ρόλο "κάθαρσης". Διαμέσου του μηχανισμού της προβολής και της ταύτισης με τον επιθετικό ήρωα, επιτρέπει την εκτόνωση της παιδικής επιθετικότητας. Το παιδί ταυτίζεται με τον επιθετικό ήρωα και ζει μαζί του τις βίαιες πράξεις που το ίδιο στην πραγματικότητα δεν θα τολμούσε να κάνει. Έτσι με αυτό τον τρόπο αποκαθαίρεται από τις επιθετικές του ορμές. Ωστόσο είναι αρκετά αμφίβολο το κατά πόσο μια μερική και προσωρινή εκφόρτιση της επιθετικότητας που ενδεχομένως προκαλεί η τηλεοπτική βία, έχει θεραπευτικό αποτέλεσμα. (Κ. Βρύζας, 1997)
- β) Σύμφωνα με τη θέση αυτή, η επιθετικότητα είναι μια αντιδραστική συμπεριφορά που μαθαίνεται, όπως υποστηρίζει ο Bandura. Είναι το αποτέλεσμα της κοινωνικής μάθησης με την παρατήρηση και τη μίμηση.

Αυξάνεται η πιθανότητα του παιδιού να εκδηλώσει επιθετική συμπεριφορά, παρακολουθώντας βίαιες σκηνές στην τηλεόραση, καθώς είναι μεγάλη η ικανότητα του να μιμείται την κοινωνική συμπεριφορά των προτύπων του περιβάλλοντος τους. Τα παιδιά τα οποία βρίσκονται ακόμη σ' ένα στάδιο (Βρύζας, 1997), εκμάθησης της κοινωνικής συμπεριφοράς κινδυνεύουν ιδιαίτερα να εκδηλώσουν επιθετική συμπεριφορά. (Prokop, 1997).

γ) Μια τρίτη θέση είναι αυτή του εθισμού. Η συνεχής μετάδοση φανταστικής βίας από την τηλεόραση και η συνεχής κατανάλωσή της από το παιδί οδηγεί σταδιακά στο να συνηθίσει αυτό στη βία (Prokop, σ. 417). Στη θεωρία αυτή του εθισμού ανήκει και η άποψη ότι όταν κανείς βλέπει συνεχώς βίαιες σκηνές και εκπομπές, αναπτύσσει μια αρνητική εικόνα για τον κόσμο. Τείνει να υπερεκτιμά τους πραγματικούς κινδύνους της ζωής και να δυσπιστεί απέναντι στο περιβάλλον του.

δ) Μια τέταρτη θέση είναι αυτή του ερεθισμού. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή η αναπαράσταση της βίας ερεθίζει το θεατή και αυτό το είδος ερεθισμού μπορεί να προκαλέσει ψυχοσωματική εξάρτηση. Ο θεατής έχει ανάγκη από όλο και πιο σκληρές σκηνές βίας, για να μπορέσει να ερεθιστεί (Prokop, 1997).

Οι Bandura και Walters (1964) υποστηρίζουν πως ενώ τα παιδιά διδάσκονται ακόμη από ζωντανά πρότυπα παρατηρείται μια αυξημένη εμπιστοσύνη στα συμβολικά τηλεοπτικά πρότυπα εξαιτίας των ειδικών εφφέ της νέας τεχνολογίας και της διαθεσιμότητας της τηλεόρασης. Η τηλεόραση αποτελεί για τα παιδιά πλούσια πηγή κοινωνικής γνώσης και είναι μεγαλύτερη η δύναμη μετάδοσης επιθετικότητας μέσα από συμβολικά πρότυπα από ότι μέσα από ζωντανά πρότυπα συμπεριφοράς. Και η επιθετική συμπεριφορά μαθαίνεται μέσα από τις ίδιες διαδικασίες που αποκτούνται και οι άλλοι τρόποι συμπεριφοράς (Ολ. Λεκίδη, 1984).

Έχει βρεθεί πως οι βίαιες σκηνές στην τηλεόραση διδάσκουν στο παιδί νέους τρόπους συμπεριφοράς. Η παρακολούθηση τέτοιων σκηνών ερεθίζει τα παιδιά σε καταστρεπτικές - επιθετικές ενέργειες ενάντια είτε σε ανθρώπους είτε σε άψυχα αντικείμενα, τα κάνει επίσης περισσότερο ευερέθιστα στο παιχνίδι και να

καταφεύγουν πιο εύκολα σε χειροδικίες αντί να προσπαθούν να βρουν λύση σε μια φιλονικία τους.

Οι επιθετικές ενέργειες που το παιδί παρακολουθεί στην τηλεόραση παραμένουν αρκετό χρονικό διάστημα στη μνήμη του. Οι πιθανότητες να μιμηθεί αυτές τις πράξεις το παιδί, αυξάνουν όταν μια βίαιη σκηνή προβάλλεται συχνά και χρησιμοποιείται ή εγκληματική μέθοδος με επιτυχία. Ωστόσο ο Coarson (1969) αναφέρει πως αν υπάρχουν οδυνηρές συνέπειες για την εγκληματική πράξη αναχαιτίζεται κατά πολύ η πιθανότητα μίμησης. Επίσης το παιδί μιμείται ευκολότερα και οι μεγαλύτερη έκταση μιας επιθετικής πράξης αν το πρόβλημα του είναι όμοιο με εκείνο του πρωταγωνιστή. Το παιδί ταυτίζεται απόλυτα και η βία που προβάλλεται αποτελεί πρότυπο για τη λύση των προσωπικών του συγκρούσεων.

Το παιδί βλέποντας στην τηλεόραση ότι ακόμα και οι υποτιθέμενοι καλοί χρησιμοποιούν βία, αρχίζει και πιστεύει ότι η βία είναι κάτι το αποδεκτό στην κοινωνία. Σύμφωνα με έρευνα του Ερβνερ, 1920, όσο περισσότερο παρακολουθεί το παιδί τηλεόραση τόσο πιο πολύ πιστεύει πως ο κόσμος είναι εχθρικός και τρομακτικός και τόσο περισσότερο γίνεται επιθετικό, ανήσυχο, με λιγότερη φαντασία και φοβάται πιο συχνά (Ολ. Λεκίδη, 1984).

Ένας ακόμη σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει την αντίδραση του παιδιού στην τηλεοπτική βία είναι η φύση και οι ιδιαιτερότητες του περιβάλλοντος στο οποίο μεγαλώνει.

Τα παιδιά που επηρεάζονται περισσότερο, σύμφωνα με έρευνες είναι αυτά που στις οικογένειες τους υπάρχει επιθετικότητα και η βία χρησιμοποιείται για την επίλυση των διαφόρων συγκρούσεων. Αυτό συντελεί στο να αποδεχθεί σταδιακά το παιδί τη βία και την επιθετική συμπεριφορά σαν τρόπο ζωής. Επίσης έχει βρεθεί πως τα παιδιά που προέρχονται από οικογένειες που είναι αυστηρές σε θέματα πειθαρχίας, με αποτέλεσμα τα παιδιά να ζουν με μεγαλύτερο άγχος, είναι πιο επιθετικά και η μεγάλη παρακολούθηση τηλεοπτικής βίας ήταν ένας παράγοντας πρόβλεψης της επιθετικής συμπεριφοράς ένα ή δύο χρόνια αργότερα. (Ολ. Λεκίδη, 1984)

Επίσης παιδιά από οικογένειες χαμηλής κοινωνικής και οικονομικής ισχύος έχουν λιγότερες πιθανότητες να ασκηθούν σε εναλλακτικές κοινωνικές συμπεριφορές από κάποια άλλα παιδιά που προέρχονται από οικογένειες υψηλότερης κοινωνικο-οικονομικής ισχύος (Σ. Βοσνιάδου, 1992).

Άλλωστε ας μην ξεχνάμε πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος των γονέων στη δημιουργία της παιδικής συνείδησης. Ένα παιδί που έχει γερούς δεσμούς με τους γονείς του δεν απορρίπτει εύκολα τη συμβουλή τους. Αυτό του είναι τόσο δύσκολο όσο και να εγκαταλείψει τους ίδιους τους γονείς του. Για τα παιδιά αυτά ο κίνδυνος της "διαφθοράς" είναι μικρότερος, αναφέρει η Μ. Γουίν.

Μια ανάλογη θέση υποστηρίζεται και από ένα κριτικό τηλεόρασης: "αν πραγματικά το να βλέπουμε προγράμματα άσχημα μας κάνει σιγά -σιγά όντα διεφθαρμένα, τότε η συνεχής παρακολούθηση καλών προγραμμάτων, θα έπρεπε να μας κάνει αγίους" (Μ. Γουίν, 1997, σ. 70).

Όπως αναφέρει και ο Κ. Βρύζας, 1997, η τηλεόραση μπορεί άμεσα να μην παράγει την επιθετικότητα και την επιθετική συμπεριφορά, συμβάλλει όμως στη διαμόρφωση μιας αντίληψης για τη βία, ως κοινωνικό φαινόμενο. Ακόμη και αν η παρακολούθηση βίας από την τηλεόραση δεν προκαλεί την επιθετική συμπεριφορά ωστόσο οδηγεί σ' ένα είδος συμβιβασμού με τη βία, που με την ολοένα και μεγαλύτερη συμμετοχή της στην καθημερινή ζωή του παιδιού, γίνεται οικεία. Αμβλύνεται κατά αυτό τον τρόπο η ευαισθησία του παιδιού απέναντι στα φαινόμενα βίας όπως αυτό εμφανίζονται στην καθημερινή ζωή.

Σύμφωνα με τα όσα αναφέρει η Μ. Γουίν, 1996, το παιδί με 42 ώρες τηλεόρασης την εβδομάδα, όποιο και είναι το πρόγραμμα είναι πολύ φυσικό να αρχίζει να ταλαντεύεται ανάμεσα στο πραγματικό και το μη πραγματικό και το συγκινησιακό του επίπεδο να πέφτει πολύ χαμηλά. Ακόμη και με καλές εκπομπές κινδυνεύει να τροποποιηθεί η ικανότητά του να αντιδρά ομαλά στην ανθρώπινη πραγματικότητα.

Εφόσον κάθε πραγματική βία εκλαμβάνεται σαν θέαμα παρά σαν πραγματικότητα, αυτό μπορεί να οδηγήσει το παιδί στην απάθεια και την αδιαφορία.

Η συχνή παρακολούθηση, αναφέρει ακόμα κάνει τα παιδιά πιο ανεκτικά στην επιθετικότητα των άλλων παιδιών, λιγότερο συναισθηματικά και λιγότερο αρνητικά απέναντι στη βία. Η τηλεοπτική βία μειώνει τη φυσική συμπάθεια για τα θύματα και προκαλεί μια περιφρόνηση των ηθικών επιταγών, αφήνοντας να νοεεί πως αυτές δεν αρμόζουν σε ένα "πραγματικό άνδρα". Σύμφωνα με τον ίδιο δεν είναι "τόσο η βία αν τέτοια που έχει αρνητικά αποτελέσματα, όσο η μορφή εκείνη της βίας που συνδέεται με τη μειωμένη εικόνα του ανθρώπου και την παντελή απουσία σεβασμού για την ανθρώπινη ζωή. Η πιο επικίνδυνη μορφή βίας είναι εκείνη που αντιστρατεύεται τις αξίες του ανθρωπισμού και της ειρήνης (Κ. Βρύζας, 1997).

Σύμφωνα με την Μ. Σεραφετινίδου, 1991, για την εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς στους ανηλίκους συνυπάρχουν και συμβάλλουν και άλλοι παράγοντες εκτός από την τηλεόραση. Αναφέρει ότι η αναπαράσταση της βίας στα μηνύματα της τηλεόρασης δεν αποτελεί γενεσιουργό παράγοντα βίαιης συμπεριφοράς, απλά τείνει να ενισχύσει προδιαθέσεις για τέτοιου είδους συμπεριφορά. Τα αίτια αυτής της προδιάθεσης κατά πάσα πιθανότητα βρίσκονται έξω από την τηλεόραση. Τα μέσα και κυρίως η Τ. V. παρέχουν το μοντέλο το ερέθισμα για επιθετικές παρορμήσεις που δε βρίσκονται πολύ κάτω από την επιφάνεια, πάντα περιμένοντας την ευκαιρία να εκραγούν (Πτυχιική, 1989).

Το ίδιο αναφέρει περίπου και ο Δ. Τσαρδάκης, 1983, σ.55, λέγοντας: "Η τηλεόραση δεν έχει καμιά άμεση επιρροή στα μοντέλα επιθετικότητας, τα οποία παρακολουθούν οι θεατές ή στις ενισχύσεις τις οποίες προσφέρει το περιβάλλον για τέτοιου είδους συμπεριφορά. Πολύ περισσότερο αυτή επηρεάζει τις επιθετικές τάσεις των παιδιών, ενόσω τα μαθαίνει πως συμπεριφέρεται κανείς επιθετικά μέσω του τρόπου με τον οποίο, αυτή απεικονίζει τη λειτουργική αξία της βίαιης συμπεριφοράς (Πτυχιική, 1989).

Απ' όσα αναφέρθηκαν παραπάνω γίνεται φανερό πως η τηλεοπτική βία δεν επιδρά, τουλάχιστον όχι άμεσα στην εμφάνιση επιθετικής συμπεριφοράς στο παιδί - θεατή.

Η επίδραση της τηλεόρασης εξαρτάται από τον τρόπο που το παιδί τη χρησιμοποιεί και ειδικότερα από τον τρόπο που το κάθε παιδί αντιλαμβάνεται τις σκηνές βίας που προβάλλονται. Η τηλεοπτική βία δεν επιβάλλεται άμεσα αλλά παίζει ρόλο η σημασία που το παιδί της αποδίδει. Σημαντικό ρόλο παίζει η συχνότητα παρακολούθησης, η μικρή ή μεγάλη διάρκεια της παρακολούθησης, ο υψηλός ή χαμηλός βαθμός προσοχής και κατανόησης, η παρακολούθηση με ή χωρίς την παρουσία γονέων και φίλων, το αν το παιδί μετά συζητάει με τους γονείς για όσα παρακολούθησε ή όχι. Το παιδί οφείλει, αναφέρει ο ίδιος, να εφοδιαστεί με "τον κατάλληλο κώδικα ανάγνωσης, με τα αναγκαία ερμηνευτικά μέσα, ώστε να προσλαμβάνει τις σκηνές βίας με τρόπους που αποκλείουν τη βία σαν πρότυπα συμπεριφοράς" (Κ. Βρύζας, 1997).

Ωστόσο είναι ανάγκη, η τηλεοπτική βία να περιορισθεί. Αυτό οφείλει να συμβεί διότι με την ύπαρξη της είναι δυνατόν να δημιουργηθούν στα παιδιά τραύματα, ικανά να διαταράξουν τη διαδικασία ωρίμανσής τους και να προσβάλλουν την ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους τόσο στο επίπεδο του υποσυνείδητου όσο και στο επίπεδο της συνείδησης και αυτό γιατί με την τηλεοπτική βία παρουσιάζεται στο νεαρό άτομο μια εικόνα ενός κόσμου αποδιοργανωμένου, όπου οι παλιές αξίες έχουν καταστραφεί, χωρίς ακόμη να έχουν αντικατασταθεί από νέες, και ιδιαίτερα η αξία της ανθρώπινης ζωής που έχει απωλεσθεί (Πτυχιική, 1989).

Ένα ακόμη ερώτημα που θα μπορούσε εύλογα να κάνει κανείς είναι: Γιατί όμως τόση βία;

Η βία είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο, αναφέρει ο Κ. Βρύζας (1997), που συνδέεται με το πώς η κοινωνία στο σύνολό της είναι οργανωμένη. Οι ιστορίες τρόμου, οι ταινίες φρίκης, τα προγράμματα και οι σκηνές βίας αποτελούν καταναλωτικά αγαθά. Η τηλεόραση δεν μπορεί να αγνοήσει το φαινόμενο αυτό που κυριαρχεί παντού μέσα στο κοινωνικό περιβάλλον.

Η Μ. Γουίν, 1996, βεβαιώνει "είναι απλό, οι άνθρωποι θέλουν βία". Οι διαφημιστές λοιπόν θέλουν να είναι σίγουροι ότι τα προγράμματα τους θα

παρακολουθηθούν από όσο μεγαλύτερο κοινό γίνεται και θεωρούν πως η ακροαματικότητα ανεβαίνει όταν μέσα στο πρόγραμμα περιλαμβάνεται βία.

Αυτό όμως αναφέρει ο Κ. Βρύζας, 1997, δεν σημαίνει πως "η συστηματική προβολή του φαινομένου της βίας, η καιροσκοπική εκμετάλλευση του για εμπορικούς λόγους ή η αναγωγή της επιθετικής συμπεριφοράς σε κοινωνικά αποδεκτό μοντέλο" είναι επιτρεπτή. Το πρόβλημα έγκειται στο να γνωρίζουμε με ποιό τρόπο και με τι ρυθμό θα αποκαλύψουμε στο παιδί το φαινόμενο αυτό.

Η τηλεόραση αποτελεί τελικά μια πραγματικότητα στην καθημερινή ζωή του παιδιού σήμερα που κανείς δεν μπορεί ν' αγνοήσει. Ωστόσο τα θετικά ή τα αρνητικά αποτελέσματά της εξαρτώνται από τον τρόπο χρησιμοποίησης της. Σύμφωνα με τον Κ. Βρύζα, 1997, η επίδραση της τηλεόρασης δεν είναι άμεση ούτε και μετρήσιμη γιατί διαπλέκεται με εκείνη της οικογένειας, του σχολείου, της ομάδας των συνομηλίκων και του γενικότερου περιβάλλοντος μέσα στο οποίο ζει κι ενεργεί το παιδί.

Εφόσον λοιπόν οι γονείς και οι δάσκαλοι δεν αποτελούν τους μοναδικούς κατόχους της γνώσης οφείλουν να τροποποιήσουν και τον παραδοσιακό τους ρόλο και να μάθουν στα παιδιά να βλέπουν τηλεόραση με κριτικό τρόπο ώστε να μην αποτελούν παθητικούς αλλά ενεργούς τηλεθεατές. Αυτό βέβαια απαιτεί μια στενή συνεργασία ανάμεσα στην οικογένεια και το σχολείο.

Η τηλεόραση επειδή σαν εκπαιδευτικό μέσο έχει μεγάλη δύναμη, είναι πολύ σημαντικό. Τα παιδιά να παρακολουθούν προγράμματα υψηλής ποιότητας που α) δεν προχωρούν πέρα από τη συναισθηματική ωριμότητα τους και β) παρέχουν φαντασία ή γεγονότα όχι επιβλαβή. Οι γονείς μπορούν να βελτιώσουν τις επιδράσεις της τηλεόρασης με το να είναι εκλεκτικοί όταν πρόκειται για τις εκπομπές που θα παρακολουθήσουν τα παιδιά και με το να συζητούν σχετικά μ' αυτές έτσι ώστε τα παιδιά να ενθαρρυνθούν και να παρακολουθούν τηλεόραση με σύνεση και κρίση (P. Greenfield, 1988).

Παράλληλα το σχολείο οφείλει να προετοιμάσει το παιδί στον πολιτισμό της εικόνας και να τον δημιουργήσει τα αναγκαία συστήματα άμυνας απέναντί στους

ενδεχόμενους κινδύνους μιας αλόγιστης χρήσης της τηλεόρασης (Κ. Βρύζας, 1997).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΟΙ ΟΜΑΔΕΣ ΤΩΝ ΣΥΝΟΜΗΛΙΚΩΝ ΚΑΙ Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ

3.1. Εφηβική ηλικία

Η εφηβική ηλικία σύμφωνα με τον Ι. Παρασκευόπουλο, 1985, είναι η τελευταία φάση της ανάπτυξης, το τελευταίο στάδιο στην πορεία του ατόμου προς την ωριμότητα. Αναφέρεται στη χρονική περίοδο ανάμεσα στην παιδική ηλικία και αποτελεί τη φάση της ζωής κατά την οποία το άτομο μεταβαίνει από τον κόσμο του παιδιού, με την ανεμελιά και την εξάρτηση στον κόσμο του ενήλικου, με την υπευθυνότητα και την αυτοδιαχείριση. Στο διάστημα αυτό των 7-8 χρόνων το αναπτυσσόμενο άτομο, ο έφηβος, δεν είναι ούτε παιδί ούτε ενήλικας. Γι αυτό και η εφηβική ηλικία αποτελεί μια ξεχωριστή αναπτυξιακή περίοδο που χαρακτηρίζεται ως μεταβατική.

Η εφηβεία, σύμφωνα με τον Ν. Μάνου, μπορεί να διαιρεθεί σε τρεις υποπεριόδους α) την πρώτη εφηβεία, από 11-14 ετών που περιλαμβάνει και την προεφηβεία, β) τη μέση εφηβεία από 14-16 και γ) την όψιμη εφηβεία 16- μέχρι τη λύση της εφηβείας, η οποία μπορεί και να μη συμβεί ποτέ.

Η εφηβεία τελειώνει όταν το νεαρό άτομο

1. κατορθώνει να ανεξαρτητοποιηθεί ψυχολογικά από τους γονείς του που όμως του επιτρέπει να ξαναγυρνάει κοντά τους δημιουργώντας μια νέα σχέση που δεν έχει ως κύριο χαρακτηριστικό, την εξάρτηση, αλλά βασίζεται στην ισότητα και το αμοιβαίο σεβασμό
2. Διαμορφώνει μια προσωπική ταυτότητα, που περιλαμβάνει και ένα σύστημα ηθικών αξιών και αφοσίωση στην εργασία και

3. Καταφέρνει στο διαπροσωπικό τομέα, να δημιουργήσει σημαντικές και αμοιβαίες, τόσο σεξουαλικές όσο και μη σεξουαλικές, σχέσεις που έχουν διάρκεια, και στις οποίες δίνει και παίρνει εξίσου (Ν. Μάνου, 1988.)

Η εφηβική ηλικία, αναφέρει ο Ι. Παρασκευόπουλος, 1985, χαρακτηρίζεται ως η περίοδος της ταχύτερης σωματικής αύξησης και των βαθιών βιοσωματικών αλλαγών, της έντονης συναισθηματικότητας και των ετερόφυλων διαφορόντων, της αφηρημένης σκέψης και του ιδεαλισμού, των προσωπικών αξιών και της δημιουργίας προσωπικής ταυτότητας.

Συνοπτικά οι αλλαγές που υφίστανται το άτομο σε όλους τους τομείς της ζωής του κατά τη διάρκεια της εφηβείας, είναι

- **Βιοσωματικός τομέας:**

Απότομες και καθολικές αλλαγές που αφορούν όλες τις παραμέτρους του σώματος: ύψος, βάρος, αναλογίες, περίγραμμα, θέση και λειτουργία οργάνων και οργανικών συστημάτων, με κορυφαία βιοσωματική μεταβολή, την ωρίμανση της γενετήσιας λειτουργίας.

- **Νοητικός τομέας**

Κατά την εφηβεία το άτομο κατακτά τις λεγόμενες αφαιρετικές ή τυπικές νοητικές πράξεις. Η σκέψη απελευθερώνεται από το συγκεκριμένο της περιεχόμενο και μπορεί να κινείται και στο χώρο του πιθανού, των υποθέσεων και των θεωριών. Η ανακάλυψη του δυνατού - πιθανού από τον έφηβο, φέρνει μια γενικότερη αλλαγή στη στάση του απέναντι στον κόσμο και στα πρόσωπα που τον περιβάλλουν. Κατασκευάζει νέα θεωρητικά συστήματα για το άτομο και την κοινωνία, για το παρόν και το μέλλον, γίνεται σκεπτικιστής για ότι διαδραματίζεται γύρω του και ιδεαλιστής στις λύσεις που δίνει στα προβλήματα της ζωής.

- **Συναισθηματικός τομέας**

Στον τομέα αυτό κατά την εφηβεία, λόγω μεταβολών στους ενδοκρινείς αδένες υπάρχει μεγάλη συναισθηματική αστάθεια, που επηρεάζει γενικά όλη τη διάθεση και συμπεριφορά του εφήβου. Συνειδητά ή ασυνείδητα ολόκληρη η συμπεριφορά του ζυγίζεται με συναισθηματικό τόνο, παρά τον ισχυρό νοητικό έλεγχο. Η

εφηβεία, είναι περίοδος όπου εμφανίζονται μεταπτώσεις και ταλαντεύσεις ανάμεσα σε αντιφατικές και συγκρουόμενες διαθέσεις όπως πάθους και αδιαφορίας, χαράς και λύπης, φιλίας και εχθρότητας. Η ένταση και η διάρκεια βέβαια των ψυχικών αυτών αναστατώσεων επηρεάζονται σημαντικά και από το γενικότερο κλίμα της κοινωνίας και της στάσης των ενηλίκων απέναντι στον έφηβο. Ο έφηβος βιώνει εντονότερα καταστάσεις άγχους και σύγχυσης σε κοινωνίες όπου τα όρια και τα καθήκοντά του δεν είναι καθορισμένα με σαφήνεια ή όπου η μεταβατική περίοδος προπαρασκευής για το ρόλο του ενήλικα επιμηκύνεται.

- **Κοινωνικός τομέας**

Ο έφηβος εμφανίζει έντονη τάση για ανεξαρτητοποίηση από τους ενήλικες και κυρίως από την οικογένεια του και συμμόρφωση προς την ομάδα των συνομηλίκων που στην ηλικία αυτή φθάνει στο αποκορύφωμά της. Η έντονη επιθυμία του εφήβου για την κατάκτηση της αυτονομίας του αποτελεί συχνά αίτια προστριβών και συγκρούσεων με τους γονείς του, ιδίως όταν πρόκειται για αυταρχικούς γονείς (Ι. Παρασκευόπουλος, 1985).

Δημιουργούνται έτσι στη φάση αυτή ομάδες ομηλικών αρχικά του ίδιου φίλου, στη μέση εφηβεία, γίνονται πια μικτές, που είναι ανταγωνιστικές στις συμβατικές συνήθειες των ενηλίκων αλλά που υιοθετούν νέες συμβατικές καταστάσεις, όπως όμοιο ντύσιμο, κόψιμο μαλλιών, χρήση ορισμένου ειδικού λεξιλογίου κλπ. Οι ομάδες αυτές έχουν πολύ μεγάλη σημασία για την περαιτέρω εξέλιξη του εφήβου γιατί από τη μία τον βοηθούν στον αγώνα του για κατάκτηση της ανεξαρτησίας του και από την άλλη στη διαμόρφωση της προσωπικής του ταυτότητας (Ν. Μάνου, 1988).

Κατά τη διάρκεια της εφηβείας, όπως είδαμε παραπάνω και καθώς διευρύνεται το πεδίο των δραστηριοτήτων του ατόμου και ο κύκλος των γνωστών μεγαλώνει, ο έφηβος περνά όλο και λιγότερο χρόνο μέσα στο σπίτι. Οι κοινωνικές σχέσεις με τους συνομηλικούς μπορούν να πάρουν τις εξής μορφές α) σχέσεις στη μεγάλη ομάδα η οποία είναι περισσότερο υπεύθυνη για οργανωμένες κοινωνικές

δραστηριότητες όπως τα πάρτυ, β) σχέσεις σε πιο μικρή ομάδα (ηλικίες) η οποία ασκεί ιδιαίτερη επίδραση στη συμπεριφορά του εφήβου καθώς και γ) ατομικές φιλίες (M. Herbert, 1996).

3.2. Οι εφηβικές φιλίες

Η ανάγκη του εφήβου για επικοινωνία δεν μπορεί να καλυφθεί ικανοποιητικά και πλήρως μόνο μέσα από την επαφή του με τους συνομηλίκους στα πλαίσια μιας ομάδας ή με τις καλές σχέσεις του με τους συμμαθητές. Πολύ σημαντικό και (απαραίτητο) ρόλο στη ζωή του εφήβου διαδραματίζουν οι στενοί φίλοι που χρόνο με το χρόνο γίνονται όλο και πιο αναγκαίοι (M. Γράψα, 1987).

Η παιδική "φιλία" είναι μια απλή συντροφικότητα που στηρίζεται στις κοινές συνήθειες, ασχολίες και ιδιαίτερα στο παιχνίδι. Από το 10 με 11 χρόνια όμως αναφέρει ο Μπερτ - Ρεϊμόν - Ριβιέ, 1996 παρατηρείται η τάση οι παιδικές φιλίες να συρρικνώνονται και να γίνονται εκλεκτικότερες, όπου φτάνοντας στην εφηβεία βαθαίνουν και φορτίζονται με πάθος. Σ' αυτήν την περίοδο της ανάπτυξης και διαμόρφωσης της προσωπικότητας, ο φίλος αναλαμβάνει το ρόλο του στηρίγματος του Εγώ, είναι ένα άλλο εγώ, συχνά εξιδανικευμένο, που προσφέρει στον έφηβο, μια ενθαρρυντική εικόνα του εαυτού του. Άλλωστε είναι γνωστό πόσο συγκλονιστική και τραυματική εμπειρία είναι στην ηλικία αυτή η προδοσία ενός φίλου ή μιας φίλης. Η προδοσία δεν αποτελεί απλώς πλήγμα στις απαιτήσεις του εφήβου για αποκλειστικότητα και στην έντονη ανάγκη του για τρυφερότητα και αγάπη, αλλά θέτει υπό αμφισβήτηση το ίδιο το αίσθημα της προσωπικής αξίας, αίσθημα που η φιλία ενδυναμώνει.

Η φιλία γεννιέται από τη βασική ανάγκη που νιώθει ο έφηβος για την ανθρώπινη επικοινωνία και κατανόηση, μια ανάγκη που χαρακτηρίζει την εφηβεία σαν την ηλικία των "έντονων φιλιών". Η φιλία είναι το πρώτο συναίσθημα που εμφανίζεται, προπάντων κατά την πρώτη συναισθηματική φάση της εφηβείας. Είναι το συναίσθημα της αμοιβαίας και άδολης αφοσίωσης δύο ψυχών που μέσα στη

θύελλα των ψυχοβιολογικών και συναισθηματικών συγχύσεων, ψάχνουν να βρουν το όμοιό τους, το στήριγμά τους.

Πολλές μεγάλες φιλίες που γεννιούνται στην ηλικία αυτή είναι δυνατόν να κρατήσουν χρόνια. Οι φιλίες της εφηβικής ηλικίας χαρακτηρίζονται από μια ένταση, ένα ισχυρό ενδιαφέρον και αμοιβαία εκτίμηση. Σ' αυτό συμβάλλει ο αυθορμητισμός αυτής της ηλικίας, η αντιμετώπιση των προβλημάτων κάτω από την ίδια προοπτική, οι κοινοί αγώνες και τα κοινά προβλήματα (Μιχ. Α. Κολτσιδά, 1988).

Η φιλία σύμφωνα με τον M. Herbert, 1996, είναι μια στενή συναισθηματική σχέση που ικανοποιεί την ανάγκη του εφήβου να μοιράζεται τα συναισθήματα και τα προβλήματα του με κάποιο άτομο που θεωρεί σημαντικό, το εμπιστεύεται και το έχει ξεχωρίσει από την υπόλοιπη παρέα. Είναι η πρώτη φορά που ο πρώιμος έφηβος βιώνει μια ευαισθησία σε σχέση με το τι συμβαίνει σ' ένα άλλο πρόσωπο, αυτόν που θεωρεί και αποκαλεί ως "φίλο" του. Οι έντονες και στενές αυτές φιλίες που αναπτύσσονται κατά την εφηβική ηλικία βοηθούν τον έφηβο ν' αναπτύξει σε μεγαλύτερο βαθμό συναισθηματική οικειότητα και να είναι περισσότερο αλτρουιστής από τον έφηβο που δεν κατορθώνει να βιώσει αυτή την ξεχωριστή φύση της "εφηβικής φιλίας".

Είναι η ανάπτυξη της εσωτερικής ζωής που γεννά στον έφηβο την ανάγκη αυτή της απόκτησης ενός προσωπικού φίλου με τον οποίο μοιράζεται σχεδόν τα πάντα, τον συμβουλευεται σε όλα, και μπορεί κοντά του να βρει υποστήριξη και βοήθεια. Χαρακτηριστικό της φιλίας αυτής των εφήβων είναι οι ατελείωτες ώρες που περνούν μαζί συζητώντας, συμβαίνει μάλιστα οι συζητήσεις τους να καλύπτουν όλο το χρόνο που βρίσκονται μαζί και ίσως στην ουσία τίποτε άλλο να μην τους συνδέει (Μ. Γράψα, 1987):

Η ταύτιση του εφήβου μ' έναν από τους ομοίους του, που έχει παρόμοια προβλήματα, ανησυχίες, ενθουσιασμούς, αντιδράσεις και η δυνατότητα να βρει σ' αυτόν στοιχεία του εαυτού του και να μοιράσει αισθήματα πολύ βαριά για να αντέξει μόνος του, παίζει πολύ σημαντικό ρόλο.

Επιπλέον είναι γεγονός πως ο έφηβος βασίζεται πιο πολύ στους φίλους του, απ'

ότι στους γονείς του για να ικανοποιήσει βασικές του ανάγκες όπως συντροφικότητα, επιβεβαίωση της αξίας του και οικειότητα. Έφηβοι που δεν ζουν τη βαθιά αυτή και στενή φιλία αναφέρουν πως αισθάνονται μεγαλύτερη μοναξιά, αγωνία και αίσθημα κατωτερότητας και χαμηλής αυτοπεποίθησης από τους εφήβους που βιώνουν μια στενή φιλία. Η μεγάλη αυτή οικειότητα που μοιράζονται οι έφηβοι μέσα σε μια φιλία τους βοηθάει και τους "αναγκάζει" να αποκτήσουν ορισμένες κοινωνικές δεξιότητες, όπως και να μάθουν να εκφράζουν τα συναισθήματά τους, να μπορούν σε μια δύσκολη στιγμή για το φίλο τους να του συμπαρασταθούν και πώς να χειρίζονται και να αντιμετωπίζουν διαφωνίες και συγκρούσεις με τρόπους που δεν κλονίζουν και δεν υπονομεύουν τη φιλία τους. Επίσης εκφράζοντας τις ανησυχίες και τις ανασφάλειές τους, τους φόβους και τις αγωνίες τους, αισθάνονται πως είναι φυσιολογικοί και δεν έχουν να ντρέπονται για όλα αυτά που τους συμβαίνουν, εφόσον δεν συμβαίνουν μόνο σ' αυτούς. Ο φίλος μπορεί ακόμη και να λειτουργήσει προστατευτικά για τον έφηβο και να μειώσει τον κίνδυνο να παρασυρθεί και να επηρεασθεί από την αρνητική επίδραση μιας ομάδας (L. W. Santvock, 1996).

Η εύρεση ενός φίλου στην εφηβική ηλικία και η δημιουργία μιας εγκάρδιας και στενής συντροφικής σχέσης, έχει ιδιαίτερη σημασία για την ψυχική κατάσταση του εφήβου, για τη διάθεση, για τη χαρά της ζωής. Οι δυσκολίες της ηλικίας αυτής, αντιμετωπίζονται πολύ πιο εύκολα και λιγότερο επώδυνα με την ύπαρξη ενός φίλου (Μ. Γράβα, 1987).

3.3. Η ένταξη του εφήβου στις ομάδες των συνομηλίκων και η επίδρασή στους στην ψυχοκοινωνική του ανάπτυξη

Ο έφηβος σύμφωνα με τον Α. Κολτσιδά. 1988, δε ζει μόνο μέσα στο οικογενειακό και σχολικό περιβάλλον. Ένα μεγάλο μέρος του ελεύθερου χρόνου του, ίσως και το μεγαλύτερο, το "καταναλώνει" στη γειτονιά, στις εφηβικές ομάδες, στα κέντρα διασκέδασης, σε βόλτες με τους φίλους, στο κοινωνικό του περιβάλλον, εκεί όπου συντελείται και πραγματώνεται η "καθημερινή επικοινωνία" ανάμεσα στα άτομα και επιτελείται η κοινωνικοποίησή του, μια κοινωνικοποίηση πέρα από τη θεωρία και από το παράδειγμα που διδάσκεται στο σπίτι και το σχολείο.

Οι ομάδες των συνομηλίκων είναι ένας από τους πιο σημαντικούς εξωοικογενειακούς παράγοντες που εμφανίζεται κυρίως την περίοδο της εφηβείας και επιδρά ουσιαστικά στην ανάπτυξη ορισμένων τάσεων. Στις σύγχρονες κοινωνίες, οι συνομηλικοί μπορεί να βρίσκονται στα πλαίσια ανάλογου θεσμού όπως π.χ. στις ομάδες προσκόπων, κομματικές νεολαίες, στο σχολείο αλλά μπορεί να αποτελούν και άτυπες ομάδες που σχηματίζονται αυθόρμητα χωρίς να υπόκεινται στον έλεγχο είτε της οικογένειας είτε οποιουδήποτε άλλου φορέα κοινωνικοποίησης. Ο Αθ. Γκότοβος αναφέρεται σε δύο μοντέλα βίωσης της επικοινωνίας ανάμεσα στους συνομηλίκους. Στο πρώτο μοντέλο οι συναντήσεις γίνονται ανάμεσα σε φορείς ρόλων, τα υποκείμενα εμφανίζονται με συγκεκριμένη ιδιότητα, κοινωνική ταυτότητα και η επικοινωνία και η αλληλεπίδραση προσανατολίζονται στους κανόνες που ισχύουν για τη συγκεκριμένη κοινωνική σχέση. Η προσωπική ταυτότητα δεν αποτελεί το κυρίαρχο στοιχείο. Αντίθετα στο δεύτερο μοντέλο η συνάντηση και η επικοινωνία είναι προσανατολισμένη στις προσωπικές ταυτότητες και "ελεύθερη" από προδιαγραφές που επίσημες ή άτυπες ιδιότητες επιβάλλουν. Στη σύγχρονη κοινωνία οι ομάδες των συνομηλίκων ανήκουν στη δεύτερη κατηγορία. Η "παρέα" των εφήβων δεν έχει καταστατικά και ο τρόπος που σχηματίζεται δηλαδή η επιλογή των μελών που τελικά την απαρτίζουν είναι προϊόν αυθόρμητων αλληλεπιδράσεων (Αθ. Γκότοβος, 1996).

Η παρουσία της ομάδας των συνομηλίκων σε όλη τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας αλλά ιδιαίτερα κατά την εφηβεία είναι αυτονόητη και απαραίτητη για την ομαλή ανάπτυξη και διαμόρφωση της προσωπικότητας του νεαρού ατόμου. Η πιο αξιοπρόσεκτη λειτουργία των ομάδων αυτών, πέρα από την ψυχολογική στήριξη που προσφέρουν αμοιβαία οι νέοι μέσα σ' αυτές είναι οι εξής: "οι ομάδες των συνομηλίκων αποτελούν επικοινωνιακούς χώρους όπου αναπλάθονται εμπειρίες από άλλες θεσμικές περιοχές όπως το σχολείο και η οικογένεια. σχολιάζονται οι αντίστοιχοι δεοντολογικοί κώδικες και ουσιαστικά διαμορφώνουν νέες συντεταγμένες για την αντίληψη της κοινωνικής πραγματικότητας (Αθ. Γκοτοβός, 1996, σ. 43).

Η ομάδα των συνομηλίκων λειτουργεί για τους νέους ως ομάδα αναφοράς, στον κώδικα της οποίας προσαρμόζουν τις δικές τους αξίες και στάσεις. Οι ομάδες αυτές αναλαμβάνουν να λειτουργήσουν ως "παρασκήνιο" και να προετοιμάσουν τους νέους για την "παράσταση" που αργότερα θα παίξουν ως ενήλικες μπροστά σε διαφορετικά ακροατήρια (Αθ. Γκοτοβός, 1996).

Σύμφωνα με τον Martin Herbert, 1996 στις σύγχρονες κοινωνίες και ιδιαίτερα στην πόλη οι προέφηβοι και οι νεαροί έφηβοι τείνουν να αποκτούν τις αξίες από τους συνομηλίκους οι οποίοι ως ένα βαθμό αντικαθιστούν τους γονείς ως ερμηνευτές και ενισχυτές του κώδικα ηθικής. Μάλιστα σε περιόδους ταχείας κοινωνικής αλλαγής και επικοινωνίας, όπως συμβαίνει σήμερα, όπου οι αλλαγές στις στάσεις και τις αξίες συμβαίνουν τόσο γρήγορα και είναι τόσο ριζοσπαστικές στη φύση τους ώστε να δημιουργείται απόσταση, αποξένωση ανάμεσα στη γενιά των γονέων και στη γενιά των νέων/ είναι εύλογο να ενισχύεται ο ρόλος των ομάδων των συνομηλίκων στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης.

Οι σχέσεις με τους συνομηλίκους είναι ζωτικής σημασίας για τους νέους γιατί τους δίνουν την ευκαιρία να μάθουν πώς ν' αλληλεπιδρούν με τους άλλους, πώς να ελέγχουν την κοινωνική τους συμπεριφορά, πώς ν' αναπτύσσουν ενδιαφέρονται και δεξιότητες κατάλληλες για την ηλικίας τους και πώς να μοιράζονται παρόμοια αισθήματα και απόψεις. Η απουσία των συνομηλίκων από τη ζωή του εφήβου, κάνει

τον κόσμο να φαίνεται σαν ένα κρύο και αφιλόξενο μέρος για να ζει κανείς (M. Herbert, 1996).

Μέσα στα πλαίσια της ομάδας των συνομηλίκων, αυξάνεται η κοινωνική πείρα του εφήβου και εξυπηρετείται η κοινωνική του ανάπτυξη. Μαθαίνει μέσα στη φιλική ομάδα να ξεχωρίζει τα όρια των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεών του, να ρυθμίζει κατάλληλα την κοινωνική του συμπεριφορά, εξυπηρετώντας το διπλό του κοινωνικό ρόλο, να αυτοεξυπηρετείται και να εξυπηρετεί το κοινωνικό σύνολο. Μέσα στην ομάδα των εφήβων, μυείται στην έννοια και αναγκαιότητα του Νόμου, της τάξης, της συντροφικότητας, της κοινωνικής ή αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Η επιτυχία του μέσα στο μικρό χώρο των συνομηλίκων, η αποδοχή του απ' αυτούς είναι δυνατόν να τον στρέψει θετικά προς την κοινωνία (Πτυχειακή, 1997).

Ωστόσο, η ένταξη του εφήβου στην ομάδα των συνομηλίκων δεν έχει πάντοτε θετικές επιδράσεις αλλά είναι δυνατόν να εγκυμονεί και διάφορους κινδύνους, τους οποίους θα αναλύσουμε σε ξεχωριστό κεφάλαιο παρακάτω.

3.4. Η σημασία (σπουδαιότητα) της "παρέας" για τους έφηβους

Ο κάθε άνθρωπος, παιδί, νέος, μεσήλικας, γέροντας όποιο στάδιο της ζωής του κι αν διανύει έχει ανάγκη από φίλους και παρέες. Η επικοινωνία με τους φίλους είναι σε όλες τις ηλικίες το ίδιο ελκυστική και απαραίτητη. Ωστόσο στην εφηβεία η επικοινωνία αποκτά κυριολεκτικά πρωταρχική σημασία. Οι φιλικές σχέσεις με συνομηλίκους καθώς και οι ομάδες συνομηλίκων στις οποίες εντάσσεται ο έφηβος, διαδραματίζουν ένα ξεχωριστό και σπουδαίο ρόλο στη ζωή του εφήβου. Μοναδικό και απόλυτα καθοριστικό. Η έντονη ανάγκη του εφήβου για την παρέα και τους φίλους, που για τους ενήλικες είναι ακατανόητη, είναι φυσική, αναγκαία και απαραίτητη (Κ. Γ. Παπαδημητρακόπουλος).

Οι λόγοι που καθιστούν τόσο σημαντική την ύπαρξη της "παρέας" στη ζωή του εφήβου είναι οι εξής:

α) Συντελούν στο να δημιουργήσει ο έφηβος τη δική του ταυτότητα. Σύμφωνα με

τον εξελικτικό ψυχολόγο Erik Erikson, όλη η πορεία της ζωής του ανθρώπου από τη γέννηση ως τη γεροντική ηλικία χωρίζεται σε οκτώ βασικές αναπτυξιακές κρίσεις του εγώ. Σε κάθε αναπτυξιακή φάση του ανθρώπου υπάρχει κι ένας τουλάχιστον ψυχολογικός στόχος που πρέπει οπωσδήποτε να επίτευχθεί, προκειμένου το άτομο να προχωρήσει στο επόμενο στάδιο. (Ι. Παρασκευόπουλος, 1985)

Ο E. Erikson, βλέπει την εφηβεία ως ένα από τα διαδοχικά στάδια του κύκλου της ζωής με μια συγκεκριμένη αναπτυξιακή κρίση που πρέπει να επιλυθεί. Στην εφηβική ηλικία η διαμόρφωση της ταυτότητας είναι η κύρια αναπτυξιακή απαίτηση. Καθώς ο έφηβος αφήνει πίσω του την παιδική ηλικία, ξεκινάει την αγωνιώδη προσπάθεια του να βρει μια ικανοποιητική απάντηση στο ερώτημα "ποιός είμαι;" (M. Herbert, 1996).

Το νεαρό άτομο που γίνεται έφηβος, έρχεται αντιμέτωπο με τη ραγδαία αύξηση και τις καθολικές αλλαγές όλων των μελών του σώματος. Οι βιοσωματικές αυτές αλλαγές, οι οποίες είναι τόσο δραματικές ώστε δίνουν την αίσθηση πως η εφηβεία, όπως την αποκαλεί ο J Rousseau είναι μια "δεύτερη γέννηση". Διαταράσσουν την εικόνα που είχε μέχρι τώρα για τον εαυτό του και αναζητάει να βρει ποιός είναι πραγματικά. Έπειτα η σκέψη του διευρύνεται, περνάει από την κατανόηση του πραγματικού στην κατανόηση του δυνατού και έτσι ο έφηβος μπορεί να σκέπτεται βαθύτερα, να προβληματίζεται για τον αλλαγμένο του εαυτό όσο και γενικότερα και για τα άτομα και όλο το περιβάλλον στο οποίο ζει. Τέλος οι νέες συναισθηματικές εμπειρίες που νιώθει με τις αλλαγές στην ορμονική λειτουργία και την ερωτική ορμή δίνουν μια άλλη διάσταση στη ζωή του. Οφείλει λοιπόν να αποκτήσει μια σαφή ιδέα για τον εαυτό του, για το ποιός είναι και τι αναζητάει στη ζωή του (Πτωχιακή, 1997).

Στην αναζήτησή του αυτή είναι δυνατόν να δοκιμάζει διάφορες ταυτότητες, να αναλαμβάνει διάφορους ρόλους και να δοκιμάζει ποικίλες σχέσεις. Η εφηβική ηλικία, συνεχίζει ο ίδιος είναι μια περίοδος αυξημένης αυτεπίγνωσης και

έντονης αναζήτησης μιας συνεκτικής συμπαγούς προσωπικότητας.

Στόχος της ηλικίας αυτής είναι να διαμορφώσει ο έφηβος την ταυτότητά του, τη δική του προσωπικότητα (M. Herbert, 1996).

Σύμφωνα με τα όσα αναφέρει ο Κ.Ι. Παπαδημητρακόπουλος, σε κάθε αναπτυξιακή φάση της ζωής του το άτομο βοηθιέται στην επίτευξη των στόχων του και στην επίλυση της κρίσης από κάποιους θεσμούς. Στη βρεφική ηλικία έχει την υποστήριξη της μητέρας, στην παιδική ηλικία το σχολείο. Στην εφηβεία το άτομο βοηθείται από τους φίλους και την παρέα.

Για τον έφηβο, συνεχίζει ο ίδιος, η παρέα είναι ίσως ο πιο σημαντικός, με τον οποίο και δια μέσου του οποίου ο έφηβος "έλκεται σαν μαγνήτης", γιατί καλείται να διαμορφώσει την ατομική του ταυτότητα.

Η έντονη διαπροσωπική ανταλλαγή εμπειριών που συμβαίνει μέσα στις ομάδες στις οποίες εντάσσεται ο έφηβος, τον βοηθά όχι μόνο να σχηματίσει την ταυτότητα του αλλά και να την σταθεροποιήσει (N. Μάνου, 1988).

Άλλωστε, σύμφωνα με τον M. Herbert, 1996, πολύ σημαντικό συστατικό στοιχείο και παράγοντας που επιδρά στη διαμόρφωση της προσωπικής ταυτότητας είναι η αντίληψη που έχει ο έφηβος για το πώς "φαίνεται" στα μάτια μιας συγκεκριμένης ομάδας ατόμων, ή ενός προσώπου που παίζει σπουδαίο ρόλο γι αυτόν. Ο έφηβος θα μπορούσε να έχει τότες αυτότητες όσες είναι και οι ομάδες ή τα σημαντικά γι αυτόν πρόσωπα, εφόσον βέβαια πιστεύει πως κάθε ομάδα ή άτομο τον βλέπει και με διαφορετικό τρόπο.

- β) Παρακολουθώντας τον άνθρωπο, από τη σύλληψη ως το σημείο που γίνεται ώριμος και ολοκληρωμένος ως ενήλικας διαπιστώνουμε και βλέπουμε τα συνεχή βήματα και τις προσπάθειες που καταβάλλει για να ανεξαρτητοποιηθεί πλήρως, όσο βέβαια αυτό είναι εφικτό. Το πρώτο βήμα είναι η έξοδος από τη μητρικό σώμα, δηλαδή η γέννηση. Το δεύτερο όταν σαν νήπιο αρχίζει να περπατάει, το τρίτο όταν πηγαίνοντας για πρώτη φορά στο σχολείο παίζει με τ' άλλα παιδιά. (Κ. Γ. Παπαδημητρακόπουλος).

Είναι πολύ φυσικό για το νεαρό άτομο που μπαίνει στην εφηβική ηλικία να

αρχίσει την προσπάθεια του να αποδεσμευτεί σταδιακά από την επιρροή των γονιών του, ώστε να μπορέσει αργότερα να δράσει από μόνο του ως υπεύθυνη προσωπικότητα και να χαράζει το δικό του δρόμο στη ζωή.

Στο μέσο περίπου της εφηβείας, αυτός ο αγώνας για την ανεξαρτησία του εφήβου είναι κάτι πολύ περισσότερο από μια απλή πλευρά των δραστηριοτήτων του και γίνεται στην κυριολεξία αυτοσκοπός. Σημαίνει αγώνα του εφήβου για ψυχολογική ελευθερία από τους γονείς του, ελευθερία να είναι ο εαυτός του, να έχει τις δικές του σκέψεις και συναισθήματα, να αποφασίζει για τις αξίες του και να σχεδιάζει το μέλλον του σε ευρύτερο υπαρξιακό επίπεδο (M. Herbert, 1996).

Σε κάθε βήμα που κάνει ο έφηβος για να επιτύχει αυτή την αποδέσμευση έχει για στήριγμα του την παρέα, τους φίλους του. Είναι το αντιστάθμισμα που αναζητούν οι έφηβοι έξω από την οικογένεια. Τελικά οι παρέες των εφήβων δεν κάνουν τίποτα άλλο παρά να επωμίζονται το ρόλο της προετοιμασίας των μελών τους, στη ζωή των ώριμων και των ενηλίκων. (Κ. Γ. Παπαδημητρακόπουλος).

Στη σταδιακή αυτή προσπάθεια που κάνει ο έφηβος για να μεταβεί ομαλά και χωρίς κλυδωνισμούς στην κοινωνία των ώριμων ενηλίκων και μα προσφέρει τις υπηρεσίες του στο κοινωνικό σύνολο τον βοηθάει πολύ η συμμετοχή του στις ομάδες φιλίας οι οποίες είναι ένα προστάδιο για την τελική ένταξη του στο κοινωνικό χώρο. Ο έφηβος καταφεύγει στην παρέα, την ομάδα των συνομήλικων, αναζητώντας βασικά τη συναισθηματική του ανεξαρτησία και αυτονομία. Η ομάδα δρα κατευναστικά, σταθεροποιεί και βεβαιώνει τον έφηβο για τα συναισθήματα και τις ενέργειες του. (Πτυχιική, 1997).

γ) Του παρέχει την κοινωνική παραδοχή που επιζητά.

Οι έφηβοι επιθυμούν να είναι καταξιωμένοι στο περιβάλλον τους και να τους παραδέχονται γι αυτό που είναι. Σύμφωνα με τον Τζων Κούγκερ, 1981 η παραδοχή του εφήβου από το περιβάλλον του είναι μια επείγουσα ανάγκη του. Είναι μικρό το ποσοστό των εφήβων που μένουν ανεπηρέαστοι από την

αδιαφορία ή ακόμη και την απόρριψη των άλλων. Είναι λίγοι οι "σκληροί" που έχουν τόση εμπιστοσύνη στους στόχους, τα ενδιαφέροντά τους και τόση δυνατή και ξεκάθαρη αίσθηση της προσωπικότητάς τους, ώστε να μην έχουν ανάγκη από την παραδοχή των γύρω τους. Οι περισσότεροι έφηβοι όμως μέτρουν τη δική τους αξία από τις αντιδράσεις των άλλων προς εκείνους και εξαρτώνται από την παραδοχή και επικρότηση των συνομηλίκων τους. Άλλωστε ο έφηβος βρίσκεται σε μια περίοδο της ζωής του που αγωνίζεται να χτίσει την ταυτότητα του και να αποσαφηνίσει ποιος είναι πραγματικά και ποιες οι δυνατότητές του. Έχει λοιπόν την ανάγκη να βλέπει τον εαυτό του με τρόπο θετικό και ευνοϊκό. Σύμφωνα με τον Herbert Martin, 1996, η επιθυμία του εφήβου να αποκτήσει μια εικόνα του εαυτού του επιθυμητή και αποδεκτή, επιθυμία χαρακτηριστική της ανάπτυξης ενός υγιούς εφήβου είναι ένας από τους παράγοντες που καθορίζουν και διαμορφώνουν τη συμπεριφορά του. Ακόμη και η ίδια του η ύπαρξη μπορεί να θεωρηθεί από τον έφηβο μικρότερης σημασίας από όσο η διατήρηση μιας εικόνας για τον εαυτό του, καθώς η εικόνα αυτή έχει να κάνει με το σεβασμό και την υπερηφάνεια του ατόμου.

Η ομάδα των συνομηλίκων και ο τρόπος που αυτοί τον αντιμετωπίζουν, αποτελεί για τον έφηβο κριτήριο με το πώς εμφανίζεται στα μάτια τους με το οποίο μετρά την "αξία" του.

Ο έφηβος συνήθως από τους ενήλικες που τον περιβάλλουν, όπως οι γονείς και οι δάσκαλοί του, βλέπει μόνο κριτική, που του δημιουργεί θυμό, αγανάκτηση, στεναχώρια, ενώ νιώθει να απειλείται η αυτοεκτίμηση του. Αντίθετα μέσα στην παρέα, με την βοήθεια και τη συμπαράσταση των φίλων του που μοιράζονται κοινές εμπειρίες και βιώνουν κοινές απογοητεύσεις, δυσκολίες, αγωνίες και προβληματισμούς και εύκολα αποδέχονται και παραδέχονται ο ένας τον άλλο, ο έφηβος βγαίνει από την απομόνωση και την καταδίκη, καθώς συνδέεται με τους "ομοίους" του που του συμπαραστέκονται και τον στηρίζουν. Όσο ο έφηβος "πηγαίνει με τα νερά" της ομάδας των συνομηλίκων, κάτι που είναι εύκολο γι αυτόν, οι συνομήλικοι και οι φίλοι θα τον επαφνέσουν,

θα τον αναγνωρίσουν και θα τον αποδεχθούν χωρίς κριτική. Θα αισθάνεται άνετα μαζί τους, αφού ακριβώς έχει αυτή την τάση για πλήρη συμμόρφωση.

Επιπλέον ο έφηβος μέσα στον κόσμο της παρέας του, βρίσκει αυτό που όλοι βρίσκουν στους φίλους τους, όμοιες επιθυμίες, όνειρα, ανάγκες, επιδιώξεις, ίδιες δυνάμεις και δυνατότητες και γενικότερα χαρακτηριστικά του δικού του εαυτού, γεγονός που του δημιουργεί ασφάλεια και αίσθημα ότι κάποιои των νιώθουν και τον κατανοούν (Κ. Γ. Παπαδημητρακόπουλος).

δ) Η ομάδα των συνομηλίκων αποτελεί "λύση" σε πολλά από τα σύγχρονα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο έφηβος.

Σήμερα, περισσότερο ίσως από κάθε άλλη εποχή γίνεται λόγος για την αλλοτρίωση, ως ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα της εποχής. Αλλοτρίωση με την έννοια της αποξένωσης του ανθρώπου από τους γύρω του. Η τεχνοκρατική κοινωνία νεκρώνει τον άνθρωπο συναισθηματικά, τον απομονώνει, τον θέλει τελείως απρόσωπο.

Σε μια εποχή λοιπόν που οι ανθρώπινες σχέσεις πέφτουν στο επίπεδο της φτηνής συναλλαγής, που ο άνθρωπος νιώθει απελπιστικά μόνος και αναγκάζεται να τους αντιμετωπίζει όλους σαν εχθρούς, σαν ανταγωνιστές, που κλείνεται στον εαυτό του και κρύβει τα αισθήματά του, όπως αναφέρει ο Σαρ. Ι. Καργάκος, 1988, είναι η ομάδα των συνομηλίκων, η παρέα των εφήβων που δείχνει κάποια διέξοδο στον έφηβο της σύγχρονης εποχής. Με την παρέα κατορθώνει να βρίσκει αυτή την τόσο απαραίτητη για τον άνθρωπο ζεστασιά των άλλων, την επικοινωνία, τη συντροφικότητα, που τον βοηθά να ξεπερνά πολλά προβλήματά του. Με την παρέα και τις φιλικές σχέσεις, ο έφηβος δεν νιώθει ούτε μόνος ούτε απομονωμένος.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Κ. Γ. Παπαδημητρακόπουλος, "βρίσκει την παρέα όπως ο βαρκάρης τα κουπιά της βάρκας, με τα οποία προσπαθεί να μην τον παρασύρει το ρεύμα, αυτού του σύγχρονου ποταμού της απομόνωσης".

Πέρα λοιπόν από όλα τα υπόλοιπα θετικά στοιχεία που παρέχει η ομάδα των συνομηλίκων στον έφηβο, όπως, πειθαρχία, πνεύμα συνεργασίας και

συντροφικότητας, αποτελεί επιπλέον μια μικρή, θεραπευτική εστία που μέσα στα πλαίσια της οποίας ο έφηβος αισθάνεται ότι υπολογίζεται και αυτός ως μια οντότητα. Μέσα στη συντροφικότητα της ομάδας των φίλων, γνωρίζει ότι τον βλέπουν και τον αντιμετωπίζουν με αγάπη αυτό τον ίδιο και τα λάθη του και ακόμα ότι, εφόσον βέβαια η ομάδα λειτουργεί καλά, θα του συμπαρασταθούν για να τα υπερνικήσει.

Η ομάδα διεπόμενη από τον κοινό της σκοπό παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην ψυχική εξέλιξη του εφήβου καθώς κατορθώνει με την παρουσία των αξιών και των παραδειγμάτων της να δώσει μια μορφή κατευθύνσεως στη ζωή του εφήβου. Μέσα στην ομάδα μαθαίνει να αγωνίζεται μέσα στην ομάδα υφίσταται πλήγματα αλλά αυτή είναι η καλύτερη πρακτική εξάσκηση για την αντιμετώπιση των δυσκολιών μέσα στο προστατευτικό κλίμα που διαμορφώνει η ομάδα (Κ. Γ. Παπαδημητρακόπουλος).

Το "άνοιγμα" λοιπόν του εφήβου, αναφέρει ο Α. Κολτσιδάς, 1988, είναι αναγκαίο και πρέπει να γίνει όσο το δυνατόν γρηγορότερα για να ξεφύγει από το ελεγκτικό περιβάλλον της οικογένειας και του σχολείου εφόσον τελικά είναι αναμενόμενο είτε το θέλει είτε όχι να ζήσει μέσα στο κοινωνικό σύνολο και μέσα σ' αυτό να αναπτύξει τις δραστηριότητές του και να αναλάβει ευθύνες. Είναι λοιπόν απαραίτητο το "πέρασμα" αυτό από τον "κόσμο των συνομηλίκων", για να σχηματίσει το προσωπικό ιδεολογικό και κοσμοθεωρητικό πιστεύω και να ενταχθεί αβίαστα και γόνιμα στον ευρύτερο κόσμο που τον περιβάλλει.

3.5. Οι αρνητικές επιδράσεις της ομάδας των συνομηλίκων στη συμπεριφορά του εφήβου

Σίγουρα η ομάδα των συνομηλίκων, στα πλαίσια της οποίας ο έφηβος νιώθει τόσο έντονα την ανάγκη να ενταχθεί, όπως αναφέρθηκε παραπάνω έχει πάρα πολλά να του προσφέρει. Είναι η διέξοδός του, από το "στενό χώρο" της οικογένειας που δεν μπορεί να χωρέσει πια την προσωπικότητά του που συνεχώς αναπτύσσεται.

Ωστόσο θα πρέπει να σημειώσουμε πως η επίδραση της "παρέας" στον έφηβο δεν είναι πάντοτε θετική. Σύμφωνα με τον Κ.Γ. Παπαδημητρακόπουλο, η παρέα έχει ορισμένους προσανατολισμούς και κατευθύνσεις, στόχους, σκοπούς και επιδιώξεις. Επίσης δέχεται ορισμένες αξίες και ακολουθεί κάποια πρότυπα. Η συμπεριφορά, οι ιδιομορφίες που τη διαφοροποιούν από κάποια άλλη παρέα, η μόδα της, η ενδυμασία που ακολουθεί, η μουσική, η διασκέδαση και τα ενδιαφέροντα των μελών της είναι οπωσδήποτε καθορισμένα. Όλα αυτά μπορεί να είναι υψηλά, ευγενικά και μεγάλα, μπορεί να έρχονται σε συμφωνία με τις υπάρχουσες κοινωνικές αξίες και τις αρχές του ανώτερου ήθους. Υπάρχει όμως και η περίπτωση όλα αυτά που μια "παρέα" δέχεται και οι δραστηριότητες μέσα από τις οποίες κάνει αισθητή την ύπαρξή της να έρχονται σε αντίθεση με τις παραδεκτές αξίες και να υπερβαίνουν κάθε ηθικό νόμο της κοινωνίας. Είναι αυτές οι περιπτώσεις που μπορεί η παρέα να ασκήσει αρνητική επίδραση στο νεαρό άτομο, καθώς αυτό ενταγμένο σε μια ομάδα κάνει τα πάντα για να μιμηθεί την ομάδα και τις ενέργειές της, υιοθετεί τα πρότυπα, την ιδεολογία και τη φιλοσοφία που διέπει τη συγκεκριμένη ομάδα. Η φιλοσοφία όμως της ομάδας αυτής μπορεί να είναι καταστρεπτική για τα μέλη της, π.χ. εγκληματικότητα, ναρκωτικά κλπ. ή μπορεί να στρέφεται και να "ασπάζεται" περιθωριακές θεωρήσεις και ιδεολογίες (πχ. χούλιγκαν, μηχανόβιοι, πανκ, αναρχικοί κλπ.). Είναι η παρέα των συνομηλίκων που δίνει στον έφηβο την ευκαιρία αλλά και την ώθηση να έρθει αντιμέτωπος με το αλκοόλ, το κάπνισμα, την επικίνδυνη οδήγηση, τις ναρκωτικές ουσίες, τη βία και άλλες μορφές συμπεριφοράς που ενώ η κοινωνία των ενηλίκων τις αποδοκιμάζει και τις απορρίπτει η ομάδα των συνομηλίκων επιβραβεύει και ενισχύει

όποιον προβαίνει σ' αυτές.

Στη "στροφή" του νεαρού ατόμου, για παράδειγμα, στα ναρκωτικά, σημαντική μπορεί να είναι η επιρροή και η "πίεση" που έχει ασκηθεί από την παρέα στην οποία ανήκει ο έφηβος. Η ανάγκη του εφήβου να νιώσει αποδεκτός σε μια ομάδα συνομηλίκων που ήδη παίρνουν ναρκωτικά, μπορεί να τον ωθήσει στο να δοκιμάσει. Ο Τζ. Κούγκερ, 1981, αναφέρει πως σε πρόσφατες έρευνες βρέθηκε ότι ένας καλός τρόπος για να προβλέψει κανείς αν ο έφηβος θα πάρει ένα ναρκωτικό, είναι να εξετάσει αν οι φίλοι του και ιδιαίτερα "οι καλύτεροι του φίλοι" παίρνουν αυτό το ναρκωτικό. Άλλωστε είναι οι ίδιοι οι έφηβοι που παραδέχονται και αναγνωρίζουν το πόσο σημαντική μπορεί να είναι η επίδραση της παρέας.

Στην τρυφερή αυτή ηλικία, κάτω από την εσωτερική πίεση να εναντιωθεί στην αυθεντία των γονέων του και να αναζητήσει την ελευθερία του και λόγω απειρίας του ο έφηβος γίνεται εύκολη λεία της ατμόσφαιρας που κυριαρχεί στην ομάδα, μιμείται εύκολα και ακολουθεί τα πρότυπα της συμπεριφοράς της ομάδας (Ηλ. Δημακάκος - Θαν. Κυριαζόπουλος).

Σύμφωνα με τον Α. Κολτσιδά, 1988, η δυναμικότητα των συνομηλίκων μέσα στη νεανική ομάδα είναι μεγάλη και αποφασιστική, επιδρά αφάνταστα στη προσωπική διαμόρφωση του χαρακτήρα και του ήθους και γιαυτό θεωρείται πως καλύπτει και υπερισχύει της οικογενειακής και σχολικής επίδρασης πάνω στον έφηβο.

Μέσα στο χώρο των συνομηλίκων και κάτω από την επίδραση και την ψυχολογία της ομαδικότητας, ο έφηβος διαμορφώνοντας το δικό του ανεξάρτητο κόσμο από τον κόσμο των ενηλίκων, αποκτά αυτοπεποίθηση και συναίσθημα υπεροχής, ενισχύει την ατομικότητά του. Πολλές φορές όμως αυτή η συνειδητοποίηση καταστρέφεται μέσα σε "εμφανίσεις" αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Πολλές φορές η ατομικότητα αυτή, παραμορφωμένη από την εφηβική τάση για "απελευθερωτισμό" όχι μόνο δεν κοινωνικοποιεί τον έφηβο αντίθετα τον οδηγεί στην άρνηση, το μηδενισμό και τελικά την περιθωριοποίηση. Ο έφηβος είναι δυνατόν να ενταχθεί στο χώρο της παρέκκλίνουσας ομάδας, απορρίπτοντας το

κοινωνικό σύνολο, να δεσμευθεί και να υποταχθεί στις διαθέσεις της, αναγκάζεται να συντονιστεί με το σφυγμό της ομάδας, να ντυθεί ομοιόμορφα και εκκεντρικά, να την ακολουθήσει και να ενισχύσει την άποψη του αρχηγού, να ασπαστεί την ομαδική ιδεολογία, αν θέλει να αποτελεί μέλος της (Α. Κολτσιδά, 1988).

Σύμφωνα με τον Herbert Martin, 1996, οι έφηβοι που επιλέγουν συνειδητά να απομακρυνθούν από τον τρόπο ζωής των γονέων τους και ν' ακολουθήσουν μια εντελώς διαφορετική πορεία, αποτελούν ένα μικρό ποσοστό. Τα άτομα αυτά ταυτίζονται με νέες ομάδες εκκεντρικές ή και αποκλίνουσες, κυρίως ομάδες στις οποίες επικρατεί τόλμη και πνεύμα νεωτερισμού. Οι έφηβοι ίσως να κολακεύονται από την αποδοχή που βρίσκουν από τα μέλη της υποκοουλτούρας στην οποία εντάσσονται. Αυτοί είναι συνήθως μεγαλύτεροι έφηβοι, που επιθυμούν να πειραματιστούν με νέες αξίες και τρόπους ζωής, ωστόσο τέτοια αντισυμβατικότητα σήμερα δεν είναι πολύ συνηθισμένη.

Παρ' όλες όμως τις αρνητικές επιδράσεις που ενδέχεται να ασκεί η ομάδα των συνομηλίκων στον έφηβο, ο έφηβος αποκομίζει και κάτι θετικό περνώντας μέσα από το στάδιο αυτό, τις πιέσεις και ανεξάρτητα από τα "σημάδια" που του μένουν, μαθαίνει τελικά να ζει μαζί με κάποιους άλλους, να συγκρούεται, να συναναστρέφεται, να επικοινωνεί, να κοινωνικοποιείται (Α. Κολτσιδάς, 1988).

Ωστόσο είναι πολύ σημαντικό να δούμε ποιοι είναι οι λόγοι εκείνοι που ωθούν και παρακινούν τον έφηβο να δεχτεί τους όρους μιας ομάδας συνομηλίκων και να ακολουθήσει τις επιταγές της ακόμη και όταν συνειδητοποιεί την αρνητική της επιρροή πάνω του.

3.6. Λόγοι που συντελούν στο να επηρεάζονται οι έφηβοι από την ομάδα των συνομηλίκων

Ποιοι είναι οι λόγοι που ωθούν τους έφηβους να ακολουθούν τόσο πιστά τα όσα η ομάδα των συνομηλίκων προστάζει;

Γιατί σπάνια φέρνουν αντιρρήσεις ή αντιδρούν στα όσα η παρέα θέλει και

αποφασίζει; Πώς συμβαίνει ο ίδιος ο έφηβος που με κάθε τρόπο αγωνίζεται να αποτινάξει τα δεσμά και την πίεση που δέχεται από το οικογενειακό περιβάλλον και γενικότερα την κοινωνία των ενηλίκων και μάχεται για την ανεξαρτησία και την ελευθερία του, να δέχεται τώρα από την ομάδα χωρίς επιφυλάξεις και αντιρρήσεις τις επιταγές της και να την ακολουθεί;

Σύμφωνα με τον Κ.Γ. Παπαδημητρακόπουλο, οι βασικοί λόγοι για τους οποίους παρατηρείται το φαινόμενο αυτό είναι οι εξής:

α) **Ο έφηβος δέχεται την πίεση της ομάδας.** Ο κάθε έφηβος αποτελώντας μέλος μιας ομάδας συνομηλίκων, καθημερινά δέχεται και ακούει τη γνώμη των άλλων πάνω σε διάφορα θέματα. Αυτή η γνώμη ασκεί σφοδρή πίεση πάνω του και πολλές φορές ακόμη και όταν αυτή είναι λανθασμένη ο έφηβος δυσκολεύεται πολύ να διαφωνήσει και να πάει αντίθετα με όλη την υπόλοιπη ομάδα. Έστω και αν η δική του άποψη και θέση είναι διαφορετική δεν τολμά να την εκφράσει και να διαφωνήσει με την άποψη που επικρατεί γενικά μέσα στην ομάδα. Απαιτείται πολύ ισχυρή προσωπικότητα από τη μεριά του εφήβου προκειμένου να προβάλλει σθεναρά την άποψή του και ακόμη μεγαλύτερη για να πείσει τους άλλους να την δεχθούν και να την ακολουθήσουν. Η ομάδα και οι απόψεις της σε μεγάλο βαθμό λειτουργούν καταλυτικά στις ατομικές απόψεις των μελών.

Μέσα από έρευνες με εφήβους προκύπτει πως η απόλυτη πλειοψηφία των εφήβων ισχυριστεί πως κάτι είναι σωστό, ο ένας που ίσως θα διαφωνεί ακόμη και αν έχει δίκιο, όχι μόνο δεν θα προσπαθήσει να πείσει τους υπόλοιπους αλλά ούτε καν θα διατυπώσει τη θέση του. Θα συμφωνήσει χωρίς πολλούς δισταγμούς, παραμερίζοντας την προσωπικότητά του, τις αντιλήψεις του και τις εκτιμήσεις τους. Επίσης από τις έρευνες αυτές φαίνεται πως ο έφηβος μόνος σε μια ομάδα πολύ δύσκολα αντιστέκεται στην πίεση που ασκεί η γνώμη της, όταν όμως μέσα σε αυτή την ομάδα έχει έστω και έναν φίλο που συμφωνεί μαζί του τότε είναι πιο εύκολο να διαφωνήσει και να αντισταθεί (Παπαδημητρακόπουλος).

β) Έχει ανάγκη ο έφηβος την παραδοχή της ομάδας.

Παρ' όλο που όλοι οι άνθρωποι επιζητούν να γίνουν αποδεκτοί και αρεστοί από τους άλλους, στην ηλικία της εφηβείας η ανάγκη αυτή μετατρέπεται σε απόλυτη και επιτακτική. Εκείνη όμως που τους ενδιαφέρει και επιζητούν έντονα είναι η αναγνώριση και αποδοχή από τους συνομηλίκους τους.

Η επιθυμία τους να είναι αρεστοί και να εξασφαλίσουν καλές σχέσεις με την ομάδα που τόσο έχουν ανάγκη, τους ωθεί να προβαίνουν σε συμπεριφορές που η ομάδα επιδοκιμάζει και να αποφεύγουν συμπεριφορές που αυτή απορρίπτει (Κ.Γ. Παπαδημητρακόπουλος).

Δεν είναι λοιπόν παράξενο που οι έφηβοι υποτάσσονται στις αξίες, τη συμπεριφορά, τις ιδιομορφίες και τη μόδα που η ομάδα των συνομηλίκων ακολουθεί. Ακριβώς η ανάγκη και η επιθυμία τους να αποδεσμευτούν από την οικογένεια και να δημιουργήσουν μια δική τους "κλειστή κοινωνία" καθαρά διαφοροποιημένη από αυτή των ενηλίκων στην οποία θα μπορούσαν να ενταχθούν, μειώνει την αντίστασή τους στις πιέσεις της ομάδας που ανήκουν (Τζ. Κόνγκερ, 1981).

Σύμφωνα με τον Κ.Γ. Παπαδημητρακόπουλος, αυτό δεν συμβαίνει στον ενήλικα ο οποίος έχοντας καταφέρει να ανεξαρτητοποιηθεί και να δημιουργήσει δικούς του συναισθηματικούς δεσμούς, όπως η οικογένεια δεν έχει ανάγκη την παρέα, πόσο μάλλον να υποχωρήσει στις πιέσεις της για να γίνει αποδεκτός και να κερδίσει την εκτίμηση των γύρω του. Ο έφηβος όμως που δεν έχει ακόμα σχηματίσει την ταυτότητα του και δεν γνωρίζει πλήρως τις δυνάμεις και τις δυνατότητες του αναζητά την επιβεβαίωση από την ομάδα των φίλων.

γ) Επηρεάζεται από κάποιο ισχυρό πρόσωπο ή αυθεντία της παρέας

Είναι πολύ φυσικό όπως μέσα σε κάθε ομάδα, έτσι και στην ομάδα των συνομηλίκων να υπάρχει κάποιο πρόσωπο με ισχυρή προσωπικότητα ή με στοιχεία τέτοια που να έλκουν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο την εκτίμηση των άλλων. Τα πρόσωπα αυτά ονομάζονται αυθεντίες και έχουν τη δυνατότητα να

ασκούν επιρροή.

Ο έφηβος ως μέλος μιας παρέας είναι δυνατόν μέσα στην ομάδα των συνομηλίκων να υιοθετήσει θεωρίες και να προβεί σε αντικοινωνικές πράξεις διότι παρακινήθηκε από άτομα τα οποία ήταν ή του φαινόταν πιο κατάρτισμένα, πιο έμπειρα, πιο καλά πληροφορημένα από ότι ο ίδιος.

Το άτομο ταυτίζεται με τους ηθικούς κανόνες της αυθεντίας, γιατί φοβάται τη δύναμή της, ταυτόχρονα όμως και γιατί πειθεται για την ηθική ανωτερότητά της. Η ανυπακοή σε αυθεντία, οδηγεί σε συναισθήματα ενοχής". (Κ. Γ. Παπαδημητρακόπουλος).

δ) Δεν θέλουν να αισθάνονται μειονεκτικά

Πολλές φορές η συμπεριφορά των εφήβων και η συμμόρφωσή τους με τις αποφάσεις και τις ενέργειες της ομάδας κατευθύνεται και πηγάζει από το φόβο τους να είναι διαφορετικοί από τους υπόλοιπους της ομάδας. Φόβος "τι θα πουν για μένα αν δεν τους ακολουθήσω", φόβος των εφήβων μην τους κοροϊδέψουν ή να μην γελάσουν εις βάρος τους. Είναι αρκετοί οι έφηβοι που λόγω της υπερβολικής τους ευαισθησίας υπολογίζουν απόλυτα τι λέγεται για αυτούς από τα "παιδιά της παρέας". Δε θέλουν σε καμία περίπτωση να νιώθουν μειονεκτικά απέναντι στους συνομηλίκους και για να μην χαρακτηρισθούν ως "οπισθοδρομικοί", "μικρά" ή ακόμα "παιδιά της μαμάκας" δεν διστάζουν να προβούν σε ενέργειες και να υιοθετήσουν στάσεις με τις οποίες ουσιαστικά δε συμφωνούν. Πολλοί από τους εφήβους αυτούς έχουν χαμηλή εμπιστοσύνη στον εαυτό τους, είναι ανασφαλείς ενώ διακατέχονται και από ένα αίσθημα κατωτερότητας. "Όσο περισσότερο ένα άτομο είναι προσηλωμένο σε κάποια ομάδα, τόσο περισσότερο έχει την τάση να συμμορφώνεται με τις αντιλήψεις και τον τρόπο ζωής των μελών αυτής της ομάδας". Ακόμη ο έφηβος, από την άλλη μεριά, προσπαθεί να εντυπωσιάσει τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας και της συντροφιάς, γίνεται ευπειθής και δέχεται πράγματα που δεν τα εγκρίνει (Κ. Γ. Παπαδημητρακόπουλος).

Σύμφωνα με την Ελεν Ντουτς, 1990, οι έφηβοι αυτά που μόνοι τους, δεν θα τολμούσαν να κάνουν ποτέ, μπορούν νά τα επιτρέψουν να συμβούν κάτω από την κάλυψη της αριθμητικής υπεροχής της ομάδας". Στα μέλη μιας ομάδας, η ικανοποίηση βρίσκεται παράδοξα σε μια "αυτοεπιβεβαίωση" την οποία πέτυχαίνουν χάρη στην αποποίηση της ίδιας τους της ατομικότητας, δεχόμενοι, να ταυτιστούν με άλλους.

Οι δύσκολες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, που κάνουν ακόμη πιο επίπονο τον αγώνα για την επιβίωση, επηρεάζει τη συμπεριφορά των γονέων καθώς το άγχος τους μεγαλώνει, με αποτέλεσμα η σχέση με τον έφηβο και η προσπάθεια δημιουργίας αυτής να μπαίνει ασυνείδητα σε δεύτερη μοίρα.

ε) **Η επίδραση του οικογενειακού περιβάλλοντος**

Οι δύσκολες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, που κάνουν ακόμα πιο επίπονο τον αγώνα για την επιβίωση, επηρεάζει τη συμπεριφορά των γονέων καθώς το άγχος τους μεγαλώνει, με αποτέλεσμα η σχέση τους με τον έφηβο και η προσπάθεια δημιουργίας αυτής να μπαίνει σε δεύτερη μοίρα.

Οι έφηβοι που εμφανίζουν τις περισσότερες πιθανότητες να παρασυρθούν από τις αρνητικές ενέργειες και συμπεριφορές της ομάδας των συνομηλίκων είναι κυρίως οι έφηβοι των οποίων οι γονείς δεν έχουν καταφέρει να ανταποκριθούν επαρκώς στο ρόλο τους, ως γονείς. Όταν οι γονείς δε δείχνουν παρά ελάχιστο ενδιαφέρον για τη ζωή, τα ενδιαφέροντα, τις ανησυχίες και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά τους στην εφηβεία και αδιαφορούν, είναι πολύ πιθανόν οι νεαροί έφηβοι να στραφούν προς την ομάδα των συνομηλίκων αναζητώντας το ενδιαφέρον που νιώθουν ότι τους λείπει.

Ακόμη οι έφηβοι είναι πολύ πιθανό να ενταχθούν σε ομάδες με αντικοινωνική συμπεριφορά όταν οι γονείς τους δεν είναι σε θέση ή δεν τους ελέγχουν επαρκώς. Τα αποτελέσματα είναι σίγουρα, αρνητικά όταν οι γονείς δε συμμετέχουν, δεν αναλαμβάνουν ενεργό μέρος στη ζωή των παιδιών τους. Αυτό τα νεαρά άτομα το εισπράττουν και το αντιλαμβάνονται ως "απόρριψη"

από την πλευρά των γονέων τους. Ιδιαίτερα στην εφηβεία οι νέοι έχουν πολύ περισσότερο ανάγκη τη σιγουριά και την ασφάλεια της παρουσίας των γονέων τους για να τολμήσουν τα βήματα προς την ανεξαρτησία τους. Αναφέρεται επίσης πως όταν τα παιδιά έχουν επαφή μόνο με συνομηλικούς χωρίς να διδάσκονται και να νιώθουν από τους γονείς το "σωστό", το "δίκαιο", το "ηθικό", το αμοιβαίο ενδιαφέρον, την αγάπη, και γενικώς να τίθενται από αυτούς οι βάσεις για την κοινωνικοποίησή τους, όταν δηλαδή η επίδραση της ομάδας των συνομηλικών υπερσχύει της επίδρασης που ασκεί η οικογένεια, τα αποτελέσματα μπορεί να είναι καταστροφικά για τα παιδιά. Όταν οι γονείς δεν μπαίνουν στον κόπο να προσπαθήσουν έστω να γνωρίσουν τους φίλους των παιδιών τους και να ενημερωθούν για το είδος και την "ποιότητα" της παρέας με την οποία συνδέονται, είναι εύκολο για τον έφηβο να παρεκκλίνει και να παρασυρθεί από οποιαδήποτε ομάδα καταφέρει να τον προσελκύσει και να τον επηρεάσει. (T. Brendt, 1997).

Πολλές φορές ακόμη οι γονείς πάνω στο άγχος τους και στο υπερφορτωμένο πρόγραμμα της ημέρας που τους κρατάει απασχολημένους για πολλές ώρες, νιώθουν ότι χάνουν τον έλεγχο στην ανατροφή των παιδιών τους και προσπαθούν να τον ανακτήσουν με απαγορεύσεις, εξαναγκασμούς και έλεγχο της συμπεριφοράς ιδιαίτερα των εφήβων που αρχίζουν να ανεξαρτητοποιούνται. Αυτή η συμπεριφορά των γονιών μεγαλώνει την ένταση, κόβει κάθε ευκαιρία για επικοινωνία και μπορεί να οδηγήσει στα άκρα.

Η έλλειψη στενών σχέσεων μέσα στην οικογένεια μπορεί να οδηγήσει καθοριστικά τον έφηβο ν' αναζητήσει στενές σχέσεις στις ομάδες των συνομηλικών. (Πτυχιική, 1995)

Όταν η οικογένεια του Εφήβου, αναφέρει ο Αντ. Κολτσιδάς, 1988, είναι αυταρχική και υποταγής, ασκεί έλεγχο και καταπιέζει τον έφηβο είναι πιθανό αυτός να "βιαστεί" να στραφεί και να προσκολληθεί σε μια ομάδα και να ακολουθήσει, να υιοθετήσει τη συμπεριφορά της, στην προσπάθεια του ν' αποδεσμευτεί γρήγορα από την ασφυκτική γονική επιστασία και να κερδίσει

αναγνώριση και εκτίμηση. Στην περίπτωση αυτή ο έφηβος "ταυτίζεται" πιο εύκολα και με τους άλλους εφήβους που αντιμετωπίζουν παρόμοια προβλήματα, ταύτιση όμως που ενέχει κινδύνους, όταν η συγκεκριμένη ομάδα των ομηλικών δεν είναι "σωστή".

Σύμφωνα με τον Τζ. Κωνγκερ, 1981, έρευνες έχουν δείξει πως όταν οι γονείς διατηρούν καλές σχέσεις με τα παιδιά τους μπορούν να τα επηρεάσουν σε βασικές αξίες, πεποιθήσεις και στόχους ζωής πολύ περισσότερο από την ομάδα των συνομηλικών, οι οποίοι ενδέχεται να επηρεάζουν τον έφηβο περισσότερο σε θέματα πιο επιφανειακά όπως ντύσιμο, μουσική, γλώσσα κ.λπ.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Βασικός στόχος της παρούσας μελέτης είναι να παρουσιάσουμε τις συνθήκες εκείνες οι οποίες οδηγούν τα ΜΜΕ και τις ομάδες των συνομηλίκων ως φορείς κοινωνικοποίησης παιδιών και εφήβων, να αναλαμβάνουν κυρίαρχο ρόλο και να επιδρούν σε όλο και μεγαλύτερο βαθμό στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς και της προσωπικότητας παιδιών και εφήβων σε σχέση με τους άλλους φορείς (οικογένεια - σχολείο).

Μέσα από όσα αναφέρθηκαν στη μελέτη αυτή γίνεται φανερό ότι η κοινωνικοποίηση αποτελεί μια διαδικασία μάθησης που προκύπτει από την αλληλεπίδραση και αλληλενέργεια του ατόμου με το κοινωνικο-πολιτιστικό περιβάλλον στο οποίο γεννιέται και ανατρέφεται.

Η οικογένεια (πρωτογενής κοινωνικοποίηση) αποτελεί πρωταρχικό φορέα κοινωνικοποίησης του ατόμου μέσα στην οποία το άτομο σχηματίζει αξίες και πρότυπα συμπεριφοράς που είναι παραδεκτά από την ευρύτερη κοινωνία, καθώς επίσης αναπτύσσεται και ωριμάζει συναισθηματικά, κοινωνικά και νοητικά.

Στη φάση της δευτερογενούς κοινωνικοποίησης το παιδί βρίσκεται κάτω από την επίδραση του σχολείου το οποίο παίζει εξίσου σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του και στην κοινωνική του τοποθέτηση. Μέσα στον κοινωνικό χώρο του σχολείου το παιδί συνειδητοποιεί και μαθαίνει ότι ανήκει σ' ένα κοινωνικό σύνολο, αναλαμβάνει ρόλους και ευθύνες, αποκτά γνώσεις και εφόδια που θα του επιτρέψουν να ενταχθεί και να αποτελέσει δημιουργικό μέλος της κοινωνίας.

Ωστόσο ο κατάλογος των φορέων κοινωνικοποίησης δεν περιορίζεται στους γονείς και στο σχολείο. Στα επόμενα έτη τα παιδιά βρίσκονται κάτω από την επίδραση και άλλων φορέων όπως π.χ. των συνομηλίκων και πολύ περισσότερο των ΜΜΕ και κυρίως από αυτούς τους φορείς μπορεί να επηρεάσει το παιδί με το δικό του τρόπο και να συμβάλει στη διαμόρφωση της αναπτυσσόμενης προσωπικότητάς.

Τα ΜΜΕ ως φορέας κοινωνικοποίησης βοηθούν το αναπτυσσόμενο άτομο να σχηματίσει μια εικόνα της κοινωνικής πραγματικότητας και μέσα από το πλήθος των

πληροφοριών που μεταδίδουν να διευρύνει τους ορίζοντες των πρωταρχικών εμπειριών, που αποκτά μέσω των αισθήσεών του.

Οι ομάδες συνομηλίκων επιτελούν μια σημαντική κοινωνικοποιητική λειτουργία αφού βοηθούν το παιδί να δει την εικόνα του εαυτού του μέσα από τις σχέσεις δμοίων. Στις σχέσεις των συνομηλίκων απουσιάζει η πραγματική αυθεντία, που προσδιορίζει τη δομή και λειτουργία άλλων ομάδων (π.χ. πατέρας, δάσκαλος).

Μέσα από την παρούσα μελέτη και τα όσα αναλύονται προκύπτει ότι ο τρόπος με τον οποίο η σύγχρονη οικογένεια κοινωνικοποιεί τα μέλη της και το σχολείο διαπαιδαγωγεί τους μαθητές ενισχύουν το ρόλο των ΜΜΕ και των ομάδων συνομηλίκων στην κοινωνικοποίηση των παιδιών και εφήβων.

Η οικογένεια στα πλαίσια της σύγχρονης καταναλωτικής κοινωνίας, του υλιστικού πνεύματος της εποχής και των έντονων και γρήγορων ρυθμών ζωής που κυριαρχούν και απαιτούν από το σημερινό άνθρωπο πολύ χρόνο, αναγκάζεται να περιορίσει σημαντικά τις καθημερινές ασχολίες και δραστηριότητες ενώ οι εμπειρίες και τα βιώματα που αποκτώνται και συνενώνουν τα μέλη της έχουν ελαττωθεί. Όλα εκείνα τα ειδικά χαρακτηριστικά που συνενώνουν τα μέλη μιας οικογένειας (ψυχαγωγία μέσα στην οικογένεια, κοινές δραστηριότητες, συγκέντρωση γύρω από το τραπέζι για φαγητό και ανταλλαγή των νέων της ημέρας, συζητήσεις κ.ά.) έχουν περιοριστεί στο ελάχιστο, με αποτέλεσμα η οικογένεια να χάνει ένα μεγάλο μέρος του αποκλειστικού της ρόλου ως φορέας κοινωνικοποίησης που ως τώρα κατείχε.

Από την άλλη πλευρά, το σχολείο αποτελώντας πλέον μέσο οικονομικής και κοινωνικής ανόδου δεν κατορθώνει να μεταδώσει στους μαθητές πίστη σε αξίες, καθώς και πρότυπα συμπεριφοράς που να εναρμονίζονται με τη σύγχρονη πραγματικότητα. Στη σημερινή εποχή όπου όλα είναι ρευστά και συγκεχυμένα και οι νέοι αναζητούν τον προσανατολισμό τους, το σχολείο χάνει την καθοδηγητική του αποστολή και δεν ξέρει που τους οδηγεί. Το σχολείο αποκομμένο από την πραγματικότητα και μη κατορθώνοντας να αντλήσει το περιεχόμενο της γνώσης ου μεταδίδει στους νέους από το κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό χώρο και να συμβαδίσει με τις ευρύτερες αλλαγές της κοινωνίας οδηγεί τους νέους να αδιαφορούν

και να μη βρίσκουν ενδιαφέρον μέσα σ' αυτό. Οι νέοι λοιπόν νιώθοντας από τη μια πλευρά την έλλειψη επικοινωνίας και την ουσιαστική επαφή με τους γονείς τους και από την άλλη πλευρά νιώθοντας το σχολείο απόμακρο και αδιάφορο προς τις πραγματικές τους ανάγκες, ωθούνται να αναζητήσουν πρότυπα και αξίες, στάσεις και συμπεριφορές από φορείς οι οποίοι είναι πιο διαδεδομένοι και προσιτοί, όπως είναι τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και από την άλλη αναζητούν τη συντροφιά και τη συναισθηματική επαφή και αποδοχή από τις ομάδες των συνομηλίκων.

Οι νέοι νιώθοντας την έλλειψη καθοδήγησης και συμπαράστασης από τους γονείς, αναζητούν απαντήσεις στα ερωτήματα και στους προβληματισμούς τους που είναι έντονα ιδιαίτερα στην εφηβική ηλικία μέσα από τα ΜΜΕ. Επίσης μέσα από τις σχέσεις τους με άτομα της ηλικίας τους προσπαθούν να διαμορφώσουν την προσωπική τους ταυτότητα και να μοιραστούν τις απογοητεύσεις, τις αγωνίες και τις δυσκολίες.

Το κατά πόσο οι φορείς αυτοί (τα ΜΜΕ και οι ομάδες συνομηλίκων) επιδρούν θετικά ή αρνητικά εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις αξίες και τα πρότυπα συμπεριφοράς που το παιδί έχει αφομοιώσει στην οικογένεια και το σχολείο κατά τις προηγούμενες ηλικίες. Τα παιδιά και οι έφηβοι που παρουσιάζουν τις περισσότερες πιθανότητες να παρασυρθούν αρνητικά από τα ΜΜΕ και τις ομάδες συνομηλίκων είναι κυρίως αυτά των οποίων οι γονείς δεν καταφέρνουν να ανταποκριθούν επαρκώς στο ρόλο τους γιατί δεν έχουν τον απαιτούμενο χρόνο και διάθεση να συμπαρασταθούν στα παιδιά τους, είτε γιατί γνωρίζουν τον τρόπο με τον οποίο να κάνουν αυτό, αφήνοντας τα να δέχονται ανεξέλεγκτα τις επιρροές από τα ΜΜΕ και τους συνομηλίκους.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Αν και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και οι ομάδες των συνομηλίκων τείνουν να κυριαρχούν και να επηρεάζουν σε όλο και μεγαλύτερο βαθμό την κοινωνικοποίηση παιδιών και εφήβων σήμερα, ωστόσο η οικογένεια εξακολουθεί ν' αποτελεί το βασικό κύτταρο και να κατέχει σημαντική θέση και απαραίτητη προϋπόθεση για την κοινωνικοποίηση των νέων. Γιατί ακόμη και πολλές από τις λειτουργίες που επιτελεί μπορούν να αντικατασταθούν με άλλου είδους κοινωνικές υπηρεσίες καμιά άλλη αρχή ή οργάνωση δεν είναι δυνατόν να την αναπληρώσει ικανοποιητικά και ισάξια στην αγωγή των παιδιών.

Εκείνο που αρχικά οφείλουν να συνειδητοποιήσουν οι γονείς που αποφασίζουν να φέρουν στον κόσμο ένα παιδί είναι ότι ο ρόλος του πατέρα και της μητέρας είναι μια πολύ σημαντική υπόθεση και πως θα πρέπει να αναλάβουν τους ρόλους αυτούς με πολλή μεγάλη υπευθυνότητα και σύνεση. Να κατανοήσουν πως το οικογενειακό περιβάλλον, μπορεί όσο κανένα άλλο να εξασφαλίσει στο αναπτυσσόμενο άτομο ψυχική ευστάθεια και πνευματική, συναισθηματική ισορροπία και τη δυνατότητα για μια μελλοντική ομαλή ένταξη και δραστηριοποίησή του στο κοινωνικό σύνολο. Το παιδί έχει ανάγκη τη συμπαράσταση, την καθοδήγηση και την ανιδιοτελή αγάπη που μόνο οι γονείς είναι σε θέση να προσφέρουν.

Οι γονείς θα πρέπει να βρίσκονται δίπλα στα παιδιά τους με αγάπη, προσοχή και διακριτικότητα, προσπαθώντας να δημιουργήσουν μεταξύ τους σχέσεις εμπιστοσύνης και στοργής. Ωστόσο οι γονείς θα πρέπει να αποφεύγουν να είναι υπερπροστατευτικοί καθώς η τάση αυτή πολλές φορές των γονέων γίνουν η αιτία να στερηθούν τα παιδιά απαραίτητες εμπειρίες, ενισχύει την αίσθηση της ανελευθερίας και προκαλεί αγχωτικές καταστάσεις που συνοδεύονται από τάσεις φυγής. Από την άλλη πλευρά η έλλειψη γονικής στοργής προκαλεί ανασφάλεια και την αίσθηση στα παιδιά ότι δεν έχουν την αναγνώριση του οικογενειακού περιβάλλοντος ή ότι αυτό το απορρίπτει. Έτσι εμποδίζεται η ταύτιση των παιδιών με την οικογένεια και αναζητούν άλλα πρότυπα για να ακολουθήσουν.

Οι γονείς πρέπει να δείχνουν ενδιαφέρον στο να ενημερώνονται για _____ που αφορούν την ανατροφή των παιδιών. Να προσπαθούν να συμβαδίζουν με το πνεύμα της εποχής και της απαιτήσεις της ώστε να είναι σε θέση να αντιλαμβάνονται και να κατανοούν καλύτερα τις ανάγκες των παιδιών και το πώς μπορούν ν' ανταποκριθούν σε αυτές.

Επιπλέον οι γονείς πρέπει να συνειδητοποιήσουν ότι στη σημερινή εποχή δεν αποτελούν τους μοναδικούς κατόχους της γνώσης και ότι τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και ιδιαίτερα η τηλεόραση, αποτελούν μια πραγματικότητα στην καθημερινή ζωή του παιδιού, κατέχοντας μάλιστα σημαντική δύναμη επιρροής. Για το λόγο αυτό θα πρέπει να είναι περισσότερο εκλεκτικοί στις εκπομπές και τα προγράμματα που τα παιδιά τους παρακολουθούν και να είναι πρόθυμοι μετά να συζητήσουν με τα παιδιά τους για όλα όσα έχουν παρακολουθήσει, λύνοντας απορίες τους και αποσαφηνίζοντας τα μηνύματα που μεταδίδονται. Κυρίως για τα μικρά παιδιά, οι γονείς οφείλουν να κρατούν τις περισσότερες ώρες την τηλεόραση κλειστή και να μην την χρησιμοποιούν ως την "εύκολη λύση" για να τα καθησυχάσουν, αλλά να βρίσκουν τρόπους και εναλλακτικές μορφές ψυχαγωγίας, που να διευκολύνουν και να συμβάλλουν στην ανάπτυξη της φαντασίας (παιχνίδι, βιβλία, μουσική).

Οι γονείς θα πρέπει να ενδιαφέρονται για τις συντροφίες που τα παιδιά τους επιλέγουν και να "ελέγχουν" αυτές με ιδιαίτερη προσοχή, αποφεύγοντας δηλαδή την αδιάλειπτη επιτήρηση ή την πλήρη αδιαφορία. Κυρίως κατά τη διάρκεια της εφηβείας, καθώς το νεαρό άτομο ωριμάζει και χρειάζεται την συναισθηματική υποστήριξη των γονέων οι γονείς θα πρέπει να γίνουν πιο διακριτικοί και διαλλακτικοί στην επιτήρηση και στην καθοδήγηση.

Η πολιτεία από την πλευρά της θα μπορούσε να ενισχύσει τη θετική επίδραση της κοινωνικοποιητικής λειτουργίας της οικογένειας με τη λειτουργία σχολών γονέων, ιατροπαιδαγωγικών κέντρων και άλλων παρόμοιων οργανώσεων που σαν στόχο θα έχουν την άμεση και προσιτή διαφώτιση και ενημέρωση των ενδιαφερομένων για θέματα που αφορούν το παιδί και τις ανάγκες του. Οι γονείς σήμερα περισσότερο από ποτέ έχουν ανάγκη βοήθειας και εκπαίδευσης ώστε να είναι

ενήμεροι για τις φάσεις ανάπτυξης του παιδιού και το πώς ν' αντιμετωπίσουν ικανοποιητικά τα "ζητήματα" που προκύπτουν σε κάθε μια από αυτές.

Επίσης θετικά αποτελέσματα θα είχε και η δημιουργία εύληπτων επιστημονικά τεκμηριωμένων και με ενδιαφέρον τηλεοπτικών προγραμμάτων που α αφορούν τον κύκλο της ζωής του ανθρώπου με αναλυτική παρουσίαση της σωματικής και ψυχοκοινωνικής του εξέλιξης των ψυχικών διαταραχών και δυσκολιών του.

Όσον αφορά το σχολείο και την παρεχόμενη εκπαίδευση θα πρέπει σε μεγάλο βαθμό να αναδιαρθρωθεί να εκσυγχρονισθεί και να αποδειχθεί ικανό να ανταποκρίνεται στις ανάγκες του παρόντος. Θα πρέπει να σταθεί ικανό να προσελκύσει το ενδιαφέρον των νεαρών ατόμων, να απαλλαγεί από τις άχρηστες γνώσεις που χρόνια τώρα μεταδίδει και να μπορέσει να τα προετοιμάσει για μια ομαλή και δημιουργική ένταξη στην κοινωνία.

Το περιεχόμενο των σπουδών θα πρέπει να στοχεύει στην καλλιέργεια της κρίσης και της φαντασίας, να οξύνει το νου και να προωθεί τον προβληματισμό και το στοχασμό.

Επίσης θα μπορούσε να λειτουργήσει θετικά η εισαγωγή στο σχολείο από την αρχή του δημοτικού μέχρι το τέλος του Λυκείου ενός μαθήματος σχετικά με τον άνθρωπο τη ζωή του και τις ανάγκες του

- Το σχολείο για να μπορέσει να κινήσει το ενδιαφέρον των νέων γι αυτό, θα πρέπει να μπορεί να ανταποκριθεί στις ικανότητες και να ικανοποιεί τα ενδιαφέροντα του κάθε παιδιού (π.χ. αθλητικές εγκαταστάσεις, καλλιτεχνικά τμήματα) Το σχολείο θα μπορούσε στα εκπαιδευτικά του προγράμματα να συμπεριλάβει και μια σειρά ειδικών μαθημάτων για τα ΜΜΕ ώστε να βοηθήσει τα νεαρά άτομα και να γνωρίσουν καλύτερα τα μέσα αυτά αλλά και να διδαχθούν πώς να διατηρούν ι στάση κριτική απέναντι στα ΜΜΕ.
- Τα ΜΜΕ μπορούν να παίξουν αποφασιστικό ρόλο στην εξέλιξη του ατόμου. Αυτό μπορεί να γίνει όταν διαδίδονται πλατιά οι σωστές απόψεις για τη ζωή και το βοηθούν να βλέπει τη ζωή στις πραγματικές της διαστάσεις

- Πρέπει γίνεται ρεαλιστική ενημέρωση πάνω στα καθημερινά κοινωνικά προβλήματα
- Πρέπει να προβάλλουν πρότυπα που να τροφοδοτούν τα παιδιά κυρίως με ερεθίσματα θετικά που προβληματίζουν, που καλύπτουν τις ελλείψεις που δημιουργούν κίνητρα για σωστή δράση στην ατομική και κοινωνική ζωή, ώστε να αποτρέπονται τα πρότυπα βίας και εγκληματικότητας με τρόπο μάλιστα "ηρωοποιημένο".

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

- Βακαλιός Θανάσης, "Θέματα Κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης", Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1994
- Barrett Michele McIntosh Mary, "Η αντικοινωνική οικογένεια" (Μτφ. Δημ. Παντελίδης), Εκδ. Κάλβος, Αθήνα 1987.
- Βοσνιαδου Στέλλα, "Κοινωνική ανάπτυξη - κείμενα εξελικτικής ψυχολογίας", Γ' τόμος, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1992.
- Βρύζας Κων/νος, "Μέσα Επικοινωνίας και Παιδική ηλικία", Εκδ. Βάνια, Αθήνα 1997.
- Γαννικόπουλος Β. Αναστάσιος, "Ψυχολογία προσαρμογής του παιδιού και του ενηλίκου", Εκδ. Μ.Π. Γρηγόρης, Αθήνα 1991
- Γκιζελή Δ. Βίκα, "Απλά μαθήματα κοινωνιολογίας", Εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα 1993
- Γκότοβος Ε. Αθανάσιος "Παιδαγωγική αλληλεπίδραση", Εκδ. Σύγχρονη Εκπαίδευση, Σειρά: Κοινωνία και Σχολείο, Αθήνα 1985
- Γκότοβος Ε. Αθανάσιος, "Νεολαία και Κοινωνική μεταβολή" Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1996
- Γκότοβος Ε. Αθανάσιος, "Καταλήψεις, Ανορθόδοξες μορφές μαθητικής διαμαρτυρίας", Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1996.
- Γουίν Μαρί, "Τηλεόραση, ένας ξένος στο σπίτι" (Μτφ. Πολυξένη Τσαλίκη), Εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1996
- Γράψα Μαύρα (Επιμέλεια), "Εφηβεία ο κόσμος σήμερα", Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1987
- Δαμανάκος Ηλ. - Κυριτζόπουλος Αθ. "Προβληματισμοί", Εκδ. Ι. Βασιλείου, Αθήνα 1984
- Dieter Prokop "Η δύναμη των μέσων και η επίδραση τους στις μάζες (Μτφ. Βήδενμαϊερ Ανθούλα), Εκδ. Νέα Σύνορα, Λ.Α-Λιβάνι, Αθήνα, 1997.

- Σεραφετινίδου Μελίνα. "Κοινωνιολογία των ΜΜΕ, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1987
- Σιδηροπούλου Αν., "Η παραβατικότητα ανηλίκων ηλικίας 13 έως 17 στον ελλαδικό χώρο και ο ρόλος της αστυνομίας και της κοινωνικής εργασίας στην αντιμετώπισή της, Πτυχιακή εργασία, Πάτρα, Φεβρουάριος 1997, Υπεύθ. Καθ. Αλεξοπούλου Ουρ.
- Ταπεινός Γ. - Κοντογιώργης Γ., "Η ελληνική κοινωνία στο τέλος του 20ου αιώνα", Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1995
- Τριανταφύλλου Τ. Τριαντ., "Ψυχολογία", Εκδ. Ίδρυμα Ευγενίδου, Αθήνα 1993
- Τσαούσης Γ. Δ., "Χρηστικό λεξικό Κοινωνιολογίας", Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1984
- Τσαούσης Γ. Δ., "Η κοινωνία του ανθρώπου", εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1993
- Τσαρδάκης Δ., "Ο άνθρωπος στα δίχτυα της Manipulation", Εκδ. Σκαραβαίος, Αθήνα 1984
- Τσαρδάκης Δ., "Η γέννηση του κοινωνικού ανθρώπου", Εκδόσεις Σκαραβαίος, Αθήνα 1984 Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1993
- Τσιάντης Γιάννης. "Ψυχική υγεία του παιδιού και της οικογένειας", Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1991
- Φίλιας Ι. Βασίλης. "Δοκίμια κοινωνιολογίας", Εκδ. Μπουκουμάνη, Αθήνα 1976
- Φίλιας Ι. Βασίλης. "Όψεις της διατήρησης και της μεταβολής του κοινωνικού συστήματος", Εκδ. Νέα Σύνορα, Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1979
- Φίλιας Ι. Βασίλης. "Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις", Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1983
- Fromm Erich. "Η υγιής κοινωνία" (μτφ. Δημ. Θεοδωρακάτου). Εκδ. Μπουκουμάνη, Αθήνα 1983
- Χαραλαμπίδης Ι. Βασ., "Η ανάπτυξη της προσωπικότητας", Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1987

- Δουλκέρη Τέσσα. "Ελληνική Νεολαία", Πρακτικά Ε' Πανελληνίου Συνεδρίου της Ελλ. Εταιρείας Κοινωνικών Επιστημών, Εκδ. Παπαζήσης
- Fontana D... "Ψυχολογία για εκπαιδευτικούς" (Μτφ. Μαρίνα Λώμη) εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 1996
- Ελευθεριάδης Μ.Π. "Σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα", Θεσ/νίκη 1984
- Ζαχαρενάκη Μ., Κων/νος "Κοινωνικοποίηση ως θεωρία και πράξη στα πλαίσια της προσχολικής αγωγής", Αθήνα 1985
- Θωμοπούλου Σοφ. - Παπαϊωάννου Ευδ., "Τα ΜΜΕ και η επίδρασή τους στην παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων", Πτυχιακή εργασία, Υπεύθ. Καθηγήτρια, Ζαγούρα Σταυρ., Πάτρα, 1989
- Greenfield, M. Patricia, "Μέσα Ενημέρωσης και παιδί" (Μτφ. Σταυροπούλου), Εκδ. Π. Κουτσομπός Α.Ε., Αθήνα 1988
- Ιωαννίδου Ελένη. "Η οικογένεια", Αθήνα 1978
- Dr Phil Καζάξη Μαρία "Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης", Εκδόσεις "Ελλην", Αθήνα 1995
- Κάζνεβ Ζαν. "Ο άνθρωπος τηλεθεατής. η Τ.Υ. σαν κοινωνικό φαινόμενο".(Μτφ. Ναταλία Γκούφα). Εκδόσεις Πύλη, Αθήνα 1979
- Καργάκος Ι. Σαρ. "Προβληματισμοί". Εκδ. Gutenberg, Τόμος Α'. Γ'. Αθήνα 1989
- Κατάκη Δ. Χάρης. "Οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας", Εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1984
- Καψάλης Α.. "Παιδαγωγική Ψυχολογία". Εκδ. Αφων Κυριακίδη, Θεσ/νίκη 1986
- Κιτσάκης Κ. Αθι., "Προβλήματα της εποχής μας". Κοινωνικά δοκίμια, Αθήνα
- Κολτσιδης Μιχ. Αντών., "Ψυχοκοινωνιολογία της αγωγής του εφήβου", η διαμόρφωση του χαρακτήρα και της προσωπικότητας του εφήβου μέσα στο ελεγκτικό του περιβάλλον", Θεσ/νίκη 1988

- Κομνηνού Μ. - Λυριντζής Χρ. "Κοινωνία, εξουσία και ΜΜΕ". (Επιμέλεια) (Μτφ. Αλέξης Δέφνερ), Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1989
- Κόνγκερ Τζων. "Η εφηβική ηλικία μια καταπιεσμένη γενιά". (μτφ. Μ. Σάλμου) εκδ. Αθ. Ψυχογιός, Αθήνα 1981
- Κορώσης Κων/νος, "Έφηβοι και οικογένεια", Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1997
- Κουεϊλ Μακ Ντένις, "Εισαγωγή στη θεωρία της Μαζικής Επικοινωνίας", (Μτφ. Παπαθανασόπουλος Στέλιος), Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1997
- Κουτρουμάνου Ν.Γ., "Κοινωνικοί προβληματισμοί", Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1987
- Λεκίδη, Ολυμπία Α., "Η επίδραση της τηλεόρασης στη ζωή του Έλληνα μαθητή", Διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσ/νίκης 1989
- Λούκου Γαρυφαλλιά- Τσεκούρα Βιργινία. "Πρωτογενής Πρόληψη των παράνομων εξαρτησιογόνων ουσιών". Πτυχιακή Εργασία, υπεύθ. Καθηγήτρια Αλεξοπούλου Ουρ., Πάτρα Ιούνιος 1995, (σ. 57-59)
- Λύρσα Λίλιαν, "Η αποτυχία και η αδιαφορία στο δημοτικό σχολείο", Εκδόσεις Οίκος Σ.Ι. Ζαχαρόπουλος και Σία Ο.Ε., ΑΘΗΝΑ 1976
- Μάνου Νίκος, "Βασικά στοιχεία Κλινικής Ψυχιατρικής", university Studio Press, Θεσ νίκη 1988
- Μισέλ Α., "Κοινωνιολογία της οικογένειας και του γάμου", (Μτφ. Α. Μ. Μουσούρου, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1981
- Μιχαλακόπουλος Γ. "Κοινωνιολογία και Εκπαίδευση", Εκδ. Οίκος Αφών Κυριακίδη, Θεσ νικη 1990
- Μοριχοβίτης Γιώργος, "Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας", Αθήνα 1982
- Μουζακίτης Χρ., "Κοινωνική εργασία με οικογένεια", Σημειώσεις (ΤΕΙ Αθήνας), 1993
- Μουσούρου Μ. Α., "Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας", Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1989

- Muhlbauer R.K., "Κοινωνικοποίηση - Θεωρία και έρευνα". (Μτφ. Δημ. Δημοκίδης), Εκδ. Οίκος αφών Κυριακίδη, Θεσ/νίκη 1985
- Μπαλάσκας Κώστας, "Κοινωνική θεώρηση της παιδείας", Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1989
- Μπουσκάλια Λεό, "Ν' αγαπάμε ο ένας τον άλλον", Εκδ. Γλάρος, Αθήνα 1991
- Νάγιας Ρούσου, "Τα ΜΜΕ Ιστορία - Αισθητική - Επίδραση", Εκδ. Σύνορα, Λευκωσία 1979
- Νασιάκου Μ., "Η ψυχολογία σήμερα", Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1982
- Νόβα - Καλτσούνη Χρ., "Η γέννηση του κοινωνικού υποκειμένου", Εκδ. Γλάρος, Αθήνα 1980
- Ντουτς Ελεν, "Τα χρόνια της εφηβείας" (Μτφ. Αλίκη Βρανά), Εκδ. Γλάρος, Αθήνα 1980
- Παπαδημητρακόπουλος Δ. Ζήσης, "Η παρέα των εφήβων", Εκδ. Φωτοδότες, 1991
- Παπαδημητρίου Δ. Ζήσης, "Προβλήματα κοινωνικής ένταξης των νέων στην Ελλάδα", Εκδ. Σακκούλα, Θεσ/νίκη 1991
- Παπανούτσος Ε. Π., "Η κρίση του πολιτισμού μας", Εκδ. Σύγχρονος προβληματισμός, Αθήνα 1979 (2η Έκδοση).
- Παρασκευόπουλος Ν. Ιωάννης, "Εξελικτική Ψυχολογία", Αθήνα 1985
- Πλούρης Γιώργος, "Παγκόσμια Κρίση στην Εκπαίδευση", Επιμέλεια Πυργιωτάκης Ι., Κανάκη Ι.Ν., Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1992
- Ριβιέ Ρείμον Μπερτ, "Η κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού", (Μτφ. Μαρίζα Ντε Κάστρο), Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1989
- Σαρρής Νεοκλής, "Ελληνική κοινωνία και τηλεόραση", Εκδ. Γόρδιος, Αθήνα 1992
- Schaffer Rudolph, "Η κοινωνικοποίηση του παιδιού και τα πρώτα χρόνια της ζωής του" (Επιμέλεια Γιαννιτσάς Νίκ.), Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996

- Χενέκα Χανς Πέτερ. "Βασική κατεύθυνση της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης", (Μτφ. Γ.Σ. Κακαλέτσης), Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1989
- Herbert Martin, "Ψυχολογικά προβλήματα εφηβικής ηλικίας", Επιμέλεια Α. Καλαντζή - Αζίζη, Εκδ. "Ελληνικά γράμματα", Αθήνα 1996
- Χολτ Τζων, "Το σχολείο φυλακή και η ελεύθερη μάθηση (Μτφ: Ξενάκης), Εκδ. Καστανιώτη, Σύγχρονη Παιδαγωγική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1978
- Χουντουμάδη Αναστασία, "Παιδιά και γονείς στο ξεκίνημα μιας σχέσης", Εκδ. "Ελληνικά Γράμματα", Αθήνα 1994
- Husen Torsten, "Η αμφισβήτηση του σχολείου", Εκδ. Προτάσεις, Αθήνα 1992.

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΕΣ

- Παιδαγωγική - Ψυχολογική - Εγκυκλοπαίδεια - Λεξικό, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1991, Τόμος 3ος σ. 1727, Τόμος 6ος σ. 3081, 3424, 3618, Τόμος 8ος σ. 4235
- Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα. Τόμος 25, σελ. 259. Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ



- Berk E. Laura, "Child Development", USA 1994
- Berndt I. Tomas. "Child Development". Brown and Brenchmark publishers, Copyright 1997
- Santrock W. John. "Adolescence", Brown and Brenchmark Publishers, Copyright 1996